

НӨМІРДЕ ОҚЫҢЫЗ

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ КӨМЕГІМЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОР НАРЫҒЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУ

Газалиева А. К.* PhD докторанты, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті Қазақстан, Қарағанды қ.	Сембеков А. К. э. ф. д., профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті Қазақстан, Қарағанды қ.
--	---

Аңдатпа. Зерттеудің өзектілігі мынада: Қазақстанның қор нарығының кәсіпорындарды қаржыландыруды қамтамасыз ететін және инвестициялық белсенділікті ынталандыратын ел экономикасында маңызды рөл атқаратынында. Бұл нарықты оңтайландыру оның тиімділігін, тұрақтылығын және жергілікті және шетелдік инвесторлар үшін тартымдылығын қамтамасыз етудің кілті. Жылдам өзгеретін әлемдік экономикалық конъюнктура мен капиталды тарту бәсекесі жағдайында инвестициялық тартымдылықты арттыру стратегиялары қажеттілікке айналып отыр, бұл экономикасын жаңғыртуға және дамытуға умтылып отырған Қазақстан үшін ерекше маңызды. Қордың инвестициялық тартымдылығын арттыру стратегияларын зерделеу тиімдірек қаржы сасатын әзірлеуге, тұрақты қаржы секторын құруға, тиісінше, елдің экономикалық әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қор нарығы, оңтайландыру, инвестициялық белсенділік, стратегия, тиімділік, бәсекеге қабілеттілік

ПОЛЬША МЕН ҚАЗАҚСТАН АРАСЫНДА ТИІМДІЛІК АУДИТІН ЖҮРГІЗУ ТӘЖІРИБЕСІ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Ракаева Ә. Н. э. ф. к., қауымдастырылған профессор, Л. Н. Гумилев атын- дағы Еуразия Ұлттық университеті Астана, Қазақстан e-mail: rakaeva@yandex.ru	Жартыбек Д. Б. 3-курс студенті, Л. Н. Гумилев атын- дағы Еуразия Ұлттық университеті Астана, Қазақстан e-mail: dzharybek@bk.ru
--	---

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлар Польша мен Қазақстанның мемлекеттік қаржылық бақылау контекстінде тиімділік аудитінің маңыздылығын зерттей отырып, Польша мен Қазақстанның тәсілдерін салыстырады. Зерттеудің мақсаты – екі елдегі тиімділік аудитінің методологиясындағы негізгі айырмашылықтарды анықтау және олардың басқаруға, қаржылық қадағалауға және институционалдық ашықтыққа әсерін бағалау. Польшаның Жоғары бақылау палатасы мен Қазақстанның Жоғары аудит палатасының қоғамдық ресурстарды тиімді бөлуін қамтамасыз ету, мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін бағалау және құқықтық нормаларға сәйкестігін сақтау рөлін жан-жақты қарастырады. Зерттеу бірнеше әдістерді қолданады, соның ішінде салыстырмалы құқықтық талдау, аудит есептерін бағалау және құрылымдалған SWOT-талдау. Нәтижелер аудит әдістемелеріндегі операциялық ашықтық пен институционалдық тәуелсіздікті елеулі айырмашылықтарды көрсетеді. Польша аудит жүйесі қатаң ЕО стандарттарына сәйкес келіп, құрылымдық жоспарлау арқылы есептілікті арттырса, Қазақстанның жүйесі мемлекеттік бағдарламаларды қадағалауда күшті болғанымен, ашықтық пен саяси ықпал ету мәселелерімен бетпе-бет келеді. Зерттеу Польша тәжірибесінен үздігін, соның ішінде аудиттің тәуелсіздігін арттыру, қоғамдық ашықтықты күшейту және аудит процестерін цифрландыру сияқты тәсілдерді енгізу Қазақстан аудит жүйесінің тиімділігі мен сенімділігін айтарлықтар жақсартатынын көрсетеді. Аталған элементтерді ыңғайту аудиттің неғұрлым тиімді және есеп беретін жүйесін құруға, қаржылық қадағалау мен мемлекеттік басқаруды жақсартуға ықпал ететін болады.

Түйін сөздер: тиімділік аудиті, Польша Жоғары есеп палатасы, Қазақстан Жоғары аудиторлық палатасы, мемлекеттік басқару, қаржылық бақылау, аудит әдістері, бюджетке бақылау

ЧИТАЙТЕ В НОМЕРЕ

ОПТИМИЗАЦИЯ ФОНДОВОГО РЫНКА КАЗАХСТАНА С ПОМОЩЬЮ СТРАТЕГИИ УВЕЛИЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

Газалиева А. К.* докторант PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза Караганда, Казахстан	Сембеков А. К. д. э. н., профессор, Карагандинский университет Казпотребсоюза Караганда, Казахстан
--	--

Аннотация. Актуальность исследования заключается в том, что фондовый рынок Казахстана играет важную роль в экономике страны, обеспечивая финансирование для предприятий и стимулируя инвестиционную активность. Оптимизация этого рынка является ключевым вопросом для обеспечения его эффективности, устойчивости и привлекательности как для местных, так и для иностранных инвесторов. В условиях быстро меняющейся глобальной экономической среды и конкурентной борьбы за привлечение капитала стратегии увеличения инвестиционной привлекательности становятся необходимостью, что особенно актуально для Казахстана, стремящегося к модернизации и развитию своей экономики. Изучение стратегий повышения инвестиционной привлекательности фондовых инструментов открывает перспективы для разработки более эффективной финансовой политики, формирования устойчивого финансового сектора и, следовательно, улучшения экономического благополучия страны.

Ключевые слова: фондовый рынок, оптимизация, инвестиционная активность, стратегия, эффективность, конкурентоспособность.

ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ В ПОЛЬШЕ И КАЗАХСТАНЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Ракаева А. Н. к. э. н., ассоциированный профессор Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан e-mail: rakaeva@yandex.ru	Жартыбек Д. Б. студентка 3-го курса Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан e-mail: dzhartybek@bk.ru
--	--

Аннотация. В данной статье рассматривается специфика организации и проведения аудита эффективности путем сравнительного анализа подходов Польши и Казахстана. Цель исследования – выявить основные различия в методологии аудита эффективности в двух странах и оценить их влияние на управление, финансовый надзор и институциональную прозрачность. В статье проводится критический анализ роли Верховной контрольной палаты Польши и Высшей аудиторской палаты Казахстана в обеспечении эффективного распределения государственных ресурсов, оценке результативности государственных программ и соблюдении правовых норм, исследование использует комплексный подход, включающий сравнительный правовой анализ, оценку аудиторских отчетов и структурированный SWOT-анализ. Результаты показывают значительные различия в методах аудита, уровне прозрачности деятельности и институциональной независимости. В то время как польская система аудита соответствует строгим стандартам ЕС и способствует повышению подотчетности за счет структурированного планирования, казахстанская система, несмотря на сильный контроль над государственными программами, продолжает сталкиваться с вызовами в сфере прозрачности и эффективности управления. В исследовании делается вывод о том, что внедрение лучших практик Польши, включая повышение независимости аудита, повышение открытости для общества и цифровизацию аудиторских процессов, значительно улучшит эффективность и надежность системы аудита в Казахстане. Усиление этих элементов будет способствовать созданию более эффективной и подотчетной системы аудита, улучшению финансового надзора и государственного управления.

Ключевые слова: аудиторская проверка, Национальная контрольно-ревизионная палата Польши, Верховная аудиторская палата Казахстана, государственные финансы, управление бюджетом, контроль за расходами, финансовая отчетность.

IN THIS ISSUE

OPTIMIZATION OF THE STOCK MARKET OF KAZAKHSTAN WITH THE HELP OF A STRATEGY TO INCREASE INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Gazaliev A. K.* PhD student, Karaganda University of Kazpotrebsoyuz Karaganda, Kazakhstan	Sembekov A. K. d.e.s., professor Karaganda University of Kazpotrebsoyuz Karaganda, Kazakhstan.
--	---

Abstract. The relevance of the study is that the stock market of Kazakhstan plays an important role in the country's economy, providing financing for enterprises and stimulating investment activity. Optimization of this market is a key issue to ensure its efficiency, sustainability and attractiveness for both local and foreign investors. In the context of a rapidly changing global economic environment and competition for capital, strategies to increase investment attractiveness are becoming a necessity, which is especially relevant for Kazakhstan, which is striving to modernize and develop its economy. Studying strategies to increase the investment attractiveness of the fund opens up prospects for developing more effective financial policies, forming a sustainable financial sector, and, consequently, improving the economic well-being of the country.

Keywords: stock market, optimization, investment activity, strategy, efficiency, competitiveness

THE EXPERIENCE OF CONDUCTING PERFORMANCE AUDITS IN POLAND AND KAZAKHSTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS

Rakayeva A. N. Candidate of Economic Sciences Associate Professor of the L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan e-mail: rakaeva@yandex.ru	Zhartybek D. B. 3rd year student of the L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan e-mail: dzharybek@bk.ru
--	--

Abstract. This paper explores the significance of efficiency audits in the context of state financial oversight by comparing the approaches of Poland and Kazakhstan. The study aims to identify key differences in efficiency audit methodologies between the two countries and assess their impact on governance, financial oversight, and institutional transparency. It critically examines the role of the Supreme Audit Office of Poland and the Supreme Audit Chamber of Kazakhstan in ensuring the efficient allocation of public resources, assessing governmental program effectiveness, and maintaining compliance with legal frameworks. The study employs a multi-method approach, including a comparative legal analysis, an evaluation of audit reports, and a structured SWOT analysis. The results highlight significant differences in audit methodologies, operational transparency, and institutional independence. While Poland's audit framework adheres to rigorous EU standards and fosters accountability through structured planning, Kazakhstan's system, though robust in monitoring government programs, faces challenges related to transparency and political influence. The study concludes that incorporating best practices from Poland, including enhanced audit independence, greater public transparency, and digitalization of audit processes, would significantly improve the efficiency and credibility of Kazakhstan's audit framework. Strengthening these elements will contribute to the development of a more effective and accountable audit system, enhancing financial oversight and public governance.

Keywords: performance evaluation, Supreme Audit Office of Poland, Supreme Audit Chamber of Kazakhstan, public governance, fiscal oversight, auditing techniques, budget monitoring.

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ • ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ • STATE AUDIT

НЕГІЗІН ҚАЛАУШЫ:

**«Зерттеулер, талдау
және тиімділікті бағалау
орталығы» ЖШС**

2009 жылдан бері шығарылады
2008 жылғы 15 қазан
№ 9582-Ж

ҚР АҚДМ Ақпарат комитетінде
тіркелген

ISSN 2072-9847
e-ISSN 2958-986X
eLIBRARY ID: 80711

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Рахметова А. М. – э. ф. д.,
профессор, бас редактор
Ыбырайым Н. М. – э. ф. к.
Базарбаева Б. А. – ж. ф. м.,
шығарушы редактор
Торебекова З. Т. – PhD
Сембиева Л. М. – э. ф. д.,
профессор
Смагулова Ш. А. – э. ф. д.,
профессор
Накипова Г. Е. – э. ф. д.,
профессор
Моттаева А. Б. – э. ф. д.,
профессор
Нурмуханова Г. Ж. – э. ф. д.,
профессор
Укубасова Г. С. – PhD, э. ф. к.,
профессор
Прокопенко О. – PhD, профессор
Проваси Р. – профессор
Бейсенова Л. З. – э. ф. к., қауымд.
профессор
Шахарова А. Е. – э. ф. к., доцент
Алибекова Б. А. – э. ф. к., доцент
Динчер Х. – PhD, профессор
Ниязбекова Ш. У. – э. ф. к.
Кастакова Е. – PhD, доцент
Конырбеков М. Ж. – PhD
Серикова М. А. – PhD
Жамкеева М. К. – PhD
Бокаев Б. Н. – PhD, профессор

УЧРЕДИТЕЛЬ:

**ОО «Центр исследований,
анализа и оценки
эффективности»**

Выпускается с 2009 года
15 октября 2008 года
№ 9582-Ж

Зарегистрирован в Комитете
информации МИОР РК

ISSN 2072-9847
e-ISSN 2958-986X
eLIBRARY ID: 80711

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рахметова А. М. – д. э. н.,
профессор, главный редактор
Ыбырайым Н. М. – к. ю. н.
Базарбаева Б. А. – м. е. н.,
выпускающий редактор
Торебекова З. Т. – PhD
Сембиева Л. М. – д. э. н.,
профессор
Смагулова Ш. А. – д. э. н.,
профессор
Накипова Г. Е. – д. э. н.,
профессор
Моттаева А. Б. – д. э. н.,
профессор
Нурмуханова Г. Ж. – д. э. н.,
профессор
Укубасова Г. С. – PhD, к. э. н.,
профессор
Прокопенко О. – PhD,
профессор
Проваси Р. – профессор
Бейсенова Л. З. – к. э. н., ассоц.
профессор
Шахарова А. Е. – к. э. н., доцент
Алибекова Б. А. – к. э. н., доцент
Динчер Х. – PhD, профессор
Ниязбекова Ш. У. – к. э. н.
Кастакова Е. – PhD, доцент
Конырбеков М. Ж. – PhD
Серикова М. А. – PhD
Жамкеева М. К. – PhD
Бокаев Б. Н. – PhD, профессор

THE FOUNDER:

**«Center for Analytical
Research and
Evaluation» LLP**

Published since 2009
On October 15, 2008
№9582-Ж

was registered in the Committee
of Information, MISD RK

ISSN 2072-9847
e-ISSN 2958-986X
eLIBRARY ID: 80711

EDITORIAL BOARD:

Rakhmetova A. M. – d. e. s., prof.,
editor-in-chief
Ybyrayim N. M. – c. l. s.
Bazarbayeva B. A. – m. n. s.,
managing editor
Torebekova Z. T. – PhD
Sembieva L. M. – d. e. s., professor
Smagulova Sh. A. – d. e. s.,
professor
Nakipova G. E. – d. e. s., professor
Mottaeva A. B. – d. e. s., professor
Nurmukhanova G. Zh. – d. e. s.,
professor
Ukubasova G. S. – PhD, c. e. s.,
professor
Prokopenko O. – PhD, professor
Provasi R. – professor
Beisenova L. Z. – c. e. s.,
ass. professor
Shakharova A. E. – c. e. s.,
ass. professor
Alibekova B. A. – c. e. s.,
ass. professor
Dincher H. – PhD, professor
Niyazbekova Sh. U. – c. e. s.
Kastakova E. – PhD, ass. professor
Konyrbekov M. – PhD
Serikova M. A. – PhD
Zhamkeeva M. K. – PhD
Bokayev B. N. – PhD, professor

Қазақстандық дәйексөз базасы бойынша
импакт-фактор – 0,063
Алғашқы есепке қою күні мен нөмірі:
2008 жылғы 15 қазан №9582-Ж
2021 жылғы 24 қарашадағы қайта есепке
қою туралы куәлік
№ KZ03VPY00043140
Жазылу индексі: 74167
Баспа нұсқасындағы таралым: 200 дана
Шығарылым мерзімділігі: жылына 4 рет

Импакт-фактор по Казахстанской базе
цитирования – 0,063
Дата и номер первичной постановки
на учет: 15 октября 2008 года №9582-Ж
Свидетельство о постановке
на переучет от 24 ноября 2021 года
№ KZ03VPY00043140
Подписной индекс: 74167
Тираж в печатной версии: 200 экз.
Периодичность: 4 раза в год

Impact factor according to the Kazakhstan
citation base – 0.063
Date and number of initial registration:
October 15, 2008 No.9582-Ж
Certificate of re-registration:
November 24, 2021
No.KZ03VPY00043140
The subscription index: 74167
Print edition: 200 copies
Frequency: 4 issues per year

МАЗМҰНЫ

■ ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА

Мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерін қалыптастыру ерекшеліктері Есенгельдина А. С., Қасымова Д. Қ.	6
Басқару шешімдерін оңтайландырудың факторы ретінде аудиттегі талдау процедуралары Тусибаева Г. С., Сагиндыкова Г. М., Чон Ку Ли	15
Инвестициялық тартымдылықты арттыру стратегиясының көмегімен Қазақстанның қор нарығын оңтайландыру Газалиева А. К., Сембеков А. К.	26
Қазақстандағы кәсіпкерлік ойлауды дамытуға әсер ететін және табиғи апаттардың салдарынан кедергі келтіретін факторларды талдау Жиенбаев Ұ. Б., Сайымова М. Д., Байтуова Л. Т.	43
Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының кәсіпкерлік процестеріндегі қызметтерді цифрландырудың дамуын талдау Рыстамбаева А. Н., Сиқымбаев М. Р.	52
Қазақстан Республикасы Батыс Қазақстан облысының инвестициялық қауіпсіздігін бағалау Нурмағанбетов А. С., Досов Е. Б.	65
Инвестиция мен экономикалық өсудің өзара байланысы: библиометриялық талдау Қалқабаева Г. М., Курманалина А. К., Тянь О. А.	78
Қазақстанда денсаулық сақтау саласындағы МЖӘ: халықаралық үлгінің қазіргі жағдайы мен тәжірибесін талдау Култанова Н. Б., Спанкулова Л. С., Бахтизин А. Р.	91
Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтардың мемлекеттік басқару механизмдерінің дамуы Бокаев Б., Нефас С., Қонысбек А.	101
Көлеңкелі экономикамен күресудегі шетелдік тәжірибе Искаков Б. М., Аскаров Д., Тузубекова М. К.	109
Геосаяси өзгерістер жағдайында тілдік ахуалды реттеудің әлеуметтік-экономикалық құралдары: халықаралық тәжірибені зерттеу Молдабаева А. Қ., Зейнелғабдин А. Б.	121
Атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік басқару тетіктерін бағалау: озық халықаралық тәжірибені талдау Мухаметрахимова Л. С., Дуламбаева Р. Т., Утепов А. Т.	129

■ ПРАКТИКА

Жергілікті деңгейде бюджеттік кредиттеудің тиімділігі туралы мәселеге Салықова А. А.	136
Мемлекеттік аудит – дамудың сенімді іргетасы: Қазақстан Республикасының жоғары аудиторлық палатасы жұмысының қорытындылары Алимова Д. А.	150

■ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Польша мен Қазақстан арасында тиімділік аудитін жүргізу тәжірибесі: салыстырмалы талдау Ракаева Ә. Н., Жартыбек Д. Б.	157
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

■ ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

Особенности формирования проектных офисов государственных органов Есенгельдина А. С., Касымова Д. К.	6
Аналитические процедуры в аудите как фактор оптимизации управленческих решений Тусибаева Г. С., Сагиндыкова Г. М., Чон Ку Ли	15
Оптимизация фондового рынка Казахстана с помощью стратегии увеличения инвестиционной привлекательности Газалиева А. К., Сембеков А. К.	26
Анализ факторов, связанных со стихийными бедствиями, и их влияние на развитие предпринимательского мышления в Казахстане Жиенбаев У. Б., Сайымова М. Д., Байтуова Л. Т.	43
Анализ развития цифровизации услуг в бизнес-процессах органов государственного управления Республики Казахстан Рыстамбаева А. Н., Сихимбаев М. Р.	52
Оценка инвестиционной безопасности Западно-Казахстанской области Республики Казахстан Нурмаганбетов А. С., Досов Е. Б.	65
Взаимосвязь инвестиций и экономического роста: библиометрический анализ Калкабаева Г. М., Курманалина А. К., Тянь О. А.	78
ГЧП в здравоохранении Казахстана: анализ текущего состояния и зарубежный опыт Култанова Н. Б., Спанкулова Л. С., Бахтизин А. Р.	91
Развитие механизмов государственного управления в специальных экономических зонах Казахстана Бокаев Б., Нефас С., Қонысбек А.	101
Зарубежный опыт борьбы с теневой экономикой Искаков Б. М., Аскарров Д., Тузубекова М. К.	109
Социально-экономические инструменты регулирования языковой ситуации в контексте геополитических изменений: изучение международных кейсов Молдабаева А. К., Зейнельгабдин А. Б.	121
Оценка механизмов государственного управления в области охраны атмосферного воздуха: анализ лучших международных практик Мухаметрахимова Л. С., Дуламбаева Р. Т., Утепов А. Т.	129

■ ПРАКТИКА

К вопросу об эффективности бюджетного кредитования на местном уровне Салыкова А. А.	136
Государственный аудит – надежный фундамент для развития: итоги работы Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан Алимова Д. А.	150

■ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Опыт проведения аудита эффективности в Польше и Казахстане: сравнительный анализ Ракаева А. Н., Жартыбек Д. Б.	157
--	-----

CONTENTS

■ THEORY AND METHODOLOGY

Features of the formation of project offices of government agencies

Yessengeldina A. S., Kassymova D. K. 6

Analytical procedures in audit as a factor in optimizing management decisions

Tussibayeva G., Sagindykova G., Chon Ku Li 15

Optimization of the stock market of Kazakhstan with the help of a strategy to increase investment attractiveness

Gazalieva A. K., Sembekov A. K. 26

Analysis of factors influencing the development of entrepreneurial thinking in Kazakhstan and obstacles caused by natural disasters

Zhienbayev U. B., Sayimova M. D., Baituova L. T. 43

Analysis of the development of digitalization of services in business processes of state government bodies of the Republic of Kazakhstan

Rystambaeva A. N., Sikhimbayev M. R. 52

Assessment of investment security of the West Kazakhstan Region of the Republic of Kazakhstan

Nurmaganbetov A. S., Dossov Y. B. 65

Investment and economic growth interconnection: a bibliometric analysis

Kalkabayeva G. M., Kurmanalina A. K., Tyan O. A. 78

PPP in healthcare in Kazakhstan: analysis of the current state and foreign experience

Kultanova. N. B., Spankulova L. S., Bakhtizin A. R. 91

The development of public administration mechanisms in special economic zones of Kazakhstan

Bokayev B., Nefas S., Konysbek A. 101

Foreign experience in combating the shadow economy

Iskakov B. M., Askarov D., Tuzubekova M. K. 109

Socio-economic instruments for regulating the language situation in the context of geopolitical changes: a study of international cases

Moldabaeva A. K., Zeinelgabdin A. B. 121

Assessment of public administration mechanisms in the field of atmospheric air protection: analysis of the best international practices

Mukhametrakhimova L., Dulambayeva R., Utepov A. 129

■ PRACTICE

On the issue of the effectiveness of budget lending at the local level

Salykova A. A. 136

State audit – a reliable foundation for development: results of the work of the supreme audit chamber of the Republic of Kazakhstan

Alimova D. A. 150

■ FOREIGN EXPERIENCE

The experience of conducting performance audits in Poland and Kazakhstan: a comparative analysis

Rakayeva A. N., Zhartybek D. B. 157

Есенгельдина А. С.*

э. ф. к., профессор
«Зерттеулер, талдау және тиімділікті бағалау
орталығы» ЖШС
Астана, Қазақстан
e-mail: yanar77@inbox.ru
<https://orcid.org/0000-0002-7752-916X>

Қасымова Д. Қ.

т. ф. к., доцент,
Мемлекеттік саясаттың ұлттық мектебі,
Қазақстан Республикасының Президенті
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Астана, Қазақстан
e-mail: dinazatk@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-2009-0389>

МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРДЫҢ ЖОБАЛЫҚ КЕҢСЕЛЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада стратегиялық міндеттер мен ұлттық басымдықтарды іске асырудағы рөліне баса назар аударып, мемлекеттік органдарда жобалық кеңселерді құру және қызмет ету ерекшеліктері талданған. Құрылымды ресімдеу, ресурстық қамтамасыз ету, жобаларды басқарудың халықаралық стандарттарын енгізу және заманауи цифрлық технологияларды пайдалану сияқты негізгі мәселелер қарастырылған. Ведомствоаралық үйлестіру, жобаларды басқарудың икемді әдістемелерін бейімдеу, сондай-ақ жобалық кеңселерді мемлекеттік басқару жүйелеріне интеграциялау мәселелеріне ерекше назар аударылған. Авторлар жобаларды басқаруды жақсартуға, олардың нәтижелілігін арттыруға және қоғамдық маңызды нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жеке жауапкершілікті, ашықтықты және тиімділік көрсеткіштерін нақты бөлудің маңыздылығын атап көрсеткен. Мақалада үдерістерді стандарттау, мониторингтің автоматтандырылған жүйелерін енгізу және персоналды оқытуды ескере отырып, жобалық кеңселердің жұмысын ұйымдастыру әдістері келтірілген. Сондай-ақ ресурстарды шектеуге, нормативтік базаның күрделілігіне және мемлекеттік сектордың ерекшелігін есепке алу қажеттілігіне байланысты сын-қатерлер талданады. Зерттеу нәтижелері басқаруды оңтайландыруға, ашықтықты арттыруға және стратегиялық мақсаттарға жетуге бағытталған жобалық кеңселердің жұмысын жақсарту бойынша ұсыныстарды қамтиды. Авторлар цифрландыруды, кәсіби біліктілікті дамытуды және халықаралық стандарттарды қолдануды қамтитын кешенді тәсіл мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға және тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуға ықпал етеді деген қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: жобаларды басқару, жобалау кеңсесі, мемлекеттік орган, мемлекеттік басқару, стандарт

КІРІСПЕ

Мемлекеттік басқарудың алдында тұрған қазіргі заманғы сын-қатерлер ұлттық бағдарламалар мен жобаларды үйлестіру мен іске асырудың тиімді тетіктерін енгізуді талап етеді. Бұл тұрғыда жобалық кеңселер жобалау қызметін жүйелі басқаруды, стратегиялық мақсаттар мен жедел іс-қимылдарды интеграциялауды, сондай-ақ мемлекеттік органдардың ашықтығы мен жауапкершілігін арттыруды қамтамасыз ететін негізгі құрылымдарға айналады.

Жобалық кеңселер ведомствоаралық өзара іс-қимылды ұйымдастыруда, жобаларды басқару және іске асыру мониторингі процестерін стандарттауда маңызды рөл атқарады. Олардың қызметі ресурстарды оңтайлы пайдалану кезінде ұзақ мерзімді мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған, бұл әсіресе шектеулі бюджет жағдайында және қоғам тарапынан мемлекеттік басқарудың тиімділігіне өсіп келе жатқан талаптар жағдайында өзекті.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес «стратегиялық және (немесе) бағдарламалық құжаттарда белгіленген мақсаттарға қол жеткізу жобалық басқару арқылы жүзеге асырылуы мүмкін» екені көрсетілген [1].

Мемлекеттік органдардың қызметіне жобалық тәсілді енгізу ұлттық басымдықтарды іске асырудың нәтижелілігі мен уақытылығын арттыру қажеттілігіне байланысты. Бұл жобалық кеңселерді құруды ғана емес, оларды ұйымдастырушылық бейімдеуді, әдіснамалық

қолдауды және үдерістерді цифрландыруды талап етеді. Осылайша, жобалық кеңселердің қалыптасуы мен жұмыс істеу ерекшеліктерін, сондай-ақ олардың стратегиялық міндеттерге қол жеткізуге әсерін зерттеу қазіргі заманғы ғылым мен басқару тәжірибесінің өзекті және сұранысқа ие міндеті болып табылады.

Мақаланың мақсаты мемлекеттік органдарда жобалық кеңселерді құру және жұмыс істеу тәсілдерін жүйелеу, сондай-ақ олардың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсынымдарды әзірлеу болып табылады.

Алға қойған мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер шешілу қажет:

- жобалық кеңселерді құру ерекшеліктеріне қатысты ғылыми еңбектерге шолу жасау;
- мемлекеттік органдарда жобалық кеңселерді құру тәртіптерін ашу;
- жобалық кеңселерді құру талаптарына кешенді түрде жүйелеу және ұсыныстар беру.

Мақаланың ғылыми жаңалығы мемлекеттік органдарда жобалық кеңселердің жұмыс істеуіне теориялық және практикалық тәсілдерді біріктіруден тұрады. Мақалада мемлекеттік сектордағы жобаларды басқарудың жүйе құраушы элементі ретіндегі жобалық кеңселердің рөлі негізделген. Мақала нәтижелері жобаларды басқарудың теориялық базасын нығайтуға және мемлекеттік органдар шеңберінде практикалық тәсілдерді жетілдіруге бағытталған, бұл стратегиялық мақсаттар мен қоғамдық маңызды нәтижелерге қол жеткізуге ықпал етеді.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Зерттеу әдіснамасы мемлекеттік органдардағы жобалық кеңселерді өзара байланысты көптеген элементті қамтитын күрделі ұйымдастырушылық-басқарушылық жүйелер ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелік тәсілге негізделген. Зерттеу мемлекеттік басқару жүйесінің интегралды бөлігі ретінде жобалық кеңселерді талдауға, соның ішінде олардың басқа құрылымдық элементтермен өзара әрекеттесуіне негізделген. Жобалық кеңселерді құру мен жұмыс істеудің әртүрлі тәсілдерін, соның ішінде халықаралық тәжірибе мен ұлттық ерекшеліктерді зерттеуді қамтамасыз етеді.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Мемлекеттік органдардағы жобалық басқару мемлекеттік бағдарламалар мен саясатты іске асыруда тиімділікке қол жеткізудің негізгі стратегияларының біріне айналды. Қазіргі уақытта көптеген отандық және шетелдік ғалымдар жобалық басқарудың ұйымдастырушылық, ақпараттық және әдіснамалық жақтарына басты назар аударады.

Картов А.Е. пен Жолдыбаев А.С. жобалық менеджмент жүйесінің ұйымдық бөлігі мемлекеттік органдардың жобалық кеңсесінің жұмысымен, ал ақпараттық қолдау бірыңғай ақпараттық жүйенің жұмысымен айқындалатынын атап өткен. Олардың пікірінше, негізгі жұмыс Үкіметтің және барлық мемлекеттік органдардың басшылық құрамының ой-пікірін өзгертуге бағытталуы тиіс. [2].

Ифран М. және басқа ғалымдар жоспарлау мен біліктілік мемлекеттік сектор жобаларының сәтті іске асуына айтарлықтай оң әсер ететінін анықтаған. Сондықтан зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, болашақта жоба менеджерінің жоспарлауы мен қабілеттеріне тиісті назар аудару керек деген қорытынды жасалаған [3].

Обрадович В. әдебиеттерді терең шолу негізінде мемлекеттік секторда жобаларды басқару кеңсесін (PMO – Project Management Office) құрудың тұжырымдамалық моделін ұсынды. Мақалада арнайы уақыт пен ресурстардың, сондай-ақ сарапшылардың, оқытудың, инфрақұрылымның, үкіметтің және шешім қабылдаушылардың қолдауының қажеттілігі көрсетілген [4].

Хелио Дж. және басқалар мемлекеттік саясатты жүзеге асыру кезінде жобалық басқару әдістемесін енгізу қажеттілігін атап өткен. Олар жобаны басқару құралдарын пайдалануды таңдаған мемлекеттік органдардың өз жобаларында табысқа және нәтижеге жету ықтималдығы жоғары болады деп сендіреді [5].

Тайпе-Куишпе және зерттеушілер жобаларды басқару кеңсесін үдерістерді стандарттау, ресурстарды оңтайландыру және сәйкестікті бағалау мақсатында жобаларды басқаруға мамандандырылған бөлім ретінде қарастырады. Нәтижесінде, мемлекеттік ұйымның жобаларды басқаруда жетілу деңгейі төмен екені анықталған [6].

Дэвид Бакстер және басқа ғалымдар «Agile» әдістемесі тиімді жүзеге асырылған кезде жобаларды басқаруды айтарлықтай жақсарту мүмкіндігінің жоғары екенін атап өткен. Зерттеушілер өзінің әлеуетті артықшылықтарына қарамастан, ол әлі күнге дейін мемлекеттік жобаларында негізгі тәсілге айналмағанын анықтаған [7].

Кевин М. Роу және басқалар PRINCE2 және PMBOK® Guide сияқты анықтамалық құжаттарда анықталғандай, мемлекеттік сектордағы жоба менеджерлері мен олардың жобаларды басқарудың ұйымдастырушылық хаттамаларына берілгендігі арасындағы қарым-қатынастарды зерттеген [8].

Заблякова О.А. жобалық тәсілді іске асыру кезінде өңірлерде жиі кездесетін мәселелерге жобаның нәтижелілік көрсеткіштерін қалыптастыру қиындықтарымен, жобалық инфрақұрылымды қалыптастырумен, ұлттық жобаларды іске асыру кезіндегі өз рөлін түсінбеумен, нормативтік-құқықтық базаның тез өзгеруімен байланыстырады [9].

Ұсынылған зерттеулерді талдау мемлекеттік органдарда жобалық кеңселердің сәтті жұмыс істеуі көптеген факторға, соның ішінде ұйымдастырушылық өзгерістерге, кадрлардың біліктілік деңгейіне және жобаларды басқарудың заманауи құралдарын қолдануға байланысты екенін көрсетеді.

Жүргізілген талдау негізінде мемлекеттік сектордағы жобалық кеңселер қазіргі заманғы басқару жүйесінің ажырамас бөлігі деген қорытынды жасауға болады. Алайда, олардың сәтті жұмыс істеуі персоналды оқытуды, ақпараттық жүйелерді енгізуді, үдерістерді стандарттауды және өзгерістерге бейімделу икемділігін қамтитын кешенді тәсілмен ғана мүмкін болады. Осы саладағы зерттеулерді жалғастыру мемлекеттік саясатты жақсарту және ұлттық жобаларды іске асыру үшін нақты бағыт болмақ.

МАТЕРИАЛДАР ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Зерттеу барысында мемлекеттік органдардың жобалық кеңселерін жан-жақты талдауға бағытталған әдістер кешені қолданылды. Жобалық кеңселердің қызметін реттейтін құжаттардың нормативтік-құқықтық базасын және талдауын зерделеуге басты назар аударылды. Бұл шара олардың жұмыс істеуінің негізгі ұйымдастырушылық және әдіснамалық жақтарын анықтауға мүмкіндік берді. Ғылыми әдебиеттерді шолу және халықаралық тәжірибені салыстырмалы талдау жобалық басқарудың неғұрлым табысты тәжірибелерін анықтауға және оларды мемлекеттік сектордың ерекшеліктеріне бейімдеуге ықпал етті.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ТАЛҚЫЛАУЛАР

Мемлекеттік органдар жобалық кеңсенің қызметін қалыптастыру мен қамтамасыз етуде басты рөл атқарады. Жобалық кеңсе мемлекеттік органдардың функционалдық қызметі шеңберінде жобалық басқаруды үйлестіру мен іске асырудың негізгі құралына айналуы тиіс.

Қазақстан Республикасында барлық бағдарламаны, ұлттық жобаларды, базалық бағыттарды, жобалар топтарын және осы мемлекеттік орган қатысатын жекелеген жобаларды басқаруды жүзеге асыратын бірыңғай жобалау кеңсесі құрылады (1-кесте).

1-кесте – Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарында жобалық кеңселерді құру тәртібі

№	Мемлекеттік орган атауы	Жобалық кеңсе құру негізі
1	Орталық мемлекеттік орган	Орталық аппарат базасында жеке құрылымдық бөлімше ретінде немесе қолданыстағы құрылымдық бөлімшенің бөлігі ретінде қалыптасады.
2	Жергілікті атқарушы орган	Жеке құрылымдық бөлімше ретінде облыс, қала, астана әкімі аппаратының базасында іске асады.
3	Құқық қорғау және күштік органдар	Мемлекеттік органның салалық ерекшелігін және құқық қорғау қызметінің ерекшелігін ескере отырып, орталық аппарат базасында құрылады.

Ескерту: авторлармен [10] негізінде әзірленген

Қазақстанда мемлекеттік органдарда жобалау кеңселерін құру тәртібі олардың қызметінің ерекшелігі мен ұйымдастырушылық ерекшеліктерін ескеруді көздейді. Орталық мемлекеттік органдардың жобалық кеңселері орталық аппарат негізінде құрылады. Бұл олардың функцияларын қолданыстағы құрылымға біріктіруге немесе жеке құрылымдық бөлімше ретінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл жобаларды басқарудың икемділігін және нақты мемлекеттік органның қажеттіліктеріне бейімделуді қамтамасыз етеді.

Жергілікті атқарушы органдарда жобалық кеңселер облыстар, қалалар және Астана әкімдіктері аппаратының базасында құрылады. Олар жобалық басқаруды орталықсыздандыруға ықпал ететін және өңірлердің аумақтық ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік беретін жеке құрылымдық бөлімшелер ретінде жұмыс істейді. Мұндай тәсіл өңірлік деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық және стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған жобаларды іске асыруды қамтамасыз етеді.

Құқық қорғау және күш органдары қызметінің ерекшеліктері жобалау кеңселерін құруға ерекше көзқарасты талап етеді. Бұл жағдайда жобалық кеңселер құқық қорғау қызметіне байланысты салалық ерекшеліктер мен міндеттерді ескере отырып, орталық аппарат базасында қалыптастырылады. Бұл құпиялылықтың жоғары дәрежесі, шешілетін міндеттердің жеделдігі мен күрделілігі сияқты күш құрылымдарындағы басқару ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Осылайша, Қазақстанда жобалық кеңселерді құру жүйесі бейімділік, функционалдық икемділік, сонымен қатар салалық және өңірлік ерекшеліктерді есепке алу қағидаттарына негізделген. Бұл жалпы мемлекеттік басқару жүйесін нығайта отырып, жобаларды басқарудың тиімділігін арттыруға, ұлттық және жергілікті басымдықтарды үйлестіру мен іске асыруды жақсартуға ықпал етеді.

Мемлекеттік органның жобалық кеңсесінің жұмысы осы органның стратегиялық міндеттерін, ұйымдастырушылық және функционалдық ерекшеліктерін ескере отырып құрылуға тиіс. Ол үшін мынадай бағыттарды ескеру қажет:

1. Жобалық кеңсенің миссиясы мен мақсаттарын анықтау. Жобалық кеңсе өз міндеттерін нақты тұжырымдауы керек, олар әдетте жобалық қызметті үйлестіру, бақылау және басқаруды, әдіснамалық қолдауды қамтамасыз етуді, сонымен қатар ұлттық және өңірлік бағдарламаларды жүзеге асыруға ықпал етуді қамтиды. Негізгі мақсат – мемлекеттік органның жобаларын, стратегиялық жоспарлары мен бағдарламаларын іске асырудың тиімділігі мен нәтижелілігін арттыру;

2. Жобалық кеңсені институттандыру. Жобалық кеңсені құру нормативтік-құқықтық базаны ескере отырып ресімделуі тиіс. Жобалық кеңсенің ұйымдық құрылымы жеке бөлімше ретінде де, мемлекеттік орғандағы қолданыстағы құрылымдардың бөлігі ретінде де болуы мүмкін;

3. Ресурстармен қамтамасыз ету. Жобалық кеңсе қажетті материалдық-техникалық ресурстармен, байланыс құралдары және ақпараттық жүйелерге қол жетімділікпен жабдықтауы керек. Ақпараттық қолдау маңызды рөл атқарады, өйткені ол нақты уақыт режимінде автоматтандырылған бақылау мен сараптаманы қамтамасыз етеді;

4. Әдістемелік қолдау. Жобалық кеңсе жобалық басқарудың стандарттары мен әдістемелерінің сақталуын әзірлейді, енгізеді және бақылайды. Бұл мыналарды қамтуы мүмкін:

- халықаралық стандарттарды (PMI, PRINCE2, IPMA) қолдану;
- Agile немесе Scrum сияқты икемді әдістемелерді бейімдеу;
- нұсқаулық құжаттарды, нұсқаулықтар мен шаблондарды дайындау және тарату;

5. Жобалық қызметке қатысушыларды үйлестіру. Жобалық кеңсе басшылықты, басқа бөлімшелердің қызметкерлерін, серіктестерді және мердігерлерді қоса алғанда, барлық мүдделі тараптардың өзара іс-қимылын ұйымдастыруы керек. Бірыңғай коммуникациялық платформаны қамтамасыз ету және қатысушылардың рөлдері мен жауапкершіліктерін нақты бөлу маңызды;

6. Мониторинг және талдау. Жобалық кеңсенің негізгі қызметтеріне мерзімдерді, бюджетті бақылауды және негізгі көрсеткіштерге қол жеткізуді қоса алғанда, жобалардың орындалуын бақылауды жатқызуға болады. Жобалық кеңсе нәтижелерге тұрақты талдау жасайды және жобалардың тиімділігін жақсарту бойынша ұсыныстар әзірлейді;

7. Кәсіби біліктілікті арттыру. Жобалық кеңсе мемлекеттік орган қызметкерлерін жобаларды басқарудың заманауи әдістері мен құралдарына оқытуды ұйымдастырады. Бұған тренингтер, семинарлар өткізу және мамандарды сертификаттау кіруі мүмкін;

8. Ашықтық және есеп беру. Жобалық кеңсенің жұмысы барынша ашық болуы тиіс. Бұл арқылы басшылыққа есептер дайындау, деректерге қол жеткізу үшін цифрлық платформаларды пайдалану, қоғамды жобалар мониторингіне тарту (қоғамдық маңызы бар жобалар жағдайында) сияқты қызметтерге қол жеткізіледі;

9. Икемділік және бейімделу. Жобалық кеңсе жобаларды іске асырудың басымдықтарындағы, нормативтік базасындағы немесе шарттарындағы өзгерістерге жедел ден қоюға дайын болуы тиіс. Икемділік туындаған жағдайларға байланысты басқару тәсілдерінің бейімделуін қамтамасыз етеді.

Осылайша, мемлекеттік органның жобалау кеңсесінің жұмысы нақты тұжырымдалған миссия, құрылымдық тұрақтылық, тиімді ресурстық қамтамасыз ету және жобалау қызметіне қатысушылармен өзара іс-қимыл негізінде ұйымдастырылуға тиіс. Бұл жобалық кеңсеге жобаларды сәтті басқаруға ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органның стратегиялық мақсаттарына қол жеткізу құралы ретінде қызмет етуге мүмкіндік береді.

Біздің ойымызша, мемлекеттік органның жобалау кеңсесі белгілі бір талаптарға сәйкес болуы керек (2-кесте).

2-кесте – Мемлекеттік органның жобалау кеңсесіне қойылатын талаптар

№	Талап түрлері	Қойылатын талаптар	Нәтиже
1	Ұйымдастырушылық	Жобалық кеңсенің миссиясын, мақсаттарын, міндеттері мен функцияларын нақты анықтау. Нормативтік құжаттар арқылы құрылымды рәсімдеу.	Нақты ұйымдық құрылымды құру, жауапкершілікті бөлу, жобалық кеңсе жұмысының ашықтығын арттыру.
2	Ресурстық	Материалдық-техникалық база, қажетті ақпараттық жүйелерге, байланыс құралдарына қол жеткізуді және техникалық қолдауды қамтамасыз ету.	Ресурстардың қолжетімділігін арттыру, жобалық кеңсенің үздіксіз жұмысын қамтамасыз ету және жобалық басқарудың тиімділігі.
3	Әдістемелік	Жобаларды басқару стандарттарын әзірлеу және енгізу, PMI, PRINCE2, Agile сияқты халықаралық әдістемелерді қолдану.	Жобалық басқару тәсілдерін біріздендіру, үздік әлемдік тәжірибелерді пайдалану есебінен жобаларды іске асыру сапасын арттыру.
4	Ақпараттық	Жобаларды басқарудың автоматтандырылған жүйелеріне қол жеткізу, нақты уақыт режимінде мониторинг пен талдауды қамтамасыз ету.	Барлық кезеңдерде жобалардың орындалуын жедел бақылауды, нақты мониторингті және ашықтықты қамтамасыз ету.
5	Қызметтік	Жобаларға қатысушылар арасында үйлестіруді ұйымдастыру, персоналды оқытуды жүргізу, жобаларды іске асыру туралы тұрақты есептілік.	Қатысушылар арасындағы өзара іс-қимылды жақсарту, персоналдың біліктілігін арттыру, стратегиялық және жобалық мақсаттарға қол жеткізу.

Ескерту: авторлармен [11, 12] негізінде әзірленген

Талаптардың әрбір түрі үдерістерді ресімдеу мен ресурстармен қамтамасыз етуден бастап қазіргі заманғы әдіснамаларды енгізуге және өзара іс-қимылды жақсартуға дейінгі белгілі бір міндеттерді шешуге бағытталған. Көрсетілген барлық талапты іске асыру жобаларды басқарудың тиімділігін арттыруға, оларды орындау мерзімдерін қысқартуға, ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға және жұмыстың ашықтығын арттыруға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік органдардағы жобалық кеңселердің жұмысын одан әрі зерттеу және жетілдіру шеңберінде талқылау мен талдауды талап ететін төрт негізгі бағыттарға назар аудару қажет:

- біріншіден, заманауи технологиялар мен цифрландыруды жобалық басқару үдерістеріне біріктіру. Оларды енгізу ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін шешуді және мемлекеттік үдерістердің ерекшеліктеріне бейімделуді талап етеді. Жобалық кеңселердің цифрлық инфрақұрылымын дамыту олардың табысты жұмысының негізгі факторы бола алады;

- екіншіден, жобалық басқаруды әдіснамалық қамтамасыз ету. PMI, PRINCE2 және Agile сияқты жобаларды басқарудың халықаралық стандарттарын енгізу тәсілдерді біріздендіруге, жобаларды іске асыру сапасын арттыруға және тәуекелдерді азайтуға ықпал етеді. Алайда, әдістемелердің икемділігі нормативтік-құқықтық база мен әкімшілік рәсімдердің талаптарымен үйлесуі тиіс мемлекеттік сектордың ерекшелігін ескеру қажет;

- үшіншіден, жобалық кеңселер қызметкерлерінің біліктілігі мен жауапкершілігін арттыру. Кәсіби оқыту мен біліктілікті арттырудың тұрақты жүйесін қалыптастыру қызметкерлерді жаңа сын-қатерлер мен талаптарға бейімдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге және жобалардың тиімділігін арттыруға ықпал ететін жеке жауапкершілік тетіктерін нығайту маңызды;

- төртіншіден, жобалық кеңселер жұмысының тиімділігінің объективті индикаторларын әзірлеу және қолдану. Мұндай көрсеткіштер жедел нәтижелерді ғана емес, олардың ұзақ мерзімді әлеуметтік және экономикалық әсерін де ескеруі керек. Бұл жобалық кеңселердің ұлттық және өңірлік басымдықтарды іске асыруға қосқан үлесін дәлірек бағалауға мүмкіндік береді, сондай-ақ олардың жұмысының ашықтығын қамтамасыз етеді.

Аталған бағыттарға күш-жігерді шоғырландыру мемлекеттік органдарда жобалық кеңселердің жұмыс істеуін едәуір жақсартуға, олардың өзгерістерге бейімделуін арттыруға және қойылған мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Мемлекеттік органдарда жобалық кеңселердің жұмыс істеу ерекшеліктерін талдау негізінде келесі қорытындылар жасауға болады:

1. Жобалық кеңселер ұлттық және өңірлік бағдарламаларды үйлестіруде, бақылауда және іске асыруда шешуші рөл атқарады. Олар жобаларды басқарудың ашықтығын, бақылауын және тиімділігін арттыруды қамтамасыз ете отырып, стратегиялық мақсаттарды жедел қызметпен біріктіруге ықпал етеді.

2. Заманауи ақпараттық технологиялар мен халықаралық әдістемелерді (PMI, PRINCE2, Agile) пайдалану жобаларды басқару тәсілдерін біріздендіруге және олардың нәтижелілігін жақсартуға ықпал етеді. Басқару және талдау процестерін автоматтандыру жобаларды іске асырудың барлық кезеңдерінде бақылауды күшейтеді.

3. Жобалық басқарудың тиімділігі жобалық кеңселер қызметкерлерінің дайындық деңгейіне байланысты. Қызметкерлерді үздіксіз оқыту, сертификаттау және олардың біліктілігін дамыту жүйесін құру, сондай-ақ олардың жұмыс нәтижелері үшін жауапкершілігін нығайту маңызды.

Сонымен, мемлекеттік органдардың жобалық кеңселері ұлттық басымдықтар мен стратегиялық мақсаттарға қол жеткізудің маңызды құралы. Болашақта жобалық кеңселерді мемлекеттік саясаттың өзгермелі жағдайларына бейімдеу, олардың әдіснамалық базасын нығайту және цифрлық технологиялардың әлеуетін пайдалану мәселелерін шешуге күш-жі-

герді жұмылдыру қажет. Бұл шаралар мемлекеттік құрылымдардың қазіргі заманның сын-тегеуріндеріне тұрақтылығын арттыруға, ресурстарды пайдалануды оңтайландыруға және азаматтық қоғам тарапынан жобалық қызметке деген сенімді нығайтуға мүмкіндік береді.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ КӨЗІ

Бұл мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылатын гранттық жоба шеңберінде орындалды (ЖТН №AP23489668).

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350#z1437>
2. Картов А. Е., Жолдыбаев А. С. Особенности работы проектного офиса Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан. Вестник университета «Туран». 2022;(1):182-191. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-1-182-191>
3. Irfan, M., Khan, S. Z., Hassan, N., Hassan, M., Habib, M., Khan, S., & Khan, H. H. (2021). Role of Project Planning and Project Manager Competencies on Public Sector Project Success. *Sustainability*, 13(3), 1421. <https://doi.org/10.3390/su13031421>
4. Obradović, Vladimir. (2022). PROJECT MANAGEMENT OFFICE IN THE PUBLIC SECTOR: A CONCEPTUAL ROADMAP. *European Project Management Journal*. 12. 63-70. 10.56889/ghxu9566.
5. Junior, Hélio & Vasconcellos, Jaqueline & Pereira, Joney & Bianchet, Luana & Schlosser, Luciano & Bonfatti, Talitha. (2023). Implementation of PMO in the state secretariat of infrastructure and mobility of Santa Catarina. <https://sevenpublicacoes.com.br/index.php/editora/article/view/1596>
6. Taipei-Quishpe, Andrea & Collaguazo, Samantha & Vásquez, Jairo. (2024). Análisis de la Oficina de Gerencia de Proyectos (PMO) para la gestión pública local: caso cantón Cayambe. *UDA AKADEM*. 135-167. 10.33324/udaakadem.vi13.756.
7. David Baxter, Nicholas Dacre, Hao Dong, Serkan Ceylan Institutional challenges in agile adoption: Evidence from a public sector IT project //Government Information Quarterly, Volume 40, Issue 4, 2023, <https://doi.org/10.1016/j.giq.2023.101858>.
8. Kevan M. Rowe, Stephen Jonathan Whitty, Bronte van der Hoorn Creating authority and autonomy: Necessary dialectical tensions in public sector project management //Project Leadership and Society, Volume 5, 2024 <https://doi.org/10.1016/j.plas.2024.100119>.
9. Зябликова О. А. Реализация проектного управления в органах государственной власти// Вестник университета. 2022. No 5. С. 13–21.
10. Об утверждении Правил осуществления проектного управления. Приказ Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан от 31 июля 2023 года № 301// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033199>
11. Vaynberg, Roman, Moiseev, Nikita, & Sakharova, Sofia. (2020). Application of Project Management Standards in the IT Industry: PRINCE2 and PMBOK. *Vestnik of the Plekhanov Russian University of Economics*, 1, 56–66. <https://doi.org/10.21686/2413-2829-2020-1-56-66>
12. Kalfat, Hind & Oussalah, Mourad & Chikh, Azzedine. (2024). Bridge Between Agile and Traditional Methods: Agile Requirements Documentation Structuring (AR DocS). *Ingénierie des systèmes d'information*. 29. 2091-2104. 10.18280/isi.290601.

REFERENCES

1. Administrativnyj procedurno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan. Kodeks Respubliki Kazahstan ot 29 iyunja 2020 goda № 350-VI.// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350#z1437>
2. Kartov A. E., Zholdybaev A. S. Osobennosti raboty proektnogo ofisa Ministerstva cifrovogo razvitija, innovacij i aerokosmicheskoj promyshlennosti Respubliki Kazahstan. Vestnik universiteta «Turan». 2022;(1):182-191. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-1-182-191>
3. Irfan, M., Khan, S. Z., Hassan, N., Hassan, M., Habib, M., Khan, S., & Khan, H. H. (2021). Role of Project Planning and Project Manager Competencies on Public Sector Project Success. *Sustainability*, 13(3), 1421. <https://doi.org/10.3390/su13031421>
4. Obradović, Vladimir. (2022). PROJECT MANAGEMENT OFFICE IN THE PUBLIC SECTOR: A CONCEPTUAL ROADMAP. *European Project Management Journal*. 12. 63-70. 10.56889/ghxu9566.
5. Junior, Hélio & Vasconcellos, Jaqueline & Pereira, Joney & Bianchet, Luana & Schlosser, Luciano & Bonfatti, Talitha. (2023). Implementation of PMO in the state secretariat of infrastructure and mobility of Santa Catarina. <https://sevenpublicacoes.com.br/index.php/editora/article/view/1596>

6. Taipei-Quishpe, Andrea & Collaguazo, Samantha & Vásquez, Jairo. (2024). Análisis de la Oficina de Gerencia de Proyectos (PMO) para la gestión pública local: caso cantón Cayambe. UDA AKADEM. 135-167. 10.33324/udaakadem.vi13.756.
7. David Baxter, Nicholas Dacre, Hao Dong, Serkan Ceylan Institutional challenges in agile adoption: Evidence from a public sector IT project //Government Information Quarterly, Volume 40, Issue 4, 2023, <https://doi.org/10.1016/j.giq.2023.101858>.
8. Kevan M. Rowe, Stephen Jonathan Whitty, Bronte van der Hoorn Creating authority and autonomy: Necessary dialectical tensions in public sector project management //Project Leadership and Society, Volume 5, 2024 <https://doi.org/10.1016/j.plas.2024.100119>.
9. Zjablikova O. A. Realizacija proektnogo upravljenja v organah gosudarstvennoj vlasti//Vestnik universiteta. 2022. No 5. S. 13–21.
10. Ob utverzhdenii Pravil osushhestvleniya proektnogo upravljenja. Prikaz Ministra cifrovogo razvitiya, innovacij i ajerokosmicheskoy promyshlennosti Respubliki Kazahstan ot 31 ijulja 2023 goda № 301// <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300033199>
11. Vaynberg, Roman, Moiseev, Nikita, & Sakharova, Sofia. (2020). Application of Project Management Standards in the IT Industry: PRINCE2 and PMBOK. Vestnik of the Plekhanov Russian University of Economics, 1, 56–66. <https://doi.org/10.21686/2413-2829-2020-1-56-66>
12. Kalfat, Hind & Oussalah, Mourad & Chikh, Azzedine. (2024). Bridge Between Agile and Traditional Methods: Agile Requirements Documentation Structuring (AR DocS). Ingénierie des systèmes d information. 29. 2091-2104. 10.18280/isi.290601.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОЕКТНЫХ ОФИСОВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ

Есенгельдина А. С.*

к. э. н., профессор
ТОО «Центр исследований, анализа и оценки
эффективности»
e-mail: yanar77@inbox.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7752-916X>

Касымова Д. К.

к. т. н., доцент
Национальная школа государственной
политики
Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан
Астана, Казахстан
e-mail: dinazatk@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2009-0389>

Аннотация. В статье анализируются особенности создания и функционирования проектных офисов в государственных органах с акцентом на их роль в реализации стратегических задач и национальных приоритетов. Рассматриваются такие ключевые аспекты, как формализация структуры, ресурсное обеспечение, внедрение международных стандартов управления проектами и использование современных цифровых технологий. Особое внимание уделено вопросам межведомственной координации, адаптации гибких методологий управления проектами, а также интеграции проектных офисов в системы государственного управления. Авторы подчеркивают важность четкого распределения персональной ответственности, прозрачности и использования индикаторов эффективности, что позволяет улучшить управление проектами, повысить их результативность и обеспечить достижение общественно значимых результатов. В статье представлены методы организации работы проектных офисов, включая стандартизацию процессов, внедрение автоматизированных систем мониторинга и проведение обучения персонала. Также анализируются вызовы, связанные с ограничением ресурсов, сложностью нормативной базы и необходимостью учета специфики государственного сектора. Результаты исследования включают рекомендации по совершенствованию работы проектных офисов, направленные на оптимизацию управления, повышение прозрачности и достижение стратегических целей. Авторы делают вывод о том, что комплексный подход, включающий цифровизацию, развитие профессиональных компетенций и применение международных стандартов, способствует повышению эффективности государственного управления и устойчивому социально-экономическому развитию.

Ключевые слова: управление проектами, проектный офис, государственный орган, государственное управление, стандарт.

FEATURES OF THE FORMATION OF PROJECT OFFICES OF GOVERNMENT AGENCIES

Yessengeldina A. S.*

c.e.s, professor

Center for Analytical Research and Evaluation
Astana, Kazakhstan

E-mail: yanar77@inbox.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7752-916X>

Kassymova D. K.

PhD in Engineering

Associate Professor, National School of Public
Policy, Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Kazakhstan
Astana, Kazakhstan

E-mail: dinazatk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2009-0389>

Abstract. The article analyzes the specifics of the creation and functioning of project offices in government agencies with an emphasis on their role in the implementation of strategic objectives and national priorities. Key aspects such as the formalization of the structure, resource provision, the introduction of international project management standards, and the use of modern digital technologies are considered. Special attention is paid to interdepartmental coordination, adaptation of flexible project management methodologies, as well as integration of project offices into public administration systems. The authors emphasize the importance of a clear allocation of personal responsibility, transparency, and the use of performance indicators, which makes it possible to improve project management, increase its effectiveness, and ensure the achievement of socially significant results. The article presents methods of organizing the work of project offices, including standardization of processes, implementation of automated monitoring systems and staff training. It also analyzes the challenges associated with limited resources, the complexity of the regulatory framework and the need to take into account the specifics of the public sector. The results of the study include recommendations for improving the work of project offices aimed at optimizing management, increasing transparency and achieving strategic goals. The authors conclude that an integrated approach, including digitalization, the development of professional competencies and the application of international standards, contributes to improving the effectiveness of public administration and sustainable socio-economic development.

Keywords: project management, project office, government agency, public administration, standard

UDC 657.631
GRNTI 06.35.31

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-15-25>

Tussibayeva G. *

PhD, associate professor
K. Kulazhanov Kazakh University of Technology
and Business
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail igulmira_80@mail.ru
ORCID: 0000-0002-6004-3569

Sagindykova G.

Candidate of Economic Sciences,
associate professor
K. Kulazhanov Kazakh University
of Technology and Business
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail gsmaktobe1@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0819-237X

Chon Ku Li

PhD in economics
associate Professor
The Warsaw University of Management
Warsaw, Poland
e-mail: tchonli@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6452-1038

ANALYTICAL PROCEDURES IN AUDIT AS A FACTOR IN OPTIMIZING MANAGEMENT DECISIONS

Abstract. The article examines the role of analytical procedures in audit as a key factor in optimizing management decisions. Analytical procedures are an effective tool for assessing the financial condition of an enterprise, identifying risks, anomalies, and potential misstatements in the financial statements. Their use helps to improve the accuracy of the audit, identify problem areas and optimize the audit process. In addition, the results of analytical procedures have a significant impact on management decisions, contributing to the improvement of financial policy, forecasting, optimization of business processes and increased transparency of accounting. Special attention is paid to the role of analytical procedures in strategic planning and control, which makes them an integral element of the corporate governance system.

It has been revealed that analytical procedures make it possible to assess the financial condition of an organization, identify deviations and potential risks, and improve the effectiveness of an audit. Their results play a key role in developing management strategies, adjusting financial policies, and increasing accounting transparency.

Special attention is paid to the impact of analytical procedures on identifying inefficient processes and forecasting financial indicators, which contributes to making informed and timely decisions.

The authors conclude that it is necessary to integrate analytical procedures into the enterprise management process in order to increase its sustainability and competitiveness.

Keywords: audit, analytical procedures, financial analysis, management decisions, risks, audit effectiveness, financial reporting, strategic planning, control, corporate governance.

INTRODUCTION

Analytical audit procedures are an important tool for assessing the financial condition of an organization, identifying risks and anomalies, and making informed management decisions. In the context of an ever-changing economic situation and growing requirements for financial transparency, the need for effective use of analytical procedures in auditing is becoming particularly relevant.

Against the background of these changes, companies are striving to optimize their management decisions, and analytical procedures play a key role in this process. It is important to understand how the results of these procedures can be used to improve the quality of management and make strategically important decisions.

The relevance of the study is determined by the need to improve management efficiency based on reliable and timely information. In conditions of uncertainty and high risks associated with the external environment, organizations are forced to use analytical procedures as the main tool for assessing the possible consequences of various management decisions [1]. This requires an in-depth analysis of how the results of analytical procedures can be used to improve managerial decision-making at all levels of the organization. Modern international auditing standards (in particular ISA 520) indicate the need to apply analytical procedures at all stages of the audit [2]. However, in Kazakhstan's auditing practice, their use remains limited, which requires a more detailed analysis and the introduction of advanced approaches.

The purpose of this study is to identify the impact of analytical procedures used in auditing on the process of optimizing management decisions in organizations, as well as to assess their role in improving management effectiveness. To achieve this goal, it is necessary to consider the theoretical aspects of analytical procedures, identify their impact on various types of management decisions, and explore the practical application of the results of these procedures in the context of strategic and operational management.

The objectives of the research are to study the methods and technologies of analytical procedures, determine their importance for improving the quality of managerial decision-making, as well as analyze the relationship between analytical procedures and management effectiveness at various levels of the organization.

The research methodology is based on a systematic approach that allows for a comprehensive analysis of analytical procedures and their impact on managerial decision-making. The methods of statistical analysis, comparative analysis and logical reasoning are used in the work. The empirical basis of the research is data obtained from the financial statements of enterprises, analytical reports, as well as research in the field of audit and management.

The results of this study will help develop recommendations for optimizing the use of analytical procedures in auditing in order to improve the effectiveness of management decisions in organizations.

LITERATURE REVIEW

The literature review on this topic includes both foreign and domestic studies that emphasize the importance of analytical procedures in auditing.

Foreign studies emphasize that analytical procedures in auditing are of critical importance for improving the accuracy and effectiveness of managerial decision-making. One of the key aspects is the use of statistical methods and big data analysis to identify deviations and risks in financial statements.

According to many authors, audit analytical procedures, such as horizontal and vertical analysis, coefficient and trend analysis, help auditors identify anomalies that may affect financial statements and, as a result, decisions made by the company's management. In addition, analytics in auditing allows companies to more accurately assess the effectiveness of their activities, which contributes to making optimal management decisions [3,4].

Other foreign studies focus on the importance of integrating analytical procedures into the audit process to optimize the internal processes of the organization. The use of such methods helps managers to identify weaknesses in management faster and more accurately, reduce costs and increase profitability. For example, the use of modeling and forecasting allows auditors not only to detect current risks but also to predict potential threats to the company, which helps management plan their actions more effectively and develop long-term strategies [5].

The analysis of foreign research shows that analytical procedures contribute to:

- identification of manipulations in reporting;
- optimization of business processes;
- improving the accuracy of forecasting financial indicators.

However, research does not sufficiently reveal the practical application of analytical procedures in developing economies.

Domestic research also highlights the importance of analytical procedures for optimizing management decisions. Auditing in Russia and Kazakhstan is increasingly integrated with data analytics, which makes it possible to improve the quality of audit reports and improve decision-making processes. In particular, domestic authors note that the use of analytical methods in auditing helps organizations not only comply with legal requirements but also significantly improve internal efficiency.

The use of various analytical techniques, such as financial performance analysis and hypothesis testing, makes it possible not only to detect financial inconsistencies, but also to identify weak links in management, which contributes to more accurate forecasting and optimization of business strategies [6,7].

In addition, Kazakhstan is developing the practice of using information technology in auditing, which significantly improves data analysis processes. The introduction of analytical systems allows auditors to speed up the verification of financial statements, make the audit more accurate and transparent.

Domestic authors note that the use of such technologies helps to increase confidence in audit results and helps in making more informed and timely management decisions. In this context, an important aspect is the development of professional competencies of auditors and their professional development in the field of analytical procedures and the use of modern technologies for data analysis.

MATERIALS AND RESEARCH METHODS

In conducting the research, the authors used general scientific methods of economic analysis. Thus, in forming the model for the application of analytical procedures in auditing, the authors used methods of synthesis and generalization. At the same time, when analyzing the company's financial and operational indicators, the authors used methods of statistical analysis, comparison and generalization. In conducting this study, the authors used company data, international standards, and official statistics.

THE MAIN PART

Analytical procedures are methods aimed at analyzing financial data in order to identify deviations, anomalies and risks. These procedures include various types of analysis: horizontal and vertical analysis, coefficient analysis, trend analysis, and other methods. The use of these methods allows the auditor to more effectively assess the reliability of financial statements and identify key risks that may affect the financial condition of the organization.

In addition, analytical procedures help not only to identify deviations in reporting, but also to optimize the audit process. They allow the auditor to focus on the most significant aspects, thus increasing the accuracy and effectiveness of the audit.

In our opinion, in a systematic form, the theoretical and methodological basis for the application of analytical procedures in auditing consists of three enlarged organizational and economic blocks (Figure 1), each of which is complex, has its own goals and objectives, an appropriate information base, linked in space and time.

The first block «Scientific approaches, principles and methods of applying analytical procedures in the audit of enterprise competitiveness» contains the purpose and objectives of applying analytical procedures, based on which the object and subject of analytical procedures in the audit of competitiveness are determined.

The second organizational and economic block «The procedure for performing analytical procedures» is a methodological basis for the application of analytical procedures in the audit of competitiveness.

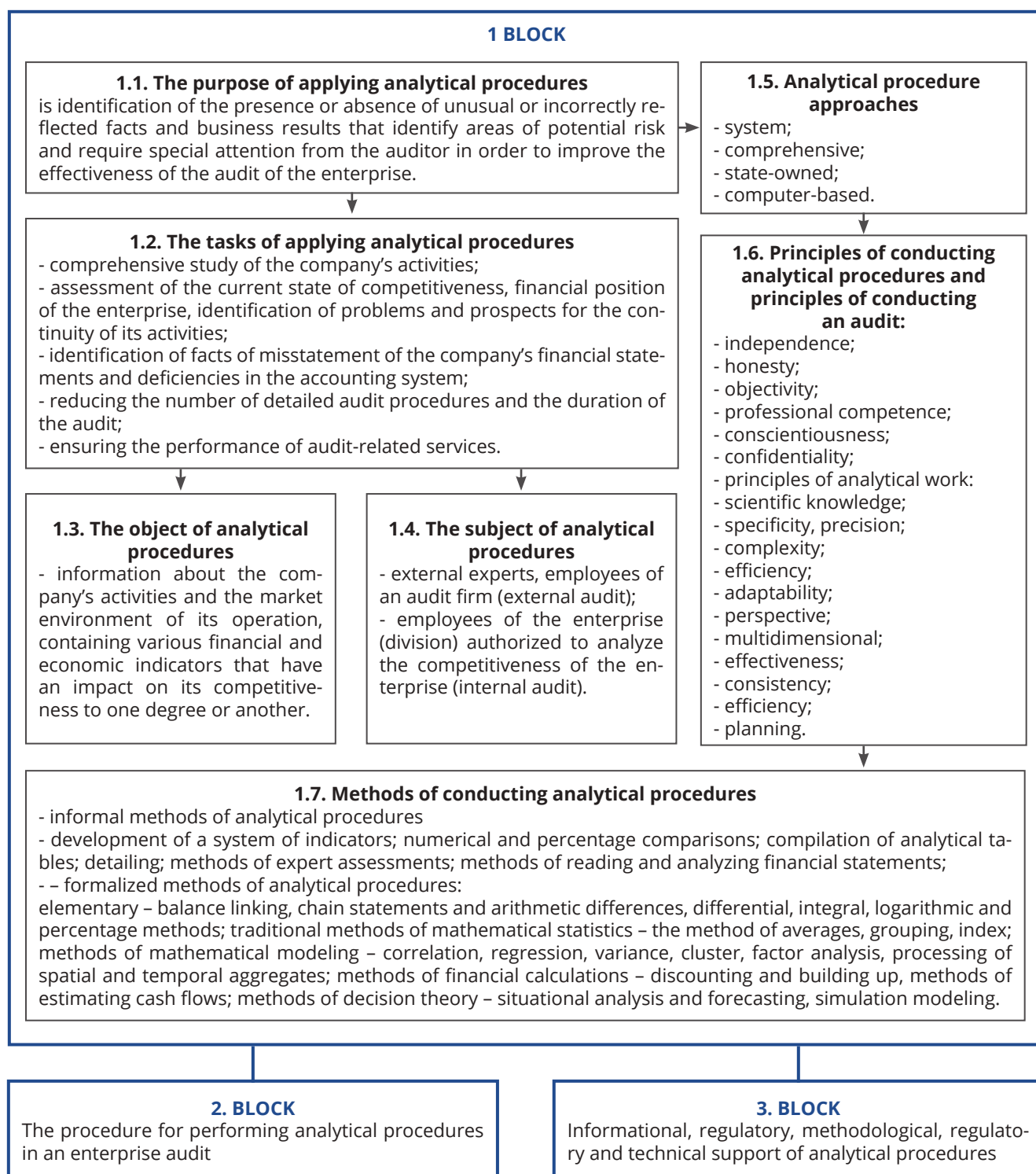

Figure 1 – Theoretical and methodological basis for the application of analytical procedures in audit

Note: compiled by the authors based on the source

The author details the general procedure for performing analytical procedures defined in the auditing standards as follows (Figure 2).

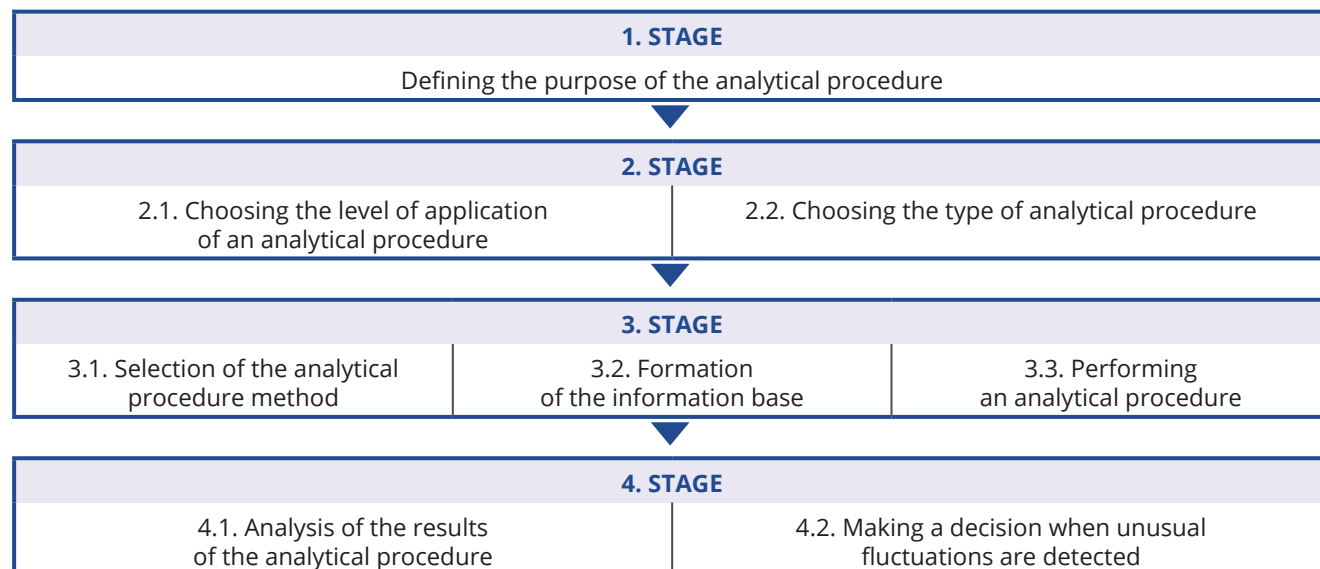

Figure 2 – The main stages of the analytical procedure

Note: compiled by the authors based on the source

The second organizational and economic block is the central core of the theoretical and methodological foundations of the application of analytical procedures in the audit of enterprise competitiveness and, together with the first block, continuously interacts with the third «Information, regulatory, methodological, regulatory and legal and technical support for analytical procedures», which is built depending on the purpose and objectives of analytical procedures, the stage of the audit, the qualifications of the auditor, the available information, the timing of the audit and the projected results, as well as the accepted method of information transformation and presentation using modern information and computer technologies [10].

To better understand the impact of analytical procedures on optimizing management decisions, let's look at their application using the example of a hypothetical company.

Since 2020, the company has faced a number of economic challenges: rising costs, increasing debt burden, and declining liquidity. In response to these problems, management decided to conduct a comprehensive audit to identify risks and optimize operational and financial processes. The auditors analyzed the dynamics of the company's key financial indicators for 2020-2024. The analysis revealed the following findings.

In 2020, the company showed stable growth of 5%, but in 2021 this figure increased sharply to 8%, and in 2022 the growth was already 12%. However, starting in 2023, production costs began to significantly outpace revenue growth, which reduced business margins.

The company decided to review the procurement and production processes to reduce excess costs, which reduced cost growth in 2024 by 8% compared to previous years.

The audit of the balance sheet structure showed the following changes. In 2020, the share of debt obligations in the capital was 30%, but by 2024 it increased to 45%. This increased the financial risks.

In 2021-2022, it was decided to restructure debt obligations and attract long-term investments to reduce the debt burden. As a result, the company reduced its debt obligation by 10% in 2024.

The coefficient analysis (liquidity and turnover analysis) showed that the liquidity ratio decreased from 1.8 in 2020 to 1.2 in 2024, indicating a deterioration in the ability to repay short-

term liabilities. At the same time, the asset turnover ratio also decreased, which indicated the inefficiency of resource use.

In 2023-2024, it was decided to redistribute assets, sell inefficient properties, and improve inventory and production capacity management processes. As a result, the company improved its liquidity ratio and accelerated asset turnover.

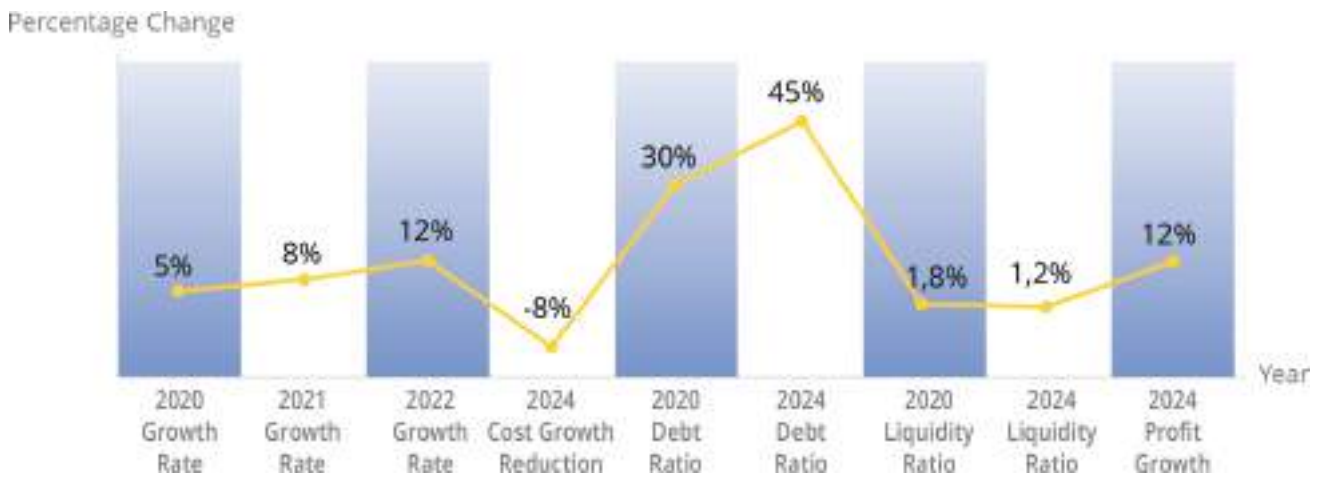

Figure 3 – Company's Financial and Operational Metrics

Note: compiled by the authors

Analytical data allowed us to make accurate forecasts for 2024. In 2023, it was predicted that without operational improvements, profit growth would slow down. In 2023, the company revised its investment strategy, reducing investments in low-margin projects and redistributing funds to more profitable segments. This helped to increase net profit by 12% in 2024.

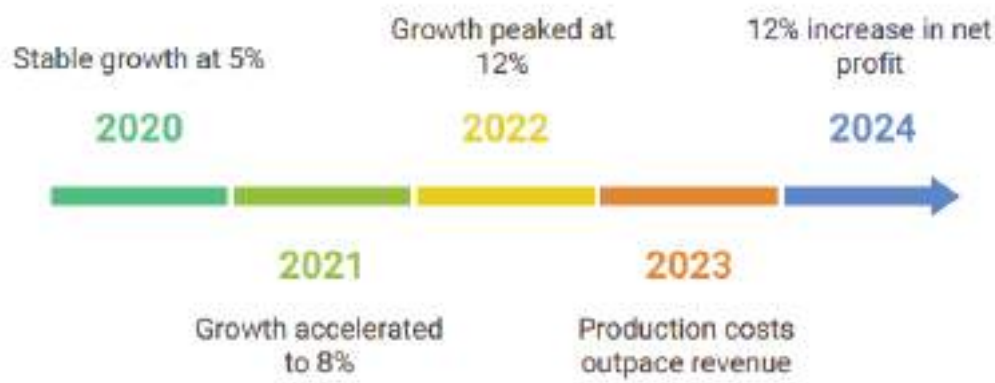

Figure 4 – Financial evolution and strategic decisions of the company

Note: compiled by the authors

Analytical procedures allowed us to identify key problem areas.:

- excessive debt burden (debt ratio increased from 30% to 45%);
- reduced liquidity (current liquidity ratio dropped from 1.8 to 1.2);
- slowing of asset turnover.

After implementing the analytical recommendations, the company reduced its debt burden by 10%, and net profit increased by 12%.

The use of analytical audit procedures for the period from 2020 to 2024 has demonstrated their high effectiveness in supporting the adoption of sound and strategically oriented

management decisions of the company. As a result of a comprehensive analysis of financial and operational indicators, key problem areas have been identified that require surgical intervention and correction.

Optimization of procurement and production processes allowed the company not only to reduce costs by 8% but also significantly increase margins, which directly contributed to the improvement of the company's financial results. Audit recommendations on risk management, including debt restructuring and attracting long-term investments, led to a significant reduction in the debt burden, increasing the company's financial stability and its ability to withstand external economic challenges. The increase in liquidity, achieved through the sale of inefficient assets and improved working capital management provided a significant increase in the liquidity ratio, which improved the company's ability to meet short-term obligations and increased its solvency.

Finally, the reallocation of resources to more profitable segments and a reduction in investments in unprofitable projects led to a 12% increase in net profit in 2024. These results clearly confirm that analytical audit procedures not only help identify current problems and risks but also become a powerful tool for developing long-term growth strategies, increasing profitability and financial stability of the company.

The results of analytical procedures confirm their crucial importance for the management decision-making process. These procedures provide the necessary information for the formation of optimal strategies and adjustments to business processes, which in turn has a direct impact on improving the company's performance and its stability in the market [11].

It is the results of analytical procedures that play a key role in the management decision-making process, providing the company's management with the information necessary for effective resource management and assessment of current and future risks. Identifying deviations and potential threats makes it possible to take timely measures aimed at improving financial performance and optimizing internal processes.

One of the important aspects that can be affected by such analytics is cost optimization. By identifying excess costs and inefficient processes, the company gets the opportunity to review its costs and optimize, which helps reduce operating costs and increase overall profitability. It is important to note that such changes may affect production processes and personnel management or the use of technology [12].

Analytical procedures also allow for effective risk management by identifying potential threats such as high debt or insufficient liquidity, which can lead to financial difficulties. Knowledge of such risks enables management to take prompt measures to minimize or eliminate them, ensuring the stability and financial security of the company.

Financial planning and forecasting are also becoming more accurate thanks to analytical data, that helps predict future financial results. This allows the company's management to build more reasonable and realistic budgets, as well as develop strategies aimed at maintaining financial stability and growth.

In addition, the use of analytical procedures provides an opportunity to adjust the company's strategy. If significant deviations from planned targets are found, the organization may reconsider its priorities, focusing on more profitable or promising business segments. This can lead to a reallocation of resources and a change in the direction of development, which will provide the company with competitive advantages and help it adapt to changing market conditions [13].

Based on the conducted research, it should be noted that analytical audit procedures are not only a tool for detecting anomalies and risks but also an important factor in strategic management. To increase their effectiveness in Kazakhstan, it is necessary to actively introduce digital technologies, which will improve the accuracy of financial data analysis and reduce the labor costs of auditors.

It is important to consider the development of professional competencies of auditors, expanding their knowledge in the field of financial analytics and forecasting methods. Significant

attention should be paid to improving regulatory regulation, which will ensure standardization and transparency of analytical audit processes.

Automation of audit procedures based on modern software solutions will help significantly reduce the risks of financial anomalies and increase the reliability of financial statements. The development of the auditor training and certification system will strengthen professional skills and adapt them to the new challenges of the digital economy [14].

Additionally, a single centralized platform for the exchange of audit data should be created, which will ensure transparency of financial processes and simplify the analysis of complex reports. The development of cross-industry cooperation between auditors, government agencies and the business community will help to develop common methodological approaches and increase confidence in audit reports. It is also necessary to strengthen analytical support in detecting financial fraud by introducing modern predictive analysis and machine learning technologies. The implementation of integrated digital solutions will improve the efficiency of audits, reduce subjective errors and strengthen control over the reliability of data.

CONCLUSION

Analytical audit procedures are not only an important tool for identifying financial anomalies and risks, but also a key factor in optimizing management decisions. Their use makes it possible to more accurately assess the financial condition of the enterprise, identify deviations in reporting and improve the effectiveness of the audit. The results of analytical procedures have a significant impact on strategic planning, financial policy adjustments, and business process optimization. In a rapidly changing economic environment, the use of analytical procedures contributes to more informed and timely management decision-making, which in turn increases the competitiveness and sustainability of the organization.

Thus, the integration of analytical procedures into management practice is an important step to improve the quality of management and achieve long-term success of the enterprise.

REFERENCES

1. Amanzholova B.A., Naumova A.V. Rol' analiticheskikh protsedur v issledovanii sistem bukhgalterskogo ucheta i vnutrennego kontrolya [The Role of Analytical Procedures in the Study of Accounting and Internal Control Systems] // Auditorskie vedomosti. - 2018. - №12. - S. 49-56 [in Russian]
2. Mezhdunarodnyi standart audita 520 «Analiticheskie protsedury» [International Standard on Auditing 520 «Analytical Procedures»]. - URL: <https://www.iaasb.org/> [in Russian]
3. Deniz A. Appelbaum, Alex Kogan, Miklos A. Vasarhelyi, Analytical procedures in external auditing: A comprehensive literature survey and framework for external audit analytics // Journal of Accounting Literature. - 2018. - Volume 40. - P.83-101. -doi.org/10.1016/j.acclit.2018.01.001
4. Pinho C. S., dos Santos P. G., & Martins A. E. Why Auditors Increasingly Rely on Analytical Procedures: An Empirical Approach in Portugal // International Journal of Professional Business Review. - 2023. - 8(10). - doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i10.3691
5. Brian Patrick Green, Thomas G. Calderon, Using real-world cases to illustrate the power of analytical procedures // Journal of Accounting Education. - 1994.- Volume 12, Issue 3. - P. 245-268.- doi.org/10.1016/0748-5751(94)90035-3
6. Utibaev B., Tukenova B. Osobennosti primeneniya analiticheskikh protsedur v audite [Features of the application of analytical procedures in audit // Memlekettik audit – Gosudarstvennyi audit». - 2022. - 55(2). - S.6–12. - doi.org/10.55871/2072-9847-2022-55-2-6-12 [in Russian]
7. Biktubaeva A.S., Elshibekova K.ZH. Ispol'zovanie analiticheskikh protsedur na ehtape planirovaniya audita // Vestnik universiteta «TuraN» Use of analytical procedures at the audit planning stage]. - 2021.- № 1. - S.31-38.- doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-1-31-38 [in Russian]
8. Samylovskikh D. V. Analiticheskie protsedury v protsesse auditorskoi deyatel'nosti [Analytical procedures in the audit process] // Vestnik evraziiskoi nauki. - 2023. - T.15. - №2. - URL: <https://esj.today/PDF/34FAVN223.pdf> [in Russian]
9. Amanzholova B.A., Naumova A.V. Planirovanie audita s primeneniem analiticheskikh protsedur [Planning an audit using analytical procedures // Auditorskie vedomosti. - 2019. - №8. – S.42-56 [in Russian]

10. Blei E.I., Galitskaya YU.N. Analiticheskie protsedury i podkhody k otsenke nepreryvnosti deyatel'nosti organizatsii [Analytical procedures and approaches to assessing the continuity of an organization's activities] // *Ehkonomika i biznes: teoriya i praktika*. – 2020. – № 10-1 (68). – S.30–32 [in Russian]
11. Gorina A.A. Primenenie analiticheskikh protsedur pri audite bukhgalterskogo balansa [Application of analytical procedures in the audit of the balance sheet] // *Ehkonomika i biznes: teoriya i praktika*. – 2021. – № 10-1 (80). – S.92–96 [in Russian]
12. Zavalishina A.K. Primenenie analiticheskikh protsedur audita v kachestve metoda vyavleniya manipulyatsii v finansovoi otchetnosti [Application of analytical audit procedures as a method for detecting manipulations in financial statements] // *Innovatsionnoe razvitie ehkonomiki*. – 2019. – № 5-1 (53). – S.217–225 [in Russian]
13. Miroshnichenko T.A. Primenenie analiticheskikh protsedur v audite [Application of analytical procedures in auditing] // *Traditsionnaya i innovatsionnaya nauka: istoriya, sovremennoe sostoyanie, perspektivy: materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii*. – Ufa, 2019. – S.212–214 [in Russian]
14. Novikova T.YU., Kostrova A.A. Analiticheskie protsedury kak instrument otsenki soblyudeniya printsipa nepreryvnosti deyatel'nosti [Analytical procedures as a tool for assessing compliance with the principle of business continuity] // *Ehkonomika. Sotsial'nye i gumanitarnye znaniya*. Tom 3. – 2020. – №2. – S.112-119 [in Russian]

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Аманжолова Б. А., Наумова А. В. Роль аналитических процедур в исследовании систем бухгалтерского учета и внутреннего контроля // *Аудиторские ведомости*. – 2018. – №12. – С. 49-56.
2. Международный стандарт аудита 520 «Аналитические процедуры» – URL: <https://www.iaasb.org/>
3. Deniz A. Appelbaum, Alex Kogan, Miklos A. Vasarhelyi, Analytical procedures in external auditing: A comprehensive literature survey and framework for external audit analytics // *Journal of Accounting Literature*. – 2018. – Volume 40. – P. 83-101. – doi.org/10.1016/j.acclit.2018.01.001.
4. Pinho C. S., dos Santos P. G., & Martins A. E. Why Auditors Increasingly Rely on Analytical Procedures: An Empirical Approach in Portugal // *International Journal of Professional Business Review*. – 2023. – 8(10). – doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i10.3691
5. Brian Patrick Green, Thomas G. Calderon, Using real-world cases to illustrate the power of analytical procedures // *Journal of Accounting Education*. – 1994. – Volume 12, Issue 3. – P. 245-268. – doi.org/10.1016/0748-5751(94)90035-3
6. Утибаев Б., Туkenова Б. Особенности применения аналитических процедур в аудите // *Мемлекеттік аудит – Государственный аудит*. – 2022. – 55(2). – 6–12. – doi.org/10.55871/2072-9847-2022-55-2-6-12
7. Биктубаева А. С., Елшибекова К. Ж. Использование аналитических процедур на этапе планирования аудита // *Вестник университета «Туран»*. – 2021. – № 1. – С. 31-38. – doi.org/10.46914/1562-2959-2021-1-1-31-38
8. Самыловских Д. В. Аналитические процедуры в процессе аудиторской деятельности / Д. В. Самыловских // *Вестник евразийской науки*. – 2023. – Т. 15. – № 2. – URL: <https://esj.today/PDF/34FAVN223.pdf>
9. Аманжолова Б. А., Наумова А. В. Планирование аудита с применением аналитических процедур // *Аудиторские ведомости*. – 2019. – №8. – С.42-56.
10. Блей Е. И., Галицкая Ю. Н. Аналитические процедуры и подходы к оценке непрерывности деятельности организации // *Экономика и бизнес: теория и практика*. – 2020. – № 10-1 (68). – С. 30–32.
11. Горина А. А. Применение аналитических процедур при аудите бухгалтерского баланса // *Экономика и бизнес: теория и практика*. – 2021. – № 10-1 (80). – С. 92–96.
12. Завалишина А. К. Применение аналитических процедур аудита в качестве метода выявления манипуляций в финансовой отчетности // *Инновационное развитие экономики*. – 2019. – № 5-1 (53). – С. 217–225.
13. Мирошнichenko Т. А. Применение аналитических процедур в аудите // *Традиционная и инновационная наука: история, современное состояние, перспективы: материалы Международной научно-практической конференции*. – Уфа, 2019. – С. 212–214.
14. Новикова Т. Ю., Кострова А. А. Аналитические процедуры как инструмент оценки соблюдения принципа непрерывности деятельности // *Экономика. Социальные и гуманитарные знания*. Том 3. – 2020. – №2. – С. 112-119.

БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ АУДИТТЕГІ ТАЛДАУ ПРОЦЕДУРАЛАРЫ

Тусибаева Г. С. *

PhD, қауымдастырылған профессоры
Қ.Құлажанов атындағы Қазақ технология және
бизнес университеті
Астана, Қазақстан Республикасы
e-mail: igulmira_80@mail.ru
ORCID: 0000-0002-6004-3569

Сагиндыкова Г. М.

экономика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессоры
Қ.Құлажанов атындағы Қазақ технология және
бизнес университеті
Астана, Қазақстан Республикасы
e-mail: gsmaktobe1@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0819-237X

Чон Ку Ли

Экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Варшава менеджмент университеті
Варшава, Польша
e-mail: tchonli@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6452-1038

Аңдатпа. Мақалада басқару шешімдерін оңтайландырудың негізгі факторы ретінде аудиттегі аналитикалық процедуралардың рөлі қарастырылады. Аналитикалық процедуралар кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалаудың, қаржылық есеп берудегі тәуекелдерді, ауытқуларды және ықтимал бұрмалауларды анықтаудың тиімді құралы болып табылады. Оларды пайдалану аудиттің дәлдігін арттыруға, проблемалық аймақтарды анықтауға және аудит процесін оңтайландыруға көмектеседі. Сонымен қатар, аналитикалық процедуралардың нәтижелері қаржылық саясатты жетілдіруге, болжам жасауға, бизнес-процестерді оңтайландыруға және бухгалтерлік есептің ашықтығын арттыруға ықпал ете отырып, басқару шешімдеріне айтарлықтай әсер етеді. Стратегиялық жоспарлау мен бақылаудағы аналитикалық процедуралардың рөліне ерекше назар аударылады, бұл оларды корпоративтік басқару жүйесінің ажырамас элементіне айналдырады.

Аналитикалық процедуралар ұйымның қаржылық жағдайын бағалауға, ауытқулар мен ықтимал тәуекелдерді анықтауға, аудиттің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретіні анықталды. Олардың нәтижелері басқару стратегияларын әзірлеуде, қаржылық саясатты түзетуде және есептің ашықтығын арттыруда маңызды рөл атқарады.

Аналитикалық процедуралардың тиімсіз процестерді анықтауға және қаржылық көрсеткіштерді болжауға ықпалына ерекше назар аударылады, бұл негізделген және уақтылы шешімдер қабылдауға ықпал етеді.

Авторлар кәсіпорынның тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін кәсіпорынды басқару процесіне аналитикалық процедураларды енгізу қажет деген қорытындыға келеді.

Түйінді сөздер: аудит, аналитикалық процедуралар, қаржылық талдау, басқару шешімдері, тәуекелдер, аудиттің тиімділігі, қаржылық есеп беру, стратегиялық жоспарлау, бақылау, корпоративтік басқару.

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕДУРЫ В АУДИТЕ КАК ФАКТОР ОПТИМИЗАЦИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Тусибаева Г. С. *

доктор PhD, ассоциированный профессор
Казахский университет технологии и бизнеса
имени К. Кулажанова
Астана, Республика Казахстан
e-mail: igulmira_80@mail.ru
ORCID:0000-0002-6004-3569

Сагиндыкова Г. М.

кандидат экономических наук
ассоциированный профессор
Казахский университет технологии и бизнеса
имени К. Кулажанова
Астана, Республика Казахстан
e-mail: gsmaktobe1@mail.ru
ORCID: 0000-0003-0819-237X

Чон Ку Ли

кандидат экономических наук, доцент
Варшавский университет управления
Варшава, Польша
e-mail: tchonli@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-6452-1038

Аннотация. В статье рассматривается роль аналитических процедур в аудите как ключевого фактора оптимизации управленческих решений. Аналитические процедуры являются эффективным инструментом оценки финансового состояния предприятия, выявления рисков, аномалий и возможных искажений в финансовой отчетности. Их использование способствует повышению точности аудита, выявлению проблемных зон и оптимизации процесса аудита. Кроме того, результаты аналитических процедур оказывают существенное влияние на принятие управленческих решений, способствуя совершенствованию финансовой политики, прогнозированию, оптимизации бизнес-процессов и повышению прозрачности учета. Особое внимание уделено роли аналитических процедур в стратегическом планировании и контроле, что делает их неотъемлемым элементом системы корпоративного управления.

Выявлено, что аналитические процедуры позволяют оценить финансовое состояние организации, выявить отклонения и потенциальные риски, повысить эффективность аудита. Их результаты играют ключевую роль в разработке стратегий управления, корректировке финансовой политики, повышении прозрачности учета. Особое внимание уделено влиянию аналитических процедур на выявление неэффективных процессов и прогнозирование финансовых показателей, что способствует принятию обоснованных и своевременных решений.

Авторы приходят к выводу о необходимости интеграции аналитических процедур в процесс управления предприятием с целью повышения его устойчивости и конкурентоспособности.

Ключевые слова: аудит, аналитические процедуры, финансовый анализ, управленческие решения, риски, эффективность аудита, финансовая отчетность, стратегическое планирование, контроль, корпоративное управление.

Газалиева А. К.*

докторант PhD, Карагандинский университет
Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан
e-mail: Aigerim.muhammad@mail.ru
ORCID: 0009-0001-2072-8360

Сембеков А. К.

д. э. н., профессор, Карагандинский
университет Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан
e-mail: amir_sembekov@mail.ru
ORCID: 0000-0001-5034-4651

ОПТИМИЗАЦИЯ ФОНДОВОГО РЫНКА КАЗАХСТАНА С ПОМОЩЬЮ СТРАТЕГИИ УВЕЛИЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. *Актуальность исследования* заключается в том, что фондовый рынок Казахстана играет важную роль в экономике страны, обеспечивая финансирование для предприятий и стимулируя инвестиционную активность. Оптимизация этого рынка является ключевым вопросом для обеспечения его эффективности, устойчивости и привлекательности как для местных, так и для иностранных инвесторов. В условиях быстро меняющейся глобальной экономической среды и конкурентной борьбы за привлечение капитала стратегии увеличения инвестиционной привлекательности становятся необходимостью, что особенно актуально для Казахстана, стремящегося к модернизации и развитию своей экономики. Изучение стратегий повышения инвестиционной привлекательности фонда открывает перспективы для разработки более эффективной финансовой политики, формирования устойчивого финансового сектора и, следовательно, улучшения экономического благополучия страны.

Целью исследования является выявление возможных стратегий и мероприятий, направленных на повышение инвестиционной привлекательности фондового рынка Казахстана, а также анализ их эффективности и потенциальных результатов.

Объектом исследования является фондовый рынок Казахстана с акцентом на оценку инвестиционной привлекательности акций казахстанских компаний и их взаимодействие с индексом KASE, а также влияние стратегий оптимизации на доходность и рисковую составляющую рынка.

Гипотеза исследования. Оптимизация фондового рынка Казахстана с применением стратегии увеличения инвестиционной привлекательности может привести к улучшению ситуации на рынке и повышению доходности инвестиций.

Результаты исследования позволили выявить несколько ключевых моментов:

- во-первых, анализ данных за 1-й квартал 2023 года показал, что наиболее убыточными были акции компании HSBK с коэффициентом доходности -0,5308, указывая на значительные потери для инвесторов, связанные с этими акциями;
- результаты аппроксимации данных позволили выявить связь между доходностью акций и доходностью индекса KASE, подтверждая значимость индекса как индикатора общего состояния фондового рынка Казахстана;
- основываясь на данных, полученных в результате анализа, были сделаны предположения, что оптимизация фондового рынка Казахстана с помощью стратегии увеличения инвестиционной привлекательности приведет к улучшению ситуации на рынке и повышению доходности инвестиций за счет привлечения новых инвесторов, улучшения регулирования и создания более благоприятной инвестиционной среды.

Полученные результаты исследования имеют важное значение как для науки, способствуя углублению теоретических знаний в области инвестиционного анализа, так и для общества, обеспечивая практические рекомендации, которые могут быть использованы для развития экономики Казахстана.

Выводы исследования. Исследование по оптимизации фондового рынка Казахстана с использованием стратегии увеличения инвестиционной привлекательности позволило выявить потенциальные пути развития рынка, повысить его конкурентоспособность и привлечь новых инвесторов, способствуя достижению целей национальной экономической стратегии и улучшению инвестиционного климата в стране. Данное исследование вносит значительный вклад

в теорию и практику управления инвестиционными рисками, предлагая инновационные решения, которые могут быть использованы для улучшения финансовой стабильности и доходности на рынке.

Ключевые слова: фондовый рынок, оптимизация, инвестиционная активность, стратегия, эффективность, конкурентоспособность.

ВВЕДЕНИЕ

Фондовый рынок Казахстана, подобно многим другим рынкам, подвержен воздействию различных экономических, политических и социальных факторов, влияющих на его эффективность и стабильность. В условиях глобальных финансовых вызовов и изменяющейся конъюнктуры мировой экономики оптимизация фондового рынка становится актуальной задачей для инвесторов, финансовых учреждений и регулирующих органов.

В рамках данного исследования рассматривается вопрос о возможности оптимизации фондового рынка Казахстана через применение стратегии увеличения инвестиционной привлекательности, которая предполагает привлечение большего числа инвесторов и повышение интереса к инвестициям в активы национального рынка, способствуя его развитию и укреплению.

Рассмотрение инвестиционной привлекательности для фондового рынка Казахстана, методы ее увеличения, в том числе с использованием современных финансовых инструментов и аналитических подходов, имеет важное значение, особенно в контексте анализа роли риска и доходности ценных бумаг в контексте оптимизации фондового рынка.

Научная новизна исследования заключается в том, что раскрытие взаимосвязи между доходностью акций и доходностью индекса KASE для фондового рынка Казахстана позволяет лучше понять динамику рынка и использовать индекс как индикатор общего состояния фондового рынка. Анализ акций компании HSBK подчеркивает важность изучения отдельных компаний и их доли в общем составе рынка для инвесторов и регуляторов. Предложение стратегии увеличения инвестиционной привлекательности фондового рынка Казахстана, возможно, станет новаторским шагом в области управления рыночными процессами и повышения инвестиционного потенциала страны.

Таким образом, исследование вносит вклад в научное понимание фондового рынка Казахстана и предлагает практические рекомендации для его оптимизации и развития.

Обозначенная гипотеза исследования предполагает, что существует взаимосвязь между доходностью акций компаний и доходностью индекса KASE на фондовом рынке Казахстана. Также предполагается, что анализ акций компании HSBK за определенный период времени способствует выявлению особенностей и тенденций развития рынка. Кроме того, гипотеза предполагает, что стратегия увеличения инвестиционной привлекательности фондового рынка Казахстана является эффективным инструментом для стимулирования инвестиций и развития рынка в целом.

Практическая ценность исследования. Результаты исследования имеют значительную практическую ценность и могут быть полезны для различных участников фондового рынка Казахстана, а именно:

- применение выводов о рисках и доходности акций позволяет инвесторам лучше планировать свои стратегии, минимизировать риски и принимать более обоснованные инвестиционные решения. Оптимизация инвестиционных портфелей с учетом взаимосвязи акций с индексом KASE способствует увеличению общей доходности и снижению потенциальных убытков;

- данные о зависимости доходности акций от состояния фондового рынка помогут профессиональным управляющим активами разрабатывать эффективные стратегии управления инвестициями, обеспечивая более точные прогнозы и возможности для адаптации к изменяющимся рыночным условиям;

– компании, чьи акции торгуются на бирже, могут использовать результаты исследования для повышения своей инвестиционной привлекательности. Привлечение дополнительных инвестиций за счет улучшения финансовых показателей, диверсификации бизнес-моделей и грамотного управления рисками способствует устойчивому развитию и росту;

– регуляторные органы могут использовать данные исследования для принятия решений по улучшению условий работы фондового рынка. Разработка стратегий и политик, направленных на повышение инвестиционной привлекательности, способствует созданию более стабильной и эффективной рыночной среды;

– практическое применение данных о взаимосвязи доходности акций с индексом KASE позволяет институциональным и частным инвесторам корректировать свои ожидания и управлять рисками, приводя к более эффективным и прибыльным инвестициям.

В целом прикладная ценность исследования заключается в создании условий для устойчивого экономического роста через повышение прозрачности и предсказуемости фондового рынка, стимулируя привлечение капитала и развитие национальной экономики.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Выбор акций является важной основой для количественного инвестирования, должен не только помогать инвесторам в получении избыточной прибыли, но и помогать фондовому рынку двигаться к рациональному инвестированию [1]. Большинство мировых фондовых рынков в настоящее время характеризуются спекулятивным и слепым поведением, которое ставит под угрозу стабильность рынка и препятствует основной функции фондового рынка, а именно правильному распределению капитала. В результате полезная методология количественного отбора акций должна быть способна точно измерить стоимость предприятия [2] и ранжировать акции с помощью скоринговой методологии [3].

Инвестиционная стратегия зависит от целей инвестора, толерантности к риску и горизонта инвестирования. Например, в краткосрочной перспективе инвесторы могут предпочитать импульсивные стратегии, так как они позволяют быстро реагировать на рыночные возможности и получать быструю прибыль. С другой стороны, в долгосрочной перспективе инвесторы чаще выбирают стратегии, направленные на долгосрочное удержание активов, такие как стратегия покупки акций по более низкой цене и их удержание до достижения определенной цели. Этот подход, известный как стратегия «купи и держи», может быть более предпочтителен для инвесторов, ориентированных на долгосрочное инвестирование (Abukari and Otchere 2020) [4], (Day et al. 2022) [5], (Mohapatra and Misra 2020) [6].

Инвестиции на рынках капитала оказывают влияние на макроэкономические показатели (Olokooye et al. 2020) [7]. В современной глобальной экономике инвестиции являются основой экономического роста (Rehman et al. 2023) [8].

Теоретические исследования в области повышения инвестиционной привлекательности и устойчивости фондовых рынков затрагивают широкий спектр современных подходов, ориентированных на адаптацию к быстро меняющимся глобальным условиям и усиление конкурентоспособности рынков. К числу таких подходов относятся:

1. Модели поведенческих финансов

Исследования, основанные на теории поведенческих финансов, подчеркивают важность психологических факторов, влияющих на инвестиционные решения, предлагающие разработку стратегий, направленных на улучшение прозрачности и доступности информации для инвесторов, способствуя повышению доверия к рынку.

2. Теория рыночной эффективности

Современные работы рассматривают усовершенствования механизмов торговли и регулирования, включая использование алгоритмической торговли и блокчейн-техно-

логий, повышая прозрачность и ликвидность фондового рынка. Эти исследования также подчеркивают значимость автоматизации процессов для снижения транзакционных издержек.

3. Подходы к устойчивому финансированию

Устойчивое финансирование становится важным направлением, предлагающим включение экологических, социальных и управленческих критериев (ESG) в инвестиционные стратегии. Теоретики утверждают, что акцент на ESG-факторы помогает привлечь долгосрочные инвестиции и минимизировать риски.

4. Теория диверсификации и риск-менеджмента

Современные исследования подчеркивают необходимость диверсификации активов и стратегий управления рисками. Оптимизация портфелей в условиях волатильности и глобальных экономических потрясений анализируется как один из способов увеличения привлекательности рынка.

5. Технологические инновации и цифровизация

Исследования показывают, что внедрение финтех-решений, таких как искусственный интеллект для прогнозирования рыночных тенденций и автоматизация отчетности, существенно повышает устойчивость фондового рынка. Теоретики также рассматривают использование больших данных для создания прогнозных моделей и повышения информированности инвесторов.

Эти теоретические подходы формируют основу для дальнейших эмпирических исследований и стратегических рекомендаций, направленных на улучшение инвестиционного климата и повышение устойчивости фондового рынка Казахстана.

Таким образом, стабильная финансовая система играет ключевую роль в обеспечении улучшения инвестиционных возможностей и стимулировании более высоких долгосрочных темпов роста. Когда финансовая система функционирует стабильно, это создает благоприятную среду для инвестирования, поскольку инвесторы имеют большую уверенность в будущих перспективах и меньше опасаются финансовых потрясений. Кроме того, стабильность финансовой системы способствует сокращению рисков, связанных с инвестированием, привлекая больше инвестиций и способствуя росту экономики в целом. Более высокие долгосрочные темпы роста также способствуют достижению благодаря стабильной финансовой системе. Когда инвесторы и предприниматели имеют доступ к стабильным и надежным финансовым ресурсам, они могут более уверенно вкладывать свои средства в различные проекты и предприятия, способствуя росту производства, занятости и общего экономического развития.

Результаты исследования показывают, что применение различных инвестиционных стратегий зависит от целей инвесторов и их толерантности к риску. Кроме того, стабильная финансовая система играет важную роль в обеспечении устойчивости и привлекательности фондового рынка, способствуя более высоким долгосрочным темпам роста.

Исследование по оптимизации фондового рынка Казахстана с использованием стратегии увеличения инвестиционной привлекательности подчеркивает важность эффективного управления инвестиционными ресурсами для стимулирования экономического роста и развития. Анализ фондовых индексов и доходности ценных бумаг позволяет выявить ключевые факторы, влияющие на инвестиционные решения, а также разработать стратегии для улучшения инвестиционной привлекательности рынка.

Исследование включает критический анализ существующих научных работ по теме, способствуя пониманию текущего состояния научной разработки фондового рынка Казахстана и стратегий его оптимизации. Однако, чтобы укрепить этот анализ, необходимо более детально оценить степень проработанности различных аспектов, таких как влияние глобальных экономических факторов, роль государственных инициатив, а также сравнительный анализ успешных международных практик, которые могли бы быть адаптированы

ны в Казахстане. Установление существующих пробелов в литературе, например, недостаточная изученность влияния цифровизации на инвестиционную привлекательность или ограниченность исследований по привлечению прямых иностранных инвестиций в контексте фондового рынка Казахстана, позволит сделать более обоснованные выводы и выделить направления для будущих исследований.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Исследование основано на следующих методах и материалах:

- анализ финансовых данных по доходности акций компаний, входящих в индекс KASE, за определенный период времени. Для оценки доходности акций использовались финансовые показатели, такие как цены закрытия, объемы торгов и изменение цен акций;
- для анализа взаимосвязи между доходностью акций и индекса KASE применялись статистические методы, включая корреляционный анализ и регрессионное моделирование. Также был проведен анализ убыточных акций компании HSBK для выявления особенностей и тенденций на рынке;
- системный анализ в данном контексте включает в себя изучение и оценку различных аспектов фондового рынка Казахстана с целью оптимизации его функционирования, включая анализ текущего состояния рынка, выявление основных проблем и вызовов, а также разработку стратегий и механизмов улучшения его эффективности и инвестиционной привлекательности;
- финансово-экономический анализ фондового рынка Казахстана включает в себя изучение финансовых показателей компаний, торгующих на бирже, и оценку общей экономической ситуации в стране, влияющей на инвестиционные решения.

Использование методов исследования, таких как анализ временных рядов, статистический анализ, корреляционный анализ и множественный регрессионный анализ, позволяет провести более глубокий анализ текущей деятельности фондового рынка и оценить значимость полученных результатов, а также позволит оценить влияние этих факторов на доходность ценных бумаг. Такой комплексный подход позволяет получить более точные и надежные результаты, способствуя принятию обоснованных инвестиционных решений.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Оптимизация фондового рынка в Казахстане достигается через ряд мероприятий, направленных на увеличение его инвестиционной привлекательности. Необходимость стратегий, используемых для оптимизации фондового рынка, заключается в обеспечении эффективного функционирования, стабильности и устойчивости, которые:

- помогают привлекать инвесторов;
- обеспечивать ликвидность рынка;
- снижать риски для участников рынка;
- создавать благоприятные условия для инвестирования;
- способствуют повышению прозрачности рынка;
- улучшают качество регулирования и контроля за деятельностью участников рынка.

В конечном итоге стратегии оптимизации фондового рынка способствуют его развитию и содействуют экономическому росту страны. Эти стратегии реализуются как самостоятельно, так и в комбинации друг с другом с целью оптимизации фондового рынка Казахстана и увеличения его привлекательности для инвесторов (Рисунок 1).

СТРАТЕГИИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ ФОНДОВОГО РЫНКА

Рисунок 1 – Определенные стратегии, используемые для оптимизации фондового рынка

Примечание: составлено авторами

Чтобы оценить риск финансовых активов на фондовом рынке Казахстана, можно использовать модель Шарпа, учитывающую соотношение между доходностью актива и его риском. Параллельно можно провести оптимизацию фондового рынка Казахстана с помощью стратегии увеличения инвестиционной привлекательности. В этом контексте, анализируя изменения фондовых индексов и доходности ценных бумаг, можно построить рыночные модели, поняв характер взаимосвязи между ними.

Таким образом, модель Шарпа является одним из инструментов для оценки риска, а стратегия увеличения инвестиционной привлекательности способствует оптимизации работы на фондовом рынке в Казахстане. В качестве финансовых активов автором были выбраны акции АО «Народный банк Казахстана» (далее – HSBK) – универсального коммерческого банка РК, предоставляющего в Казахстане и ряде других стран услуги во всех сегментах финансового рынка (банковском, страховом, ценных бумаг, лизинговом).

Проанализируем зависимость между доходностью ценных бумаг HSBK и доходностью рынка, выражающуюся индексом KASE, в 1-м квартале 2022 и 2023 годов.

Индекс KASE отражает изменения общей рыночной стоимости самых ликвидных акций, включенных в официальный список Казахстанской фондовой биржи и выпущенных крупными и финансово устойчивыми компаниями – резидентами РК, который выражается как отношение рыночных цен акций, включенных в его представительский список на момент составления, к их ценам на определенную дату. Он учитывает капитализацию акций, находящихся в свободном обращении, и пересчитывается после каждой сделки с акциями, входящими в представительский список.

Изменение рыночного индекса может вызвать соответствующее изменение цены i -ой ценной бумаги. Поскольку такие изменения носят случайный характер и взаимосвязаны, то для их отражения используется рыночная модель в виде уравнения регрессии (характеристической линии ценной бумаги):

$$m_i = \alpha_i + \beta_i m_r + \varepsilon_i$$

где

m_i – доходность ценной бумаги i за период времени t (зависимая переменная);

m_r – доходность на рыночный индекс за этот же период (независимая переменная);

α_i – коэффициент смещения линии регрессии, характеризующий ожидаемую доходность i -ой ценной бумаги при условии доходности рыночного индекса;

β_i – коэффициент наклона линии регрессии, характеризующий величину риска;

ε_i – случайная погрешность.

Коэффициент β в рыночной модели ценной бумаги отражает чувствительность ее доходности к доходности на рыночный индекс.

Бета-коэффициент оценивает изменения в доходности отдельных акций в сопоставлении с динамикой рыночного дохода; он может быть положительным или отрицательным:

– если $\beta > 0$, то доходность соответствующих ценных бумаг изменяется в том же направлении, что и рыночная доходность;

– если $\beta < 0$, то эффективность ценной бумаги и рыночный индекс изменяются в противоположных направлениях.

Коэффициент бета – показатель относительной неустойчивости курса акций по сравнению с остальным рынком. Ценные бумаги, имеющие коэффициент $\beta > 1$, считаются агрессивными и являются более рискованными, чем рынок в целом; для менее рискованных бумаг $\beta < 1$.

Коэффициент бета рассматривается как индекс систематического риска вследствие общих условий рынка. Осторожные инвесторы предпочитают акции с низким уровнем β .

Статистические данные о котировках акций выбранных компаний и значениях индекса KASE за первый квартал 2022 и 2023 годов представлены в Таблице 1.

Таблица 1 – Анализ статистических данных о котировках акций HSBK и значениях индекса KASE за первый квартал 2022 и 2023 годов

Дата за 1-й кв. 2022 г.	Дата за 1-й кв. 2023 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2022 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2023 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2022 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2023 г.
05.01.22	05.01.2023	2675,59	3565,02	122,64	175,02
06.01.22	11.01.2023	2711,65	3626,91	122,60	177,00
08.01.22	12.01.2023	2718,93	3598,79	126,00	170,00
11.01.22	13.01.2023	2781,39	3600,32	127,50	169,90
12.01.22	14.01.2023	2793,58	3568,02	127,92	163,99
13.01.22	17.01.2023	2812,96	3461,87	129,78	146,00

Дата за 1-й кв. 2022 г.	Дата за 1-й кв. 2023 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2022 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2023 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2022 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2023 г.
14.01.22	18.01.2023	2803,89	3481,12	138,85	152,50
15.01.22	19.01.2023	2858,01	3461,78	138,99	146,66
18.01.22	20.01.2023	2848,22	3481,20	134,30	146,95
19.01.22	21.01.2023	2831,64	3488,04	136,05	145,99
20.01.22	24.01.2023	2815,08	3440,64	135,10	143,00
21.01.22	25.01.2023	2797,34	3433,10	134,35	139,96
22.01.22	26.01.2023	2818,67	3455,01	132,50	141,00
25.01.22	27.01.2023	2814,33	3507,40	136,65	146,99
26.01.22	28.01.2023	2817,99	3523,62	133,30	157,00
27.01.22	31.01.2023	2796,75	3549,26	134,49	152,99
28.01.22	01.02.2023	2811,98	3491,89	132,48	147,30
29.01.22	02.02.2023	2794,00	3497,76	134,00	150,80
01.02.22	03.02.2023	2800,62	3513,86	134,00	152,95
02.02.22	04.02.2023	2791,22	3515,29	134,15	154,00
03.02.22	07.02.2023	2812,37	3513,14	133,87	157,99
04.02.22	08.02.2023	2798,12	3530,94	133,80	155,50
05.02.22	09.02.2023	2819,68	3549,59	137,00	160,00
08.02.22	10.02.2023	2857,78	3582,25	138,00	163,00
09.02.22	11.02.2023	2862,59	3570,87	137,10	159,46
10.02.22	14.02.2023	2847,48	3537,35	137,11	155,01
11.02.22	15.02.2023	2847,99	3543,10	138,00	157,01
12.02.22	16.02.2023	2858,86	3556,59	138,00	157,55
15.02.22	17.02.2023	2858,41	3542,45	137,20	156,42
16.02.22	18.02.2023	2888,44	3548,30	139,39	154,96
17.02.22	21.02.2023	2946,07	3520,27	144,80	153,90
18.02.22	22.02.2023	2984,64	3436,34	143,20	141,25
19.02.22	23.02.2023	2977,59	3478,38	141,40	146,75
22.02.22	24.02.2023	2961,16	3386,14	139,99	136,98
23.02.22	25.02.2023	2962,75	3453,42	139,42	147,99
24.02.22	28.02.2023	2972,33	3361,98	138,99	133,99
25.02.22	01.03.2023	2973,70	3390,31	139,05	134,90
26.02.22	02.03.2023	2965,68	3291,56	138,00	124,90
01.03.22	03.03.2023	2957,76	3202,65	136,54	114,00
02.03.22	04.03.2023	2963,73	3171,73	137,10	107,98
03.03.22	09.03.2023	2965,58	3334,96	137,34	112,99
04.03.22	10.03.2023	2958,67	3393,02	136,00	120,50
05.03.22	11.03.2023	2952,96	3377,47	134,15	130,00
09.03.22	14.03.2023	2939,33	3357,37	135,42	126,99
10.03.22	15.03.2023	2949,50	3358,40	137,90	129,01
11.03.22	16.03.2023	2962,07	3336,70	137,00	129,97
12.03.22	17.03.2023	2962,82	3346,83	137,67	127,40

Дата за 1-й кв. 2022 г.	Дата за 1-й кв. 2023 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2022 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2023 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2022 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2023 г.
15.03.22	18.03.2023	2967,17	3372,76	141,00	128,30
16.03.22	24.03.2023	2988,30	3339,66	144,26	129,80
17.03.22	25.03.2023	3013,60	3317,86	144,10	127,49
18.03.22	28.03.2023	3020,09	3354,94	147,00	123,00
19.03.22	29.03.2023	3051,95	3348,83	151,00	126,00
25.03.22	30.03.2023	3087,93	3344,05	148,39	124,50
26.03.22	31.03.2023	3061,33	3348,63	148,17	125,97
29.03.22		3073,84		151,50	
30.03.22		3097,92		150,97	
31.03.22		3099,17		150,24	

Примечание: составлено авторами

На основании исходных данных были рассчитаны ежедневные значения доходностей за указанный период времени без учета выплаты дивидендов по формуле:

$$m_{ti} = \left(\frac{q_{ti}}{q_{(t-1)i}} - 1 \right) \cdot 100$$

где

q_{ti} , $q_{(t-1)i}$ – котировки i -й акции в конце текущего t и предыдущего $(t-1)$ периодов времени.

Ежедневный доход по каждой акции представляет собой процент прибыли, которую получил бы инвестор, купивший акцию в конце $(t-1)$ -го дня и продавший ее в конце следующего t -го дня.

Далее для каждого наименования акций были определены среднеедневные доходности:

$$\overline{m}_i = \frac{\sum_{t=1}^n m_{ti}}{n},$$

где n – количество дней в анализируемом периоде.

Так же в качестве показателя оценки риска были рассчитаны средние квадратические отклонения, определяемые по формуле:

$$\sigma_i = \sqrt{\frac{\sum_{t=1}^n (q_{ti} - \overline{m}_i)^2}{n}}$$

Чем большее значение имеет среднее квадратическое отклонение, тем большим риском обладает ценная бумага.

Анализ произведенных расчетов представлен в Таблице 2.

Таблица 2 – Расчетные показатели индекса KASE и котировки акций HSBK за анализируемый период

Дата за 1-й кв. 2022 г.	Дата за 1-й кв. 2023 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2022 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2023 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2022 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2023 г.
05.01.22	05.01.2023	–	–	–	–
06.01.22	11.01.2023	1,3477	1,7360	-0,0326	1,1313
08.01.22	12.01.2023	0,2685	-0,7753	2,7732	-3,9548
11.01.22	13.01.2023	2,2972	0,0425	1,1905	-0,0588
12.01.22	14.01.2023	0,4383	-0,8971	0,3294	-3,4785
13.01.22	17.01.2023	0,6937	-2,9750	1,4540	-10,9702
14.01.22	18.01.2023	-0,3224	0,5561	6,9888	4,4521
15.01.22	19.01.2023	1,9302	-0,5556	0,1008	-3,8295
18.01.22	20.01.2023	-0,3425	0,5610	-3,3743	0,1977
19.01.22	21.01.2023	-0,5821	0,1965	1,3031	-0,6533
20.01.22	24.01.2023	-0,5848	-1,3589	-0,6983	-2,0481
21.01.22	25.01.2023	-0,6302	-0,2191	-0,5551	-2,1259
22.01.22	26.01.2023	0,7625	0,6382	-1,3770	0,7431
25.01.22	27.01.2023	-0,1540	1,5163	3,1321	4,2482
26.01.22	28.01.2023	0,1300	0,4625	-2,4515	6,8100
27.01.22	31.01.2023	-0,7537	0,7277	0,8927	-2,5541
28.01.22	01.02.2023	0,5446	-1,6164	-1,4945	-3,7192
29.01.22	02.02.2023	-0,6394	0,1681	1,1473	2,3761
01.02.22	03.02.2023	0,2369	0,4603	0,0000	1,4257
02.02.22	04.02.2023	-0,3356	0,0407	0,1119	0,6865
03.02.22	07.02.2023	0,7577	-0,0612	-0,2087	2,5909
04.02.22	08.02.2023	-0,5067	0,5067	-0,0523	-1,5760
05.02.22	09.02.2023	0,7705	0,5282	2,3916	2,8939
08.02.22	10.02.2023	1,3512	0,9201	0,7299	1,8750
09.02.22	11.02.2023	0,1683	-0,3177	-0,6522	-2,1718
10.02.22	14.02.2023	-0,5278	-0,9387	0,0073	-2,7907
11.02.22	15.02.2023	0,0179	0,1626	0,6491	1,2902
12.02.22	16.02.2023	0,3817	0,3807	0,0000	0,3439
15.02.22	17.02.2023	-0,0157	-0,3976	-0,5797	-0,7172
16.02.22	18.02.2023	1,0506	0,1651	1,5962	-0,9334
17.02.22	21.02.2023	1,9952	-0,7900	3,8812	-0,6840
18.02.22	22.02.2023	1,3092	-2,3842	-1,1050	-8,2196
19.02.22	23.02.2023	-0,2362	1,2234	-1,2570	3,8938
22.02.22	24.02.2023	-0,5518	-2,6518	-0,9972	-6,6576
23.02.22	25.02.2023	0,0537	1,9869	-0,4072	8,0377
24.02.22	28.02.2023	0,3233	-2,6478	-0,3084	-9,4601
25.02.22	01.03.2023	0,0461	0,8427	0,0432	0,6792
26.02.22	02.03.2023	-0,2697	-2,9127	-0,7551	-7,4129
01.03.22	03.03.2023	-0,2671	-2,7012	-1,0580	-8,7270

Дата за 1-й кв. 2022 г.	Дата за 1-й кв. 2023 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2022 г.	Индекс KASE 1-й кв. 2023 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2022 г.	Котировка акций HSBK, тенге 1-й кв. 2023 г.
02.03.22	04.03.2023	0,2018	-0,9655	0,4101	-5,2807
03.03.22	09.03.2023	0,0624	5,1464	0,1751	4,6397
04.03.22	10.03.2023	-0,2330	1,7410	-0,9757	6,6466
05.03.22	11.03.2023	-0,1930	-0,4583	-1,3603	7,8838
09.03.22	14.03.2023	-0,4616	-0,5951	0,9467	-2,3154
10.03.22	15.03.2023	0,3460	0,0307	1,8313	1,5907
11.03.22	16.03.2023	0,4262	-0,6461	-0,6526	0,7441
12.03.22	17.03.2023	0,0253	0,3036	0,4891	-1,9774
15.03.22	18.03.2023	0,1468	0,7748	2,4188	0,7064
16.03.22	24.03.2023	0,7121	-0,9814	2,3121	1,1691
17.03.22	25.03.2023	0,8466	-0,6528	-0,1109	-1,7797
18.03.22	28.03.2023	0,2154	1,1176	2,0125	-3,5218
19.03.22	29.03.2023	1,0549	-0,1821	2,7211	2,4390
25.03.22	30.03.2023	1,1789	-0,1427	-1,7285	-1,1905
26.03.22	31.03.2023	-0,8614	0,1370	-0,1483	1,1807
29.03.22		0,4086		2,2474	
30.03.22		0,7834		-0,3498	
31.03.22		0,0403		-0,4835	
среднедневная доходность, %		0,2653	-0,1085	0,3770	-0,5308
среднее квад- ратическое отклонение		0,7144	1,3982	1,6950	4,1967

Примечание: составлено авторами на основе произведенных расчетов

Графически изменения расчетных показателей индекса KASE и котировки акций HSBK за анализируемый период можно увидеть на рисунках 2, 3.

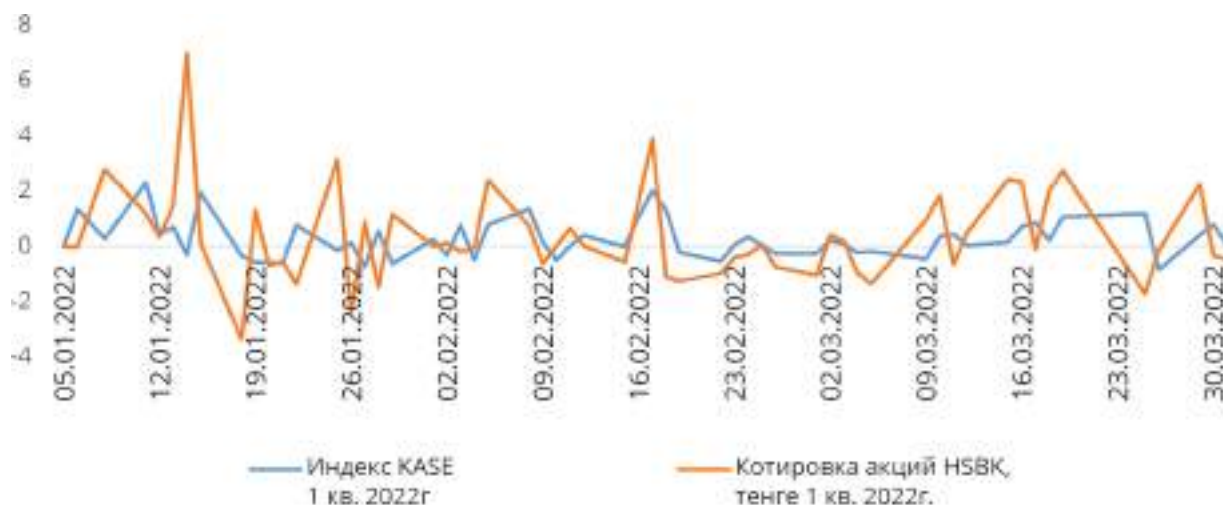

Рисунок 2 – Изменение расчетных показателей индекса KASE и котировки акций HSBK за 1-й квартал 2022 года

Примечание: составлено авторами на основе произведенных расчетов

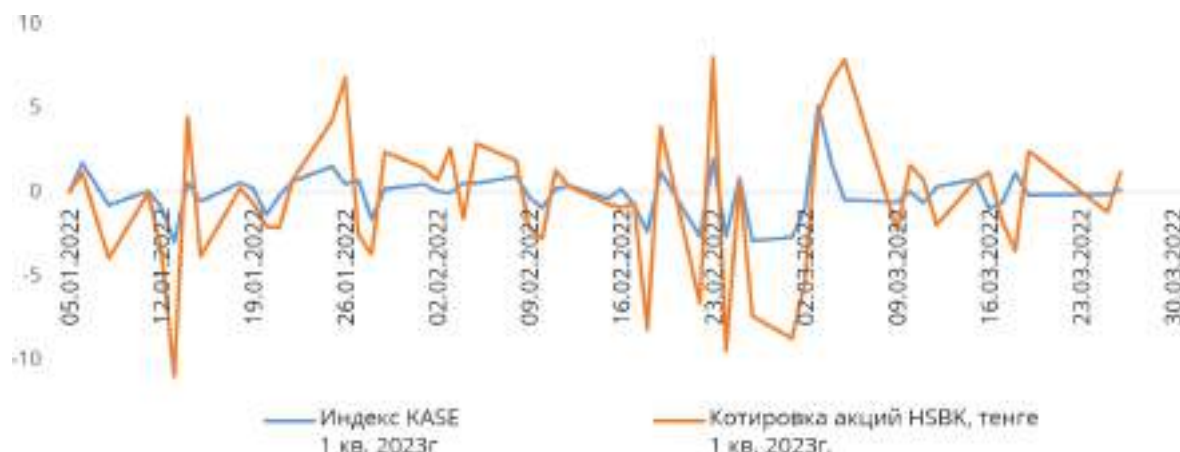

Рисунок 3 – Изменение расчетных показателей индекса KASE и котировки акций HSBK за 1-й квартал 2023 года

Примечание: составлено авторами на основе произведенных расчетов

По произведенным расчетам за 1-й квартал 2023 года можно сделать выводы, что наиболее убыточными в 1-й квартале 2023 года были акции компании HSBK (-0,5308).

В результате аппроксимации данных были получены уравнения связи доходности акций с доходностью индекса KASE.

1) за 1-й квартал 2022 года для акций HSBK:

$$m_1 = 0,2805 + 0,3636m_r$$

Поскольку коэффициент $\alpha = 0,2805$ в модели положительный, то при нулевой доходности фондового рынка ($m_r = 0$) прибыль по акциям HSBK составит 0,2805%.

Коэффициент $\beta = 0,3636$ свидетельствует о положительном наклоне линии регрессии. Так как его значение не превышает единицу ($\beta = 0,3636 < 1$), то акции HSBK не являются рискованными;

2) за 1-й квартал 2023 года для акций HSBK:

$$m_1 = -0,2853 + 2,2629m_r$$

Поскольку коэффициент $\alpha = -0,2853$ в модели отрицательный, то при нулевой доходности фондового рынка ($m_r = 0$) убыток по акциям HSBK составит 0,2853%.

Коэффициент $\beta = 2,2629$ свидетельствует о положительном наклоне линии регрессии. Так как его значение превышает единицу ($\beta = 2,2629 > 1$), то акции HSBK более рискованными, чем рынок в целом. Данные расчеты и выводы показывают, что увеличение доходности фондового рынка (индекс KASE) увеличивает ожидаемую доходность акций HSBK. Доходность по акциям HSBK растет приблизительно одинаковыми темпами.

ВЫВОД

В результате проведенного исследования и анализа данных за 1-й квартал 2022 и 2023 годов можно сделать следующие выводы, подтверждающие гипотезу по оптимизации фондового рынка Казахстана с применением стратегии увеличения инвестиционной привлекательности, которая может привести к улучшению ситуации на рынке и повышению доходности инвестиций. В частности:

1. Доходность акций HSBK в разные периоды.

Анализ данных показал, что в 1-м квартале 2022 года акции HSBK при нулевой доходности фондового рынка демонстрировали положительную доходность в размере 0,2805%, а коэффициент наклона линии регрессии был положительным, свидетельствуя о стабильности и низком уровне риска.

2. Изменение рисков в 2023 году.

В 1-м квартале 2023 года акции HSBK при нулевой доходности фондового рынка стали убыточными, с убытком в размере 0,2853%, а коэффициент наклона линии регрессии превысил единицу, указывая на повышение риска. Однако несмотря на это рост доходности фондового рынка (индекс KASE) по-прежнему положительно сказывается на ожидаемой доходности акций.

3. Зависимость доходности акций от фондового рынка.

Данные расчеты показывают, что доходность акций HSBK тесно связана с общей доходностью фондового рынка, и увеличение доходности индекса KASE увеличивает ожидаемую доходность акций, подтверждая эффективность биржевых механизмов.

Полученные результаты демонстрируют, что с учетом оптимизации инвестиционной привлекательности фондового рынка можно ожидать более стабильного роста доходности акций. Это подтверждает исходную гипотезу о том, что улучшение инвестиционного климата может способствовать укреплению позиций акций на фондовом рынке и повышению общей доходности инвестиций.

Важность проведенной научной работы заключается в ее вкладе в существующую теорию, так как исследование не только подтверждает, но и расширяет имеющиеся представления о взаимосвязи доходности акций и индекса фондового рынка. Особенно значимым является то, что в процессе научного поиска были выявлены ранее отсутствовавшие положения, такие как:

1) детализированное влияние изменений доходности фондового рынка на доходность акций отдельных компаний, с учетом различий в уровне риска;

2) различия в поведении акций одной и той же компании в разные периоды времени показывают необходимость динамического подхода к оценке рисков и доходности;

3) новый механизм оценки риска, основанный на количественном анализе положительных и отрицательных коэффициентов регрессии, позволяет инвесторам учитывать изменчивость рыночных условий при разработке стратегий.

Эти новые положения расширяют существующую теоретическую базу и дают возможность более точно оценивать инвестиционные возможности и разрабатывать эффективные стратегии управления капиталом.

РЕКОМЕНДАЦИИ

В контексте интеграционных процессов и развития финансовых инструментов современные компании работают в сложной ситуации, создаваемой неопределенностью рынка и высокой динамикой экономической среды. В этом контексте перед компаниями стоит непростая задача: с одной стороны, гибко и быстро реагировать на колебания рынка, а с другой – формировать необходимые финансовые инструменты для повышения операционной эффективности и устойчивого развития.

Финансовая сфера приобретает все большее значение, где финансы в данном контексте являются способом передачи ресурсов в экономике, стимулируемой долгами и обязательствами, создавая определенные стимулы для экономических агентов, включая компании, к глубокому вовлечению в финансовые рынки. Быстрый рост использования внешнего финансирования компаниями свидетельствует об их адаптации к новым условиям.

Темпы глобализации и экологические изменения меняют способы привлечения и размещения избыточных средств. Если рассматривать финансовые инструменты как разновидность финансового обязательства, можно говорить о применении финансовых инструментов в качестве основы для мониторинга и оценки деятельности компаний.

Для дальнейшего развития фондового рынка Казахстана рекомендуется:

- углубить анализ факторов, влияющих на инвестиционную активность;
- разработать более эффективные стратегии управления рисками;

– продолжить работу по обеспечению стабильности финансовой системы и созданию благоприятной инвестиционной среды для привлечения как местных, так и зарубежных инвесторов.

Личный вклад автора в развитие соответствующего научного направления заключается в следующем:

– автор разработал и обосновал новые подходы к анализу и оценке взаимосвязи между доходностью акций отдельных компаний и доходностью фондового индекса, расширяя традиционные методы оценки инвестиционных рисков;

– представлена методика, позволяющая учитывать динамические изменения на фондовом рынке и адаптировать стратегию инвестирования в зависимости от колебаний доходности, имея прикладное значение для практикующих аналитиков и инвесторов;

– выявлены важные закономерности в поведении акций казахстанских компаний, открывая перспективы для оптимизации инвестиционных стратегий и формирования более устойчивого фондового рынка в Казахстане.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Jiaqi Li, Xiaoyan Wang, Saleem Ahmad, Xiaobing Huang, Yousaf Ali Khan (2023) Optimization of investment strategies through machine learning // *Heliyon*. – Vol. 9. – Issue 5. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16155>.

2. Gounder, C. G., & Venkateshwarlu, M. (2017). Shareholder value creation: An empirical analysis of indian banking sector. // *Accounting and Finance Research*. – Vol. 6(1). – pp. 148-157. doi:10.5430/afr.v6n1p148.

3. Huang, C. F. (2012). A hybrid stock selection model using genetic algorithms and support vector regression. // *Applied soft computing*. – Vol. 12(2). – pp. 807-818. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2011.10.009>.

4. Abukari, Kobana, and Isaac Otchere. (2020). Dominance of hybrid contrarium strategies over momentum and contrarian strategies: Half a century of evidence. // *Financial Markets and Portfolio Management*. – 34: – pp. 471–505. <https://doi.org/10.1007/s11408-020-00363-3>.

5. Day, Min-Yuh, Yensen Ni, Chinning Hsu, and Paoyu Huang. (2022). Do investment strategies matter for trading global clean energy and global energy ETFs? // *Energies*. – Vol. 15(9). <https://doi.org/10.3390/en15093328>.

6. Mohapatra, Sabyasachi, and Arun Kumar Misra. (2020). Momentum returns: A portfolio-based empirical study to establish evidence, factors and profitability in indian stock market. // *IIMB Management Review*. – Vol. 32. – pp. 75–84. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2019.07.007>.

7. Olokoyo, Felicia O., Oyakhilome W. Ibhagui, and Abiola Babajide. (2020). Macroeconomic indicators and capital market performance: Are the links sustainable? // *Cogent Business and Management*. – Vol. 7(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1792258>.

8. Rehman, Abdul, Magdalena Radulescu, Fayyaz Ahmad, Muhammad Kamran Khan, Silvia Elena Iacob, and Laura Mariana Cismas. (2023). Investigating the asymmetrical influence of foreign direct investment, remittances, reserves, and information and communication technology on Pakistan's economic development. // *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*. – Vol. 36(2). <https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2131591>.

9. Peprah, J. A., Kwesi Ofori, I., & Asomani, A. N. (2019). Financial development, remittances and economic growth: A threshold analysis. // *Cogent Economics & Finance*. – Vol. 7(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2019.1625107>.

10. Анализ статистических данных о котировках акций HSBK и индекса KASE. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kase.kz>, портал Investing.com.

REFERENCES

1. Jiaqi Li, Xiaoyan Wang, Saleem Ahmad, Xiaobing Huang, Yousaf Ali Khan (2023) Optimization of investment strategies through machine learning // *Heliyon*. – Vol.9. – Issue 5. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e16155>

2. Gounder, C. G., & Venkateshwarlu, M. (2017). Shareholder value creation: An empirical analysis of indian banking sector. // *Accounting and Finance Research*. – Vol. 6(1). – pp.148-157. doi:10.5430/afr.v6n1p148

3. Huang, C. F. (2012). A hybrid stock selection model using genetic algorithms and support vector regression. // Applied soft computing. – Vol.12(2). – pp.807-818. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2011.10.009>
4. Abukari, Kobana, and Isaac Otchere. (2020). Dominance of hybrid contratum strategies over momentum and contrarian strategies: Half a century of evidence. // Financial Markets and Portfolio Management. – 34: – pp.471–505. <https://doi.org/10.1007/s11408-020-00363-3>
5. Day, Min-Yuh, Yensen Ni, Chinning Hsu, and Paoyu Huang. (2022). Do investment strategies matter for trading global clean energy and global energy ETFs? // Energies. – Vol.15(9). <https://doi.org/10.3390/en15093328>
6. Mohapatra, Sabyasachi, and Arun Kumar Misra. (2020). Momentum returns: A portfolio-based empirical study to establish evidence, factors and profitability in indian stock market. // IIMB Management Review. – Vol.32. – pp.75–84. <https://doi.org/10.1016/j.iimb.2019.07.007>
7. Olokoyo, Felicia O., Oyakhilome W. Ibhagui, and Abiola Babajide. (2020). Macroeconomic indicators and capital market performance: Are the links sustainable? // Cogent Business and Management. – Vol.7(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2020.1792258>
8. Rehman, Abdul, Magdalena Radulescu, Fayyaz Ahmad, Muhammad Kamran Khan, Silvia Elena Iacob, and Laura Mariana Cismas. (2023). Investigating the asymmetrical influence of foreign direct investment, remittances, reserves, and information and communication technology on Pakistan's economic development. // Economic Research-Ekonomika Istrazivanja. – Vol.36(2). <https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2131591>
9. Peprah, J. A., Kwesi Ofori, I., & Asomani, A. N. (2019). Financial development, remittances and economic growth: A threshold analysis. // Cogent Economics & Finance. – Vol.7(1). <https://doi.org/10.1080/2322039.2019.1625107>
10. Analiz statisticheskikh dannyyh o kotirovkah akciy HSBK i indeksa KASE. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.kase.kz>, Portal Investing.com

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ СТРАТЕГИЯСЫНЫҢ КӨМЕГІМЕН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОР НАРЫҒЫН ОҢТАЙЛАНДЫРУ

Газалиева А. К.*

PhD докторанты

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қазақстан, Қарағанды қ.

e-mail: Aigerim.muhammad@mail.ru

ORCID: 0009-0001-2072-8360

Сембеков А. К.

э. ф. д., профессор

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

Қазақстан, Қарағанды қ.

e-mail: amir_sembekov@mail.ru

ORCID: 0000-0001-5034-4651

Аңдатпа. *Зерттеудің өзектілігі мынада:* Қазақстанның қор нарығының кәсіпорындарды қаржыландыруды қамтамасыз ететін және инвестициялық белсенділікті ынталандыратын ел экономикасында маңызды рөл атқарады. Бұл нарықты оңтайландыру оның тиімділігін, тұрақтылығын және жергілікті және шетелдік инвесторлар үшін тартымдылығын қамтамасыз етудің кілті. Жылдам өзгеретін әлемдік экономикалық конъюнктура мен капиталды тарту бәсекесі жағдайында инвестициялық тартымдылықты арттыру стратегиялары қажеттілікке айналып отыр. Бұл экономикасын жаңғыртуға және дамытуға ұмтылып отырған Қазақстан үшін ерекше маңызды. Қордың инвестициялық тартымдылығын арттыру стратегияларын зерделеу тиімдірек қаржы саясатын әзірлеуге, тұрақты қаржы секторын құруға, тиісінше, елдің экономикалық әл-ауқатын жақсартуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты Қазақстанның қор нарығының инвестициялық тартымдылығын арттыруға бағытталған ықтимал стратегиялар мен іс-шараларды анықтау, сондай-ақ олардың тиімділігі мен әлеуетті нәтижелерін талдау.

Зерттеу объектісі қазақстандық компаниялардың акцияларының инвестициялық тартымдылығын және олардың KASE индексімен өзара әрекеттесуін, сондай-ақ оңтайландыру стратегияларының нарықтың табыстылығы мен тәуекел құрамдас бөлігіне әсерін бағалауға баса назар аудара отырып, Қазақстанның қор нарығы болып табылады.

Зерттеу гипотезасы инвестициялық тартымдылықты арттыру стратегиясын қолдана отырып, Қазақстанның қор нарығын оңтайландыру нарықтағы жағдайдың жақсаруына және инвестиция кірістілігінің артуына әкелуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері бірнеше негізгі ойларды анықтады:

- біріншіден, 2023 жылдың 1 тоқсанындағы деректерді талдау ең тиімдісі -0,5308 кірістілік коэффициенті бар hsbk компаниясының акциялары екенін көрсетті, бұл инвесторлар үшін осы акцияларға байланысты айтарлықтай шығындарды көрсетеді;
- деректерді жақындату нәтижелері Қазақстанның қор нарығының жалпы жай-күйінің индикаторы ретінде индекстің маңыздылығын растай отырып, акциялардың кірістілігі мен KASE индексінің кірістілігі арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік берді;
- талдау нәтижесінде алынған деректерге сүйене отырып, инвестициялық тартымдылықты ұлғайту стратегиясының көмегімен Қазақстанның қор нарығын оңтайландыру нарықтағы ахуалды жақсартуға және жаңа инвесторларды тарту, реттеуді жақсарту және неғұрлым қолайлы инвестициялық ортаны құру есебінен инвестицияның кірістілігін арттыруға әкеледі деген болжамдар жасалды.

Алынған зерттеу нәтижелері ғылым үшін де маңызды, инвестициялық талдау саласындағы теориялық білімдерді тереңдетуге ықпал етеді, сондай-ақ Қазақстан экономикасын дамыту үшін қолдануға болатын практикалық ұсыныстар береді.

Зерттеу нәтижелері. Инвестициялық тартымдылықты арттыру стратегиясын пайдалана отырып, Қазақстанның қор нарығын оңтайландыру бойынша зерттеу нарықты дамытудың әлеуетті жолдарын анықтауға, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және жаңа инвесторларды тартуға мүмкіндік берді, ұлттық экономикалық стратегияның мақсаттарына қол жеткізуге және инвестицияны тартуды жақсартуға көмектеседі. Бұл зерттеу қаржылық тұрақтылық пен нарықтық табысты жақсарту үшін пайдалануға болатын инновациялық шешімдерді ұсына отырып, инвестициялық тәуекелдерді басқару теориясы мен тәжірибесіне елеулі үлес қосады.

Түйін сөздер: қор нарығы, оңтайландыру, инвестициялық белсенділік, стратегия, тиімділік, бәсекеге қабілеттілік

OPTIMIZATION OF THE STOCK MARKET OF KAZAKHSTAN WITH THE HELP OF A STRATEGY TO INCREASE INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Gazaliev A. K.*

PhD student

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz
Kazakhstan, Karaganda city

e-mail: Aigerim.muhammad@mail.ru

ORCID: 0009-0001-2072-8360

Sembekov A.K.

Doctor of Economics, Professor

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz
Kazakhstan, Karaganda

e-mail: amir_sembekov@mail.ru

ORCID: 0000-0001-5034-4651

Abstract. *The relevance of the study* is that the stock market of Kazakhstan plays an important role in the country's economy, providing financing for enterprises and stimulating investment activity. Optimization of this market is a key issue to ensure its efficiency, sustainability and attractiveness for both local and foreign investors. In the context of a rapidly changing global economic environment and competition for capital, strategies to increase investment attractiveness are becoming a necessity, which is especially relevant for Kazakhstan, which is striving to modernize and develop its economy. Studying strategies to increase the investment attractiveness of the fund opens up prospects for developing more effective financial policies, forming a sustainable financial sector, and, consequently, improving the economic well-being of the country.

The purpose of the study is to identify possible strategies and measures aimed at increasing the investment attractiveness of the stock market of Kazakhstan, as well as to analyze their effectiveness and potential results.

The object of the study is the stock market of Kazakhstan, with an emphasis on assessing the investment attractiveness of shares of Kazakhstani companies and their interaction with the KASE index, as well as the impact of optimization strategies on the profitability and risk component of the market.

Research hypothesis: Optimization of the stock market of Kazakhstan through a strategy to increase investment attractiveness can lead to an improvement in the market situation and increase the return on investment.

The results of the study revealed several key points:

- firstly, an analysis of data for the 1st quarter of 2023 showed that HSBK shares with a yield coefficient of -0.5308 were the most unprofitable, indicating significant losses for investors associated with these shares;

- the results of data approximation allowed us to identify the relationship between the profitability of shares and the profitability of the KASE index, confirming the importance of the index as an indicator of the general state of the stock market of Kazakhstan;

- based on the data obtained as a result of the analysis, it was assumed that optimizing the stock market of Kazakhstan through a strategy to increase investment attractiveness would lead to an improvement in the market situation and increase investment returns by attracting new investors, improving regulation and creating a more favorable investment environment.

The research results obtained are important both for science, contributing to the deepening of theoretical knowledge in the field of investment analysis, and for society, providing practical recommendations that can be used for the development of the economy of Kazakhstan.

The conclusions of the study. The study on optimization of the stock market of Kazakhstan using the strategy of increasing investment attractiveness allowed to identify potential ways of market development, increase its competitiveness and attract new investors, contributing to the achievement of the goals of the national economic strategy and improvement of the investment climate in the country. This study makes a significant contribution to the theory and practice of investment risk management, offering innovative solutions that can be used to improve financial stability and market profitability.

Keywords: stock market, optimization, investment activity, strategy, efficiency, competitiveness

FTAMP 06.81.65

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-43-51>

Жиенбаев Ұ. Б. *

1 курс докторанты
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: ulan-adil@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4004-5345>

Байтуова Л. Т.

доктор PhD
С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық
зерттеу университеті
Астана, Қазақстан
e-mail: 1701.86@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-4617-5696>

Сайымова М. Д.

PhD, қауымдастырылған профессор
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік
университеті
Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: 77mika-07@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4089-1744>

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ОЙЛАУДЫ ДАМУҒА ӘСЕР ЕТЕТІН ЖӘНЕ ТАБИҒИ АПАТТАРДЫҢ САЛДАРЫНАН КЕДЕРГІ КЕЛТІРЕТІН ФАКТОРЛАРДЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Бұл зерттеудің мақсаты – Қазақстан жастары арасында кәсіпкерлік ойлауды дамытуға әсер ететін факторларды кешенді талдау, әсіресе Атырау облысының Құлсары қаласында су тасқыны салдарынан туындаған шектеулерді анықтау. Табиғи апаттардың, атап айтқанда, су тасқынының жастардың кәсіпкерлік бастамаларына тигізетін ықпалы зерттеліп, олардың теріс әсерін азайту мен экономикалық қалпына келтіру жолдары қарастырылады. Кәсіпкерлік ойлау қабілеті жастардың еңбек нарығындағы құндылығын арттыратын маңызды фактор ретінде қарастырылады. Өйткені ол креативтілік, тәуекелдерді басқару және проблемаларды шешу дағдыларын қалыптастырады.

Зерттеу барысында кәсіпкерліктің сыртқы және ішкі ортасының факторлары талданып, олардың кәсіпкерлік әрекеттерге және ойлау тәсілдеріне ықпалы негізделді. Сонымен қатар, кәсіпкерліктің эволюциясы мен оның даму бағыттары анықталады. Зерттеу әдістері ретінде сауалнама жүргізіліп, статистикалық есептеу тәсілдері қолданылды. Құлсары қаласындағы су тасқынынан кейінгі жағдайлар мен олардың жастардың кәсіпкерлік әлеуетіне әсері туралы деректер сапалы және сандық талдау әдістерімен зерттеледі.

Нәтижесінде, кәсіпкерлік ойлауды қалыптастырудың негізгі аспектілері бөлініп көрсетіліп, жастар арасында кәсіпкерлікті насихаттаудың осал тұстары анықталды. Сондай-ақ, табиғи апаттардың салдарын еңсеру тәжірибесінде басқа өңірлер мен елдердің салыстырмалы талдауы ұсынылады. Бұл зерттеу Қазақстан Республикасындағы жастардың кәсіпкерлік әлеуетін арттыруға бағытталған шараларды жетілдіруге ғылыми негіз бола алады.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік ойлау, жастар, табиғи апаттар салдары, кәсіпкерлікке әсер етуші факторлар, моноқала, кәсіпкерлік әлеует.

КІРІСПЕ

Зерттеу тақырыбында мақаланың өзектілігі қарастырылған. Қазіргі таңда әлемдегі және өңірлік деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды бағыттарының бірі – жастардың кәсіпкерлік ойлау қабілетін дамыту. Әсіресе, табиғи апаттар мен төтенше жағдайлар орын алған өңірлерде бұл мәселенің өзектілігі арта түседі. Қазақстан моноқалаларының бірі, өндірісті аумақ Құлсары қаласында орын алған су тасқыны жергілікті тұрғындардың күнкөрісіне ғана емес, жастардың кәсіпкерлік бастамаларына да айтарлықтай шектеулер туғызды. Осыған байланысты табиғи апаттардың жастардың кәсіпкерлік қызметіне қалай әсер ететіні, сондай-ақ олардың теріс салдарын азайту және экономикалық қалпына келтірудің тиімді жолдарын анықтау қажеттілігі туындайды.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы кәсіпкерлік ойлаудың қалыптасуына әсер ететін факторларды анықтау арқылы жастардың дағдарыс жағдайында икемділігін арттыру және олардың экономикалық белсенділігін қолдау мүмкіндіктерін ашуға негізделеді. Сонымен қатар, табиғи апаттардың салдарын жеңу барысында қолданылған халықаралық және аймақтық тәжірибелерді талдау арқылы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық даму стратегиясына үлес қосу көзделеді.

Зерттеудің мақсаты – Қазақстан жастары арасында кәсіпкерлік ойлауды дамытуға ықпал ететін факторларды кешенді талдау, соның ішінде Құлсары қаласында су тасқыны нәтижесінде туындаған шектеулерді анықтау және олардың кәсіпкерлік бастамаларға тигізетін әсерін бағалау. Зерттеу барысында табиғи апаттардың жастардың кәсіпкерлік белсенділігіне әсерін азайтуға бағытталған шаралар қарастырылады.

Зерттеу дереккөздері ретінде кәсіпкерлік ойлау мен табиғи апаттардың әсеріне қатысты әдебиеттерді талдау, сондай-ақ Құлсары қаласындағы су тасқынынан кейінгі жағдайлар туралы статистикалық және сапалы мәліметтер қолданылды. SWOT-талдау әдісі арқылы басқа өңірлер мен елдердің тәжірибесі қарастырылады. Сонымен қатар, сандық және сапалық деректерді талдау арқылы табиғи апаттардың салдарын еңсерудің тиімді тәсілдері ұсынылатын болады.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Қазіргі таңда Қазақстанда кәсіпкерлік ойлауды дамыту экономиканың тұрақты өсуі мен халықтың әл-ауқатын арттырудың маңызды бағыты. Алайда бұл үдерісте инфрақұрылымдық шектеулер, қаржылық қолжетімділіктің тапшылығы және табиғи апаттардан туындаған қиындықтар айтарлықтай кедергілер тудырады. Осы әдеби шолу осы мәселелерді ғылыми мақалаларға сүйене отырып талдауды мақсат етеді. Инфрақұрылымның жеткіліксіздігі кәсіпкерлік қызметтің дамуына айтарлықтай әсер етеді. Кунязов, Кадырова, Кунязова және Имангалиева (2022) [1] зерттеуінде коммуналдық қызметтер, көлік желілері мен байланыс инфрақұрылымының әлсіздігі кәсіпкерлік белсенділікті төмендететіні атап өтілген. Бұл әсіресе шалғай аудандардағы кәсіпкерлер үшін өзекті мәселе. Сапасыз жолдар мен электр қуатының тұрақсыздығы бизнес шығындарын арттырып, оның бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді. Инфрақұрылымдық қолдаудың жетіспеуі шағын және орта бизнестің бәсекеге қабілеттілігін төмендетіп, олардың нарықтағы орнығуына кедергі жасайтынын атап өткен. Қаржылық ресурстарға қолжетімділіктің шектеулілігі де кәсіпкерлік бастамаларды тежеуші факторлардың бірі болып отыр. Қазақстанда кәсіпкерлік ойлаудың дамуына әртүрлі факторлар әсер етеді, олардың ішінде табиғи апаттардың ықпалы ерекше орын алады. Мұндай апаттар экономикалық қызметті тоқтатып, кәсіпкерлік бастамаларға кедергі келтіруі мүмкін, алайда олар тұрақтылық пен инновацияға жаңа мүмкіндіктер де аша алады. Осы үдерістерді түсіну Қазақстанда берік және икемді кәсіпкерлік экожүйесін қалыптастыру үшін маңызды. Табиғи апаттардың кәсіпкерлікке әсері алдымен, адам шығыны мен материалдық залалдың арақатынасы: зерттеулер көрсеткендей, адам өмірінің жоғалуы кәсіпкерлікке материалдық залалға қарағанда көбірек әсер етеді. Өйткені ол психологиялық және әлеуметтік салдарға әкеледі [2]. Адам шығынына байланысты қоғамдағы психологиялық күйзеліс пен еңбек ресурстарының азаюы өңірлік кәсіпкерліктің дамуын баяулатады. Екіншіден, өңірлік ерекшеліктер: табиғи апаттарға жауап қайтару әр өңірде әртүрлі болады. Кейбір өңірлерде берік әлеуметтік байланыстар мен әлеуметтік капиталдың арқасында жаңа кәсіпорындарға теріс әсерді жеңілдетіп, тұрақтылық танытады [3]. Қоғамдастықтардың өзара ынтымақтастығы мен өзара қолдау көрсетуі апат салдарын жеңіп, кәсіпкерліктің қайта дамуына мүмкіндік береді.

Қаржылық шектеулер мен мүмкіндіктер. 1) Отбасы жинақтарының әсері: Табиғи апаттардан кейінгі кәсіпкерлікке отбасының жинақтары да әсер етеді. Жинақ деңгейінің жоғары болуы тәуекелден қашу салдарынан кәсіпкерлікті шектесе, ал жинақтың аз болуы жаңа бастамаларға тәуекелге баруға итермелеуі мүмкін [4]. Қаржылық тұрақсыздық

кәсіпкерлерді балама табыс көздерін іздеуге мәжбүрлейді, бұл өз кезегінде инновацияларға жол ашады. 2) Мүмкіндігі шектеулі кәсіпкерлерді қолдау: Қазақстанда мүмкіндігі шектеулі кәсіпкерлерді қолдауға бағытталған саясат бар болғанымен, ресурстарға қолжетімділіктің шектеулі болуы олардың кәсіпкерлік әлеуетін толық жүзеге асыруға кедергі келтіреді [5]. Бұл топтың экономикалық белсенділігін арттыру үшін қаржылық және инфрақұрылымдық қолдау шараларын кеңейту қажет.

Тиімсіз және сыбайлас жемқорлыққа бейім үкіметі бар елдерде саяси араласу көбінесе саясатты жүзеге асыруды кешіктіреді. Сонымен қатар, бұл елдерде ұжымдық әрекетке қажетті инфрақұрылымның болмауы салдарынан әртүрлі құрылымдар арасындағы коммуникация жиі қиындық тудырады (Dixit, 2009). Boudreaux және т.б. [6] зерттеуінде институттардың сапасы шетелдік көмектің әсерін реттейтінін анықтаған.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

Осы зерттеуде сапалы және сандық талдау әдістерін біріктіретін аралас тәсіл қолданылады.

Сандық талдау. Статистикалық деректерді өңдеу пайдаланылады. Оны 100 респондентке өткізген сауалнама нәтижесінің сандық сипаттағы статистикалық моделдеу арқылы Құлсары қаласында су тасқынына дейін және кейін құрылып, жабылған кәсіпорындар саны, жастар кәсіпкерлерінің тартқан инвестициясы мен несиелері, сондай-ақ жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі туралы ақпараттарды қарастырады.

Салыстырмалы талдау. Қазақстан мен басқа елдердегі кәсіпкерлікті қолдау мемлекеттік бағдарламаларының тиімділігін бағалау және бизнес дамуының элементтеріндегі апат салдарын жеңу тәжірибесін зерттеу мақсатында жүргізіледі.

Қосымша ақпарат көзі. Құлсары қаласындағы жас кәсіпкерлер арасында жүргізілген сауалнамалар олардың мәселелері мен қажеттіліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ

2024 жылы шекаралас территориялардың суға кетуі ірі экономикалық зардаптарға әкеліп соқтырды. Нақтырақ айтсақ, Ресей мен Қазақстан кейінгі 70 жылдағы ең күшті су тасқынынан зардап шекті. Бұл табиғи апат қардың еруі мен бөгеттердің жарылуы салдарынан орын алды. Жергілікті уақыт бойынша 9 сәуірдегі мәліметке сәйкес, екі елде де 100 000-нан астам адамды эвакуациялау туралы бұйрық берілді. Атап айтқанда, Ресейдің Орынбор, Түмен және Қорған облыстарында, сондай-ақ Қазақстанның 10 өңірінде төтенше жағдай режимі енгізілді.

Reuters агенттігінің мәліметінше, бұл су тасқыны зардап шеккен аймақтардағы кейінгі 70 жылдағы ең ауқымды табиғи апат. Су тасқыны Орал таулары, Сібір және Қазақстанның Жайық пен Тобыл өзендерінің маңындағы көптеген өңірін қамтыды. Арнайы ақпараттардың мәлімдеуінше, жергілікті билік өкілдері өзендегі су деңгейінің небәрі бірнеше сағат ішінде тарихи ең жоғары деңгейге дейін көтерілгенін хабарлады [7].

Біздің зерттеуімізде жастардың кәсіпкерлік ойлауының дамуына «Табиғи апаттар кедергі әкеле ме?» деген басты сұрағымыз балған. Бұл сұрақтың аясында моноқала жастарына сауалнама жүргізіп ол сауалнаманың нәтижесін келесідей зерттеу сұрағында қарастырамыз. Ал қазір Құлсарының жалпы қалыптасуына әсер ететін факторларға тоқталған жөн. Құлсары қаласы – Атырау облысындағы ірі өнеркәсіптік және экономикалық орталықтардың бірі. Кейінгі 8 айда қала су тасқыны мен экологиялық мәселелерге байланысты қиындықтарға тап болды. Бұл жайт жергілікті халықтың тұрмыс-тіршілігі мен кәсіпкерлік қызметке айтарлықтай әсер етті. Төменде Құлсарының демографиясы, экономикасы, табиғи апаттардың салдары және әлеуметтік қызметтері туралы мәліметтер қарастырылады.

2023 жылдың басында Құлсары қаласының халқы 65 964 адамды құрады. Ерлер саны – 28 792 адам (47,6%), әйелдер саны – 31 695 адам (52,4%) [8]. Бұл көрсеткіштер қаланың еңбек

нарығында әйелдердің үлесі жоғары екенін көрсетеді, олардың әлеуметтік және экономикалық белсенділігін дамытудың маңыздылығын айқындайды.

Құлсары – мұнай өндіру өнеркәсібі дамыған моноқала. Мұнда ірі кәсіпорындар, соның ішінде «Теңізмұнайгаз» АҚ және «Құлсары мұнайгаз бақармасы» АҚ жұмыс істейді. Бұл кәсіпорындар өңірдің негізгі табыс көздерін қамтамасыз етіп, жергілікті экономиканың қозғаушы күші болып отыр.

Қалада теміржол инфрақұрылымы жақсы дамыған. Мақат – Бейнеу бағытындағы теміржол желісі жүк тасымалы мен логистика саласының маңызды бөлігін құрайды. Бұл фактор Құлсарының өңірлік және халықаралық сауда байланыстарында маңызды рөл атқаратынын көрсетеді.

2024 жылы орын алған су тасқыны қалаға айтарлықтай шығын келтірді. Жалпы су басқан үйлер саны – 2 680 [9].

Су тасқыны шағын және орта бизнестің жұмысын уақытша тоқтатуға мәжбүрледі, бұл жергілікті экономиканың тұрақсыздануына әкелді. Төтенше жағдайлардың осындай салдары кәсіпкерлердің шығындарын арттырып, олардың қайта қалыпқа келуін қиындатты. Құлсары қаласында экологиялық жағдай күрделі. Бұл, ең алдымен, мұнай өндіру өнеркәсібімен байланысты. Былтыр қаладан 47 мың тонна тұрмыстық және өндірістік қалдықтар шығарылды [10].

Экологиялық жағдайдың нашарлауы кәсіпкерлер үшін қосымша шығындар әкеледі, себебі олар өндіріс барысында экологиялық стандарттарды сақтау және қалдықтарды өңдеу үшін қосымша ресурстар жұмсауы қажет.

Қалада жұмыссыздық мәселесін шешу үшін Жылыой ауданының Карьерлік орталығының филиалы ашылған. Бұл орталық жергілікті тұрғындарды жұмыспен қамтуға жәрдемдеседі және жастарға арналған кәсіби бағдарлау бағдарламаларын ұсынады.

Су тасқынынан кейінгі экономиканы қалпына келтіру жаңа жұмыс орындарының ашылуына ықпал еткенімен, жастар арасындағы нақты жұмыссыздық деңгейі туралы деректер жоқ. Дегенмен, мемлекеттік қолдау бағдарламалары жұмыссыздықты азайтуға бағытталған. Бұл шаралар жастардың еңбек нарығына бейімделуіне көмектеседі.

Талқылаулар. Келесі сұрағымыз: «Жастар арасындағы кәсіпкерліктің қалыптасуына әсер ететін қандай факторлар мен кедергілер бар?», «Жастар арасындағы кәсіпкерліктің қалыптасуына әсер ететін кедергілердің өзара байланысын регрессиялық талдау арқылы тексеру». Бұл сұрақтар сауалнаманың негізінде зерттеу жүргізілді. Сауалнама 18-35 жас аралығындағы Құлсары қаласының жастары арасында жүргізілді. Оған 100 респондент қатысты. Сауалнама 9 сұрақтан тұрды.

1-кесте – Сауалнама мазмұны

№	Сауалнама сұрақтарының мазмұны
1	Су тасқынының кәсіпкерлік белсенділікке әсерін сезіндіңіз бе? (1-10)
2	Су тасқыны кезіндегі жастардың кәсіпкерлік бастамаларына қолдау көрсету қажеттілігін сезінесіз бе? (1-10)
3	Су тасқыны жағдайында кәсіпкерлік белсенділік артады деп ойлайсыз ба? (1-10)
4	Сіз су тасқынының экономикалық әсері туралы ақпарат алдыңыз ба? (1-10)
5	Су тасқынының болашақ кәсіпкерлік бастамаларға әсерін қалай бағалайсыз? (1-10)
6	Сіздің қалаңызда су тасқынына қарсы алдын алу шаралары тиімді жүзеге асырыла ма? (1-10)
7	Су тасқынынан соң кәсіпкерлердің жұмыс орнын қорғау үшін қандай шаралар қабылданғаны туралы білесіз бе? (1-білмеймін, 2- мемлекет қолдады)
8	Жастарға кәсіпкерлік дағдыларын дамытуға көрсетілетін көмекті қалай бағалайсыз? (1-10)
9	Кәсіпкерлер мен жастарға су тасқыны кезіндегі қаржылай көмек көрсету шаралары жеткілікті ме? (1-10)

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Су тасқыны кезіндегі қаржылық қолдаудың кәсіпкерлік белсенділікке әсерін регрессиялық талдау.

Айнымалылардың сипаттамасы: Тәуелді айнымалы (Y): Кәсіпкерлердің су тасқыны кезінде кәсіпкерлік белсенділіктің артуын бағалауы (1-ден 10-ға дейінгі шкала). Тәуелсіз айнымалы (X): Су тасқыны кезінде кәсіпкерлер мен жастарға көрсетілетін қаржылай көмектің жеткіліктілігін бағалау (1-ден 10-ға дейінгі шкала).

Негізгі регрессиялық талдау нәтижелері: Регрессиялық статистика: Көптік R: 0,12028 – кәсіпкерлік белсенділік пен қаржылық қолдау бағалауы арасында әлсіз оң байланыс бар. R-квадрат: 0,01447 – кәсіпкерлік белсенділіктің өзгеруінің тек 1,45%-ы қаржылай қолдау арқылы түсіндіріледі, бұл фактордың әлсіз әсерін көрсетеді. Түзетілген R-квадрат: 0,00441 – бұл да модельдің маңызды еместігін көрсетеді. Стандарттық қате: 0,96271 – қателіктің салыстырмалы түрде жоғары болуы деректердің үлкен дисперсиясын білдіреді. Бақылаулар саны: 100 – талдау үшін жеткілікті деректер көлемі.

Дисперсиялық талдау (ANOVA): F-статистика: 1,43861 – бұл көрсеткіш сындық мәннен төмен, бұл модельдің жалпы алғанда маңызды емес екенін көрсетеді. F мәнінің маңыздылығы: 0,23326 – мәні 0,05-тен жоғары, сондықтан регрессияның маңыздылығы гипотезасы қабылданбайды.

2-кесте – Регрессия коэффициенттері

Параметр	Коэффициент	Стандарттық қате	t-статистика	P-мәні	Төменгі 95%	Жоғарғы 95%
Тұрақты мән (Y-тоғысуы)	5,52377	0,18983	29,09908	5,10E-50	5,14707	5,90048
X (Қаржылық қолдау)	0,04380	0,03652	1,19942	0,23326	-0,02867	0,11627

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Тұрақты мән (Y-тоғысуы): 5,52 – қаржылық қолдаудың әсері болмаған жағдайда кәсіпкерлердің белсенділігі орташа есеппен 5,52 балды құрайды. X коэффициенті: 0,0438 – қаржылық қолдау бағасы 1 балға артқанда кәсіпкерлік белсенділік орташа есеппен 0,0438 балға артады. Дегенмен, бұл коэффициент статистикалық тұрғыдан маңызды емес, себебі p-мәні (0,23326) 0,05-тен жоғары.

Нәтижелерді түсіндіру: Регрессиялық талдау нәтижелері кәсіпкерлік белсенділік пен қаржылық қолдау бағасы арасында әлсіз оң байланыс бар екенін көрсетті. Алайда, алынған коэффициенттер статистикалық тұрғыдан маңызды емес ($p > 0,05$), бұл қаржылық қолдаудың кәсіпкерлік белсенділікке тікелей әсер етпейтінін білдіреді.

R-квадрат мәнінің төмендігі (1,45%) кәсіпкерлік белсенділіктің өзгеруі негізінен басқа факторлармен байланысты екенін көрсетеді. Мүмкін, кәсіпкерлердің психологиялық дайындығы, табиғи апаттың салдарынан келтірілген залал және жергілікті билік органдарының әрекеттері бұл көрсеткішке көбірек әсер етеді.

Құлсары қаласында су тасқыны салдарынан кәсіпкерлікті дамыту үшін қаржылай қолдау, инфрақұрылымды қалпына келтіру, психологиялық көмек көрсету және мемлекеттік реттеу шараларын үйлестіру қажет. Мемлекеттік органдар, білім беру мекемелері және басқа да мүдделі тараптар осы мақсаттарға жету үшін бірлесе жұмыс істеуі керек. Бұл шаралар өңірдегі кәсіпкерлік белсенділікті қалпына келтіріп қана қоймай, оның одан әрі тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Алдағы зерттеуіміздің жалғасы болу үшін қандай шараларды стратегиялық басым бағытқа шығару керектігін 3-кестедегі SWOT-талдау бойынша анықтайтын боламыз.

3-кесте – SWOT-талдау: Құлсары қаласындағы кәсіпкерлікті дамыту мүмкіндіктері мен кедергілері

1. Күшті жақтары (Strengths)	2. Әлсіз жақтары (Weaknesses)
Мұнай өндіру өнеркәсібі: Қалада ірі мұнай өндіруші кәсіпорындар жұмыс істейді («Теңізмұнай-газ» АҚ, «Құлсары мұнай басқармасы» АҚ), бұл өңірдің экономикалық әлеуетін арттырады. Логистикалық инфрақұрылым: Мақат – Бейнеу теміржол желісінің болуы тауарлар мен қызметтерді тасымалдауды жеңілдетеді. Мемлекеттік қолдау: Су тасқынынан зардап шеккен кәсіпкерлерге қаржылай көмек және инфрақұрылымды қалпына келтіру бойынша мемлекеттік бағдарламалар әзірленуде. Жастарды оқыту: Жылыой ауданының Карьерлік орталығы жұмыссыздықты азайту және кәсіпкерлік дағдыларды дамыту мақсатында қызмет көрсетеді.	Инфрақұрылымдық шектеулер: Су тасқыны салдарынан жолдар, байланыс желілері және электрмен жабдықтау жүйелері зақымданған. Қаржылық қиындықтар: Шағын және орта бизнеске қаржылық ресурстарға қол жеткізу қиын, ал қолдау шараларының көлемі жеткіліксіз. Психологиялық кедергілер: Төтенше жағдайлар кәсіпкерлердің тәуекелге бару қабілетін төмендетіп, психологиялық қысымды арттырады. Жұмыссыздық деңгейі: Жастар арасындағы жұмыссыздық мәселесі әлі де өзекті, ал жаңа жұмыс орындарын құру баяу жүруде. Экологиялық проблемалар: Мұнай өндіру саласының қоршаған ортаға теріс әсері жергілікті халықтың денсаулығы мен өмір сүру сапасына зиянын тигізеді.
3. Мүмкіндіктер (Opportunities)	4. Қауіптер (Threats)
Қаржылай қолдау бағдарламалары: Мемлекеттік субсидия, жеңілдетілген несиелер және салықтық жеңілдіктер кәсіпкерлік белсенділікті ынталандырады. Инфрақұрылымды жетілдіру: Жолдарды, байланыс желілерін және электрмен жабдықтау жүйелерін қалпына келтіру кәсіпорындардың тиімді жұмыс істеуіне мүмкіндік береді. Инвестиция тарту: Құлсары қаласына инвестиция тарту арқылы өңірдегі экономикалық белсенділікті арттыруға болады. Логистика мен тасымалдау: Тасымалдау және логистика жүйелерін дамыту тауарлар мен қызметтерді жеткізуді жеделдетеді. Жастарды кәсіпкерлікке тарту: Кәсіпкерлік оқыту бағдарламалары мен психологиялық қолдау жастарды бизнесті бастауға ынталандырады. Инновациялар мен цифрландыру: Цифрлық технологияларды енгізу кәсіпкерлердің шығындарын азайтып, тиімділігін арттырады.	Табиғи апаттар: Болашақтағы су тасқыны және басқа да табиғи апаттар кәсіпкерлік қызметті қайтадан тоқтатуы мүмкін. Қаржылық тұрақсыздық: Қаржылық ресурстардың тапшылығы шағын бизнес пен стартаптардың дамуын шектейді. Инфрақұрылымды қалпына келтірудің баяулығы: Жолдар мен электрмен жабдықтау жүйелерін қалпына келтірудің ұзаққа созылуы кәсіпкерлік белсенділікті тежейді. Әкімшілік кедергілер: Мемлекеттік қолдау рәсімдерінің күрделілігі мен ашықтықтың болмауы кәсіпкерлердің мүмкіндіктерін шектейді. Экологиялық қауіптер: Мұнай өндіру саласының экологиялық әсері өңірдің тұрақты дамуына кедергі келтіруі мүмкін.

Ескерту: авторлармен құрастырылған

SWOT-талдау нәтижелері көрсеткендей, Құлсары қаласында кәсіпкерлікті дамыту үшін бірқатар мүмкіндіктер бар. Атап айтқанда, мемлекеттік қаржылық қолдау, инфрақұрылымды қалпына келтіру және жастарды оқыту бағдарламалары өңірдің экономикалық өсуіне ықпал ете алады. Дегенмен, табиғи апаттардан туындаған инфрақұрылымдық шектеулер, қаржылық қиындықтар және экологиялық проблемалар өңірдің дамуына кедергі келтіруі мүмкін.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Құлсары қаласында су тасқыны салдарынан кәсіпкерлікті дамытуға әсер ететін негізгі факторларды айқындауға мүмкіндік берді. Алынған эмпирикалық деректер мен SWOT-талдау нәтижелері табиғи апаттардың кәсіпкерлік белсенділікке елеулі кедергілер келтіретінін көрсетті. Алайда, мемлекеттік қолдау шаралары, инфрақұрылымды қалпына келтіру және жастарды кәсіпкерлікке тарту бағытындағы оқыту бағдарламалары бұл қиындықтарды еңсерудің тиімді тетіктері. Келесідей қорытындыға келдік:

1. Су тасқынынан зардап шеккен кәсіпкерлер үшін арнайы несие және субсидия бағдарламаларын енгізу.

2. Инфрақұрылымды қалпына келтіру бойынша басында кәсіпкерлерге болатын қолайсыздықтар ретінде айтып кеткен болатынбыз. Жолдарды, байланыс желілерін және электрмен жабдықтау жүйелерін жөндеу жұмыстарын жеделдету.

3. Жастарды психологиялық тренингтер мен кәсіпкерлік дағдыларды дамытуға баулитын бағдарламаларды кеңейтуді қолдау.

4. Қаржылай көмек көрсету рәсімдерін жеңілдету және олардың ашықтығын қамтамаусыз етуде мемлекеттік басқару тетіктерін жетілдіру.

Осы шараларды жүзеге асыру арқылы Құлсары қаласы табиғи апаттардан кейін кәсіпкерлікті қалпына келтіріп қана қоймай, оны одан әрі дамытуға мүмкіндік алады.

Сонымен бір моноқаланың негізінде Қазақстанның барлық өңіріндегі моноқалаларға осындай методикалық зерттеулер арқылы алдағы төтенше жағдайлардан алдына ала отырып жастардың кәсіпкерлігіне креативті дағдыларды қалыптастыру методикасын енгізудің механизімін жасақтауға болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Кунязов Е. К., Кадырова А. С., Кунязова С. К., Иманғалиева И. Т. Региональные особенности инфраструктурной поддержки предпринимательской деятельности Казахстана // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2022. – № 2. – С. 149-155. DOI: 10.52260/2304-7216.2023.2(51).37

2. Demirdağ, E., & Nirwansyah, I. (2023). Impact of Natural Disasters on Regional Entrepreneurship: Human Loss vs. Material Damage // Journal of Entrepreneurship and Regional Development. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3591711/v1>

3. Linnenluecke, M. K., & McKnight, B. (2017). Community resilience to natural disasters: the role of disaster entrepreneurship // Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy. – Vol. 11 No. 1. – pp. 166-185. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://doi.org/10.1108/JEC-01-2015-0005>

4. Zhang, J., van Hugten, J., & Stam, W. Save for a rainy day? How regional household savings constrain entrepreneurship after a natural disaster // Small Business Economics. – 2024. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://doi.org/10.1007/s11187-024-00973-5>

5. The Hidden Entrepreneurs: Disability and Entrepreneurship in Kazakhstan // Kazakhstan Journal of Economic Studies. – 2022. – Vol. 9(4). – pp. 112-125.

6. Boudreaux, C. J., & Nikolaev, B. (2021). Capital is Not Enough: Opportunity Entrepreneurship and Formal Institutions // Small Business Economics. – 2021. – Vol. 56. – pp. 461-488. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://home.fau.edu/cboudreaux/web/Online%20Version%20of%20Manuscript%20SBE.pdf>

7. Сабирова, Дингазиева, Тажиденова және Ерниязова (2023). Кәсіпкерлік білім берудің жастардың бәсекеге қабілеттілігіне әсері // Вестник Казахского университета экономики, финансов и международной торговли. – 2023. – № 3(52). – DOI: 10.52260/2304-7216.2023.3(52).12

8. Кульсары // Уикипедия. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%B0%D1%80%D1%8B>

9. Кәсіпкерлік нысандар мен инфрақұрылымға да айтарлықтай залал келтірілді // ATPress. – 2024. – 08 сәуір. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://atpress.kz/ru/news/ekologiya/skolko-domov-podtopleno-v-kulsary-soobshchili-v-mchs-rk>

10. Мұнай өндірісінен шыққан зиянды қалдықтар ауа сапасының төмендеуіне және жергілікті тұрғындардың денсаулығына теріс әсер етеді // Прикаспийская коммуна. – 2025. – 30 қаңтар. – [Электрондық сілтеме] URL: <https://pricom.kz/obshhestvo/v-proshlom-godu-s-ulicz-g-kulsary-bylo-vyvezeno-47-tysyach-tonn-musora.html>

REFERENCES

1. Kuniyazov, E. K., Kadyrova, A. S., Kuniyazova, S. K., & Imangaliyeva, I. T. (2022). Regional features of infrastructure support for entrepreneurial activities in Kazakhstan // Bulletin of the Kazakh University of Economics, Finance, and International Trade. – No. 2. – pp. 149-155. DOI: 10.52260/2304-7216.2023.2(51).37

2. Demirdağ, E., & Nirwansyah, I. (2023). Impact of Natural Disasters on Regional Entrepreneurship: Human Loss vs. Material Damage // Journal of Entrepreneurship and Regional Development. – [Electronic source] URL: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3591711/v1>

3. Linnenluecke, M. K., & McKnight, B. (2017). Community resilience to natural disasters: the role of disaster entrepreneurship // Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy. – Vol. 11 No. 1. – pp. 166-185. – [Electronic source] URL: <https://doi.org/10.1108/JEC-01-2015-0005>
4. Zhang, J., van Hugten, J., & Stam, W. (2024). Save for a rainy day? How regional household savings constrain entrepreneurship after a natural disaster // Small Business Economics. – [Electronic source] URL: <https://doi.org/10.1007/s11187-024-00973-5>
5. The Hidden Entrepreneurs: Disability and Entrepreneurship in Kazakhstan // Kazakhstan Journal of Economic Studies. – 2022. – Vol. 9(4). – pp. 112-125.
6. Boudreaux, C. J., & Nikolaev, B. (2021). Capital is Not Enough: Opportunity Entrepreneurship and Formal Institutions // Small Business Economics. – 2021. – Vol. 56. – pp. 461-488. – [Electronic source] URL: <https://home.fau.edu/cboudreaux/web/Online%20Version%20of%20Manuscript%20SBEJ.pdf>
7. Sabirova, Dingaziyeva, Tazhidenova, & Erniyazova (2023). The impact of entrepreneurial education on the competitiveness of young people // Bulletin of the Kazakh University of Economics, Finance, and International Trade. – 2023. – No. 3(52). – DOI: 10.52260/2304-7216.2023.3(52).12
8. Kulsary // Wikipedia. – [Electronic source] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%B0%D1%80%D1%8B>
9. Significant damage was caused to business facilities and infrastructure // ATPress. – 2024. – April 8. – [Electronic source] URL: <https://atpress.kz/ru/news/ekologiya/skolko-domov-podtopleno-v-kulsary-soobshchili-v-mchs-rk>
10. Harmful emissions from oil production negatively affect air quality and the health of local residents // Prikaspijskaya kommuna. – 2025. – January 30. – [Electronic source] URL: <https://pricom.kz/obshhestvo/v-proshlom-godu-s-ulicz-g-kulsary-bylo-vyvezeno-47-tysyach-tonn-musora.html>

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, СВЯЗАННЫХ СО СТИХИЙНЫМИ БЕДСТВИЯМИ, И ИХ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО МЫШЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Жиенбаев У. Б. *

докторант 1-го курса
Актюбинский региональный университет
им. К. Жубанова, Актобе, Казахстан
e-mail: ulan-adil@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4004-5345>.

Байтуова Л. Т.

доктор PhD
Казахский агротехнический исследовательский
университет им. С. Сейфуллина
Астана, Казахстан
e-mail: 1701.86@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-4617-5696>

Сайымова М. Д.

PhD, ассоциированный профессор
Актюбинский региональный университет
им. К. Жубанова
Актобе, Казахстан
e-mail: 77mika-07@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4089-1744>

Аннотация. Целью данного исследования является комплексный анализ факторов, влияющих на развитие предпринимательского мышления среди молодежи Казахстана, с особым акцентом на выявление ограничений, вызванных наводнениями в городе Кульсары Атырауской области. В работе рассматривается влияние природных катастроф, в частности наводнений, на предпринимательские инициативы молодежи, а также изучаются пути минимизации их негативных последствий и способы экономического восстановления.

Предпринимательское мышление рассматривается как важный фактор, повышающий конкурентоспособность молодежи на рынке труда, поскольку оно способствует развитию креативности, навыков управления рисками и решения проблем. В рамках исследования проведен анализ внешних и внутренних факторов предпринимательства и обосновано их влияние на предпринимательские действия и способы мышления. Кроме того, определены этапы эволюции предпринимательства и направления его дальнейшего развития.

В качестве методов исследования использовались анкетирование и статистические методы

обработки данных. Данные о последствиях наводнений в городе Кульсары и их влиянии на предпринимательский потенциал молодежи были проанализированы с применением качественных и количественных методов анализа.

В результате исследования выделены ключевые аспекты формирования предпринимательского мышления и выявлены слабые стороны в пропаганде предпринимательства среди молодежи. Также представлен сравнительный анализ опыта других регионов и стран в преодолении последствий природных катастроф. Данное исследование может служить научной основой для совершенствования мер, направленных на повышение предпринимательского потенциала молодежи в Республике Казахстан.

Ключевые слова: предпринимательское мышление, молодежь, последствия природных катастроф, факторы, влияющие на предпринимательство, моногород, предпринимательский потенциал.

ANALYSIS OF FACTORS INFLUENCING THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL THINKING IN KAZAKHSTAN AND OBSTACLES CAUSED BY NATURAL DISASTERS

Zhienbayev U. B. *

PhD student
Aktobe Regional University
named after K. Zhubanov
Aktobe, Kazakhstan.
e-mail: ulan-adil@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4004-5345>

Sayimova M. D.

PhD, associate professor
Aktobe Regional University
named after K. Zhubanova
Aktobe, Kazakhstan
e-mail: 77mika-07@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-4089-1744>

Baituova L. T.

PhD
NAO "S. Seifullin Kazakh Agrotechnical
Research University"
(KATRU)
e-mail: 1701.86@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-4617-5696>

Abstract. The aim of this study is to conduct a comprehensive analysis of the factors influencing the development of entrepreneurial thinking among young people in Kazakhstan, with a particular focus on identifying the constraints caused by floods in the city of Kulsary, Atyrau region. The study examines the impact of natural disasters, particularly floods, on youth entrepreneurial initiatives and explores ways to minimize their negative effects and promote economic recovery.

Entrepreneurial thinking is considered a key factor that enhances the competitiveness of young people in the labor market, as it fosters creativity, risk management skills, and problem-solving abilities. The study analyzes both external and internal factors of entrepreneurship and substantiates their impact on entrepreneurial actions and ways of thinking. Furthermore, the evolution of entrepreneurship and its developmental directions are identified.

The research methods included surveys and statistical data analysis. Data on the consequences of floods in the city of Kulsary and their impact on the entrepreneurial potential of young people were analyzed using qualitative and quantitative methods.

As a result of the study, key aspects of developing entrepreneurial thinking were highlighted, and weaknesses in promoting entrepreneurship among young people were identified. A comparative analysis of the experiences of other regions and countries in overcoming the consequences of natural disasters is also presented. This study can serve as a scientific basis for improving measures aimed at enhancing the entrepreneurial potential of young people in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: entrepreneurial thinking, youth, consequences of natural disasters, factors influencing entrepreneurship, single-industry town, entrepreneurial potential.

Рыстамбаева А. Н.*

докторант PhD, Карагандинский университет
Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан
e-mail: emt_2005@mail.ru

Сихимбаев М. Р.

д. э. н., профессор, Карагандинский
университет Казпотребсоюза
Караганда, Казахстан
e-mail: aiga_das@mail.ru

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ УСЛУГ В БИЗНЕС-ПРОЦЕССАХ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. *Актуальность исследования.* Цифровая трансформация приносит радикальные изменения в технологический ландшафт, требуя от организаций пересмотра своих методов работы, включая внедрение новых технологий, переосмысление бизнес-процессов и, самое важное, адаптацию человеческих ресурсов к новым реалиям. Расширение применения цифровизации в бизнес-процессах органов госуправления становится значимым направлением развития в контексте современных технологических тенденций.

Целью исследования является рассмотрение ключевых аспектов расширения применения цифровизации в бизнес-процессах госорганов, а также роль мирового опыта в этом процессе и потенциальные перспективы развития данного направления.

Объектом исследования является процесс развития и внедрения цифровизации услуг в бизнес-процессах органов госуправления Республики Казахстан.

Результаты исследования. В результате произведенных расчетов был сделан прогноз развития услуг в системе госуправления в условиях цифровизации, свидетельствующий об увеличении предоставления услуг. На основе проведенного исследования делаются выводы о перспективах и направлениях дальнейшего развития применения цифровых решений в бизнес-процессах госуправления.

Выводы исследования. С применением цифровизации госучреждения могут значительно ускорить и улучшить предоставление услуг, способствуя более эффективному взаимодействию с гражданами и бизнесом, а также усиливая защиту данных и информационную безопасность. Однако успешное внедрение цифровизации в систему госуправления требует комплексного подхода, охватывающего технические, организационные, правовые и этические аспекты, а также обучение и поддержку сотрудников для эффективного использования инновационных технологий.

Ключевые слова: госуправление, бизнес-процесс, технологии, имплементация, адаптация, автоматизация, госуслуги.

ВВЕДЕНИЕ

В последние годы наблюдается значительное расширение применения цифровизации в бизнес-процессах органов госуправления. Этот тренд является следствием имплементации мирового опыта в сфере применения технологий и искусственного интеллекта (далее – ИИ) для оптимизации работы госструктур. Внедрение цифровизации позволяет автоматизировать и улучшить множество процессов, связанных с анализом данных, принятием решений, предоставлением госуслуг и управлением ресурсами. Использование ИИ позволяет автоматизировать процессы мониторинга и контроля, а также выявлять аномалии и потенциальные преступные схемы, способствуя борьбе с коррупцией и повышению уровня безопасности, что в конечном итоге способствует росту экономики, увеличению конкурентоспособности и созданию благоприятной среды для развития бизнеса.

Практическая значимость исследования является очевидной и важной для различных сфер общественной жизни, так как внедрение ИИ позволяет автоматизировать рутинные задачи, оптимизировать процессы принятия решений и улучшать аналитику данных, способствуя более эффективному управлению органами государственного управления.

Так как целью исследования является комплексное изучение процессов цифровизации в бизнес-процессах госорганов, включая анализ ключевых аспектов их расширенного применения, выявление факторов, влияющих на успешность внедрения цифровых технологий, и оценка их влияния на эффективность государственного управления, то особое внимание уделяется анализу международного опыта цифровой трансформации в госсекторе, сравнительной оценке применяемых стратегий и инструментов, а также адаптации лучших мировых практик к условиям Республики Казахстан. Все это способствовало тому, что автором были сформированы рекомендации по оптимизации процессов и разработаны предложения по совершенствованию нормативно-правовой базы и механизмов внедрения инновационных решений.

Гипотеза исследования заключается в том, что внедрение искусственного интеллекта в бизнес-процессы органов государственного управления Республики Казахстан способствует повышению эффективности предоставления госуслуг, улучшению взаимодействия с гражданами и бизнесом, а также усилению защиты данных. Однако успешная цифровая трансформация требует комплексного подхода, включающего адаптацию нормативно-правовой базы, повышение цифровой грамотности сотрудников и интеграцию передового мирового опыта.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Опыт государств показывает, что эффективное внедрение моделей электронного правительства поддерживает эффективное управление и в целом является важным для создания эффективных, подотчетных и инклюзивных институтов на всех уровнях государственного управления, где основной принцип цифровизации госуслуг, при поддержке эффективной институциональной структуры госслужащих, заключается в улучшении внутренней работы госсектора путем сокращения финансовых затрат и времени, для того чтобы интегрировать рабочие процессы, обеспечения эффективного использования ресурсов во всех сферах деятельности различных учреждений государственного сектора, которые находятся в поиске устойчивых решений [1].

В зарубежной науке различным вопросам цифрового государственного управления в интересах устойчивого развития посвящены научные работы: Burlacu, S. Loredana, M., Diaconu, A. [2]. Значимый интерес оказало изучение работ Hyungjun Seo, Seunghwan Myeong [3], посвященных теме приоритетных факторов построения правительства как платформы с аналитическим иерархическим анализом процессов.

Руководствуясь принципами ЦУР 16 по повышению прозрачности и подотчетности государственных институтов, правительства активно используют цифровые платформы для организации процесса госзакупок и трудоустройства. Первоначальные шаги в этом направлении были предприняты в США и Китае, затем последовали Великобритания, страны Европейского союза, страны Азиатско-Тихоокеанского региона, страны Содружества Независимых Государств и другие [4]. На данный момент Казахстан занимает 28-е место в рейтинге развития ЭП. В мировом рейтинге Казахстан занимает 24-е место, а в Азиатско-Тихоокеанском регионе страна занимает пятое место, уступая только Индонезии, Сингапуру, Японии и Гонконгу [5; 6]. Информационное пространство Казахстана претерпевает значительные изменения, связанные как с политическими событиями, произошедшими в последнее время в мире, так и с бурным развитием и широким распространением новых социальных и медийных интернет-технологий [7, с. 1263].

Процесс внедрения цифровых технологий для предоставления госуслуг охватил все страны мира, приводя к созданию различных моделей ЭП, не является исключением и Казахстан, где основные тенденции цифрового госуправления заключаются в том, что:

- Правительство активно использует цифровые платформы для предоставления услуг, оптимизации внутренних процессов и повышения их прозрачности;
- применение цифровых платформ способствует антикоррупционным мерам, повышая доверие граждан к госуправлению;
- внедрение электронных площадок для госзакупок минимизирует коррупционные риски и повышает эффективность управления финансами.

Конечно, существуют определенные пробелы в цифровизации госуправления в сравнении с такими державами, как Китай и США, внедрившими масштабные цифровые платформы в госуправление, но тем не менее Казахстан добился успехов на этом поприще.

Таким образом, цифровизация госуправления является глобальной тенденцией, направленной на повышение эффективности, прозрачности и доступности госуслуг, требующей внимания, включая вопросы кибербезопасности, правового регулирования и обеспечения цифровой инклюзии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

Методы и методология исследования включают комплексный подход к прогнозированию развития услуг в системе госуправления в условиях цифровизации. В процессе исследования были использованы следующие методы:

- методы прогнозирования, основанные на текущих данных с применением методов экстраполяции для определения будущих тенденций в предоставлении госуслуг, учитывая влияние цифровизации, позволяя оценить предполагаемое увеличение доступности и качества госуслуг;
- анализ данных – были изучены и обработаны данные о текущем состоянии цифровизации в госуправлении, включая оценку факторов, способствующих ускорению и упрощению предоставления услуг, таких как внедрение цифровых платформ, мобильных приложений и автоматизация процессов;
- экспертные оценки – в исследовании использовались мнения специалистов в области госуправления и цифровизации для обоснования ключевых факторов и ожидаемых улучшений в эффективности, прозрачности и снижении затрат;
- моделирование процессов, необходимое для оценки влияния автоматизации и интеграции данных между госорганами и повышения координации и синхронизации работы.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Практическое применение цифровых технологий для предоставления госуслуг в разных странах мира привело к формированию разных моделей ЭП, каждая из которых имеет свои отличия и формирование (Рисунок 1) [8; 4].

Рисунок 1 – Общие расходы правительств стран мира на IT-инфраструктуру по секторам, 2021–2022 гг. (в млн долл. США)

Примечание: составлено авторами на основе источников [4,8]

Развитие современных технологий стимулирует органы госуправления к использованию ИИ в различных аспектах своей деятельности (Рисунок 2).

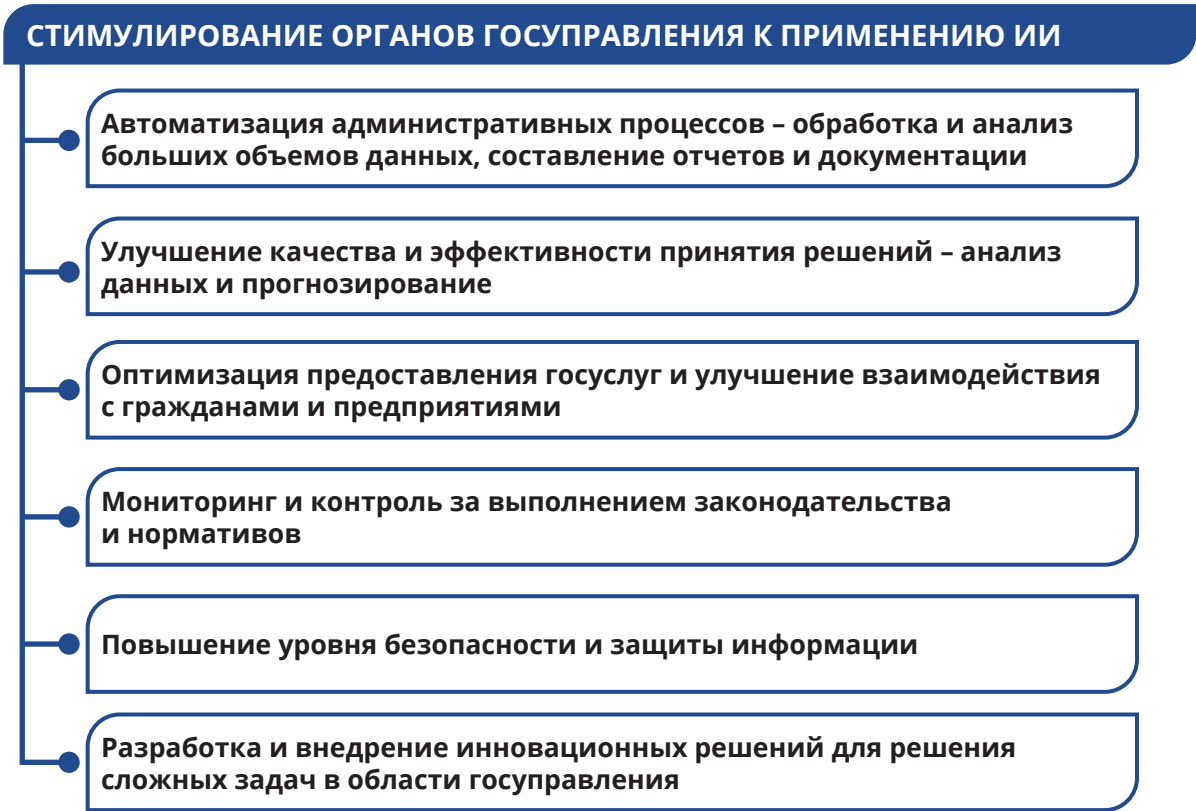

Рисунок 2 – Стимулирование органов госуправления к применению ИИ

Примечание: составлено авторами

В соответствии с Рисунком 2:

1. Автоматизация позволяет снизить человеческий фактор, повышая скорость и точность выполнения задач, а также сокращая затраты времени и ресурсов на выполнение административных процессов.

2. Анализ данных и прогнозирование помогают определить наиболее эффективные стратегии и тактики действий для достижения поставленных целей и задач, способствующие выявлению тенденций и паттернов в данных, позволяя более точно прогнозировать будущие события и ситуации.

В результате применения анализа данных и прогнозирования в органах государственного управления повышается качество принимаемых решений, улучшается их обоснованность и достоверность, а также повышается эффективность деятельности органов управления в целом.

3. Оптимизация предоставления госуслуг и улучшение взаимодействия с гражданами и предприятиями в органах государственного управления предполагает использование современных технологий и методов для обеспечения более эффективного и удобного доступа к услугам и информации, включая:

- создание электронных платформ и порталов для предоставления услуг онлайн;
- упрощение процедур получения разрешений и лицензий;
- внедрение систем электронного документооборота и онлайн-консультаций;
- активное использование мобильных приложений и других средств коммуникации для обеспечения более оперативного и удобного взаимодействия.

Оптимизация предоставления госуслуг и улучшение взаимодействия с гражданами и предприятиями помогает повысить уровень удовлетворенности клиентов, сократить время и затраты на получение услуг, а также повысить прозрачность и эффективность работы органов государственного управления.

4. Мониторинг и контроль за выполнением законодательства и нормативов в органах государственного управления представляет собой систематическое наблюдение за соблюдением законов, правил и стандартов, установленных для функционирования и регулирования различных сфер деятельности (Рисунок 3).

Рисунок 3 – Мониторинг и контроль за выполнением законодательства и нормативов в органах государственного управления

Примечание: составлено авторами

5. В современной цифровой среде органы государственного управления обрабатывают и передают значительные объемы данных, включая конфиденциальную и чувствительную информацию, которая может быть подвержена угрозам, таким как кибератаки, утечки или несанкционированный доступ. Повышение уровня безопасности и защиты информации в органах государственного управления означает применение комплекса мер и технологий для обеспечения конфиденциальности, целостности и доступности информации, хранящейся и передаваемой в рамках их деятельности. Интеграция современных технологий защиты информации и разработка стратегий реагирования на киберугрозы способствуют укреплению доверия к госорганам, обеспечивая безопасность цифровых взаимодействий и способствуя дальнейшей цифровой трансформации государственного управления (Рисунок 4).

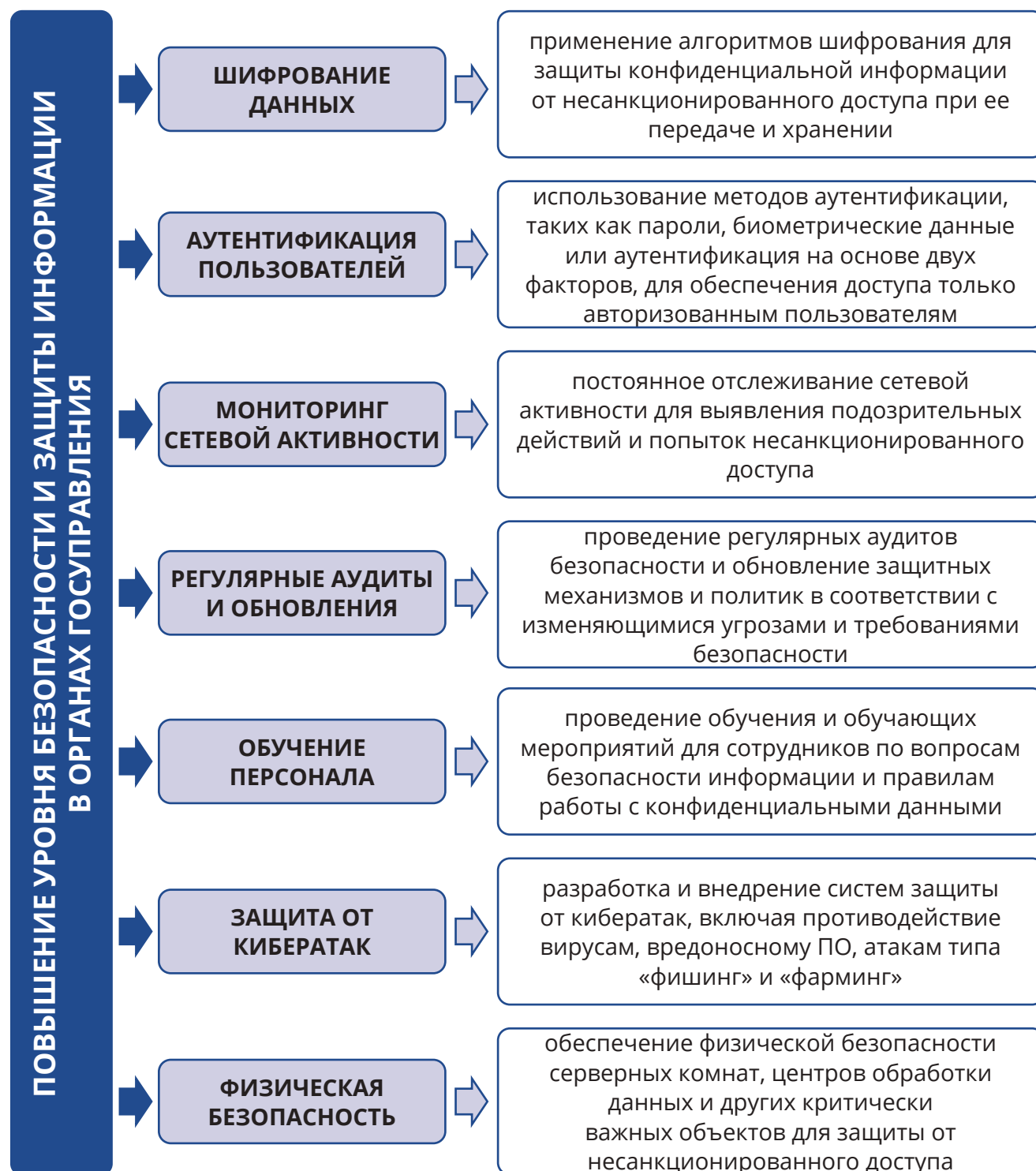

Рисунок 4 – Повышение уровня безопасности и защиты информации в органах государственного управления

Примечание: составлено авторами

6. Разработка и внедрение инновационных решений для решения сложных задач в области госуправления в госорганах представляет собой процесс создания и применения новаторских подходов, методов и технологий с целью повышения эффективности, улучшения качества предоставляемых услуг и оптимизации бизнес-процессов (Рисунок 5).

Рисунок 5 – Разработка и внедрение инновационных решений в области госуправления в госорганах

Примечание: составлено авторами

Разработка и внедрение инновационных решений в госорганах играет ключевую роль в современном процессе управления, способствуя повышению эффективности госслужб, улучшению качества жизни граждан и созданию благоприятного инвестиционного климата. Расширение применения ИИ в бизнес-процессах органов госуправления является ключевым трендом в современном мире, так как значительно повышает эффективность

и качество принятия решений, оптимизирует процессы управления и обеспечивает более высокий уровень обслуживания граждан.

В настоящее время наблюдается цифровая трансформация госуправления, развитие информационно-коммуникационной инфраструктуры на основе новых технологий, укрепление информационной безопасности, развитие цифровых навыков и компетенций (Рисунок 6) [9].

Рисунок 6 – Услуги в области госуправления, млн тенге

Примечание: составлено авторами на основе источника [9]

Согласно Рисунку 6, меняется спрос на статистические данные и одновременно возникают новые возможности, обусловленные развитием цифровых коммуникаций и появлением пригодных для статистической обработки и анализа массивов больших данных в системе госуправления (Рисунок 7).

Регрессионная статистика								
Множественный R	0,99627							
R-квадрат	0,992554							
Нормированный R-квадрат	0,991313							
Стандартная ошибка	53648,33							
Наблюдения	8							
Дисперсионный анализ								
	df	SS	MS	F	Значимость F			
Регрессия	1	2,3E+12	2,3E+12	799,7912	1,29E-07			
Остаток	6	1,73E+10	2,88E+09					
Итого	7	2,32E+12						
Статистика								
	Коэффициенты	Стандартная ошибка	t-статистика	P-Значение	Нижние 95%	Верхние 95%	Нижние 95,0%	Верхние 95,0%
У-пересечение	-4,7E+08	16734224	-28,1366	1,33E-07	-5,1E+08	-4,3E+08	-5,1E+08	-4,3E+08
Переменная X 1	234109,9	8278,117	28,28058	1,29E-07	213854,1	254365,8	213854,1	254365,8

Рисунок 7 – Вывод по итогам произведенного прогноза

Примечание: составлено авторами на основе произведенных расчетов

В результате произведенных расчетов был сделан прогноз развития цифровизации в системе госуправления (Рисунок 8).

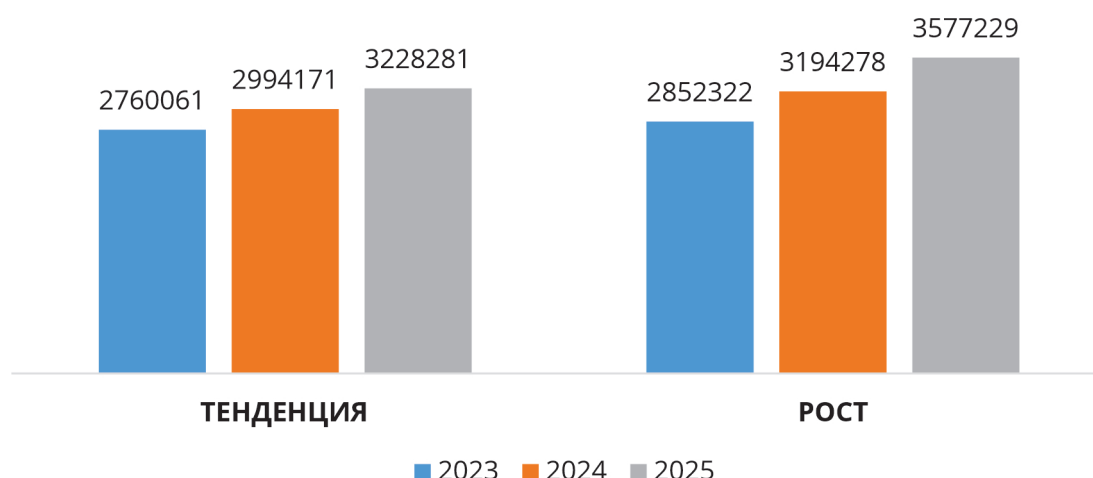

Рисунок 8 – Прогноз развития услуг в системе госуправления в условиях цифровизации

Примечание: составлено авторами на основе произведенных расчетов

В результате произведенных расчетов был сделан прогноз развития услуг в системе госуправления в условиях цифровизации, который свидетельствует об увеличении предоставления услуг, что связано с рядом факторов:

1. Улучшение доступности и скорости услуг:
 - внедрение цифровых платформ и электронных сервисов позволяет гражданам получать услуги быстрее и удобнее, без необходимости личного присутствия;
 - развитие мобильных приложений для госуслуг делает их доступными в любое время и в любом месте, повышая спрос на их использование.
2. Повышение эффективности работы госслужащих:
 - автоматизация рутинных задач и процессов позволяет госслужащим сосредоточиться на более сложных и важных аспектах своей работы, повышая общую эффективность системы;
 - цифровизация способствует сокращению бумажной работы и бюрократических процедур, ускоряя обработку запросов и улучшает качество предоставляемых услуг.
3. Повышение прозрачности и подотчетности:
 - цифровые системы позволяют в режиме реального времени отслеживать выполнение госуслуг и их качество, способствуя повышению прозрачности и подотчетности;
 - возможность граждан оставлять отзывы и комментарии о качестве предоставляемых услуг помогает оперативно выявлять и устранять недостатки.
4. Снижение затрат:
 - цифровизация позволяет значительно снизить затраты на ресурсы, необходимые для предоставления традиционных услуг;
 - сокращение необходимости в физическом присутствии сотрудников для выполнения рутинных задач позволяет оптимизировать штатное расписание и снизить расходы на содержание персонала.
5. Улучшение взаимодействия между госорганами:
 - цифровые системы способствуют лучшей интеграции и обмену данными между различными госорганами, ускоряя и упрощая предоставление комплексных услуг;
 - улучшение координации и синхронизации процессов между госучреждениями ведет к более эффективному и слаженному предоставлению услуг.

Прогноз развития услуг в системе госуправления в условиях цифровизации показывает значительное увеличение их предоставления. Это связано с улучшением доступности и скорости услуг, повышением эффективности работы госслужащих, увеличением прозрачности и подотчетности, снижением затрат и улучшением взаимодействия между госорганами. Все эти факторы способствуют повышению удовлетворенности граждан и улучшению общей эффективности системы государственного управления.

ВЫВОД

На основе мирового опыта видно, что применение ИИ в госсекторе позволяет автоматизировать рутинные задачи, улучшить аналитику данных, повысить прозрачность и эффективность работы органов госуправления, способствуя более точному прогнозированию и планированию, что особенно важно для эффективного решения сложных социально-экономических задач.

Благодаря внедрению ИИ госучреждения обеспечивают более быстрое и качественное предоставление госуслуг, улучшая взаимодействие с гражданами и бизнесом, а также повышая безопасность и защищенность информации. Однако для успешной имплементации ИИ в органах госуправления необходимо учитывать различные аспекты, включая технические, организационные, правовые и этические вопросы, а также обеспечивая обучение и поддержку персонала для эффективного использования новых технологий.

В целом расширение применения ИИ в бизнес-процессах органов госуправления открывает новые возможности для повышения эффективности и качества госуправления, а также содействуя развитию современного и инновационного общества.

РЕКОМЕНДАЦИИ

Рекомендации по развитию цифровизации услуг в бизнес-процессах органов госуправления Республики Казахстан:

1. Ускорить разработку и внедрение цифровых платформ:
 - создать интегрированные цифровые платформы, обеспечивающие бесшовный доступ граждан и бизнеса к госуслугам;
 - внедрять гибкие и масштабируемые ИТ-решения, позволяющие быстро адаптироваться к меняющимся требованиям и технологиям.
2. Повысить доступность и удобство использования услуг:
 - оптимизировать пользовательский интерфейс государственных электронных услуг, делая их интуитивно понятными и удобными для граждан и предпринимателей;
 - разработать мобильные приложения и сервисы, позволяющие получать услуги в любое время и с любого устройства.
3. Развивать систему электронного документооборота:
 - полностью перейти на электронный документооборот между госорганами, сокращая бюрократические процедуры и ускоряя принятие решений;
 - внедрить системы электронных подписей и идентификации, обеспечивая надежность и безопасность документооборота.
4. Улучшить межведомственное взаимодействие:
 - создать централизованную базу данных с доступом для всех ключевых госорганов, упрощая обмен информацией и ускоряя предоставление комплексных услуг;
 - разработать системы управления данными, обеспечивая согласованность и актуальность информации в реальном времени.
5. Обеспечить безопасность данных и защиту личной информации:
 - внедрить передовые методы кибербезопасности и защиты данных, предотвращая несанкционированный доступ и обеспечивая конфиденциальность информации;
 - регулярно проводить тестирование систем безопасности и обновлять протоколы защиты.

6. Поддержка и обучение сотрудников:

- организовать регулярные курсы и тренинги для госслужащих, повышая их цифровую грамотность и навыки работы с новыми технологиями;
- создать мотивационные программы для сотрудников, активно участвующих в цифровой трансформации.

7. Постоянный мониторинг и оценка эффективности:

- разработать показатели эффективности (KPI) для оценки цифровизации услуг и их влияния на работу госорганов и удовлетворенность граждан;
- проводить анализ отзывов и предложений пользователей, совершенствуя сервисы и устраняя недостатки.

8. Стимулирование инноваций и партнерств:

- сотрудничать с частным сектором, университетами и научными центрами для разработки и внедрения передовых технологий в госуправлении;
- поддерживать стартапы и инновационные проекты, способствующие улучшению цифровой инфраструктуры и услуг.

Эти меры помогут ускорить процесс цифровизации услуг, сделают их более доступными и удобными для граждан, повысят эффективность работы госорганов и улучшат общий уровень госуправления в Казахстане.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Dreshpak, V. M., Kovalov, V. G., Kritenko, O. O., Shevchenko, N. I., & Babachenko, M. V. (2022). Communication of EU public servants in the digital environment during the Covid-19 Pandemic. *Amazonia Investiga*, 11(51), 171-182. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.16>
2. Burlacu, S., Loredana, M., Diaconu, A. Digital Public Administration for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development* (2021), 10, 4, 33-40 // <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/download/1257/1237>
3. Seo, H., Myeong, S. The Priority of Factors of Building Government as a Platform with Analytic Hierarchy Process Analysis. *Sustainability* 2020, 12 pp., <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/14/5615/htm>
4. Исследование ООН: Электронное правительство. Нью-Йорк, 2022. Будущее цифрового правительства. <https://publicadministration.un.org/en/>
5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://forbes.kz/>
6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.statista.com/statistics/503686/worldwide-cloud-it-infrastructure-market-spending>
7. Вечкинзова Е. А., Петренко Е. С., Гелашвили Н. Н. Исследование развития информационной среды Республики Казахстан // *Вопросы инновационной экономики*. – 2019. – Том 9. – № 4. – С. 1263–1278. doi:10.18334/vines.9.4.41447.
8. Бурденко Е. В. Модели электронного правительства // *Вопросы инновационной экономики*. – 2023. – Том 13. – № 1. – С. 59–76. – doi: 10.18334/vines.13.1.117234.
9. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stat.gov.kz> за 2011–2022 гг.

REFERENCES:

1. Dreshpak, V. M., Kovalov, V. G., Kritenko, O. O., Shevchenko, N. I., & Babachenko, M. V. (2022). Communication of EU public servants in the digital environment during the Covid-19 Pandemic. *Amazonia Investiga*, 11(51), 171-182. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.51.03.16>
2. Burlacu, S., Loredana, M., Diaconu, A. Digital Public Administration for Sustainable Development. *European Journal of Sustainable Development* (2021), 10, 4, 33-40 // <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/download/1257/1237>
3. Seo, H., Myeong, S. The Priority of Factors of Building Government as a Platform with Analytic Hierarchy Process Analysis. *Sustainability* 2020, 12 pp., <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/14/5615/htm>

4. Issledovanie OON: Elektronnoe pravitel'stvo. N'yu-Jork, 2022. Budushchee cifrovogo pravitel'stva. <https://publicadministration.un.org/en/>
5. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://forbes.kz/>
6. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.statista.com/statistics/503686/worldwide-cloud-it-infrastructure-market-spending>
7. Vechkinzova E. A., Petrenko E. S., Gelashvili N. N. Issledovanie razvitiya informacionnoj sredy Respubliki Kazakhstan // Voprosy innovacionnoj ekonomiki. – 2019. – Tom 9. – №4. – S.1263-1278. doi:10.18334/vinec.9.4.41447.
8. Burdenko E.V. Modeli elektronnoego pravitel'stva // Voprosy innovacionnoj ekonomiki. – 2023. – Tom 13. – № 1. – S. 59-76. – doi: 10.18334/vinec.13.1.117234.
9. Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskemu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: <https://www.stat.gov.kz> za 2011-2022gg.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРЫНЫҢ КӘСІПКЕРЛІК ПРОЦЕСТЕРІНДЕГІ ҚЫЗМЕТТЕРДІ ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ

Рыстамбаева А. Н.*

PhD докторанты

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті
Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: emt_2005@mail.ru

Сиқымбаев М. Р.

Э. Ф. Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің
профессоры
Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: aiga_das@mail.ru

Аңдатпа. *Зерттеудің өзектілігі.* Цифрлық трансформация технологиялық ландшафтқа түбегейлі өзгерістер әкеледі, ұйымдардан жаңа технологияларды енгізуді, бизнес-процестерді қайта қарауды және ең бастысы адам ресурстарын жаңа шындыққа бейімдеуді қоса алғанда, олардың жұмыс істеу тәсілін қайта қарауды талап етеді. Мемлекеттік органдардың бизнес-процестерінде жасанды интеллектті қолдануды кеңейту қазіргі заманғы технологиялық үрдістер жағдайында дамудың маңызды саласына айналууда.

Зерттеудің мақсаты – мемлекеттік органдардың бизнес-процесінде жасанды интеллектті қолдануды кеңейтудің негізгі аспектілерін, сондай-ақ осы үдерістегі әлемдік тәжірибенің рөлін және осы саланы дамытудың әлеуетті перспективаларын қарастыру.

Зерттеу объектісі – Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының бизнес-процестерінің қызметтерін цифрландыруды әзірлеу және енгізу процесі.

Зерттеу нәтижелері. Жүргізілген есептеулердің нәтижесінде цифрландыру жағдайында мемлекеттік басқару жүйесіндегі қызметтерді дамыту болжамы жасалды. Мемлекеттік басқарудың бизнес-процестерінде жасанды интеллектті пайдалануды одан әрі дамыту үшін осы зерттеулер негізінде перспективалар мен бағыттар туралы қорытындылар жасалды.

Зерттеудің қорытындылары. Жасанды интеллектті қолдану арқылы мемлекеттік органдар қызметтерді көрсетуді айтарлықтай жылдамдатып, жақсарты алады, азаматтар және бизнеспен тиімді өзара әрекеттесуді жеңілдетеді, сондай-ақ деректерді қорғау мен ақпараттық қауіпсіздікті күшейтеді. Дегенмен, мемлекеттік басқару жүйесіне AI табысты енгізу техникалық, ұйымдастырушылық, құқықтық және этикалық аспектілерді қамтитын кешенді тәсілді, сондай-ақ қызметкерлерді инновациялық технологияларды тиімді пайдалану үшін оқыту мен қолдауды талап етеді.

Түйін сөздер: жасанды интеллект, мемлекеттік басқару, бизнес-процесс, технология, енгізу, бейімдеу, автоматтандыру.

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF DIGITALIZATION OF SERVICES IN BUSINESS PROCESSES OF STATE GOVERNMENT BODIES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Rystambaeva A. N.*

PhD candidate

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz

Kazakhstan, Karaganda

email: emt_2005@mail.ru

Sikhimbayev M. R.

d.e.s., professor

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz

Kazakhstan, Karaganda

e-mail: aiga_das@mail.ru

Abstract: *Relevance of the study.* Digital transformation brings radical changes to the technological landscape, requiring organizations to reconsider their working methods, including the introduction of new technologies, rethinking business processes and, most importantly, adapting human resources to new realities. Expanding the use of artificial intelligence in business processes of government bodies is becoming a significant area of development in the context of modern technological trends. The purpose of the study is to consider the key aspects of expanding the use of artificial intelligence in business processes of government agencies, as well as the role of global experience in this process and potential prospects for its development.

The object of the study is the process of development and implementation of digitalization of services in the business processes of government agencies of the Republic of Kazakhstan.

Research results. As a result of the calculations, a forecast was made for the development of services in the public administration system in the context of digitalization, indicating an increase in the provision of services. Based on the study, conclusions are drawn about the prospects and directions for further development of the use of artificial intelligence in public administration business processes.

Research findings. By using of artificial intelligence, government agencies can significantly accelerate and improve the provision of services, promoting more effective interaction with citizens and businesses, as well as strengthening data protection and information security. However, the successful implementation of AI in the public administration system requires an integrated approach covering technical, organizational, legal and ethical aspects, as well as training and support to help employees effectively use innovative technologies.

Keywords: artificial intelligence, public administration, business process, technology, implementation, adaptation, automation.

МРНТИ 06.73.21

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-65-77>**Нурмаганбетов А. С.***

к. т. н., профессор
Академия государственного управления при
Президенте Республики Казахстан
Астана, Республика Казахстан
e-mail: a.nurmaganbetov@apa.kz

Досов Е. Б.

магистрант
Академия государственного управления при
Президенте Республики Казахстан
Астана, Республика Казахстан
e-mail: doss_e.kz@mail.ru

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье представлена комплексная оценка инвестиционной безопасности Западно-Казахстанской области Республики Казахстан, направленная на выявление проблем и возможностей для устойчивого экономического роста региона. Проанализированы ключевые показатели, влияющие на инвестиционную привлекательность и активность региона. Исследование охватывает период с 2018 по 2023 год и включает всесторонний анализ производственного, финансового, социального и инновационного потенциала региона.

В основе анализа лежит методика комплексной оценки инвестиционной безопасности региона, разработанная Дьяковым С. А. Методика основана на системе индикаторов, позволяющих оценить структурные элементы инвестиционной безопасности региона, включая инвестиционную привлекательность и инвестиционную активность. Особое внимание уделено таким аспектам, как структура и динамика капитальных вложений, уровень обновления основных средств, инновационная активность предприятий и социальные показатели, характеризующие благополучие населения.

На основе статистических данных и нормирования показателей выявлены ключевые тенденции, слабые и сильные стороны инвестиционной безопасности области. В статье акцентировано внимание на негативной динамике обновления основных средств, сокращении доли инновационных предприятий, а также недостаточности финансирования в приоритетных секторах экономики. В качестве решений предложены меры, направленные на стимулирование модернизации промышленности, внедрение налоговых льгот, создание фонда субсидирования кредитов, увеличение финансирования НИОКР, развитие индустриального технопарка и повышение инвестиционной привлекательности региона через систему субсидий и международные форумы. Реализация предложенных мер позволит создать благоприятные условия для инвестирования, стимулировать инновации и обеспечить устойчивый экономический рост Западно-Казахстанской области.

Ключевые слова: инвестиционная безопасность, Западно-Казахстанская область, риски, потенциал, экономическое развитие.

ВВЕДЕНИЕ

Вопрос привлечения инвестиций в современных условиях стоит особенно остро. В условиях повышения инвестиционного риска, связанного с локальными войнами (Украина, Израиль, Тайвань и др.) и введением санкционных ограничений, страны и регионы должны рассматривать вопрос инвестиционной безопасности региона с особым вниманием.

Инвестиционная безопасность региона демонстрирует потенциал региона по успешному вложению и эффективному использованию инвестиций, на нее обращают внимание не только иностранные, но и отечественные инвесторы при принятии решений.

Повышать инвестиционную безопасность должны органы местного самоуправления, поскольку от этого зависит экономический рост региона. Оценка инвестиционной безопасности показывает слабые места региона среди других регионов страны и помогает выбрать правильную стратегию развития в борьбе за инвесторов.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Что же такое инвестиционная безопасность региона? Данное понятие встречается в работах исследователей нечасто. Определенный вклад в развитие данного понятия внесли российские ученые Аликаева М. В. [1], Власов М. В. [2], Глухова К. М. [3], Киселева О. Н. [4], Кочергина Т. Е. [5], Сенчагов В. К. [6], украинские Ganna Kharlamova [7], казахстанские исследователи Тулебаева Г. А. [8], Жандаулет Т. Б. [9] и др. При этом наибольший интерес представляет методика комплексной оценки инвестиционной безопасности региона, предложенная Дьяковым С. А. с группой авторов [10]. В ее основе – система индикаторов, характеризующих структурные элементы инвестиционной безопасности региона. Понятие «инвестиционная безопасность» включает в себя две основные составляющие – это инвестиционная привлекательность региона и инвестиционная активность региона.

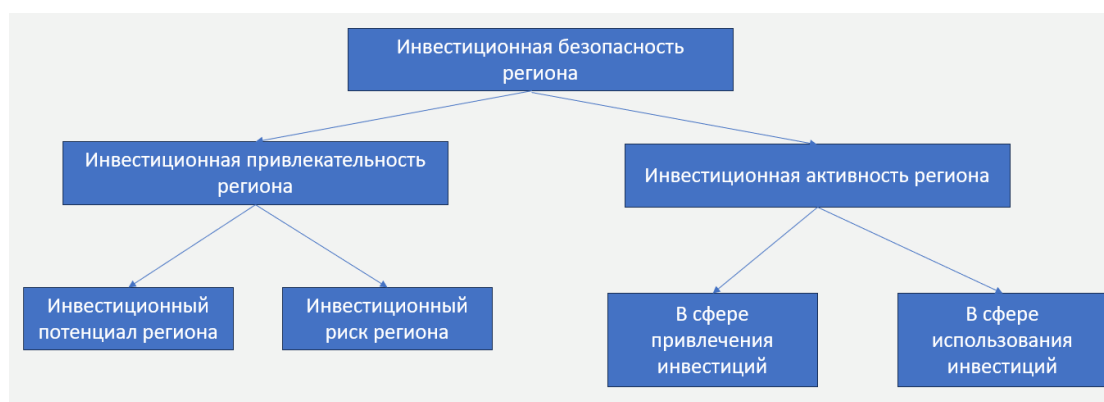

Рисунок 1 – Структура инвестиционной безопасности региона

Примечание: составлено авторами

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

В настоящей статье на основе методики комплексной оценки инвестиционной безопасности региона, предложенной Дьяковым С. А. [10], проведена оценка инвестиционной безопасности Западно-Казахстанской области и даны стратегические рекомендации по повышению ее инвестиционной безопасности.

Внутри первой составляющей – инвестиционной привлекательности региона – авторы методики выделяют такие секторы инвестиционного потенциала, как производственный, финансовый, социальный и инновационный потенциал.

Для оценки уровня инвестиционной безопасности региона применим индикативный метод, заключающийся в сравнении фактически рассчитанных индикаторов с их пороговым уровнем. Для нормирования показателей выбран «максиминный» метод. В рамках каждой группы рассчитывается частный обобщающий показатель по формуле средней арифметической. Расчет интегрального показателя оценки уровня инвестиционной безопасности произведен методом суммы мест каждой группы индикаторов относительно городов республиканского значения и областей Республики Казахстан.

Продемонстрируем реализацию данного методического подхода к оценке инвестиционной безопасности Западно-Казахстанской области. Для проведения расчетов необходимых индикаторов использованы статистические данные Бюро национальной статистики и Национального банка Республики Казахстан за 2018–2023 годы, что позволит проследить тенденции развития Западно-Казахстанской области.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Первый блок анализа фокусируется на индикаторах производственного потенциала, представленных в Таблице 1. Показатели, входящие в блок «производственный потенциал», отражают результат деятельности региональных предприятий, а также их эффективность.

Таблица 1 – Индикаторы производственного потенциала Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК
Коэффициент обновления основных средств, %	2018	7,5	4	18,8
	2019	10,3	4,8	14,6
	2020	4,3	4,3	13,1
	2021	4,6	3,9	16,4
	2022	5,6	4,1	25,7
	2023	3,1	3,1	15,6
Предприятия, получившие прибыль, к общему количеству предприятий, %	2018	72,2	61,7	76,4
	2019	81,8	62,6	81,8
	2020	76,5	64,5	83,8
	2021	78,3	60,8	80,2
	2022	80,5	62	83,5
	2023	79,4	60,8	80,2
Доля МСП в ВРП, %	2018	36,0	16,2	48,6
	2019	37,3	16,8	55,1
	2020	34,1	17,6	56,8
	2021	33,4	17,9	59,0
	2022	34,7	6,8	61,7
	2023	30,5	5,1	60,3
Индекс промышленного производства, %	2018	96,1	94,3	110,6
	2019	93,1	89,8	118,2
	2020	103,9	87,1	107,8
	2021	92,6	92,6	125,3
	2022	99,5	93,1	113,8
	2023	106,7	95,2	114,4

Примечание: составлено авторами

За рассматриваемый период коэффициент обновления основных средств и индекс промышленного производства (за исключением 2020 и 2023 годов) демонстрируют негативное положение дел в регионе, свидетельствуют о низком уровне обновления основных средств и постоянном снижении объемов промышленного производства в регионе.

Для последующего расчета интегрального показателя необходимо провести нормирование рассчитанных показателей. Чем ближе нормированные значения к 1, тем лучше регион чувствует себя относительно других регионов Казахстана. Итоги нормирования по блоку индикаторов производственного потенциала представлены в Таблице 2.

Таблица 2 – Нормирование индикаторов производственного потенциала

Наименование показателя	2018 год	2019 год	2020 год	2021 год	2022 год	2023 год
Коэффициент обновления основных средств	0,24	0,56	0,00	0,06	0,07	0,0
Предприятия, получившие прибыль, к общему количеству предприятий, %	0,71	1,00	0,62	0,90	0,86	0,96
Доля МСП в ВРП, %	0,61	0,54	0,42	0,38	0,51	0,46
Индекс промышленного производства, %	0,11	0,12	0,81	0,00	0,31	0,60

Примечание: составлено авторами

Таким образом, можно сказать, что наиболее слабой стороной Западно-Казахстанской области среди других регионов Казахстана является низкий темп обновления основных средств, который резко упал в 2020 году и в последующие годы демонстрирует крайне низкую динамику.

Показатели финансового потенциала региона отражают ситуацию на всех уровнях экономических процессов, включая: 1) корпоративный, где высокая рентабельность предприятий указывает на успешность ведения бизнеса в регионе; 2) уровень домохозяйств, где доходы населения являются источником финансирования инвестиций и потенциалом роста потребительских расходов; 3) государственный уровень, где доступные финансовые ресурсы необходимы для реализации инвестиционных проектов. Расчет индикаторов финансового потенциала Западно-Казахстанской области представлен в Таблице 3.

Таблица 3 – Индикаторы финансового потенциала Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Рентабельность (убыточность) производства, %	2018	8,6	-2,0	68,0	0,15
	2019	-20,2	-20,2	62,6	0,00
	2020	-1	-1	55,6	0,00
	2021	5	5	71,7	0,00
	2022	3	2,8	100,2	0,002
	2023	0,1	0,1	91,9	0,00
Среднедушевые номинальные денежные доходы в среднем на душу населения, тенге	2018	95 621	43 937	185 036	0,37
	2019	107 202	52 650	212 571	0,34
	2020	112 319	63 443	215 076	0,32
	2021	128 077	69 103	251 597	0,32
	2022	151 855	90 078	291 852	0,31
	2023	172 089	103 735	319 998	0,32
Объем произведенной продукции и оказанных услуг, тыс. тенге	2018	541 478 480	283 666 677	7 263 378 107	0,04
	2019	712 829 545	285 814 201	8 019 944 190	0,06
	2020	547 491 610	353 584 358	6 147 991 766	0,03
	2021	553 298 016	430 176 540	8 662 546 390	0,01
	2022	750 214 954	326 642 526	13 333 052 509	0,03
	2023	860 018 129	386 067 119	11 156 781 642	0,04
Доход от реализации продукции и оказания услуг, тыс. тенге	2018	652 523 541	348 337 602	9 883 382 120	0,03
	2019	831 031 400	423 446 635	11 309 561 257	0,04
	2020	675 052 266	466 336 809	10 709 499 819	0,02
	2021	689 874 464	565 861 484	13 230 629 301	0,01
	2022	872 994 748	375 749 568	17 586 041 954	0,03
	2023	971 344 267	406 605 626	20 035 604 674	0,03
Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг, тыс. тенге	2018	462 954 605	267 036 698	7 053 321 903	0,03
	2019	590 969 638	327 359 876	8 143 042 638	0,03
	2020	546 710 384	338 882 373	7 807 990 742	0,03
	2021	517 947 102	393 146 319	9 612 619 974	0,01
	2022	668 956 815	303 228 035	12 876 118 175	0,03
	2023	791 435 345	321 872 030	14 651 756 973	0,03

Примечание: составлено авторами

Рентабельность производства показывает минимальный показатель среди областей Казахстана на протяжении пяти лет – с 2019 по 2023 год. Среднедушевые доходы населения демонстрируют уровень ниже среднего по стране, при этом снижаясь с 0,37 до 0,32 за исследуемый период. Другие показатели финансового потенциала характеризуются нестабильностью кроме себестоимости реализованной продукции и оказанных услуг, которая растет.

Показатели социального благополучия региона отражают покупательскую способность населения, распределение трудовых ресурсов по возрастной группе и уровню образования, а также число людей, заинтересованных в трудоустройстве.

Таблица 4 – Индикаторы социального потенциала Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Потребительские расходы населения в среднем на душу населения в год, тенге	2018	464 536	365 801	897 256	0,19
	2019	507 583	399 809	1 008 785	0,18
	2020	548 076	454 295	991 528	0,17
	2021	627 521	533 600	1 104 670	0,16
	2022	693 455	648 111	1 235 840	0,08
	2023	833 756	710 194	1 413 581	0,18
Занятое население, тыс. человек	2018	321	296	994	0,04
	2019	322	293	991	0,04
	2020	321	289	974	0,05
	2021	322	287	983	0,05
	2022	331	101	998	0,26
	2023	333	101	1 046	0,25
Валовой охват высшим образованием, %	2018	90,5	12,3	163,6	0,52
	2019	96,5	13,3	194,3	0,46
	2020	85,3	12,8	199,9	0,39
	2021	83,2	12,9	204,6	0,37
	2022	78,4	10,6	127,9	0,58
	2023	71,9	10,4	122,1	0,55
Рабочая сила, тыс. человек	2018	337	311	1 043	0,04
	2019	338	308	1 039	0,04
	2020	338	304	1 023	0,05
	2021	339	302	1 036	0,05
	2022	348	105	1 051	0,26
	2023	350	105	1 098	0,25
Уровень безработицы, %	2018	4,9	4,5	5,2	0,57
	2019	4,8	4,4	5,1	0,57
	2020	5	4,6	5,2	0,67
	2021	4,9	4,6	5,2	0,50
	2022	5	4,6	5,2	0,67
	2023	4.9	4.1	5.0	0.66

Примечание: составлено авторами

Потребительские расходы населения в среднем на душу населения в год в денежном выражении показывают стабильный рост, что связано с ростом инфляции, увеличением стоимости товаров и услуг. При этом в других регионах фиксируется их рост, что, на наш взгляд, обусловлено снижением покупательской способности населения в Западно-Казах-

станской области и ее ростом в других областях. Крайне негативная ситуация наблюдается по охвату населения высшим образованием. С 2018 по 2023 год охват снизился на 18,6%, при этом снижение наблюдается и в сравнении с другими регионами. Это может быть связано с оттоком квалифицированных кадров в другие регионы и за пределы Казахстана. Уровень безработицы находится в пределах допустимых значений.

Таблица 5 – Индикаторы инновационного потенциала Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Уровень инновационной активности предприятий по всем типам инноваций, в %	2018	5,3	4	15,5	0,11
	2019	5,3	3,4	14,9	0,17
	2020	5,9	5,9	14,3	0,00
	2021	6,9	5,2	14,9	0,18
	2022	4,7	4,7	15,2	0,00
	2023	4,2	4,2	16,2	0,00
Количество предприятий, имеющих инновации, всего, единиц	2018	50	45	670	0,01
	2019	44	34	810	0,01
	2020	46	46	856	0,00
	2021	55	55	747	0,00
	2022	39	15	1031	0,02
	2023	35	15	1182	0,02
Объем инновационной продукции (товаров, услуг), млн тенге	2018	23 398,7	651,0	250 032,0	0,09
	2019	24 713,4	7 536,3	223 618,8	0,08
	2020	21 671,3	5 317,2	402 420,3	0,04
	2021	19 774,1	4 233,2	378 988,5	0,04
	2022	19 753,0	983,8	528 652,6	0,04
	2023	26 068,0	12 668,3	898 777,3	0,02
Объем реализованной инновационной продукции (товаров, услуг), млн тенге	2018	23 227,1	641,9	244 569,5	0,09
	2019	19 555,0	1 466,5	192 019,6	0,09
	2020	19 814,2	6 516,0	402 391,9	0,03
	2021	17 840,7	6 881,6	377 444,1	0,03
	2022	19 648,4	968,5	488 361,1	0,04
	2023	26 047,1	6 577,9	899 155,6	0,02
Затраты на продуктовые и процессные инновации в промышленности, млн тенге	2018	12 001,7	1 409,4	263 312,2	0,04
	2019	8 982,0	3 129,7	59 732,0	0,10
	2020	11 185,9	1 766,1	141 304,4	0,07
	2021	17 114,1	1 566,1	132 445,4	0,12
	2022	14 146,0	2 091,3	605 710,7	0,02
	2023	24 743,8	1 773,7	968 577,6	0,02
Количество предприятий, осуществлявших НИОКР, единиц	2018	10,0	1,0	135,0	0,07
	2019	12,0	1,0	138,0	0,08
	2020	10,0	1,0	135,0	0,07
	2021	9,0	2,0	139,0	0,05
	2022	9,0	1,0	132,0	0,06
	2023	7,0	2,0	134,0	0,04

Примечание: составлено авторами

Инновационный потенциал является ключевым фактором экономического роста и конкурентоспособности региона. Он зависит от множества факторов, например, таких как наличие квалифицированных кадров, развитый научно-технический сектор, доступность финансирования для инноваций и др.

Анализируя данные Таблицы 5, авторами работы сделан вывод, что уровень инновационной активности предприятий Западно-Казахстанской области имеет большую волатильность в отношении других регионов Казахстана. При этом в 2020, 2022 и 2023 годах данный показатель был самым низким по стране. Количество предприятий, имеющих инновации на исследуемом промежутке, также снизилось с 50 до 35. Объем инновационной продукции также снизился с 23,4 млрд тенге в 2018 году до 19,7 млрд тенге в 2022 году, только в 2023 году снова поднялся до уровня 2018 года. Затраты на инновации в промышленности региона показали значительный рост. Количество предприятий, осуществляющих НИОКР, составило всего семь единиц в 2023 году, при этом следует отметить, что в других регионах данный показатель достигает 134 единиц.

В целом следует отметить, что инновационный потенциал Западно-Казахстанской области находится на низком уровне и демонстрирует негативную динамику. Причиной тому является и отток квалифицированных кадров, отмеченный в результате анализа социального потенциала (Таблица 4). Кроме того, налицо проблемы по внедрению инноваций в производственный процесс промышленных предприятий и отсутствие финансирования НИОКР.

Таблица 6 – Индикаторы инвестиционного риска Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Степень износа основных средств, %	2018	36,6	26,7	56	0,34
	2019	43,2	23,6	60,7	0,53
	2020	48	25,6	58,1	0,69
	2021	50,5	27,8	63,4	0,64
	2022	50,3	31,4	64,2	0,58
	2023	52,8	32,6	59,2	0,76
*Доля просроченной задолженности в общем объеме просроченной задолженности по кредитам банков, %	2018	0,9	0,7	55,7	0,00
	2019	1,0	0,2	55,5	0,01
	2020	0,9	0,2	50,4	0,01
	2021	2,6	0,5	45,1	0,05
	2022	2,2	0,7	41,2	0,04
Количество предприятий, получивших прибыль, ед.	2018	104	52	628	0,09
	2019	117	57	623	0,11
	2020	101	59	606	0,08
	2021	108	61	600	0,09
	2022	107	29	635	0,13
	2023	112	28	688	0,13
Доля предприятий, получивших прибыль в % к общему количеству предприятий	2018	72,2	62,0	76,0	0,73
	2019	81,8	63,0	82,0	0,99
	2020	76,5	65,0	84,0	0,61
	2021	78,3	60,8	79,6	0,93
	2022	80,5	62,0	83,5	0,86
	2023	79,4	60,8	80,2	0,96

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Количество предприятий, получивших убыток, ед.	2018	40	21	242	0,09
	2019	26	25	232,0	0,00
	2020	31,0	19,0	233,0	0,06
	2021	30,0	20,0	202,0	0,05
	2022	26,0	15,0	225,0	0,05
	2023	29	14,0	226,0	0,07
Доля предприятий, получивших убыток, в % к общему количеству предприятий	2018	27,8	24,0	38,0	0,27
	2019	18,2	18,0	37,0	0,01
	2020	23,5	16,2	35,5	0,38
	2021	21,7	19,8	39,2	0,10
	2022	19,5	16,5	38,0	0,14
	2023	20,6	19,8	39,2	0,04
Сумма прибыли предприятий, тыс. тенге	2018	68 339 862	52 407 971	3 894 288 048	0,00
	2019	112 277 350	56 187 758	4 094 261 126	0,01
	2020	58 114 060	58 114 060	1 656 011 599,0	0,00
	2021	60 816 503,0	60 816 503,0	4 154 222 905,0	0,00
	2022	80 030 757,0	38 579 391,0	6 605 089 944,0	0,01
	2023	66 067 324,0	39 646 607,0	4 802 235 113,0	0,005
Сумма убытков предприятий, тыс. тенге	2018	-13 500 897,0	-485 376 281,0	-2 507 941,0	0,98
	2019	-371 165 557,0	-371 165 557,0	-5 380 099,0	0,00
	2020	-65 666 859,0	-397 269 943,0	-6 688 764,0	0,85
	2021	-26 323 976,0	-220 799 062,0	-5 194 965,0	0,90
	2022	-51 850332	-294 010 664,0	-8 759 322,0	0,85
	2023	- 64 640 444,0	-278 804 302,0	-6 826 006	0,79

Примечание: составлено авторами

* Данные по просроченной задолженности в разрезе регионов в статистическом бюллетене Национального банка за 2023 год не опубликованы.

По результатам анализа Таблицы 6 следует отметить, что степень износа основных средств растет за исследуемый период, в том числе негативная ситуация складывается и при сравнении с другими регионами. Данный факт говорит о недостаточности вложения средств в основные средства в Западно-Казахстанской области. Доля просроченной задолженности в общем объеме просроченной задолженности по кредитам банков у предприятий Западно-Казахстанской также растет. Однако в сравнении с другими регионами ситуация не критичная. Количество предприятий, получивших прибыль, остается на одном уровне с 2018 по 2023 год. Доля предприятий, получивших прибыль, к общему количеству предприятий в рассматриваемом регионе колеблется на уровне 80%, что отражает ситуацию в основном лучше, чем в других областях, выше данный показатель только у нескольких регионов. Сумма прибыли предприятий в денежном выражении (тенге) остается на одном уровне, что с учетом инфляции говорит о снижении рентабельности предприятий.

Для оценки инвестиционной активности региона в сфере привлечения инвестиций произведен сбор значений соответствующих показателей и нормирование в разрезе других регионов Казахстана.

Таблица 7 – Индикаторы активности в сфере привлечения инвестиций по Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Доля инвестиций в основной капитал в ВРП, %	2018	16,1	6	47,2	0,25
	2019	19,9	6,1	46,4	0,34
	2020	17,6	7,3	41,1	0,30
	2021	12,1	7,9	27,4	0,22
	2022	12,1	7,4	21,9	0,32
	2023	12,7	7,2	24,7	0,31
Индексы физического объема (ИФО) инвестиций в основной капитал, %	2018	102,1	78,6	262,2	0,13
	2019	124,9	33	161,3	0,72
	2020	80,8	72,4	159,9	0,10
	2021	85,7	85,7	160,5	0,00
	2022	117,7	92,1	127,8	0,72
	2023	121,9	94,5	135,1	0,67
Инвестиции в основной капитал на душу населения, тыс. тенге	2018	693,3	158,6	5 885,2	0,09
	2019	895,6	190,5	6 767,8	0,11
	2020	730,5	263,9	4 881,7	0,10
	2021	646,1	320,0	4 392,0	0,08
	2022	784,4	353,0	4 370,9	0,11
	2023	977,6	439,7	4 201,2	0,14
Внешние инвестиции в основной капитал, тыс. тенге	2018	288 196 093,0	11 783 788,0	1 635 676 646,0	0,17
	2019	437 518 614,0	16 357 015,0	1 887 392 861,0	0,23
	2020	275 162 559,0	12 098 781,0	1 282 972 953,0	0,21
	2021	215 079 085,0	17 935 358,0	1 002 075 891,0	0,20
	2022	308 971 517,0	10 336 436,0	1 077 899 783,0	0,28
	2023	387 206 982,0	18 805 797,0	1 018 040 560,0	0,39
Доля внешних инвестиций в общем объеме инвестиций в основной капитал, %	2018	64,0	4,5	64,0	1,00
	2019	74,6	5,9	74,6	1,00
	2020	57,1	4,3	57,1	1,00
	2021	50,2	5,4	50,2	1,00
	2022	57,4	2,7	57,4	1,00
	2023	57,3	3,2	57,3	1,00
Внешние инвестиции в основной капитал несырьевого сектора (за исключением инвестиций из государственного бюджета), тыс. тенге	2018	15 740 948,0	6 771 056,0	256 540 329,0	0,04
	2019	18 369 438,0	7 824 396,0	211 721 659,0	0,05
	2020	18 886 069,0	12 026 432,0	171 060 589,0	0,04
	2021	17 422 362,0	14 741 072,0	228 646 322,0	0,01
	2022	8 603 025,0	8 603 025,0	235 471 421,0	0,00
	2023	26 286 574,0	14 802 223,0	242 598 501,0	0,05

Примечание: составлено авторами

Доля инвестиций в основной капитал в валовом региональном продукте в Западно-Казахстанской области демонстрирует снижение в исследуемом промежутке времени с 16,1 до 12,7%. При этом следует отметить, что эта тенденция является общей по стране. Поскольку нормирование показывает относительно стабильные значения при сравнении с другими областями и крупными городами. ИФО инвестиций в основной капитал характеризуется волатильностью, значительным снижением в 2020–2021 годах. Инвестиции в основной капитал на душу населения находятся на низком уровне по отношению к другим

регионам. Практически все инвестиции в общем объеме инвестиций в основной капитал являются иностранными, при этом в основном в проекты добывающего сектора.

Анализ активности в сфере использования привлеченных инвестиций приведен в Таблице 8.

Таблица 8 – Индикаторы активности в сфере использования привлеченных инвестиций Западно-Казахстанской области

Наименование показателя	Период, год	Западно-Казахстанская область	Минимальное значение по РК	Максимальное значение по РК	Нормирование индикаторов
Валовой региональный продукт на душу населения, тыс. тенге	2018	4 295,8	838,2	12 465,5	0,30
	2019	4 501,2	1 008,1	14 584,4	0,26
	2020	4 151,2	1 174,2	11 883,2	0,28
	2021	5 323,6	1 363,1	16 037,4	0,27
	2022	6 467,8	1 671,8	19 974,1	0,26
	2023	7 707,0	1 902,6	20 509,2	0,31
Доля затрат на продуктовые и процессные инновации в промышленности, в % к ВРП	2018	0,4	0,04	12,1	0,03
	2019	0,3	0,05	2	0,13
	2020	0,4	0,1	2,1	0,15
	2021	0,5	0,04	2,8	0,17
	2022	0,3	0,1	4,4	0,05
	2023	0,5	0,04	6,8	0,07
Удельный вес в общереспубликанском объеме инвестиций в основной капитал в производство продуктов питания, в %	2018	1,8	0,2	24,4	0,07
	2019	1,4	0,1	25,7	0,05
	2020	1,5	0,3	19,7	0,06
	2021	2,8	0,1	17,4	0,16
	2022	1,3	0,1	18	0,07
	2023	2,0	0,2	29,4	0,06
Удельный вес в общереспубликанском объеме инвестиций в основной капитал в сельское хозяйство, в %	2018	2,0	0,1	23,1	0,08
	2019	3,2	0,01	21,5	0,15
	2020	4,3	0,02	21,6	0,20
	2021	4,6	0,01	20,6	0,22
	2022	2,4	0,01	19,5	0,12
	2023	2,7	0,2	18,0	0,14
Удельный вес в республиканском объеме инвестиций в основной капитал в обрабатывающую промышленность, в %	2018	1,4	0,6	36,6	0,02
	2019	1,0	1,0	18,7	0,00
	2020	0,6	0,3	25,6	0,01
	2021	0,6	0,6	25,5	0,00
	2022	0,4	0,4	18,0	0,00
	2023	0,6	0,6	17,6	0,00

Примечание: составлено авторами

Нормирование индикаторов использования привлеченных инвестиций свидетельствует о крайне низкой эффективности проводимой работы по сравнению с другими областями Казахстана. Крайне отрицательная картина прослеживается по показателю «удельный вес в республиканском объеме инвестиций в основной капитал в обрабатывающую промышленность». На протяжении 2021–2023 годов область по данному показателю занимает последнюю позицию по стране.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализ инвестиционной активности и безопасности Западно-Казахстанской области выявил ряд системных проблем, ограничивающих ее экономическое развитие. Среди ключевых факторов – низкие темпы обновления основных средств (коэффициент обновления в 2023 году составил 3,1% против 7,5% в 2018 году), слабая инновационная активность

предприятий (доля инновационно активных компаний снизилась до 4,2%), недостаточный объем привлеченных инвестиций (доля инвестиций в ВРП составила 12,7% против 16,1% в 2018 году) и дефицит квалифицированных кадров (охват высшим образованием сократился на 18,6% за последние пять лет).

Для повышения инвестиционной безопасности региона необходим комплекс целенаправленных мер. В сфере модернизации промышленности важно рассмотреть возможность введения временных налоговых льгот для предприятий, инвестирующих 500+ млн тенге в обновление оборудования, а также создать фонд модернизации для субсидирования кредитов и привлечения 30% инвестиций в основной капитал. Развитие инновационной активности требует увеличения объема грантов на НИОКР, создания индустриального технопарка и доведения доли инновационно активных предприятий до 10%. Для стимулирования притока инвестиций целесообразно внедрить инвестиционные субсидии до 30% капитальных затрат, ежегодно проводить не менее трех международных форумов и разработать стратегию развития несырьевых отраслей.

Для решения проблемы нехватки кадров необходимо усилить взаимодействие между образовательными учреждениями и бизнесом. Важно создать центр профессиональной подготовки, обеспечивающий ежегодное обучение и переподготовку необходимого количества специалистов по востребованным специальностям. Следует расширить систему образовательных грантов и целевых стипендий, ориентированных на подготовку кадров в сферах промышленности, IT и инновационного предпринимательства. Дополнительно требуется внедрение программ стажировок и последующего трудоустройства выпускников на предприятиях региона, а также создание механизмов привлечения квалифицированных специалистов через систему налоговых льгот и жилищных субсидий.

Комплексная реализация предложенных мер создаст благоприятные условия для роста инвестиционной активности, повышая привлекательность региона для отечественных и зарубежных инвесторов. Ускоренное внедрение инноваций и развитие современных производственных технологий позволят повысить конкурентоспособность предприятий, стимулировать создание новых рабочих мест и увеличить налоговые поступления в бюджет. Кроме того, диверсификация экономики за счет несырьевых отраслей обеспечит устойчивость к внешним экономическим вызовам, а модернизация инфраструктуры и кадровый потенциал создадут основу для долгосрочного роста и социально-экономического благополучия Западно-Казахстанской области.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Аликаева М. В. Инвестиционная политика отраслей промышленного комплекса: теория и методология: автореф. дис. д-ра экон. наук. – Санкт-Петербург, 2003. – 435 с.
2. Власов М. В. Инвестиционная безопасность региона как один из факторов межрегиональной дифференциации в Российской Федерации / Вестник УрФУ. Серия: Экономика и управление. – 2019. – № 4. – С. 556–575.
3. Глухова К. М. Инвестиционная безопасность: проблемы привлечения иностранных инвестиций / Экономика. Государство. Общество. Электронный журнал научных публикаций студентов и молодых ученых. <http://ego.ui.ranepa.ru/issue/2016/02/08>.
4. Киселева О. Н. Синергия инвестиционной и инновационной безопасности в аспекте национальной технологической инициативы / Основы экономики, управления и права. – 2021. – № 1. – С. 51–54.
5. Кочергина Т. Е. Экономическая безопасность / Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 445 с.
6. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России: общий курс [учебник] / Рос. акад. наук, ин-т экономики, центр финансово-банков.исслед., Рос. акад. естеств. наук, секция «Проблемы макроэкономики и соц. рыноч. хоз-ва». – М.: Дело: Акад. народного хоз-ва при Правительстве Российской Федерации, 2005. – 895 с.
7. Ganna Kharlamova / Procedia Economics and Finance 16 (2014) 657 – 668, doi: 10.1016/S2212-5671(14)00854-5.

8. Тулебаева Г. А. Инвестиционная безопасность Казахстана / Вестник КазНУ. Серия экономическая. № 5 (99). 2013. С. 75–81.

9. Жандаулет Т. Б. Инвестиционный потенциал региона: методические аспекты оценки и механизм использования: Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – 2012. – 37 с.

10. Дьяков С. А. Разработка методики оценки инвестиционной безопасности региона как составляющей его экономической безопасности / Естественно-гуманитарные исследования. – 2023. – № 1 (45). – С. 117–124.

REFERENCES

1. Alikaeva M. V. Investicionnaja politika otraslej promyshlennogo kompleksa: teorija i metodologija: avtoref. dis. d-ra jekon.nauk. – Sankt-Peterburg, 2003. – 435 s. [in Russian]

2. Vlasov M. V. Investicionnaja bezopasnost' regiona kak odin iz faktorov mezhregional'noj differenciacii v Rossijskoj Federacii / Vestnik UrFU. Serija: Jekonomika i upravlenie. – 2019. – №4. – S. 556–575 [in Russian]

3. Gluhova K. M. Investicionnaja bezopasnost': problemy privlechenija inostrannyh investicij / Jekonomika. Gosudarstvo. Obshhestvo. Jelektronnyj zhurnal nauchnyh publikacij studentov i molodyh uchenyh. <http://ego.ui.ranepa.ru/issue/2016/02/08> [in Russian]

4. Kiseleva O. N. Sinergija investicionnoj i innovacionnoj bezopasnosti v aspekte nacional'noj tehnologicheskoy iniciativy / Osnovy jekonomiki, upravlenija i prava. – 2021. – №1. – S. 51–54 [in Russian]

5. Kochergina T. E. Jekonomicheskaja bezopasnost' / Rostov n/d: Feniks, 2007. – 445 s. [in Russian]

6. Senchagov V. K. Jekonomicheskaja bezopasnost' Rossii: obshhij kurs [uchebnik] / Ros.akad.nauk, in-t jekonomiki, centr finansovo-bankov.issled., Ros.akad.estestv.nauk, Sekcija «Problemy makrojekonomiki i soc.rynoch.hoz-va». – M.: Delo: Akad.narodnogo hoz-va pri Pravitel'stve Rossijskoj Federacii, 2005. – 895 s. [in Russian]

7. Ganna Kharlamova / Procedia Economics and Finance 16 (2014) 657 – 668, doi: 10.1016/S2212-5671(14)00854-5

8. Tulebaeva G. A. Investicionnaja bezopasnost' Kazahstana / Vestnik KazNU. Serija jekonomicheskaja. №5 (99). 2013. S. 75–81 [in Russian]

9. Zhandaulet T. B. Investicionnyj potencial regiona: metodicheskie aspekty ocenki i mehanizm ispol'zovanija: Avtoreferat na soiskanie uchenoj stepeni kandidata jekonomicheskix nauk. – 2012. – 37 s. [in Russian]

10. D'jakov S. A. Razrabotka metodiki ocenki investicionnoj bezopasnosti regiona kak sostavljajushhej ego jekonomicheskoy bezopasnosti / Estestvenno-gumanitarnye issledovanija. – 2023. – № 1(45). – S. 117–124 [in Russian]

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН БАҒАЛАУ

Нурмағанбетов А. С.*

т. ф. к., профессор

Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: a.nurmaganbetov@apa.kz

Досов Е. Б.

Магистрант

Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: doss_e.kz@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада өңірдің орнықты экономикалық өсуі үшін проблемалар мен мүмкіндіктерді анықтауға бағытталған Қазақстан Республикасының Батыс Қазақстан облысының инвестициялық қауіпсіздігін кешенді бағалау ұсынылған. Өңірдің инвестициялық тартымдылығы мен белсенділігіне әсер ететін негізгі көрсеткіштер талданды. Зерттеу 2018 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңді қамтиды және өңірдің өндірістік, қаржылық, әлеуметтік және инновациялық әлеуетін жан-жақты талдауды қамтиды. Талдау С. А. Дьяков әзірлеген өңірдің инвестициялық қауіпсіздігін кешенді бағалау әдістемесіне негізделген. Әдістеме инвестициялық тартымдылық пен инвестициялық белсенділікті қоса алғанда, өңірдің инвестициялық қауіпсіздігінің құрылымдық элементтерін бағалауға мүмкіндік беретін индикаторлар жүйесіне негізделген. Күрделі салымдардың құрылымы мен динамикасы, негізгі құралдардың жаңару деңгейі, кәсіпорындардың

инновациялық белсенділігі және халықтың әл-ауқатын сипаттайтын әлеуметтік көрсеткіштер сияқты аспектілерге ерекше назар аударылады. Статистикалық деректер мен көрсеткіштерді нормалау негізінде облыстың инвестициялық қауіпсіздігінің негізгі тенденциялары, әлсіз және күшті жақтары анықталды. Мақалада негізгі құралдарды жаңартудың теріс динамикасына, инновациялық кәсіпорындардың үлесін қысқартуға, сондай-ақ экономиканың басым секторларында қаржыландырудың жеткіліксіздігіне назар аударылады. Шешімдер ретінде өнеркәсіпті жаңғыртуды ынталандыруға, салықтық жеңілдіктерді енгізуге, кредиттерді субсидиялау қорын құруға, ҒЗТҚЖ қаржыландыруды ұлғайтуға, индустриялық технопаркті дамытуға және субсидиялау жүйесі мен халықаралық форумдар арқылы өңірдің инвестициялық тартымдылығын арттыруға бағытталған шаралар ұсынылды. Ұсынылған шараларды іске асыру инвестициялау үшін қолайлы жағдайлар жасауға, инновацияларды ынталандыруға және Батыс Қазақстан облысының тұрақты экономикалық өсуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Инвестициялық қауіпсіздік, Батыс Қазақстан облысы, тәуекелдер, әлеует, экономикалық даму.

ASSESSMENT OF INVESTMENT SECURITY OF THE WEST KAZAKHSTAN REGION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Nurmaganbetov A. S. *

c. t. s., professor

Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Kazakhstan
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: a.nurmaganbetov@apa.kz

Dossov Y. B.

Master's Student

Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Kazakhstan
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: doss_e.kz@mail.ru

Abstract. The article presents a comprehensive assessment of the investment security of the West Kazakhstan region of the Republic of Kazakhstan, aimed at identifying problems and opportunities for sustainable economic growth in the region. The key indicators influencing the investment attractiveness and activity of the region are analyzed. The study covers the period from 2018 to 2023 and includes a comprehensive analysis of the industrial, financial, social and innovative potential of the region. The analysis is based on a methodology for a comprehensive assessment of the region's investment security, developed by S.A. Dyakov. The methodology is based on a system of indicators that assesses the structural elements of the region's investment security, including investment attractiveness and investment activity. Special attention is paid to such aspects as the structure and dynamics of capital investments, the level of renovation of fixed assets, innovative activity of enterprises and social indicators characterizing the well-being of the population. Based on statistical data and normalization of indicators, key trends, weaknesses and strengths of the investment security of the region have been identified. The article focuses on the negative dynamics of the renewal of fixed assets, the reduction in the share of innovative enterprises, as well as the lack of financing in priority sectors of the economy. The proposed solutions include measures aimed at stimulating industrial modernization, introducing tax incentives, creating a loan subsidy fund, increasing R&D financing, developing an industrial technopark and increasing the investment attractiveness of the region through a subsidy system and international forums. The implementation of the proposed measures will create favorable conditions for investment, stimulate innovation and ensure sustainable economic growth in the West Kazakhstan region.

Keywords: Investment security, West Kazakhstan region, risks, potential, economic development.

Kalkabayeva G. M.*

c. e. s., associate professor
Karaganda Buketov University
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-59540787

Kurmanalina A. K.

c. e. s., professor
Karaganda Buketov University
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: anar68@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-0702-8634

Tyan O. A.

c. e. s.
Karaganda Buketov University
Karaganda, Kazakhstan
e-mail: helga-78@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-0160-1284

INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH INTERCONNECTION: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Abstract. The article examines modern trends in studying the relationship between investments and economic growth through bibliometric analysis. The goal of the article is to review scientific publications to identify the main concepts and approaches to studying the connection between investments and economic growth, as well as to reveal research gaps on this topic for further exploration. The research employed the bibliometric analysis method using software tools such as VOSviewer and Biblioshiny. The sample included 432 publications from the Scopus database. The selected publications were analyzed based on indicators such as the annual volume of scientific output, connections between publication parameters, mapping, clustering, thematic modeling, and network analysis. The literature review revealed the research methods, model specifications, and datasets are used by researchers to explore the role of investments in achieving growth. The analysis identified the main factors considered by researchers when studying the relationship between investments and economic growth. Data also showed a shift in focus towards studying the situation in developing regions such as Africa, Malaysia, Iran, Pakistan, and others. The findings from the bibliometric analysis can be used to explore promising topics related to investments and economic development further.

Keywords: investments, economic growth, models, bibliometric analysis, VOSviewer, Biblioshiny, publication review.

INTRODUCTION

The challenge of achieving sustainable economic growth through effective investment management has attracted the attention of researchers for decades. This issue is consistently present in political discourse, government decisions, and strategic documents. Recently, there has been a growing interest in studying the impact of investments on economic growth amid frequent global and regional crises, tighter financing conditions, and difficulties in predicting macroeconomic trends. Investment promotion has become a crucial element of national policies and international agreements [1].

In the Republic of Kazakhstan, most sectors of the economy, apart from extractive industries, face a lack of funds for financing investment projects [2]. The significant need for investment resources necessitates finding new methods and incentives for attracting external and internal investments, revitalizing investment processes, and increasing the efficiency of investment activities.

Recognizing the critical role of investments in the economic development of nations and industries, a considerable body of literature is devoted to studying investments and their components, including foreign direct investments, public and private investments, and the impact

of investments on the pace and quality of economic growth. Therefore, identifying the nature and parameters of the relationship between investments and economic growth is an important research direction, making this topic highly relevant.

This research employs bibliometric analysis to provide a comprehensive review of literature related to investments and economic growth. Bibliometric analysis is an open-source tool designed for comprehensive mapping analysis of scientific sources, enabling a full spectrum of publication analysis and result visualization.

The aim of this article is to identify key research directions and concepts related to investments and their impact on economic growth and to reveal research gaps in existing publications that could form the basis for future studies.

LITERATURE REVIEW

Extensive literature on the relationship between investments and growth reveals diverse perspectives among researchers regarding the impact of investments on macroeconomic indicators, including GDP growth. Overall, studies confirm that investments positively influence economic development [3]. Meyer D.F. (2023), based on research on the relationship between domestic investments, governance indicators, risk, and economic development in Kazakhstan and Poland, concludes that investments are crucial for achieving accelerated economic growth and development [4]. The work of Afonso, A. and St. Aubyn, M. (2019) identifies the positive effect of public investments on economic growth in most countries, the positive effect of private investments on growth in all studied countries, as well as the presence of crowding-out and inflow effects [5].

Economic literature puts forth various conceptual theoretical models of economic growth, such as the classical growth theory, neoclassical growth theory, endogenous growth theory, and others. Endogenous growth models explore the influence of investments on economic growth and the limits of their positive effect [6, 7]. An attempt to determine the optimal level of investment is made in the work of Baneliene et al. (2018). They prove that investments in R&D in EU countries have the highest multiplicative effect when GDP exceeds €10,397 per capita [8].

An important research direction, in our opinion, is the study of the impact of specific types of investments on economic development. The literature review revealed that many researchers focus on studying foreign direct investments (FDIs) [9, 10, 11, 12]. Special attention is also paid to investments in fixed capital [13, 14, 15]. Govdeli T. (2022) establishes a causal relationship between domestic savings and fixed capital investments in seven Caucasus and Central Asia countries [16]. Researchers such as Ginevicius R. (2023), Arana Barbier (2023), Mudronja et al. (2019), and Wynn et al. (2022) delve deeper into the role of R&D investments in the economic development of specific regions and industries [17, 18, 19, 20]. The case of Kazakhstan is examined in the work of Colapinto et al. (2020), concluding that Kazakhstan requires substantial investments in six key economic sectors to significantly enhance their contribution to overall GDP [21]. In the article by Huseynli (2023), issues related to the impact of R&D investments on accelerating economic growth in several Central Asian countries are studied [22]. The peculiarities of public investments are thoroughly analyzed by Berg A. et al. (2018), based on the Cobb-Douglas production function and the neoclassical growth model [23]. Cepparulo A. et al. (2023) studied the distribution of public-private partnerships (PPPs) among EU countries, highlighting the importance of reviving investment selection in PPPs based on efficiency criteria and fiscal rule adaptation [24].

Industry-specific investments are becoming increasingly relevant under modern conditions. The findings of Emako et al. (2022) suggest that the more investments countries attract to the manufacturing sector, the higher their economic growth will be [25]. Furthermore, Vertakova et al. (2022) identify the most attractive industries for investments, capable of creating a propulsive effect for the development of other enterprises, industries, and regions [26]. Al-Banna et al. (2024) argue that it is necessary to find an optimal balance between avoiding risks of overinvestment and underinvestment traps in economic sectors [27]. Kazakhstani researchers Temirbayev B., Zagal K.,

Akhmetzhanova S. (2021) assessed the efficiency of sectoral investments based on interindustry balance multiplier calculations, revealing that investments in healthcare and social services yield the highest returns [28].

The results of studies on the impact of investments on economic growth are ambiguous; empirical data show diverse directions of relationships and influencing factors. However, the literature on the impact of investment on economic growth is limited, and this study provides a novel perspective on this relationship through a bibliometric analysis. In this regard, the present study aims to identify key concepts and approaches to studying investments and their contribution to economic growth, as well as to uncover research gaps in existing publications for further exploration.

MATERIALS AND METHODS

To identify the main concepts and approaches to studying the contribution of investments to economic growth, bibliometric analysis of the literature was chosen. Bibliometric analysis of existing scientific research employs quantitative approaches to assess and analyze scientific publications, their authors, journals, citations, and other characteristics of scholarly works. By examining the features and trends in scientific publications, bibliometric analysis allows the identification of significant topics and their interconnections, key authors, as well as main approaches and methods in the studied field. This method helps to highlight areas for further research and evaluate the influence and significance of various scientific publications.

The study aims to uncover how investments contribute to economic growth, technological progress, human capital development, innovation, and productivity improvement. Existing research may indicate that the pace and quality of economic growth are linked to various types of investments. Therefore, it is important to analyze the structure and components of investments, sectoral differences, and features of investment activities. Bibliometric analysis also enables the identification of studies on investment policies and initiatives aimed at supporting economic growth. One advantage of bibliometric analysis is its ability to encompass articles examining the specifics of investment support in different countries and regions. This method also identifies keywords that, when combined, provide a high-level description of the content of scientific publications and the interconnections between citations. Such an approach enhances understanding of various aspects of the impact of investments on economic growth.

The study was conducted using the Scopus database in November 2024. Scopus is recognized as one of the primary and widely used bibliographic databases, offering an extensive selection of research literature across various scientific fields. To select articles from the Scopus database, a five-stage process was employed (Figure 1).

Figure 1 – Stages of the scientific publication selection process

Note: compiled by the authors

A search query was performed, including keywords like “investment/investments,” “economic growth,” “model/models,” and “modeling” in accordance with the study’s topic. Publications related to fields such as “Economics, Econometrics and Finance,” “Business, Management and Accounting,” and “Multidisciplinary” were selected. Publications were filtered by type, selecting

articles from academic journals and reviews. Studies published between 2020 and 2024 were chosen. Publications were further filtered using the keyword “investment”.

The selected sample of scientific publications was analyzed using the VOSviewer and Biblioshiny software, which provide comprehensive tools for studying scientific literature, including clustering, bibliographic linking, and thematic mapping. Using VOSviewer and Biblioshiny optimizes the bibliometric analysis process, facilitating the visualization of complex networks and clusters of interconnected terms. The generated graphs and figures aid in better understanding significant themes, key concepts, patterns, and emerging trends in the studied field. The displayed combinations of keywords form thematic clusters and create bibliometric maps that highlight the strength of connections, keyword size, and associations between specific terms. In the context of a growing number of scientific publications, bibliometric analysis offers opportunities for a broad review of research experience, significance, and the influence of various scientific publications, as well as helps classify areas for additional analysis.

RESULTS AND DISCUSSION

The role of investments in economic growth has been extensively studied by economists, especially in recent years. To reveal the dynamics of knowledge on investments and their impact on economic growth, information on the annual volume of scientific output, the most relevant sources, the most active organizations, co-occurrence networks, and bibliometric mapping was analyzed.

Between 2020 and 2024, a sample of 432 scientific publications across 150 sources was selected. During this period, 1,186 authors published their research, 66 of whom conducted solo-authored studies. More than 30% of articles were published through international collaboration. The average number of citations per publication was 17.5.

Figure 2 presents the annual volume of publications on the topic of the impact of investments on economic growth using modeling.

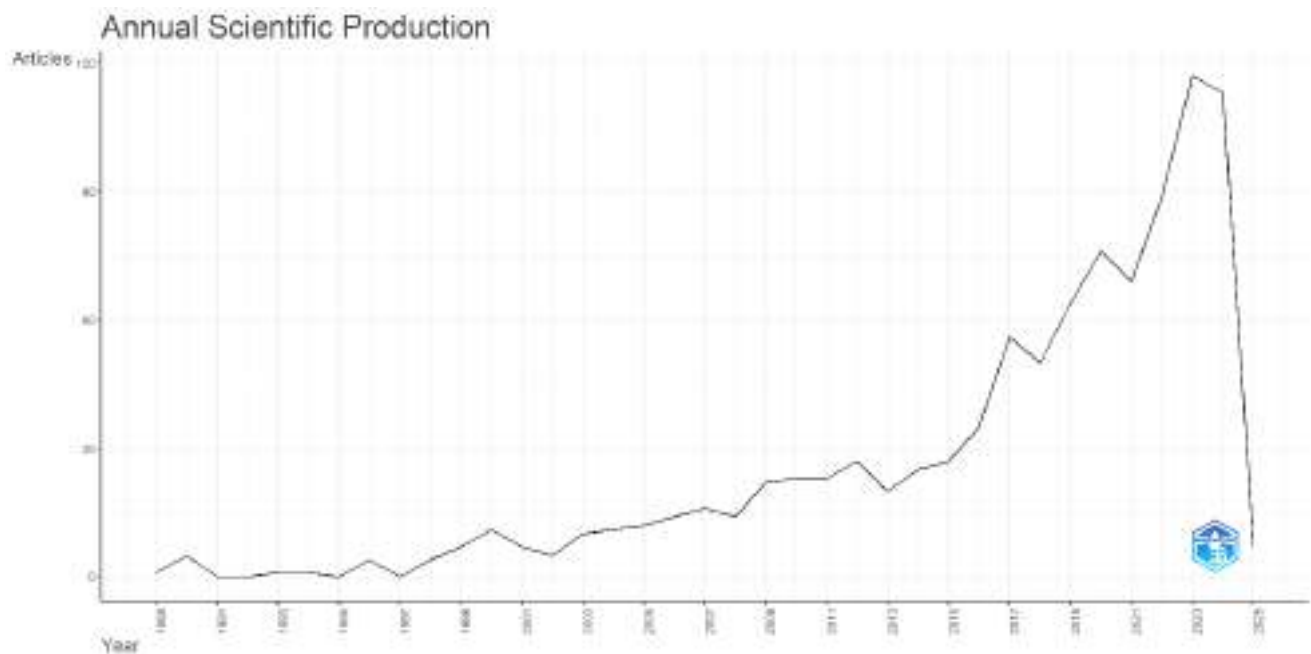

Figure 2 – Number of scientific publications in the field of the relationship between investment and economic growth by year

Note: compiled by the authors using Biblioshiny

The analysis highlights the consistent growth of scientific publications on the subject during the 2020–2024 period, indicating their increasing relevance. The annual growth rate of publications was 11.22%. Over the analyzed period, the annual number of publications nearly doubled, from 67 in 2020 to 101 in 2024. The highest publication activity was observed in 2024. The rise in research on the relationship between investments and economic growth may be attributed to increasing challenges in finding funding sources amid global crises and the need to transition to sustainable economic development models.

The connection between parameters of scientific publications is shown in Figure 3, illustrating the relationships between the author's country, keywords, and the journal in which the article/review was published.

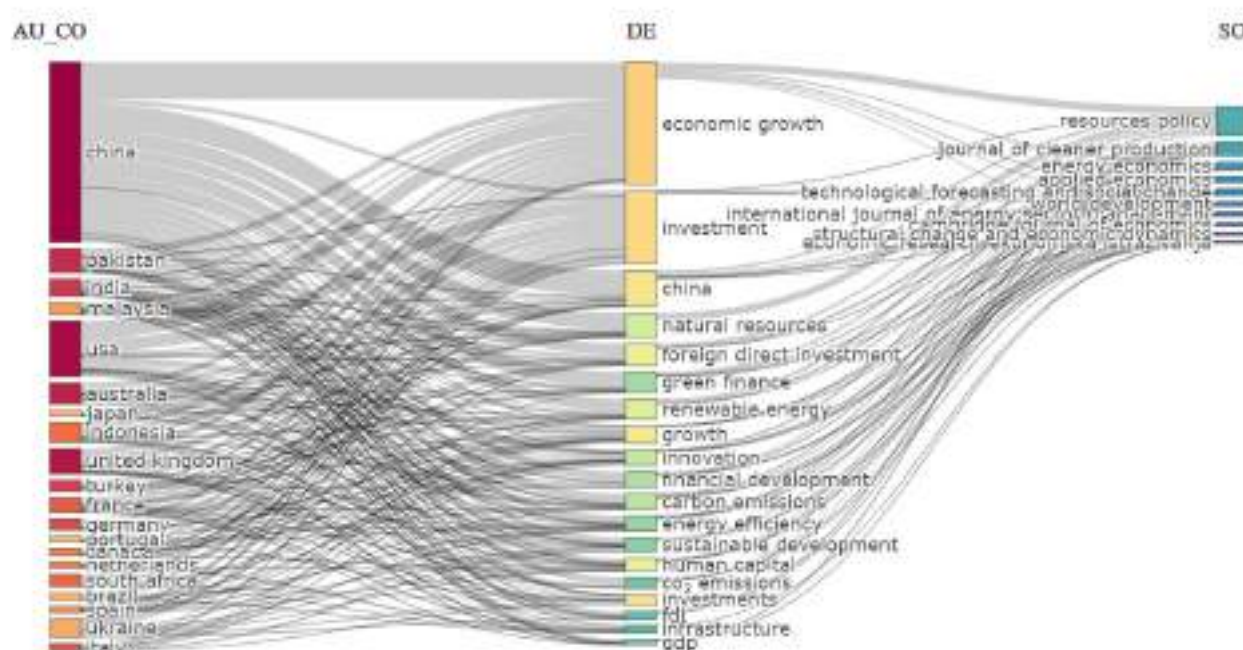

Figure 3 – Three-fields plot

Note: compiled by the authors using Biblioshiny

Researchers from China are the most active authors publishing research on the impact of investments on economic growth in recent years. Additionally, the role of investments in economic growth is actively studied both in developed countries (the USA, Japan, the UK, France, Germany and others) and in developing countries and economies in transition (Pakistan, India, Malaysia, Indonesia and others). The largest number of articles addresses economic growth, as evidenced by the frequent use of related keywords in the abstracts and content of articles. The majority of articles on this topic are published in journals such as Resources Policy, Journal of Cleaner Production, Energy Economics, Applied Economics and others.

Keywords were analyzed using the VOSviewer program, which allowed for the assessment of the strength of co-occurrence of selected terms. A specialized thesaurus of the most frequently used keywords was applied to create a bibliometric map. The visualized results of the sample are presented in Figure 4, where the size of each element symbolizes its overall strength of association, and the thickness of the lines indicates the strength of the connection between two terms. Keywords within a single cluster are more closely related.

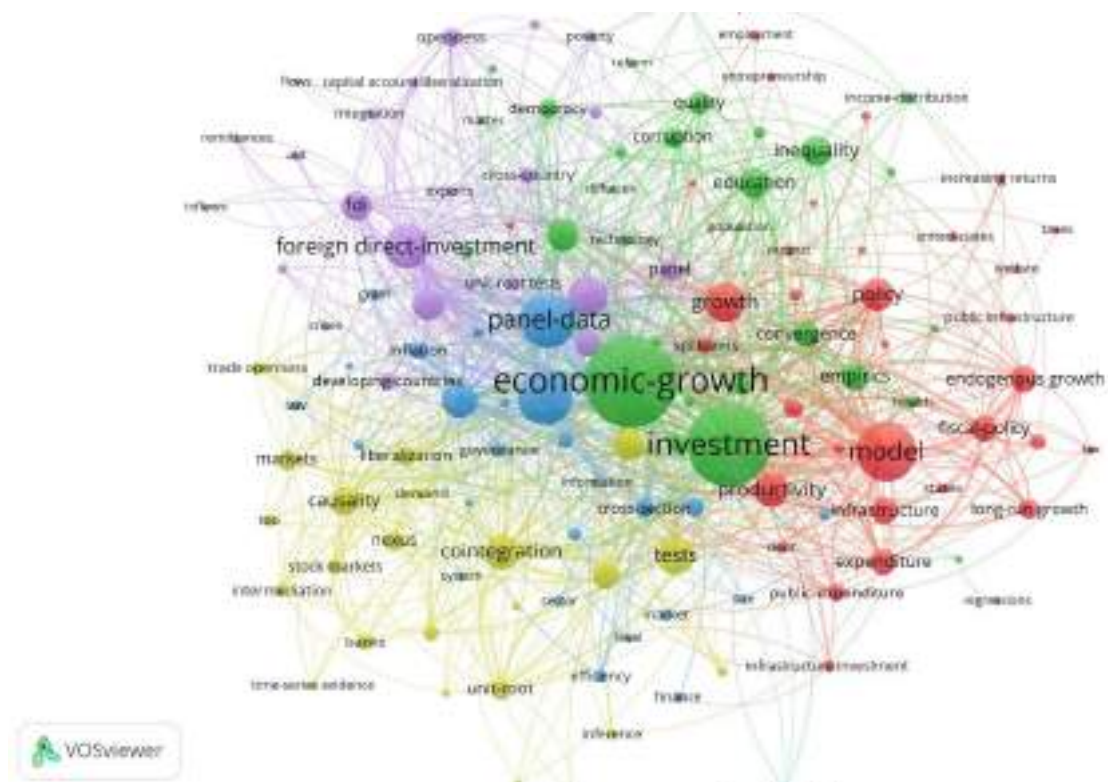

Figure 4 - Bibliometric map of scientific publications in the field of the relationship between investment and economic growth

Note: compiled by the authors using VOSviewer

The mapping method uses different colors to represent several clusters (blue, red, green, yellow, purple, and others). Cluster interpretation is based on the keywords found within them. This division is conditional, as clusters and keywords are interrelated. The largest circles indicate the central significance of the keywords “Economic growth” and “Investment,” which are linked to all elements on the map.

Table 1 presents the color clusters and the keywords included in them.

Table 1 – Clustering of scientific publications in the field of the impact of investment on economic growth

Cluster number	Cluster color	Number of terms	Most frequently used terms
1	green	16	Economic growth, investment, institutions, education
2	red	10	Model, growth, productivity, policy
3	light blue	6	Impact, panel data, determinants
4	purple	5	Foreign direct investment, countries, financial development, trade
5	yellow	4	Cointegration, causality, liberalization

Note: compiled by the authors using VOSviewer

The bibliometric map of publications identified eight main clusters, with the largest and most central being the green cluster “Economic growth”. The second-largest cluster is the red “Model” which is closely linked to the green cluster, as most studies examine these two directions together. This indicates that scientific publications often use keyword combinations included in these clusters.

Scientific publications also investigate factors influencing the relationship between investments and economic growth. These factors are reflected as elements of the clusters on the bibliometric map. For example, they include “inflation”, “crises”, “sustainability”, “risk”, “technology”, “innovation”, “inequality”, “taxes” and others. Each cluster has a group of interrelated keywords that frequently co-occur in scientific publications. It is worth noting that these terms are among the most significant and frequently discussed in the existing literature on investments.

Terms such as “structural equation”, “empirical analysis”, “regression analysis,” “time-series evidence” and “unit-root tests” included in the clusters are research methods used to analyze the relationship between investments and economic growth. Consequently, these methods are the most suitable and relevant for studying this topic.

The development of thematic directions in the area of investments’ influence on economic growth is presented in Figure 5. The graph illustrates themes as circular markers of varying sizes, located in one of four areas: “basic themes”, “motor themes”, “niche themes” and “emerging themes.”

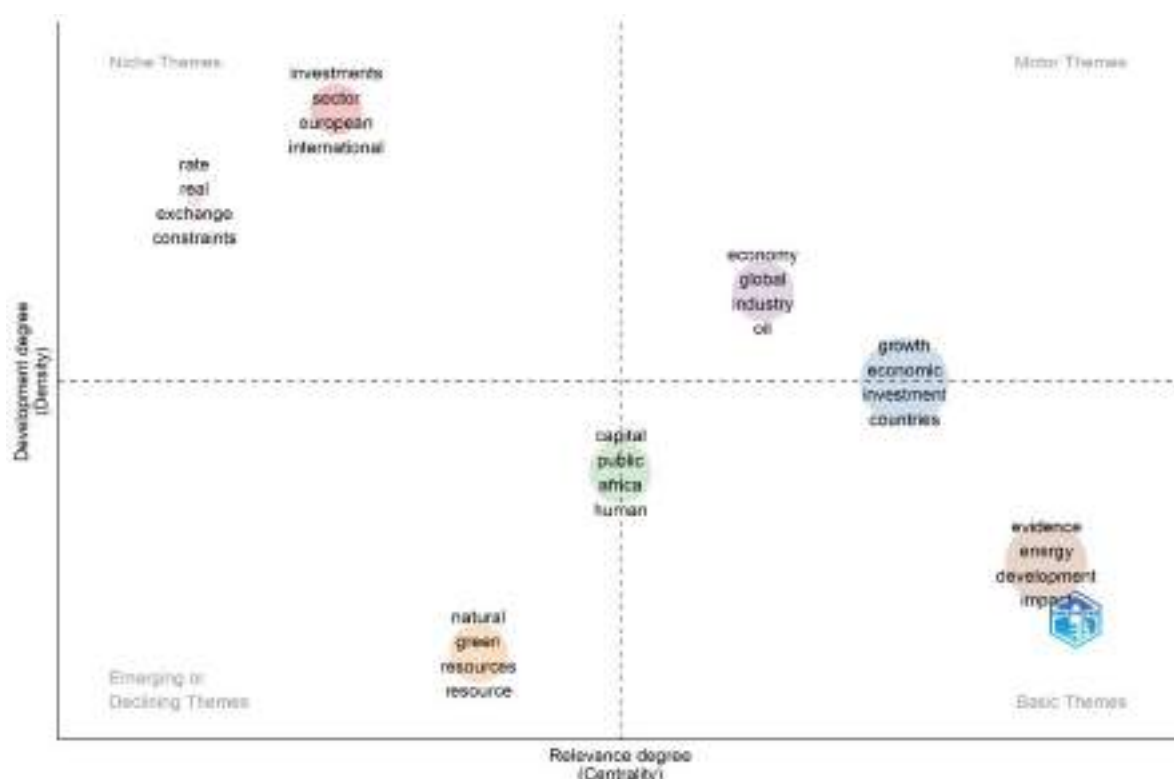

Figure 5 – Bubble chart of publications in the field of the impact of investment on economic growth

Note: compiled by the authors using Biblioshiny

Basic research themes from 1989 to February 2025 include “evidence”, “energy”, “development”, “impact”, “economic growth”, “investment” and “countries”. These themes dominate contemporary research. Basic themes also include topics like “capital”, “public”, “Africa” and “human”. This indicates that in research, these subjects are strongly connected to the influence of investment on economic growth. Moreover, these topics serve as a transition from one area to another: from basic themes to emerging ones. “Motor themes” (key driving topics) include “economy”, “global”, “industry” and “oil”, which help identify the most relevant and rapidly evolving questions and research areas. In contrast, “niche themes,” which focus on narrower, specific aspects of research, include “sector”, “European”, “international”, “rate”, “real”, “exchange” and “constraints”. Emerging themes include “natural”, “green” and “resources”. These themes highlight the most pressing current issues, such as green investments, improving investment efficiency, innovations, and the influence of various

factors on the relationship between investments and economic growth. Additionally, under-researched areas include uncertainty and risks, access to investments, the role of government and business, industry, resources and investments in low-income countries.

Figure 6 presents key trends in the field over time. The analysis of scientific publications with time stamps used different colors to reflect the progression of research over time. Darker clusters represent older studies, while lighter clusters represent more recent studies.

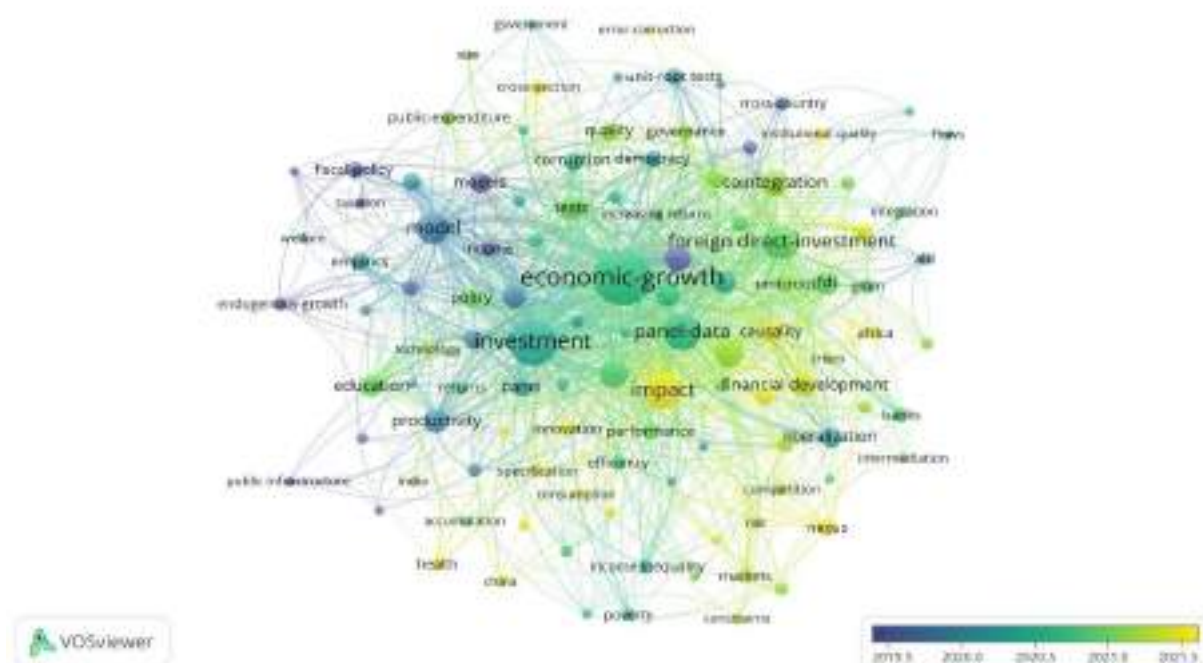

Figure 6 – Thematic mapping of scientific publications in the field of the impact of investment on economic growth in the order of time evolution

Note: compiled by the authors using VOSviewer

In research conducted in 1989–2016, the focus was on terms like “income”, “fiscal policy”, “foreign direct investment”, “endogenous growth” and “infrastructure”. In 2017–2022, studies increasingly addressed issues related to economic growth, globalization, modeling, liberalization, productivity, panel data and sustainable development. Notably, publications in 2023 – February 2025 show a shift towards studying impact, quality, environmental, renewable energy, innovations, risk, ICT and similar topics. This indicates the recognition of the link between investments and long-term sustainable economic growth. Research in this direction explores how investments contribute to achieving sustainable development, environmental and social initiatives, digital transformation of businesses.

CONCLUSION

This study identified contemporary scientific directions and approaches to exploring the relationship between investments and economic growth. A sample of 976 publications on the topic from the international Scopus database for the period 1989 – February 2025 was analyzed. It was revealed that interest among researchers in studying the impact of investments on economic development significantly increased during this period. Key directions of these studies were investments, particularly foreign direct investments (FDIs), and their relationship with economic growth.

Researchers from China were the most active contributors during 1989 – February 2025, primarily focusing on economic growth, FDIs, inflation, innovations, financial development, and

sustainable development. The role of investments in economic growth was actively studied both in developed countries (the USA, Japan, the UK, France, Germany and others) and in developing and transitioning economies (Pakistan, India, Malaysia, Indonesia and others).

Data visualization enabled the identification of eight main clusters, with the green cluster "Economic growth" and the red cluster "Model" being the central ones. This confirms the frequent use of these keyword combinations in publications. Publications also examine factors affecting the relationship between investments and economic growth, such as "inflation", "crises", "sustainability", "risk", "technology", "innovation", "inequality", "taxes" and others.

The identification of thematic directions revealed that basic themes for research include "evidence", "energy", "development", "impact", "economic growth", "investment" and "countries". The most relevant and rapidly developing themes include "economy", "global", "industry" and "oil", while niche themes include "sector", "European", "international", "rate", "real", "exchange" and "constraints". Earlier studies focused on topics like income, fiscal policy and endogenous growth. More recent studies address investments in impact, quality, innovations, risk, environmental sustainability and digital technologies.

The analysis results highlight the importance of foreign direct investments and their significant role in stimulating economic growth. For developing countries, it is crucial to create conditions that foster the attraction of foreign direct investments, specifically by improving the financial climate, reducing political risks, strengthening infrastructure, and promoting innovative technologies. It is also worth noting the growing interest in investments in sustainable development and renewable energy, which may become a priority for environmentally-oriented economies. This will help create a more resilient and competitive economy that attracts additional investments.

To improve investment policy, it is recommended to focus on the need to create and maintain stable and transparent economic and political conditions that facilitate the attraction of both foreign and domestic investments. It is important to concentrate on the development of financial markets and the institutional environment to enhance the accessibility of investment capital. Thus, the results of our study may be useful for developing more precise and targeted recommendations for improving investment policy, especially for developing countries, which will have a positive impact on their economic development.

Despite significant progress in studying the relationship between investment and economic growth, several key gaps have been identified that require special attention. First, research often pays insufficient attention to developing countries, particularly in the context of transition economies, which opens up opportunities for future comparative studies. Second, there is a lack of research focused on the long-term effects of investments, as well as on specific types of investments. Therefore, it is recommended that future research examine the impact of various types of investments on economic growth, including investments in innovation and sustainable development. An important direction for future studies will be the application of interdisciplinary approaches that consider the influence of social, political, and economic factors. Further research could also employ econometric models that predict the impact of investments on economic growth in the context of global challenges such as climate change.

REFERENCES

1. UNCTAD (2024). World Investment Report 2024. Investment Promotion and Digital Government. Overview. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_overview_ru.pdf
2. The concept of investment policy of the Republic of Kazakhstan until 2026. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P22000000482>
3. Makuyana, G. and Odhiambo, N.M. (2018). Public and Private Investment and Economic Growth: An Empirical Investigation. //Studia Universitatis Babeş-Bolyai Oeconomica, Sciendo, 63(2): 87-106. <https://doi.org/10.2478/subboec-2018-0010>
4. Meyer, Daniel Francois. (2023). The Relationships between Domestic Investment, Country Risk, Governance and Economic Development: a Comparison of Kazakhstan versus Poland. //JOURNAL OF

EASTERN EUROPEAN AND CENTRAL ASIAN RESEARCH, 9 (6), 1055-1071, <https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i6>

5. Afonso, A. and St. Aubyn, M. (2019). Economic growth, public, and private investment returns in 17 OECD economies. //Port Econ J, 18, 47–65. <https://doi.org/10.1007/s10258-018-0143-7>
6. Lukas, R. (1988). On the mechanics of economic development. //Journal of Monetary Economics, 22: 3-42. <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/lucasmehanicseconomicgrowth.pdf>
7. Aghion, P. and Howitt P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. //Econometrica, 60(2): 323-51. <https://doi.org/10.2307/2951599>
8. Baneliene, Ruta, Melnikas Borisas, Strazdas Rolandas, Tolocka Eligijus. (2018). Innovation activities and the impact of investment in R&D on the economic growth: Assessment and modelling. //Terra Economicus, 16(4): 66-76. <https://doi.org/10.23683/2073-6606-2018-16-4-66-76>
9. Joo, B. A. and Shawl, S. (2023). Understanding the Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth in BRICS: Panel ARDL Approach. //Vikalpa, 48(2), 100-113. <https://doi.org/10.1177/02560909231180078>
10. Hossain, R., Roy, C. K., and Akter, R. (2022). The effects of foreign direct investment and trade openness on economic growth amid crises in Asian economies. // Economic Journal of Emerging Markets, 14(2), 231–243. <https://doi.org/10.20885/ejem.vol14.iss2.art7>
11. Bilas, V. and Franc, S. (2022). The Contribution of Foreign Direct Investment to Economic Growth in the Selected Emerging European Countries: the Evidence Based Upon the Panel Cointegration Model. // Economic Horizons, 24(3), p. 217-229. <https://doi.org/10.5937/ekonhor2203229B>
12. Nauryzbayeva, Zh.K. (2018). Economic growth and the inflow of foreign direct investment: how relevant are the indicators of their relationship in the context of the economy of Kazakhstan? // Central Asian Economic Review, 4(122), 150-160
13. Zhang, B. (2019). Research on Fixed Assets Investment Forecast Based on ARIMA Model. 2019 International Conference on Economic Management and Model Engineering (ICEMME), Malacca, Malaysia. 381-384. <https://doi.org/10.1109/ICEMME49371.2019.00083>
14. Makohon, V., Radionov Y. and Adamenko I. (2020). Investment policy of the state as a tool for economic growth of the country. //Problems and Perspectives in Management, 18(3): 245-54. [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.21](https://doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.21)
15. Bi, Xing, and Zhao Kai. (2017). Prediction of investment in fixed assets based on grey neural network and ARIMA model. Proceedings of International Conference on Computers and Industrial Engineering: How Digital Platforms and Industrial Engineering are Transforming Industry and Services. Lisbon. ISSN 21648689, ISBN 978-000000000-2 <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85040953605&origin=recordpage>
16. Govdeli, Tuncer. (2022). Economic Growth, Domestic Savings and Fixed Capital Investments: Analysis for Caucasus and Central Asian Countries // MONTENEGRIN JOURNAL OF ECONOMICS, 18(3), 145-153, <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2022.18-3.12>
17. Ginevicius Romualdas (2023). Assessment of the Effectiveness of investment in R&D by European Union Countries. Amfiteatru Economic. 251 (6). 251-264. <https://doi.org/10.24818/EA/2023/62/251>
18. Arana, Barbier P.J. (2023). The Relationship between Scientific Production and Economic Growth Through R&D Investment: A Bibliometric Approach. //Journal of Scientometric Research, 12 (3): 596-602. <https://doi.org/10.5530/jscires.12.3.057>
19. Mudronja, Gorana, Jugovic Alen, Skalamera-Alilovic Dunja. (2019). Research and development and economic growth: EU port regions. Proceedings of Rijeka Faculty of Economics, 37(2), 587-602. <https://doi.org/10.18045/zbefri.2019.2.587>
20. Wynn, K., Liu M., Cohen J. (2022). Quantifying the economy-wide returns to innovation for Australia. //Australian Economic Papers, 61(3): 591-614. <https://doi.org/10.1111/1467-8454.12262>
21. Colapinto, C., Jayaraman R. and La Torre D. (2020). A goal programming model to study the impact of R&D expenditures on sustainability-related criteria: the case of Kazakhstan. //Management Decision, 58 (11): 2497-512. <https://doi.org/10.1108/MD-09-2019-1334>
22. Huseynli, N. (2023). Examination of the Relationship Between Economic Growth and Research and Development Expenditures in Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan. //Finance: Theory and Practice, 27 (2): 28-37. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2023-27-2-28-37>
23. Berg, A., Buffie, E.F., Pattillo, C., Portillo, R., Presbitero, A.F. and Zanna, L.-F. (2018). Some Misconceptions About Public Investment Efficiency and Growth. //Economica, 86(342): 409-430. <https://doi.org/10.1111/ecca.12275>
24. Cepparulo, Alessandra, Eusepi Giuseppe, Giuriato Luisa. (2023). Public Finance, Fiscal Rules and Public-Private Partnerships: Lessons for Post-COVID-19 Investment Plans // COMPARATIVE ECONOMIC STUDIES, 66(1), p.191-213, <https://doi.org/10.1057/s41294-023-00213-x>

25. Emako, Ezo, Nuru Seid, Menza Mesfi. (2022). The effect of foreign direct investment on economic growth in developing countries // TRANSNATIONAL CORPORATIONS REVIEW, 14(4), 382-401, SI, 2022-12-10, <https://doi.org/10.1080/19186444.2022.2146967>
26. Vertakova, Yulia, Klevtsova Maria, Zadimidchenko Anna. (2022). Multiplicative Methodology for Assessing Investment Attractiveness and Risk for Industries // JOURNAL OF RISK AND FINANCIAL MANAGEMENT, 15(10), <https://doi.org/10.3390/jrfm15100419>
27. Al-Banna, Adnan, Yaqot Mohamed, Menezes Brenno C. (2024). Investment strategies in Industry 4.0 for enhanced supply chain resilience: an empirical analysis // COGENT BUSINESS & MANAGEMENT, 11(1), <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2298187>
28. Temirbayev, B., Zagal, K., Akhmetzhanova, S. (2021). Investment climate of Kazakhstan: trends of change. //Kazakhstan – Spectrum, 4, 64-82. – <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/article/view/56>

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. UNCTAD. (2024). Доклад о мировых инвестициях 2024. Содействие инвестициям и цифровое правительство. Обзор. https://unctad.org/system/files/official-document/wir2024_overview_ru.pdf
2. Концепция инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года, утвержденная постановлением Правительства РК от 15.06.2022 года № 482. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482>.
3. Makuyana, G. and Odhiambo, N. M. (2018). Public and Private Investment and Economic Growth: An Empirical Investigation. //Studia Universitatis Babeş-Bolyai Oeconomica, Sciendo, 63(2): 87-106. <https://doi.org/10.2478/subboec-2018-0010>.
4. Meyer, Daniel Francois. (2023). The Relationships between Domestic Investment, Country Risk, Governance and Economic Development: a Comparison of Kazakhstan versus Poland. //JOURNAL OF EASTERN EUROPEAN AND CENTRAL ASIAN RESEARCH, 9 (6),1055-1071, <https://doi.org/10.15549/jeecar.v9i6>.
5. Afonso, A. and St. Aubyn, M. (2019). Economic growth, public, and private investment returns in 17 OECD economies. //Port Econ J, 18, 47-65. <https://doi.org/10.1007/s10258-018-0143-7>.
6. Lukas, R. (1988). On the mechanics of economic development. //Journal of Monetary Economics, 22:3-42. <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/lucasmecanicseconomicgrowth.pdf>.
7. Aghion, P. and Howitt P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. //Econometrica, 60(2): 323-51. <https://doi.org/10.2307/2951599>.
8. Baneliene, Ruta, Melnikas Borisas, Strazdas Rolandas, Tolocka Eligijus. (2018). Innovation activities and the impact of investment in R&D on the economic growth: Assessment and modelling. //Terra Economicus, 16(4): 66-76. <https://doi.org/10.23683/2073-6606-2018-16-4-66-76>.
9. Joo, B. A. and Shawl, S. (2023). Understanding the Relationship Between Foreign Direct Investment and Economic Growth in BRICS: Panel ARDL Approach. //Vikalpa, 48(2), 100-113. <https://doi.org/10.1177/02560909231180078>.
10. Hossain, R., Roy, C. K., and Akter, R. (2022). The effects of foreign direct investment and trade openness on economic growth amid crises in Asian economies. // Economic Journal of Emerging Markets, 14(2), 231-243. <https://doi.org/10.20885/ejem.vol14.iss2.art7>.
11. Bilas, V. and Franc, S. (2022). The Contribution of Foreign Direct Investment to Economic Growth in the Selected Emerging European Countries: the Evidence Based Upon the Panel Cointegration Model. // Economic Horizons, 24(3), p. 217-229. <https://doi.org/10.5937/ekonhor2203229B>.
12. Наурызбаева, Ж. К. (2018). Экономический рост и приток прямых иностранных инвестиций: насколько релевантны показатели их связи в условиях экономики Казахстана? // Central Asian Economic Review, 4(122), 150-160.
13. Zhang, B. (2019). Research on Fixed Assets Investment Forecast Based on ARIMA Model. 2019 International Conference on Economic Management and Model Engineering (ICEMME), Malacca, Malaysia. 381-384. <https://doi.org/10.1109/ICEMME49371.2019.00083>.
14. Makohon, V., Radionov Y. and Adamenko I. (2020). Investment policy of the state as a tool for economic growth of the country. //Problems and Perspectives in Management, 18(3): 245-54. [https://doi.org/10.21511/ppm.18\(3\).2020.21](https://doi.org/10.21511/ppm.18(3).2020.21).
15. Bi, Xing, and Zhao Kai. (2017). Prediction of investment in fixed assets based on grey neural network and ARIMA model. Proceedings of International Conference on Computers and Industrial Engineering: How Digital Platforms and Industrial Engineering are Transforming Industry and Services. Lisbon. ISSN 21648689, ISBN 978-000000000-2 <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85040953605&origin=recordpage>.

16. Govdeli, Tuncer. (2022). Economic Growth, Domestic Savings and Fixed Capital Investments: Analysis for Caucasus and Central Asian Countries // MONTENEGRIN JOURNAL OF ECONOMICS, 18(3), 145-153, <https://doi.org/10.14254/1800-5845/2022.18-3.12>.
17. Ginevicius Romualdas (2023). Assessment of the Effectiveness of investment in R&D by European Union Countries. *Amfiteatru Economic*. 251 (6). 251-264. <https://doi.org/10.24818/EA/2023/62/251>.
18. Arana, Barbier P. J. (2023). The Relationship between Scientific Production and Economic Growth Through R&D Investment: A Bibliometric Approach. // *Journal of Scientometric Research*, 12 (3): 596-602. <https://doi.org/10.5530/jscires.12.3.057>.
19. Mudronja, Gorana, Jugovic Alen, Skalamera-Alilovic Dunja. (2019). Research and development and economic growth: EU port regions. *Proceedings of Rijeka Faculty of Economics*, 37(2), 587-602. <https://doi.org/10.18045/zbefri.2019.2.587>.
20. Wynn, K., Liu M., Cohen J. (2022). Quantifying the economy-wide returns to innovation for Australia. // *Australian Economic Papers*, 61(3): 591-614. <https://doi.org/10.1111/1467-8454.12262>.
21. Colapinto, C., Jayaraman R. and La Torre D. (2020). A goal programming model to study the impact of R&D expenditures on sustainability-related criteria: the case of Kazakhstan. // *Management Decision*, 58 (11): 2497-512. <https://doi.org/10.1108/MD-09-2019-1334>.
22. Huseynli, N. (2023). Examination of the Relationship Between Economic Growth and Research and Development Expenditures in Azerbaijan, Kazakhstan and Kyrgyzstan. // *Finance: Theory and Practice*, 27 (2): 28-37. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2023-27-2-28-37>.
23. Berg, A., Buffie, E.F., Pattillo, C., Portillo, R., Presbitero, A.F. and Zanna, L.-F. (2018). Some Misconceptions About Public Investment Efficiency and Growth. // *Economica*, 86(342): 409-430. <https://doi.org/10.1111/ecca.12275>.
24. Cepparulo, Alessandra, Eusepi Giuseppe, Giuriato Luisa. (2023). Public Finance, Fiscal Rules and Public-Private Partnerships: Lessons for Post-COVID-19 Investment Plans // *COMPARATIVE ECONOMIC STUDIES*, 66(1), p. 191-213, <https://doi.org/10.1057/s41294-023-00213-x>.
25. Emako, Ezo, Nuru Seid, Menza Mesfi. (2022). The effect of foreign direct investment on economic growth in developing countries // *TRANSNATIONAL CORPORATIONS REVIEW*, 14(4), 382-401, SI, 2022-12-10, <https://doi.org/10.1080/19186444.2022.2146967>.
26. Vertakova, Yulia, Klevtsova Maria, Zadimidchenko Anna. (2022). Multiplicative Methodology for Assessing Investment Attractiveness and Risk for Industries // *JOURNAL OF RISK AND FINANCIAL MANAGEMENT*, 15(10), <https://doi.org/10.3390/jrfm15100419>.
27. Al-Banna, Adnan, Yaqot Mohamed, Menezes Brenno C. (2024). Investment strategies in Industry 4.0 for enhanced supply chain resilience: an empirical analysis // *COGENT BUSINESS & MANAGEMENT*, 11(1), <https://doi.org/10.1080/23311975.2023.2298187>.
28. Темирбаев, Б., Загал, К., Ахметжанова, С. (2021). Инвестиционный климат Казахстана: тенденции изменения. // *Казахстан – Спектр*, 4, 64-82. <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/article/view/>

ИНВЕСТИЦИЯ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУДІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ: БИБЛИОМЕТРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ

Қалқабеева Г. М.*

Э. Ғ. К., қауымдастырылған профессор
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды
университеті
Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru

Курманалина А. К.

Э. Ғ. К., профессор
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды
университеті
Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: anar68@mail.ru

Тян О. А.

Э. Ғ. К.
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды
университеті
Қарағанды қ., Қазақстан
e-mail: helga-78@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада инвестиция мен экономикалық өсудің өзара байланысын зерттеудегі заманауи үрдістер библиометриялық талдау негізінде қарастырылады. Мақсат – инвестиция мен экономикалық өсу арасындағы байланысты зерттеудегі негізгі тұжырымдамалар мен тәсілдерді анықтау және осы тақырыптағы зерттеу олқылықтарын анықтау арқылы болашақ зерт-

теулерге негіз жасау. Зерттеуде библиометриялық талдау әдісі қолданылып, VOSviewer және Biblioshiny бағдарламалық құралдары пайдаланылды. Үлгі Scopus деректер базасынан алынған 432 жарияланымды қамтыды. Таңдалған жарияланымдар ғылыми еңбектердің жылдық саны, жарияланым параметрлерінің байланысы, карталау, кластерлеу, тақырыптық модельдеу және желілік талдау сияқты көрсеткіштер бойынша талданды. Ғылыми әдебиеттерді шолу барысында зерттеушілердің инвестицияның өсуге ықпалын анықтау үшін қандай зерттеу әдістерін, модельдер спецификациясын және деректер жиынтықтарын пайдаланатыны анықталды. Талдау барысында инвестиция мен экономикалық өсу арасындағы байланысты зерттеуде зерттеушілер назар аударатын негізгі факторлар анықталды. Сондай-ақ Африка елдері, Малайзия, Иран, Пәкістан және басқа да дамушы елдердегі жағдайды зерттеуге назардың ауысқаны туралы мәліметтер алынды. Библиометриялық талдау нәтижелерін инвестиция мен экономикалық даму тақырыптары бойынша болашақ зерттеулерді жоспарлауда қолдануға болады.

Түйін сөздер: инвестиция, экономикалық өсу, модельдер, библиометриялық талдау, VOSviewer, Biblioshiny, жарияланымдарға шолу.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ИНВЕСТИЦИЙ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА: БИБЛИОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Калкабаева Г. М.*

к. э. н., ассоциированный профессор
Карагандинский университет им. академика
Е. А. Букетова
Караганда, Казахстан
e-mail: aisanatazhbaeva@mail.ru

Курманалина А. К.

к. э. н., профессор
Карагандинский университет им. академика
Е. А. Букетова
Караганда, Казахстан
e-mail: anar68@mail.ru

Тян О. А.

к. э. н.
Карагандинский университет им. академика
Е. А. Букетова
Караганда, Казахстан
e-mail: helga-78@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрены современные тенденции в области исследования взаимосвязи инвестиций и экономического роста на основе библиометрического анализа. Целью статьи является проведение обзора научных публикаций для определения основных концепций и подходов в изучении связи между инвестициями и экономическим ростом, а также выявление исследовательских пробелов в данной тематике для проведения дальнейших исследований. Для исследования был использован метод библиометрического анализа с применением программных инструментов VOSviewer и Biblioshiny. Выборка включала 432 публикации из базы данных Scopus. Отобранные публикации были проанализированы по таким индикаторам, как количество годовой научной продукции, связь между параметрами публикаций, картирования, кластеризации, тематическое моделирование и анализ сетей. Обзор научной литературы позволил выявить, какие методы исследования, спецификация моделей, наборы данных используются исследователями для выяснения роли инвестиций в достижении роста. Проведенный анализ позволил определить основные факторы, которые берутся исследователями во внимание при изучении взаимосвязи между инвестициями и экономическим ростом. Также были получены данные о смещении центра внимания на изучение ситуации в развивающихся странах Африки, Малайзии, Иране, Пакистане и других. Полученные в ходе библиометрического анализа выводы можно использовать для дальнейшего исследования перспективных тем, связанных с инвестициями и экономическим развитием.

Ключевые слова: инвестиции, экономический рост, модели, библиометрический анализ, VOSviewer, Biblioshiny, обзор публикаций.

МРНТИ 06.71.47

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-91-100>**Култанова Н. Б.***

докторант PhD
Кызылординский университет им. Коккыт-ата
Кызылорда, Казахстан
e-mail: ngd_06@mail.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3053-5965>

Бахтизин А. Р.

д. э. н., профессор
МГУ им. М. В. Ломоносова
Москва, Россия
e-mail: albert.bakhtizin@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9649-0168>

Спанкулова Л. С.

д. э. н., профессор
Казахский национальный университет
им. аль-Фараби
Алматы, Казахстан
e-mail: spankulova@mail.ru
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1865-4681>

ГЧП В ЗДРАВООХРАНЕНИИ КАЗАХСТАНА: АНАЛИЗ ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ОПЫТ МЕЖДУНАРОДНОЙ МОДЕЛИ

Аннотация. Внимание Правительства к социальным проектам способствует росту значимости ГЧП в сфере здравоохранения. Одной из ключевых проблем здравоохранения в Республике Казахстан остается недостаточное финансирование, что приводит к ограниченному доступу к современным медицинским технологиям и квалифицированной помощи, особенно в сельских регионах.

Система здравоохранения сталкивается с нехваткой кадров, что негативно сказывается на качестве оказываемых услуг. В данной статье рассматривается роль государственно-частного партнерства в сфере здравоохранения с акцентом на анализ текущего состояния развития ГЧП в Казахстане и возможность внедрения международной модели Альзира. Проведен литературный обзор, рассматривающий понятие ГЧП, его преимущества и недостатки с учетом мирового опыта. В работе представлен анализ данных реализованных проектов ГЧП и их вклада в развитие инфраструктуры. В работе были выявлены системные проблемы, такие как недостаточная доступность информации о конкретных медицинских учреждениях, работающих на базе ГЧП. На основе международного опыта предлагается испанская модель Альзира как успешный пример для адаптации в Казахстане.

В статье рассматриваются преимущества данной модели, а также ее возможные риски и ограничения. В работе отмечается необходимость адаптации успешной международной модели Альзира для укрепления механизмов ГЧП и улучшения их эффективности в системе здравоохранения Казахстана.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, здравоохранение, международный опыт, модель Альзира, преимущества и недостатки.

ВВЕДЕНИЕ

Принцип государственно-частного партнерства (далее – ГЧП) представляет собой различные формы взаимодействия между государственным и частным секторами, направленные на предоставление государственных услуг и развитие инфраструктуры в интересах общества. По мнению Д. К. Феррейра и Р. К. Маркеса, государственно-частное партнерство – это широко распространенные долгосрочные соглашения между правительствами и стратегическими частными партнерами [1].

В частности Бо Лю и др. пишут, что государственно-частное партнерство – это кооперативное соглашение между двумя или более государственными и частными секторами, как правило, долгосрочного характера. Это режим работы, в котором частный капитал поощряется к сотрудничеству с правительством в строительстве инфраструктур [2]. ГЧП – это долгосрочные соглашения между правительством и частным партнером, в рамках которых частный партнер предоставляет и финансирует государственные услуги, используя капитальные активы, разделяя связанные с этим риски [3].

Цель исследования – проанализировать ГЧП в сфере здравоохранения Республики Казахстан. Авторы при написании работы столкнулись с проблемой недостаточной доступности информации о конкретных медицинских учреждениях, работающих на основе ГЧП. Одной из ключевых проблем остается недостаточная прозрачность на всех этапах реализации проектов. Эта проблема подчеркивает необходимость улучшения прозрачности в сфере ГЧП и создания более открытой системы мониторинга информации для дальнейшего исследования. В мировой экономической науке накоплен значительный опыт развитых стран по внедрению и развитию механизма ГЧП. На основе изучения мировой практики авторы выделили одну из наиболее успешных моделей ГЧП, которая демонстрирует высокую эффективность в сочетании государственного финансирования и частного управления. Эта модель позволит оптимизировать управление медицинскими учреждениями, улучшит доступность и качество предоставляемых услуг, в особенности в отдаленных регионах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

При написании статьи использовался качественный метод. Для проведения исследования было изучено множество разнообразных источников. В частности, информация была собрана из официальных веб-сайтов, таких как: бюро национальной статистики, информационно-правовой системы нормативных актов РК, АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства». Были изучены материалы, посвященные деятельности здравоохранения и реализации ГЧП. В процессе исследования были изучены недостатки и преимущества ГЧП в области здравоохранения Республики Казахстан. С помощью проведенного анализа удалось изучить информацию, отобранную для написания работы, и на ее основе был сделан анализ модели Альзира как одной из лучших практик международного опыта. Авторы проанализировали преимущества и недостатки модели Альзира для заинтересованных сторон ГЧП.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ

В Казахстане ГЧП определяется в широком смысле, охватывая разнообразные формы договорных отношений, такие как соглашения на предоставление услуг, доверительное управление, договоры на разработку технологий, послепродажное обслуживание, а также лизинговые договоры. Приоритетными направлениями являются образование, здравоохранение, транспорт, электроэнергетика и жилищно-коммунальное хозяйство.

Суть заключается в том, что частный сектор обычно справляется с обеспечением общественных благ более эффективно и по меньшей стоимости, чем государственный сектор. Это объясняется механизмами свободного рынка, где качество и цена общественных благ достигают оптимального баланса благодаря регулированию спроса и предложения. В рамках ГЧП каждый участник имеет свои преимущества, которые варьируются в зависимости от их роли и интересов. Преимущества для участников процесса представлены в Таблице 1.

Таблица 1 – Преимущества реализации государственно-частного партнерства для участников

Категории	Выгоды
Государственный сектор	Ускоренное развитие инфраструктуры и возможность предоставления услуг более высокого качества; привлечение средств и опыта частного сектора в области управления инвестициями; передача технологий и ноу-хау; передача части рисков частному сектору; эффективное управление частным сектором; более эффективное распределение бюджетных средств; развитие местных рынков капитала и банковской отрасли; привлечение частных и международных инвестиций; контроль за управлением услугами и качеством инфраструктуры; возможность проецирования опыта частных компаний в области создания инфраструктурных объектов на другие аналогичные объекты, требующие финансирования из государственных источников

Категории	Выгоды
Частный сектор	Открытие рынка, ранее принадлежавшего государственному сектору; новые инвестиционные возможности и, соответственно, новые источники дохода; разделение рисков с государством; возможность проведения внебалансовых операций; возможность получения приемлемой нормы прибыли; приобретение опыта управления крупными проектами; повышение имиджа на рынке
Потребители	Оптимальное соотношение цены и качества для потребителей; лучшее распределение налоговых поступлений; лучшее качество и лучшее управление проектами

Примечание: составлено авторами на основе источника [4]

Основные выгоды включают возможность улучшить инфраструктуру и повысить качество услуг, привлекая инвестиции и технологии частного сектора. Это также снижает нагрузку на бюджет благодаря эффективному распределению ресурсов и передаче части рисков. Частный сектор получит доступ к новым рынкам, стабильный доход и снижение рисков через сотрудничество с государством. Для потребителя ГЧП означает улучшение качества услуг при оптимизации их стоимости, что делает проекты более доступными и эффективными для общества. Таким образом, вопрос о том, следует ли использовать ГЧП или отказаться от него, нельзя считать корректным.

В Казахстане ГЧП охватывает широкий спектр инфраструктурных секторов на национальном и региональном уровнях, затрагивая как экономическую, так и социальную инфраструктуру. Особый акцент делается на развитие социальной инфраструктуры, т. е. здравоохранение. Основной целью ГЧП в здравоохранении является привлечение частных инвестиций для развития инфраструктуры отрасли и улучшения качества медицинских и сопутствующих услуг. Рисунок 1 демонстрирует долю реализованных проектов ГЧП по отраслям.

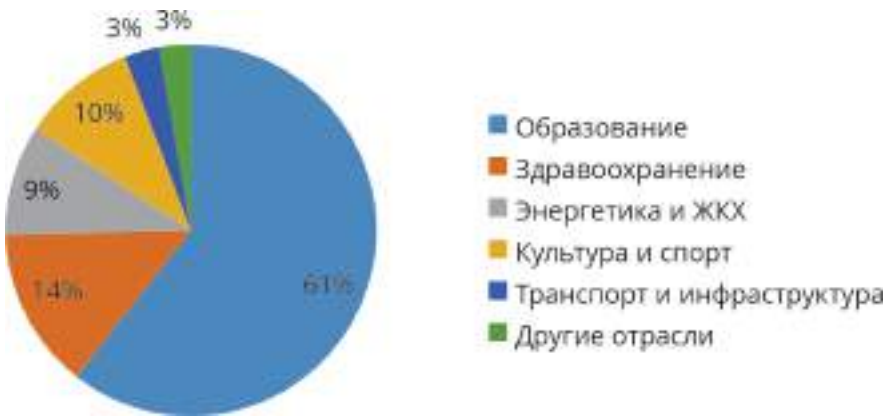

Рисунок 1 – Доля реализованных проектов ГЧП по отраслям
Примечание: составлено авторами на основе источника [5]

Как видно из Рисунка 1, согласно данным официального сайта, в стране успешно выполнено порядка 97 проектов в области здравоохранения на 01.11.2024 г., что составляет 14% от общей доли (Рисунок 1).

Система здравоохранения Республики Казахстан испытала значительные изменения, основные преобразования, такие как введение обязательного медицинского страхования и цифровизация медицинских услуг. Однако, несмотря на положительные сдвиги, здравоохранение в Казахстане сталкивается с рядом вызовов. Сельские регионы по-прежнему испытывают проблемы, что ограничивает доступность медицинских услуг для

жителей отдаленных населенных пунктов. Вместе с тем следует отметить, что в настоящее время на селе проживают 41%, или более 7,5 миллиона жителей, для которых важны вопросы обеспечения доступной и качественной медицинской помощью [6].

В системе управления здравоохранением также остро стоит вопрос финансирования: доля расходов в ВВП остается ниже уровня, рекомендованного Всемирной организацией здравоохранения.

Министр здравоохранения РК Ажар Гиният на заседании Правительства отметила, что в 2021 году доля расходов здравоохранения составила 2,9% от ВВП страны. При этом Всемирная организация здравоохранения рекомендует для стабильного развития отрасли довести уровень финансирования здравоохранения до 5% от ВВП [7]. Государство продолжает работать над решением этой задачи, ориентируясь на международный опыт и увеличение участия частного сектора в развитии отрасли. Далее рассмотрим основные результаты деятельности по 214 договорам ГЧП в секторе здравоохранения и социальных услуг по состоянию на 1.11.2024 г. (Таблица 2).

Таблица 2 – Реализация проектов ГЧП в деятельности здравоохранения

Направление реализации	Количество/мощность/результаты	Местоположение
Строительство, реконструкция и модернизация многопрофильных районных больниц	5 больниц на 1 294 койко-места	г. Кокшетау, г. Актобе, г. Алматы, п. Бурабай
Центры ядерной медицины	2–3 синтеза в день пропускной способностью 40 пациентов в день	-
Станции скорой помощи	обслуживание 150 000 вызовов/год, 101 ед. машины скорой помощи	г. Актобе, г. Шымкент
Поликлиники	19 поликлиник на 5 021 посещение/смену	-
Стоматологические поликлиники и кабинеты	1) на 300 посещений/смену; 2) на 200 посещений/смену; 3) кабинет на 3 посещения/смену	г. Актобе, г. Павлодар
Врачебные амбулатории, медпункты, центры семейного здоровья	82 объекта на 1 275 посещений/смену, 42 900 пациентов/год	-
Медицинские лаборатории	13 лабораторий на 2 876 233 исследования/год	-
Центры лучевой терапии и ПЭТ	4 центра на 600 пациентов/год, 70 посещений/смену, 4 539 услуг/год	-
Офтальмологические больницы и центры	7 объектов на 36 612 пациентов/год	-
Оснащение государственных медицинских учреждений высокотехнологичным оборудованием	26 проектов	-
Подключение медорганизаций к Интернету	47 организаций к спутниковому Интернету, 56 к цифровой системе	сельская местность
Центры гемодиализа и эфферентной терапии	17 центров на 1 006 пациентов/сутки, 4 464 процедуры/месяц	-
Реабилитационные центры	17 центров на 1 453 места	-
Кабинеты КТ и МРТ	7 кабинетов компьютерной томографии (КТ), 6 кабинетов магнитно-резонансной томографии (МРТ) на 24 932 исследования/год	-

Направление реализации	Количество/мощность/ результаты	Местоположение
Детский онкологический центр	модернизация зданий и оснащение 5 учреждений	г. Актобе
Организация питания в медучреждениях	11 объектов, модернизация столовых на 493 посадочных места	детские и социальные центры

Примечание: составлено авторами на основе источника [5]

Из Таблицы 2 видно, что проекты включают строительство и модернизацию крупных объектов, таких как многопрофильные больницы, центры лучевой терапии и поликлиники. Наибольший вклад в развитие инфраструктуры вносит строительство многопрофильной больницы в Кокшетау на 630 коек стоимостью 289,5 млрд тенге, что является крупнейшим проектом в рамках ГЧП [5]. Если говорить о финансовой стороне, то рынок сферы здравоохранения в нашей стране практически невозможен без учета доли государства, которая формируется, как известно, за счет расходов республиканского и местных бюджетов, а также фондов социального медстрахования. По данным Бюро национальной статистики, текущие расходы организаций здравоохранения в 2021 году составили 2 690,1 млрд тенге, в 2022 году – 2 876,8 млрд тенге, а в 2023 году увеличились на 3 345,6 млрд тенге [8]. Это говорит, что расходная часть государственного бюджета по-прежнему предусматривает рост расходов на поддержку и развитие социальной сферы.

В контексте вышеизложенного анализа модель Альзира, успешно реализованная в Испании, может быть адаптирована для использования в рамках ГЧП в Казахстане. Данная модель, адаптированная к условиям Казахстана, могла бы решить несколько ключевых проблем в сфере здравоохранения на базе ГЧП.

Во-первых, она способна снизить нагрузку на государственный бюджет за счет привлечения частных инвестиций в строительство и модернизацию медицинской инфраструктуры, что особенно актуально при хроническом дефиците финансирования. Во-вторых, фиксированное подушевое финансирование и ориентация на результат стимулируют частного оператора оптимизировать расходы и повышать эффективность работы, что косвенно решает проблему нерационального использования ресурсов. В-третьих, передача управления в руки частного партнера с обязательством соблюдать государственные стандарты может компенсировать кадровый дефицит. Основная особенность этой модели заключается в применении механизма, при котором частный партнер получает фиксированную сумму за каждого жителя обслуживаемого региона.

В Испании модель ГЧП в здравоохранении стала инновационным подходом, обеспечивающим привлечение инвестиций частного сектора в социальную инфраструктуру. Эта модель позволяет частным компаниям не только финансировать, строить и эксплуатировать медицинские учреждения, но и предоставлять клинические услуги. Государственный сектор при этом выступает в роли комиссара здравоохранения, оплачивая услуги частных поставщиков из бюджета общественного здравоохранения на основе подушевого финансирования. Первый пример реализации такого подхода – больница Ла-Рибера в Альзире (Валенсия), известная как модель Альзира (Рисунок 2).

В 1997 году региональное правительство Валенсии (автономное сообщество) заключило контракт с компанией «Рибера Салуд» на строительство и управление больницей, включая клинические и неклинические услуги. Финансирование осуществлялось через ежегодные выплаты в размере €47 млн на 230 000 жителей региона, что было ниже затрат традиционной государственной системы [9].

Рисунок 2 – Структура временного объединения компаний «Рибера Салуд»

Примечание: составлено авторами на основе источника [9]

Контракт был рассчитан на 10 лет с возможностью продления, после чего объект должен был перейти в собственность государства. Проект оказался экономически выгодным: расходы на одного застрахованного в рамках этой модели составляли €301, тогда как в государственной системе региона Валенсия аналогичный показатель достигал €362 [10]. Правительство выделяет финансирование частному консорциуму – временному деловому союзу «Рибера Салуд» на основе фиксированной суммы на одного жителя. Его структура включает несколько ключевых участников, каждый из которых вносит вклад в реализацию модели. Структура консорциума состоит из следующих участников-акционеров:

- 1) страховая компания («Адеслас» С.А-51%), предоставляющая техническую и управленческую поддержку в области медицинских услуг;
- 2) объединение региональных сберегательных банков, владевших через «Рибера Салуд» 45%. Эти банки обеспечивали финансирование проекта, предоставляя долгосрочные и краткосрочные займы на льготных условиях;
- 3) строительные компании (4%) участвовали в строительстве больницы.

Первая больница по модели Альзира была открыта в 1999 году. Первый контракт был завершен в 2003 году из-за финансовых убытков, и проект был реструктурирован, расширив контракт до охвата первичной медицинской помощью [9]. Для анализа преимущества и недостатков модели Альзира с точки зрения потребителей, государства и частного консорциума в системе здравоохранения целесообразно представить эти аспекты в виде таблицы. Такой подход позволит наглядно оценить влияние модели на каждую из сторон, составляющих «треугольник рынка» в данной сфере. Преимущества и недостатки модели Альзира для заинтересованных сторон представлены в Таблице 6.

Таблица 3 – Преимущества и недостатки модели Альзира для заинтересованных сторон

Заинтересованные стороны	Преимущества	Недостатки
Государство	Снижение бюджетной нагрузки от строительства и оснащения больниц	Риск финансовой зависимости от частного консорциума
	Прогнозируемые расходы благодаря механизму фиксированной суммы на одного жителя	Ограниченный контроль над управлением и внутренними решениями частного партнера
	Повышение качества услуг через внедрение инноваций частными операторами	Необходимость спасать проект в случае финансовых проблем консорциума
Потребители	Бесплатный доступ к медицинским услугам; применение современных технологий	Возможное ограничение доступа к дорогостоящим услугам в целях снижения издержек частным оператором
	Повышение качества медицинских услуг через оптимизацию процессов	Потенциальное неравенство в качестве услуг между регионами
Частный консорциум	Стабильное финансирование благодаря долгосрочным контрактам; возможность внедрять инновации в системе управления	Риск убытков при недостаточной сумме финансирования данного механизма; социальное напряжение из-за условий труда персонала
	Участие в высокодоходной сфере и укрепление репутации	Финансовые риски из-за высокой конкуренции и необходимости выполнения социальных обязательств

Примечание: составлено авторами на основе источника [9]

Введение модели ГЧП в сферу здравоохранения Казахстана демонстрирует значительный потенциал для оптимизации государственных расходов, улучшения качества медицинских услуг и стимулирования частных инвестиций. Анализ текущей ситуации в Казахстане выявил значительную долю ГЧП в здравоохранении, но вместе с этим сохраняется высокая нагрузка на государственный бюджет. В данном контексте испанская модель Альзира представляет собой перспективное решение. Ее внедрение, основанное на механизме фиксированной суммы на одного жителя и передаче управленческих функций частным операторам, может помочь Казахстану достичь большей экономической устойчивости в здравоохранении.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Партнерство государства и частного сектора является мощным инструментом для повышения эффективности и доступности системы здравоохранения, особенно в условиях растущих потребностей населения. Среди ключевых трудностей можно выделить недостаточный опыт участников, длительные сроки согласования, финансовые риски, ограниченность кадрового потенциала, а также необходимость более четкого определения интересов и задач всех сторон. Для преодоления этих барьеров важно учитывать успешные международные практики, такие как испанская модель Альзира, которая демонстрирует сбалансированный подход к распределению рисков и обязанностей, может способствовать повышению эффективности системы здравоохранения. Использование данной модели в Казахстане возможно, но потребует тщательной адаптации к местным условиям. На основе вышеизложенного можно судить, что, во-первых, частный сектор вносит инвестиции в строительство и управление больницей, что снижает нагрузку на государственный бюджет. Во-вторых, частный консорциум заинтересован в повышении эффективности через внедрение новых технологий и методов управления. И в-третьих, при правильной реализации

системы финансирования модели Альзира платежи могут быть дешевле, чем прямое государственное финансирование. Внедрение данной модели в отдаленных регионах может повысить доступ к качественным медицинским услугам.

Данное исследование профинансировано Комитетом науки Министерства образования и науки Республики Казахстан в рамках выполнения грантового проекта № AP19679799 «Разработка модифицированной методологии оценки пространственных факторов роста и преодоления различий между регионами».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. D. C. Ferreira, R. C. Marques, Public-private partnerships in health care services: Do they outperform public hospitals regarding quality and access? Evidence from Portugal [Текст] // Socio-Economic Planning Sciences, 2021, vol 73, pp.100798.
2. Liu, B., Shi, L., Min, H., Liang, H., & Dong, J. The public-private partnerships in healthcare sector in China [Текст] // Chronic Diseases and Translational Medicine, 2023, vol 9(4), pp. 288-298.
3. June Park, Eunbin Chung. Learning from past pandemic governance: Early response and Public-Private Partnerships in testing of COVID-19 in South Korea [Текст] // World Development, 2021, vol 137, pp. 105198
4. Badaev, M. (2021). Public-private partnership in healthcare and pharmaceutical sector of the Republic of Kazakhstan [Текст] // Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics", 8(2), pp. 45-55.
5. База данных//АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства». [Электронный ресурс]. – <https://kzppp.kz/ru/> (дата обращения 25.11.2024).
6. Комплексный план развития государственно-частного партнерства в социальной сфере на 2024–2028 годы: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300001068> (дата обращения 25.11.2024)
7. Официальный сайт. Казахстанский фармацевтический вестник. [Электронный ресурс]. – https://pharmnewskz.com/ru/news/dolya-rashodov-na-zdravoohranenie-v-kazahstane-pochti-v-2-raza-menshe-rekomenduemoj-voz_20631 (Дата обращения 25.11.2024г).
8. Статистика национальных счетов//Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. –<https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-medicine/publications/64203/> (дата обращения 25.11.2024).
9. Acerete, Basilio, Anne Stafford, and Pamela Stapleton. "Spanish healthcare public private partnerships: The 'Alzira model'." [Текст] // Critical Perspectives on Accounting 22.6 2011-pp-533-549.
10. Ministry of Health and Social Policy – Health Information System of the SNS. In: Health expenditure analysis task force report; 2008, [Электронный ресурс]. - <http://www.msc.es/en/estadEstudios/estadisticas/sisInfSanSNS/finGastoSanit.htm> [Accessed: 25.11.2024r].

REFERENCES

1. D. C. Ferreira, R. C. Marques, Public-private partnerships in health care services: Do they outperform public hospitals regarding quality and access? Evidence from Portugal [Текст] // Socio-Economic Planning Sciences, 2021, vol 73, pp.100798.
2. Liu, B., Shi, L., Min, H., Liang, H., & Dong, J. The public-private partnerships in healthcare sector in China [Текст] // Chronic Diseases and Translational Medicine, 2023, vol 9(4), pp. 288-298.
3. June Park, Eunbin Chung. Learning from past pandemic governance: Early response and Public-Private Partnerships in testing of COVID-19 in South Korea [Текст] // World Development, 2021, vol 137, pp. 105198
4. Badaev, M. (2021). Public-private partnership in healthcare and pharmaceutical sector of the Republic of Kazakhstan [Текст] // Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics", 8(2), pp. 45-55.
5. Kompleksnyy plan razvitiya gosudarstvenno-chastnogo partnorstva v sotsial'noy sfere na 2024-2028 gody [Elektronnyy resurs].-<https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300001068>. (Data obrashcheniya: 25.11.2024)
6. Ofitsial'nyy sayt. Kazakhstanskiy farmatsevticheskiy vestnik. [Elektronnyy resurs].-https://pharmnewskz.com/ru/news/dolya-rashodov-na-zdravoohranenie-v-kazahstane-pochti-v-2-raza-menshe-rekomenduemoj-voz_20631 (Data obrashcheniya: 25.11.2024).
7. Baza dannykh//АО «Kazakhstanskiy tsentr gosudarstvenno-chastnogo partnorstva». [Elektronnyy resurs].- <https://kzppp.kz/ru/> (Data obrashcheniya: 25.11.2024).

8. Statistika natsional'nykh schetov//Byuro natsional'noy statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan. [Elektronnyy resurs].- <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/stat-medicine/publications/64203/> (Data obrashcheniya: 26.11.2024).
9. Acerete, Basilio, Anne Stafford, and Pamela Stapleton. "Spanish healthcare public private partnerships: The 'Alzira model'." [Text] // Critical Perspectives on Accounting 22.6 2011-pp-533-549.
10. Ministry of Health and Social Policy – Health Information System of the SNS. In: Health expenditure analysis task force report; 2008, [Elektronnyy resurs].- <http://www.msc.es/en/estadEstudios/estadisticas/sisInfSanSNS/finGastoSanit.htm> [Accessed: 25.11.2024r].

ҚАЗАҚСТАНДА ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ МЖӘ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮЛГІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІН ТАЛДАУ

Култанова Н. Б.*

Докторант PhD
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Қызылорда қ., Қазақстан
e-mail:ngd_06@mail.ru
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3053-5965>

Спанкулова Л. С.

э. ф. д., профессор
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы қ., Қазақстан
e-mail: spankulova@mail.ru
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1865-4681>

Бахтизин А. Р.

э. ф. д., профессор
М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті
Мәскеу қ., Ресей
e-mail: albert.bakhtizin@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9649-0168>

Аңдатпа. Үкіметтің әлеуметтік жобаларға назар аударуы денсаулық сақтау саласындағы МЖӘ маңыздылығын арттыруға ықпал етеді. Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтаудың негізгі проблемаларының бірі жеткіліксіз қаржыландыру болып қала береді. Бұл әсіресе ауылдық аймақтарда заманауи медициналық технологиялар мен білікті көмекке қолжетімділіктің шектелуіне алып келеді.

Денсаулық сақтау жүйесі кадр тапшылығына тап болып отыр, оның салдары көрсетілетін қызметтердің сапасына кері әсер етеді. Бұл мақалада Қазақстандағы МЖӘ дамуының қазіргі жағдайын талдауға және халықаралық Alzira моделін енгізу мүмкіндігіне баса назар аудара отырып, денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің рөлі қарастырылады.

Әлемдік тәжірибені ескере отырып, МЖӘ тұжырымдамасын, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін зерттейтін әдебиеттерге шолу жасалды. Жұмыста іске асырылған МЖӘ жобаларының деректеріне талдау және олардың инфрақұрылымды дамытуға қосқан үлесі берілген. Жұмыс барысында МЖӘ негізінде жұмыс істейтін нақты медициналық мекемелер туралы ақпараттың жеткіліксіз болуы сияқты жүйелік проблемалар анықталды. Халықаралық тәжірибеге сүйене отырып, Қазақстанда бейімделудің сәтті үлгісі ретінде испандық Алзира үлгісі ұсынылып отыр. Мақалада осы модельдің артықшылықтары, сондай-ақ оның ықтимал тәуекелдері мен шектеулері қарастырылады. Жұмыста Қазақстанның денсаулық сақтау жүйесінде МЖӘ тетіктерін нығайту және олардың тиімділігін арттыру үшін сәтті халықаралық Альзира моделін бейімдеу қажеттілігі атап өтілді.

Түйін сөздер: мемлекеттік-жекеменшік әріптестік, денсаулық сақтау, халықаралық тәжірибе, Алзира моделі, артықшылықтары мен кемшіліктері.

PPP IN HEALTHCARE IN KAZAKHSTAN: ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND EXPERIENCE OF THE INTERNATIONAL MODEL

Kultanova N. B.*

PhD student

Korkyt Ata Kyzylorda University

Kyzylorda, Kazakhstan

e-mail: ngd_06@mail.ru

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3053-5965>

Spankulova L. S.

d. e. s., professor

Al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: spankulova@mail.ru

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1865-4681>

Bakhtizin A. R.

d. e. s., professor

Lomonosov Moscow State University

Moscow, Russia

e-mail: albert.bakhtizin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9649-0168>

Abstract. The government's attention to social projects contributes to the growing importance of PPPs in the healthcare sector. One of the key problems of healthcare in the Republic of Kazakhstan remains insufficient funding, which leads to limited access to modern medical technologies and qualified care, especially in rural areas.

The healthcare system faces with a shortage of personnel, which negatively affects the quality of services provided. This article examines the role of public-private partnerships in healthcare with an emphasis on analyzing the current state of PPP development in Kazakhstan and the possibility of implementing the international Alzira model. A literature review was conducted examining the concept of PPPs, its advantages and disadvantages, taking into account international experience. The paper presents an analysis of data on implemented PPPs projects and their contribution to infrastructure development. The paper identified systemic problems, such as insufficient availability of information on specific medical institutions operating on the basis of PPP. Based on international experience, the Spanish Alzira model is proposed as a successful example for adaptation in Kazakhstan.

The article discusses the advantages of this model, as well as its possible risks and limitations. The paper notes the need to adapt the successful international Alzira model to strengthen PPP mechanisms and improve their effectiveness in the healthcare system of Kazakhstan.

Keywords: public-private partnership, healthcare, mechanism, international experience, Alzira model, advantages and disadvantages.

IRSTI 82.13.01

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.55871/2072-9847-2025-66-1-101-108](https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-101-108)

Bokayev B.

PhD, Syracuse University
Maxwell School of Citizenship and Public Affairs,
USA

PhD researcher
b.bokayev@syr.edu
ORCID: 0000-0002-1037-7085

Konysbek A.*

PhD candidate
Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Kazakhstan
a.konysbek@apa.kz
ORCID: 0000-0002-6950-7374

Nefas S.

PhD, professor of Mykolas Romeris University,
Vilnius, Lithuania
saunef@mruni.eu
ORCID: 0000-0003-3740-1169

THE DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN SPECIAL ECONOMIC ZONES OF KAZAKHSTAN

Abstract. Special Economic Zones (SEZs) are pivotal in stimulating economic growth, attracting foreign direct investment (FDI), and fostering industrial diversification. In Kazakhstan, SEZs have been established to support the country's transition toward a diversified and sustainable economy. This article examines the development of public administration mechanisms governing SEZs in Kazakhstan, focusing on regulatory frameworks, institutional arrangements, and policy measures aimed at enhancing their efficiency and competitiveness. Kazakhstan now has 14 SEZs, which have attracted a significant amount of investment and created job places for regions. Kazakhstan provides considerable tax breaks, such as no corporation tax and lower property taxes, which make its SEZs appealing to investors. The study suggests that the success of public administration processes in SEZs is dependent on governance structures and alignment with national economic goals, emphasizing the importance of flexible governance models in order to optimize SEZ economic advantages. The study analyzes the overall development of public administration mechanisms in special economic zones of Kazakhstan, and identifies current issues and makes recommendations for future development.

Keywords: public administration mechanisms, special economic zones, preferences, development, investments, technological transfer.

INTRODUCTION

The need for economic growth was highly dependent on industrial development and technological modernisation. The transfer of technology and foreign industry could be realised only mostly by foreign direct investment. Consequently, the creation of a special territory with preferences and necessary utilities for the investors was the main target of state leaders. Accordingly, special economic or free zones started their formation and development from 1959 (Julien, 2021).

Kazakhstan has established itself as the most important center of trade and investment in Central Asia due to its strategic location and wealth of natural resources. Since gaining independence in 1991, Kazakhstan has prioritized economic diversification to reduce dependence on oil and gas, with a particular focus on industrial development and international trading (OECD, 2018).

Despite the proposed tax incentives and simplified administrative procedures, the effectiveness of the SEZs has not demonstrated significant transfer of foreign advanced technologies to Kazakhstan (World Bank, 2022). This article analyzes the general development of public administration mechanisms in the special economic zones of Kazakhstan and examines how public administration can be strengthened to improve the operation of the SEZs in the context of high-tech industrialization of the country.

LITERATURE REVIEW

The theory of SEZs has its origins in economic theories that promote geographically distributed territories with special regulatory regimes to encourage investment (Farole, 2011). In order to show positive outcomes, the SEZs should provide tax incentives, simplified administrative procedures and reliable infrastructure for attracting foreign direct investments (Zeng, 2021).

According to Konysbek (2022), SEZs in Kazakhstan serve as innovative tools for Public Administration of regional development, providing incentives and benefits that contribute to accelerated growth. However, the effectiveness of these regions is not the same, and some of them do not achieve optimal results, which indicates differences in regional public administration and management capabilities.

The review of the central administration of Kazakhstan, prepared by the OECD in 2018, emphasizes the need to improve coordination between government agencies to improve the effectiveness of SEZs. The report emphasizes that clear separation of tasks and regulated processes are necessary for effective SEZs management.

In addition, the World Bank Public Finance Review (Akinci, 2011) noted that although several SEZs have been created in Kazakhstan with different incentives, the overall impact on economic diversification remains ambiguous. The report notes that inconsistencies in policy implementation and infrastructure development impede the full disclosure of the SEZs potential.

Furthermore, Saulius (2024) defined the fundamental aspect of SEZs functioning as the construction of SEZs that run efficiently. The major and first aspects for properly running SEZs are the country's overall stability and general status, political conditions in terms of corruption, and state incentives for foreign and potential investors.

Kazakhstan's Special Economic Zones (SEZs) aim to attract foreign direct investment, boost industrial production, and promote regional development. Exemptions from corporation taxes, customs fees, and expedited licensing procedures are among the most important incentives. According to research, Kazakhstan's SEZs perform poorly due to fragmented governance and policy incoherence (OECD, 2017). Critical challenges include poor coordination between central and regional governments, as well as a lack of investor support channels (Akinci, 2011). Furthermore, limited infrastructure in SEZs hampers their ability to attract investment (Asian Development Bank, 2018).

METHODOLOGY

The qualitative research methods were applied in this analysis in order to study the public administration mechanisms and management of special economic zones of the Republic of Kazakhstan. These methods were applied by analyzing administrative institutions, incentive programs and regulatory framework on special economic zones of Kazakhstan. The effectiveness of special economic zones and its relation to good governance, and public administration mechanisms could be counted as main indicators in which incentive programs, regulatory framework and administrative institutions also play the main role in these relations (Osborne, 2006).

Consequently, there were applied secondary data analysis on examining the development of public administration mechanisms in SEZs of Kazakhstan by focusing on legislative documents, reports from government, academic research papers and literature, policy reviews and reports, and case studies. By studying these issues, there was also applied research on analysing challenges, best practices and future further research areas (Wang, 2013). In addition to that, international case studies and best practices were studied by analyzing international reports and reviews in order to comparatively understand the issue globally

RESULTS

According to the Law on SEZs of Kazakhstan, the Special Economic Zone is highlighted as a tool for attracting investments. According to the legislation, this is a part of the territory of the Republic of Kazakhstan with precisely defined borders, where a special legal regime operates (Adilet, 2025). The main objectives of the creation of the SEZs are the accelerated development of

high-performance and competitive industries, the introduction of new technologies in the sectors of regional economies, and employment provision for the population.

The results showed main three factors:

1. Regulatory framework was regulated by the Law on special economic zones (Zakon.kz, 2025) and Tax Code of the Republic of Kazakhstan (Tax Code, 2025), where all the regulatory aspects, tax, preferences and administrative procedures are mentioned and regulated;
2. The institutional regulation or administration consists of the arrangements of governance structures, where central ministries and companies, local authorities (akimats) and local managing companies play the main role in public administration of all SEZs in Kazakhstan;
3. The development of infrastructure and readiness of SEZs play a vital role in attracting foreign direct investments. All the utilities, road, railroad, and the closer location of train stations and airports are one of key factors (World Investments Report, 2019).

According to the current law on Special Economic and Industrial Zones No. 242-VI of April 03, 2019, participants of special economic zones apply for tax benefits by the tax legislation of the Republic of Kazakhstan, which exempts participants from paying three types of taxes: corporate income, land, property tax (Adilet, 2025). Also, the customs procedure of the free customs zone is in effect on the territory of the special economic zone or its part.

Participants implementing projects on the territory of the administrative and business center and the historical center, before the commissioning of the facility for the implementation of the project, are exempt from these taxes and provided a land plot free of charge (According to subparagraph 1) of paragraph 3 of Article 17 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Special Economic and Industrial Zones" dated April 3, 2019).

An organization or an individual entrepreneur that carries out activity in the territory of the SEZ may reduce by 100 percent the amounts of the following calculated taxes and (or) payments:

- 1) corporate income tax (to be applied to incomes received from the sale of goods, works, services resulting from the implementation of priority activities);
- 2) land tax;
- 3) property tax;
- 4) payment for the use of land plots;
- 5) social tax to be applied by business entities – members of the SEZ "Park of Innovative Technologies" only (the employer's expenses on employee income must be at least 70% of the total amount of expenses) (Qazindustry, 2024).

Participants were also privileged to have import customs duties 0% – customs privileges (According to paragraph 1 of Article 281 of Chapter 29 "On Customs regulation in the Republic of Kazakhstan" of the Code of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2017).

The outcomes of the research also demonstrates that from January 1, 2024, tax preferences are determined depending on the cost of the project in the following categories:

- 1) category A – the cost of the project is up to 3,000,000 times the Monthly calculation index (MCI) (3,692 tenge in 2024)
- 2) category B – the cost of the project is from 3,000,000 times to 14,500,000 times the size of the MCI
- 3) category C – the cost of the project is from 14 500 000 times the size of the MCI (Qazindustry, 2024).

According to the Qazindustry (2024) SEZ participants operating in the industries of food production, textiles, clothing, leather and related products, the production of computers, electronic and optical equipment, and the production of electrical equipment are assigned category B at a project cost from 1,000,000 times to 14,500,000 times the MCI.

The period of application of the above preferences is carried out depending on the categories, but not more than the term of the agreement on the implementation of activities and the period of operation of the SEZ:

category A – for 7 years;
category B – for 15 years;
category C – for 25 years.

The above incentives can be applied by business entities and individual entrepreneurs that carry out activity in the territory of a SEZ given that SEZ contract is signed after 1 January 2024 pursuant to the laws of the Republic of Kazakhstan on special economic and industrial zones.

RESTRICTIONS ON BECOMING A SEZ PARTICIPANT

The gained outcomes show that a legal entity can become a SEZ member given that it carries out priority activities on the territory of the SEZ and listed in the unified members register. SEZ membership cannot be given to business entities that:

- 1) Carry out mining;
- 2) Carry out production of excisable goods, with the exception of organizations engaged in the production, assembly (assembly) of excisable goods provided for in subparagraph 6) of Article 462 of the Tax Code (Zakon.kz, 2025);
- 3) Business entities and individual entrepreneurs that apply special tax regimes;
- 4) Business entities that apply investment tax incentives under valid contracts concluded with the authorized state investment authority before January 1, 2009;
- 5) Business entities that implement (have implemented) investment priority projects and investment strategic projects;
- 6) Carry out gambling (Qazindustry, 2024).

Foreign individuals and legal entities cannot be members in the SEZ, whose borders in full or partially coincide with the customs borders of the Eurasian Economic Union.

EFFICIENCY OF SEZ

The efficiency of SEZs can be seen from the obtained results, such as 317 projects worth 2.3 trillion tenge have been implemented in SEZs, and about 24,000 permanent jobs have been created (Qazindustry, 2024). The volume of production amounted to more than seven trillion tenge. Products worth 480 billion tenge were exported. Entrepreneurs receive ready-made engineering and communication infrastructure, as well as a simplified procedure for hiring foreign labor. The average completion rate of the infrastructure of domestic SEZ is 71.5 percent (Qazindustry, 2024).

All SEZs are unique and promising in their own way. For example, the SEZ “Astana – New City” was created almost twenty years ago and includes not only an industrial park on the outskirts of the city. This is almost 80 percent of the total area of Astana, mainly the entire left bank of the capital. Astana – New City was created using the Chinese method and allowed attracting foreign investors to the development of the capital. The volume of investments in the SEZ is 215.3 billion tenge. And Astana – New City investors have invested more than 4.1 trillion tenge for the construction of the administrative and business center of the capital. 9.4 tenge of investments were attracted to the SEZ per one budget tenge (Qazindustry, 2024).

The SEZ “Ontustik”, a unique zone of the textile industry. The volume of investments is 60 billion tenge (Table 1), production is 156.4 billion. 7.4 tenge of investments have been invested per one budget tenge (Qazindustry, 2024).

Also, the “Aktau Seaport” has various types of activities, from tourism to the production of chemical products. The figures for this SEZ are very positive: the volume of investments is 286.8 billion (Table 1), production is 416.8 billion tenge. 36.8 tenge of investments were attracted for one budget tenge (Qazindustry, 2024).

Table 1 – Example of SEZs in Kazakhstan with economic indicators.

Special economic zone	Invested amount in tenge	Attracted for each spent tenge	amount Production in tenge	amount
Ontustik	60 billion tenge	7.4 tenge	156.4 billion	
Aktau Sea Port	286.8 billion tenge	36.8 tenge	416.8 billion tenge	

Note: was created by the authors based on information from Qazindustry (2024)

DISCUSSION

The incentives and privileges (tax and customs) in Kazakhstan can be estimated as a good public administration tool according to the outcomes of the research. The governance over the SEZs in Kazakhstan showed that there are many authorities that regulate and take part in management of SEZs. The best international experiences in public administration mechanisms, especially in increasing the efficiency of special economic zones could be very beneficial for good governance and positive outcomes (Saulius, N., & Konysbek, A., 2024). The World investments report (2019) mentions that the economic and innovative development of a country that is based on special economic zones should have a decentralised model of governance, that allows local authorities to respond in a quick manner for the need of regional development by rapid decision-making processes and adaptivity of the administrative framework.

The outcome of the research also highlights that in Kazakhstan SEZs economic zones and foreign direct investment are regulated mostly centrally. The regulation from state and management companies have their influences on each SEZ and potential investors. The decision making process takes their start from ministries, overall SEZs regulation company, local state authorities and SEZ management companies. All these authorities might be beneficial in terms of identifying the future perspectives of foreign direct investments and total outcomes to the region and the country as a whole.

Even though taking into account that there is a need and high competition for prosperous investors with significant technological opportunities and investments, there should be fast decision-making processes to attract and settle them in Kazakhstan (Bokayev, 2024). If the settlement time for investors lasts for a long period of time, then the investor might be interested in settling in other countries with less time-consuming processes and with already built and ready infrastructural utilities.

The transparency in business processes and quick response to the market economy through fast decision-making processes will be able to foster economic growth. In this regard, the regulation and public administration of SEZ by local authorities could give potential investors more opportunities and quickness in solving their necessities for technological transfer to Kazakhstan. Accordingly, attention to the readiness of SEZ infrastructure should also be considered as a necessary part, as the overall SEZ in Kazakhstan is supplied with infrastructure only about seventy percent.

CONCLUSION

Economic diversification and regional development are possible and Kazakhstan has an opportunity in reaching its goals by using special economic zones and their possibilities. So special economic zones should be used as tools in reaching those goals by using necessary and important public administration mechanisms in regulating and managing the special economic zones in Kazakhstan. Chance for Kazakhstan to be a competitive player in the world economy can be reachable by studying, analyzing and implementing best world practices in special economic zones regulation and management.

In this research, the case study on the effectiveness of special economic zones and functionality were analyzed in order to understand the influence of SEZ regulations and management. Consequently, the aim of the paper was to study the public administration mechanisms in special economic zones of Kazakhstan that fundamentally sharpens the future directions and positions of SEZs in Kazakhstan. For instance, incentive programs, administrative institutions and regulatory frameworks could be counted as mechanisms of public administration that direct the effectiveness of special economic zones and attraction of foreign direct investments to the country.

The outcomes of the research help in better understanding the vital issues related to special economic zones, such as challenges, mechanisms, best practices and possibilities in management of SEZ. This would be beneficial for practitioners, academics and researchers to evaluate the circumstances and opportunities of special economic zones, and viewing it further and in more detail.

REFERENCES

1. Adilet.zan.kz (2025). Retrieved from: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000242#z68>
2. Asian Development Bank. (April, 2018). A Diagnostic Study of Kazakhstan's Special Economic Zones and Industrial Zones, pp.8-9. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS189294-2>
3. Bokayev, B., Davletbayeva, Z., Sadykova, K., Balmanova, A., & Bakhtiyarova, G. (2024). Assessing communication competencies of public servants in Kazakhstan: Current status and approaches for enhancement. *Problems and Perspectives in Management*, 22(2), 667.
4. Farole, T., & Akinci, G. (Eds.). (2011). Special economic zones: progress, emerging challenges, and future directions. World Bank Publications.
5. Julien Chaisse, Georgios Dimitropoulos, Special Economic Zones in International Economic Law: Towards Unilateral Economic Law, *Journal of International Economic Law*, Volume 24, Issue 2, June 2021, Pages 229–257, <https://doi.org/10.1093/jiel/jgab025>
6. Konysbek, A. (2022). Special Economic Zones as an Innovative Tool of Public Administration in Regional Development: Case of Kazakhstan. *Innovation Journal*, Vol 27, Issue 3, p2. Retrieved from: <https://innovation.cc/document/2022-27-3-3-special-economic-zones-as-an-innovative-tool-of-public-administration-in-regional-development-the-case-of-kazakhstan/>
7. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2017). Review of Kazakhstan's Central Administration. Retrieved from: <https://www.oecd.org>
8. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2018). Enhancing the Competitiveness of Central Asia through SEZs. OECD Publishing. Retrieved from <https://www.oecd.org>
9. Qazindustry, Kazakhstan Industry and Export Center, (2024). <https://sez.qazindustry.gov.kz/ru/npa>
10. Radaelli, C. M. (2021). Regulatory impact assessment and evidence-based policy-making. Oxford Research Encyclopedia of Politics.
11. Saulius, N., & Konysbek, A. (2024). Exploring special economic zone governance: a comparative study of Kazakhstan, the Russian Federation, and Kyrgyzstan. *Journal of Economic Research & Business Administration*, 150(4), 109–116. <https://doi.org/10.26577/be.2024.150.i4.a8>.
12. Saulius, N. (2024). Study of the dynamics and impact of Special Economic Zones in Lithuania: a comprehensive analysis. «State Audit», 63(2), 192–198. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-63-2-192-198>.
13. Tax Code of the Republic of Kazakhstan. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31424148
14. The Law “On special economic zones”. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36402496#pos=3;-156
15. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2019). World investment report 2019. Special economic zones. United Nations Publications. Retrieved from: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2019_en.pdf
16. Zeng, D. Z. (2021). The past, present, and future of special economic zones and their impact. *Journal of International Economic Law*, 24(2), 259-275. Retrieved from <https://academic.oup.com/jiel/article-abstract/24/2/259/6214546>
17. Wang, J. (2013). The Role of SEZs in China's Economic Development: A Policy Perspective. *China Economic Review*, 25(1), 112-130.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Adilet.zan.kz (2025). Получено из: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000242#z68>
2. Азиатский банк развития. (Апрель, 2018). Диагностическое исследование специальных экономических зон и промышленных зон Казахстана, стр. 8–9. <http://dx.doi.org/10.22617/TCS189294-2>
3. Бокаев, Б., Давлетбаева, З., Садыкова, К., Балманова, А., & Бактиярова, Г. (2024). Оценка коммуникативных компетенций государственных служащих в Казахстане: текущее состояние и подходы к совершенствованию. *Проблемы и перспективы в управлении*, 22(2), 667.
4. Фароле, Т., & Акинчи, Г. (Ред.). (2011). Специальные экономические зоны: прогресс, новые вызовы и будущие направления. *Издания Всемирного банка*.
5. Жюльен Шесс, Георгиос Димитропулос. (2021). Специальные экономические зоны в международном экономическом праве: к одностороннему экономическому праву. *Журнал международного экономического права*, Том 24, Выпуск 2, Июнь 2021, Стр. 229–257. <https://doi.org/10.1093/jiel/jgab025>
6. Конысбек, А. (2022). Специальные экономические зоны как инновационный инструмент государственного управления в региональном развитии: случай Казахстана. *Журнал инноваций*, Том 27, Выпуск 3, стр. 2. Получено из: <https://innovation.cc/document/2022-27-3-3-special->

economic-zones-as-an-innovative-tool-of-public-administration-in-regional-development-the-case-of-kazakhstan/

7. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). (2017). Обзор центрального управления Казахстана. Получено из: <https://www.oecd.org>

8. Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). (2018). Повышение конкурентоспособности Центральной Азии через СЭЗ. Издательство ОЭСР. Получено из: <https://www.oecd.org>

9. Qazindustry, Казахстанский центр индустрии и экспорта. (2024). <https://sez.qazindustry.gov.kz/ru/npa>

10. Радаэлли, К. М. (2021). Оценка регулирующего воздействия и разработка политики на основе доказательств. *Оксфордская исследовательская энциклопедия политики*.

11. Саулиус, Н., & Конысбек, А. (2024). Исследование управления специальными экономическими зонами: сравнительное исследование Казахстана, Российской Федерации и Кыргызстана. *Журнал экономических исследований и бизнес-администрирования*, 150(4), 109–116. <https://doi.org/10.26577/be.2024.150.i4.a8>.

12. Саулиус, Н. (2024). Исследование динамики и влияния специальных экономических зон в Литве: комплексный анализ. *Государственный аудит*, 63(2), 192–198. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2024-63-2-192-198>.

13. Налоговый кодекс Республики Казахстан. Получено из: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31424148

14. Закон «О специальных экономических зонах». Получено из: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36402496#pos=3;-156

15. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию (UNCTAD). (2019). *Мировой инвестиционный отчет 2019. Специальные экономические зоны*. Издания ООН. Получено из: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2019_en.pdf

16. Zeng, D. Z. (2021). Прошлые, настоящее и будущее специальных экономических зон и их влияние. *Журнал международного экономического права*, 24(2), 259–275. Получено из: <https://academic.oup.com/jiel/article-abstract/24/2/259/6214546>

17. Wang, J. (2013). Роль специальных экономических зон в экономическом развитии Китая: политическая перспектива. *China Economic Review*, 25(1), 112–130.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АРНАЙЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ АЙМАҚТАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ МЕХАНИЗМДЕРІНІҢ ДАМУЫ

Бокаев Б.

PhD, зерттеуші
Сиракуз университеті
Максвелл азаматтық және мемлекеттік басқару
мектебі, АҚШ
b.bokayev@syr.edu
ORCID: 0000-0002-1037-7085

Қонысбек А.*

PhD докторанты
Қазақстан Республикасы Президенті
жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясы
a.konysbek@apa.kz
ORCID: 0000-0002-6950-7374

Нефас С.

PhD, профессоры
Миколас Ромерис университеті Вильнюс,
Литва
saunef@mruni.eu
ORCID: 0000-0003-3740-1169

Аңдатпа. Арнайы экономикалық аймақтар (АЭА) экономикалық өсуді ынталандыруда, тікелей шетелдік инвестицияны (ТШИ) тартуда және өнеркәсіптік әртараптандыруды дамытуда маңызды рөл атқарады. Қазақстанда АЭА елдің әртараптандырылған және тұрақты экономикаға көшуін қолдау мақсатында құрылды. Бұл мақалада Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтарды реттейтін қоғамдық басқару механизмдерінің дамуы қарастырылады. Зерттеу АЭА басқару тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған реттеуші құқықтық негіздерге, институционалдық құрылымдарға және саяси шараларға талдау жасайды. Қазіргі таңда

Қазақстанда 14 АЭА жұмыс істейді, олар өңірлерге елеулі инвестиция тартып, жаңа жұмыс орындарын құруда. Қазақстан инвестиция тарту мақсатында корпоративтік салықтан босату және мүлік салығын төмендету сияқты айтарлықтай салықтық жеңілдіктер ұсынады. Зерттеу АЭА-дағы қоғамдық басқару үдерістерінің табысты болуы басқару құрылымдары мен ұлттық экономикалық мақсаттарға сәйкестігіне тәуелді екенін көрсетеді. Сонымен қатар, АЭА экономикалық әлеуетін барынша арттыру үшін басқарудың икемді модельдерінің маңыздылығы атап өтіледі. Мақала Қазақстандағы арнайы экономикалық аймақтардағы мемлекеттік басқару механизмдерінің жалпы даму үрдісін талдап, қазіргі мәселелерді анықтап, олардың болашақтағы дамуына қатысты ұсыныстар береді.

Түйін сөздер: қоғамдық басқару механизмдері, арнайы экономикалық аймақтар, преференциялар, даму, инвестиция, өнеркәсіптік даму.

РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В СПЕЦИАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЗОНАХ КАЗАХСТАНА

Бокаев Б.

PhD, исследователь
Сиракузский Университет
Школа гражданства и связей с
общественностью Максвелла, США
e-mail: b.bokayev@syr.edu
ORCID: 0000-0002-1037-7085

Қонысбек А.*

докторант PhD
Академия государственного управления
при Президенте Республики Казахстан
e-mail: a.konysbek@apa.kz
ORCID: 0000-0002-6950-7374

Нефас С.

PhD, профессор
Университет Миколаса Ромериса
Вильнюс, Литва
e-mail: saunef@mruni.eu
ORCID: 0000-0003-3740-1169

Аннотация. Специальные экономические зоны (СЭЗ) играют ключевую роль в стимулировании экономического роста, привлечении прямых иностранных инвестиций (ПИИ) и развитии индустриальной диверсификации. В Казахстане СЭЗ создаются для поддержки перехода страны к диверсифицированной и устойчивой экономике. Данная статья анализирует развитие механизмов государственного управления, регулирующих СЭЗ в Казахстане, уделяя особое внимание нормативно-правовой базе, институциональным структурам и политическим мерам, направленным на повышение их эффективности и конкурентоспособности. В настоящее время в Казахстане функционируют 14 СЭЗ, которые привлекли значительный объем инвестиций и способствовали созданию рабочих мест в регионах. Государство предоставляет существенные налоговые льготы, включая освобождение от корпоративного налога и снижение имущественных налогов, что делает казахстанские СЭЗ привлекательными для инвесторов. Исследование показывает, что успешность механизмов государственного управления в СЭЗ зависит от структуры управления и соответствия национальным экономическим целям, подчеркивая значимость гибких моделей управления для максимизации экономических преимуществ СЭЗ. В работе рассматривается общее развитие механизмов государственного управления в СЭЗ Казахстана, выявляются существующие проблемы и предлагаются рекомендации для дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: механизмы государственного управления, специальные экономические зоны, преференции, развитие, инвестиции, индустриальное развитие.

МРНТИ 06.73.02

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-109-120>**Искаков Б. М.***

К. Э. Н.

Университет «Туран-Астана», Астана, Казахстан
e-mail: iskakov82@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-3989-7631

Тузубекова М. К.

К. Э. Н.

Университет «Туран-Астана», Астана, Казахстан
e-mail: t-madina@yandex.ru
ORCID: 0000-0001-7135-4402

Аскарров Д.

докторант PhD

Евразийский национальный университет
им. Л. Н. Гумилева,
Астана, Республика Казахстан
e-mail: dyqa7kz@gmail.com
ORCID: 0009-0001-2588-7563

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ С ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Аннотация. Теневая экономика представляет собой одну из ключевых проблем, препятствующих устойчивому развитию государств, поскольку она подрывает налоговые поступления, способствует росту коррупции и искажает конкурентную среду. В рамках данной работы исследуется зарубежный опыт борьбы с теневой экономикой, включая стратегии и механизмы, которые используются в различных странах.

В данной научной статье особое внимание уделяется следующим аспектам.

Анализируется роль прозрачного законодательства, совершенствования налоговой системы и внедрения антикоррупционных мер. Рассматриваются методы цифровизации, такие как внедрение электронных платежных систем, онлайн-декларирование доходов и применение технологий блокчейн. В статье изучаются подходы к стимулированию легальной экономической деятельности, включая налоговые льготы и программы поддержки малого и среднего бизнеса. Анализируется важность совместных усилий в противодействии транснациональным схемам уклонения от налогов и отмыванию денег.

В научной статье авторами представлена сравнительная характеристика успешных практик стран с разным уровнем экономического развития, таких как Сингапур, Швеция, Германия, Южная Корея, США и т. д. На основе изученного опыта предложены рекомендации, адаптированные для применения в странах с развивающейся экономикой.

Аннотация подчеркивает значимость комплексного подхода, сочетающего нормативные, технологические и социальные меры, для эффективной борьбы с теневой экономикой.

Ключевые слова: теневые экономические явления, теневая экономика, зарубежный опыт, противодействие теневой экономике, инструменты противодействия, методы противодействия.

ВВЕДЕНИЕ

Теневая экономика – это совокупность экономической деятельности, которая осуществляется вне рамок государственного контроля и учета. Она включает уклонение от налогов, нелегальную трудовую деятельность, коррупцию и другие формы экономической активности, направленные на обход законов и регуляций. Борьба с теневой экономикой является важной задачей для обеспечения экономической стабильности, увеличения налоговых поступлений и повышения социальной справедливости. По результатам глобального исследования теневой экономики в мире, проведенного австрийским ученым Ф. Шнайдером и голландским ученым А. Буеном, видно, что как минимум 162 из 201 страны мира подвержены теневизации экономики [1]. Это говорит о том, что теневая экономика носит глобальный характер, и проблема противодействия ей является на сегодняшний день актуальной. Борьба с теневой экономикой требует комплексного подхода, включающего институциональные, технологические, налоговые и социальные меры. Успех зависит от согласованности действий государства, бизнеса и общества, а также от учета локальных

особенностей при реализации реформ. Эффективное противодействие теневой экономике способствует укреплению государственной экономики, повышению уровня жизни и социальной справедливости.

Целью исследования является обобщение опыта зарубежных стран в противодействии теневой экономике и выявление эффективных стратегий и подходов, применяемых в международной практике. А также анализ факторов успеха и причин неудач различных мер и инициатив. Оценка возможности адаптации зарубежного опыта к условиям конкретной страны или региона. Разработка рекомендаций для совершенствования национальной политики в области снижения уровня теневой экономики.

В связи с этим была сформирована *гипотеза*: использование эффективных механизмов и стратегий, апробированных в зарубежной практике борьбы с теневой экономикой, способствует значительному снижению уровня теневого сектора в национальной экономике при условии их адаптации к социально-экономическим, культурным и правовым особенностям конкретной страны.

Научная новизна работы может заключаться в следующих аспектах:

1. Комплексный сравнительный анализ методов. В работе представляется уникальный анализ стратегий борьбы с теневой экономикой в различных странах, акцентирующий внимание на специфических инструментах, применяемых в условиях разного уровня экономического развития, уровня цифровизации и институциональной зрелости.

2. Адаптация международного опыта. Формируется инновационная модель адаптации успешных зарубежных практик с учетом уникальных культурных, институциональных и экономических условий конкретной страны.

3. Анализ нестандартных подходов. В работе рассматриваются оригинальные, малоизученные методы борьбы, такие как привлечение общественных организаций, использование «мягкой силы» через обучение и пропаганду и стимулирование саморегулирования бизнеса.

4. Исследование теневой экономики в контексте глобализации. Работа впервые рассматривает теневую экономику как трансграничное явление и предлагает пути международного сотрудничества, в том числе создание глобальных цифровых платформ для отслеживания нелегальных финансовых потоков.

Эти аспекты делают исследование актуальным и ценным как с теоретической, так и с практической точки зрения.

ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Анализом зарубежного опыта борьбы с теневой экономикой занимались многие ученые, исследуя различные аспекты этой проблемы в зависимости от экономических, политических и социальных условий различных стран. Так, О. В. Федонина считает, что «одним из действенных инструментов детенизации во многих странах мира являются прежде всего системы и механизмы финансового контроля за доходами противоправного происхождения» [2, с. 34]. А. А. Шумских, рассматривая зарубежный опыт противодействия теневой экономике, полагает, что «основными направлениями борьбы с тeneвым сектором экономики должны стать преобразования в общественной и политической сферах страны в комплексе с мероприятиями, направленными на выведение бизнеса из тени» [3, с. 526]. С. А. Баранов, анализируя опыт противодействия тeneвым экономическим явлениям в зарубежных странах, выделяет среди эффективных механизмов, наработанных мировой практикой, антикоррупционный, законодательный и налоговый [4, с. 23]. И. В. Неженская, проведя анализ опыта борьбы с тeneвизацией экономики США, считает, что основным направлением действий по снижению уровня теневой экономики является борьба с коррупцией и повышение доверия бизнеса к властным структурам [5, с. 19]. Э. А. Акопян, проведя комплексный анализ зарубежного опыта противодействия теневой экономике, пришел к выводу о том, что «внедрение системы электронных платежей (в том числе и обязательное) приносит

ощутимые результаты как на развивающихся рынках, так и в хорошо развитых странах с высоким уровнем технологической развитости» [6, с. 99].

В подготовленном в 2017 году Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) докладе под названием «Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and threats» («Проливая свет на теневую экономику: возможности и угрозы») [7] приводятся инструменты борьбы с теневой экономикой различных стран. В данном докладе инструменты противодействия и предупреждения теневой экономики разделены на несколько частей. В некоторых странах, например, налажена система обучения налогоплательщиков основам налогообложения и упрощения процедуры уплаты налогов. Так, в Японии с октября 2015 года всем физическим и юридическим лицам выдается уникальный идентификатор, известный как «Мой номер». Данный идентификатор выдается частным лицам муниципальными учреждениями, а корпорациям – Национальным налоговым агентством (NTA) этой страны. Каждому жителю страны присваивается уникальный пожизненный идентификационный номер, призванный облегчить работу с данными налогоплательщиков и предотвратить мошенничества с налогами и социальными выплатами [8]. Данная система была введена в целях упрощения взаимодействия налогоплательщиков с правительством.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

При написании статьи применялись следующие методы:

Анализ и синтез

Проведен сбор, систематизация и обобщение данных из научной литературы, аналитических отчетов, законодательных актов и официальных статистических источников зарубежных стран.

Сравнительный анализ

Исследованы подходы к борьбе с теневой экономикой в странах с разным уровнем экономического развития, что позволило выявить сильные и слабые стороны различных стратегий.

Метод кейс-стади (case study)

При изучении данного метода подробно изучены успешные примеры из практики таких стран, как Сингапур, Швеция, Германия, Южная Корея и США, с фокусом на применяемые технологии, законодательные реформы и налоговые меры.

Экономико-статистический анализ

Использовались количественные методы для оценки динамики сокращения теневой экономики и эффективности реализуемых мер на основе данных международных организаций (например, Всемирного банка, МВФ, ОЭСР).

Контент-анализ

Проведен анализ текстов правовых актов, стратегий и доктрин, связанных с борьбой с теневой экономикой, для выявления ключевых элементов нормативной базы.

Прогностический метод

На основе изученного опыта предложены сценарии внедрения зарубежных практик в национальные условия с учетом возможных экономических и социальных эффектов.

Эти методы позволили обеспечить многогранный и глубокий подход к исследованию, а также разработать практические рекомендации.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Анализ показал, что в странах с низким уровнем теневой экономики (Швеция, Германия) ключевую роль играют четкие и прозрачные законодательные рамки. Антикоррупционные меры и минимизация бюрократии оказывают прямое влияние на снижение масштабов теневого сектора.

В таких странах, как Южная Корея и Сингапур, внедрение электронных платежных систем, блокчейна и онлайн-декларирования доходов значительно увеличило налоговую

прозрачность. Например, в Южной Корее использование онлайн-систем учета транзакций привело к увеличению налоговых поступлений на 15% за 5 лет.

В государствах с высокими социальными стандартами (например, в скандинавских странах) эффективные программы поддержки малого бизнеса и налоговые льготы для легального сектора способствовали значительному сокращению теневой деятельности.

Взаимодействие через международные организации, такие как ОЭСР и FATF, позволило значительно ограничить транснациональные схемы отмывания денег и уклонения от налогов. Например, автоматический обмен налоговой информацией (AEOI) стал эффективным инструментом для предотвращения офшорных операций.

В развивающихся странах адаптация зарубежного опыта показала необходимость учета местных особенностей.

Например, в Индии интеграция цифровых технологий сопровождалась широкой образовательной кампанией, что обеспечило вовлечение граждан в легальный экономический оборот [9].

В Дании принята несколько иная система: все физические лица старше пятнадцати лет, а также юридические лица получают электронные сообщения от всех государственных органов на один почтовый адрес, предоставленный правительством на защищенной общественной платформе. Вся личная информация – от налоговых сведений до медицинских данных – отправляется через этот защищенный канал. Далее физические лица и компании открывают свой защищенный почтовый адрес и пользуются им по потребности.

В Мексике Служба налоговой администрации (SAT) с 2014 года усилила процессы регистрации налогоплательщиков в Федеральном реестре налогоплательщиков (RFC). Граждане теперь могут зарегистрироваться в реестре онлайн, используя уникальный национальный регистрационный код, который содержит идентификационные данные, сертифицированные Национальным регистром населения. Этот же номер используется и для доступа к другим общественным службам, например социального обеспечения. После завершения процесса онлайн-регистрации налогоплательщик завершает процесс в офисе Службы налоговой администрации, используя документы, удостоверяющие личность и биометрические данные. Указанные изменения позволяют работодателям оперативно выяснять, зарегистрировался ли в данной системе каждый новый сотрудник, и если еще не зарегистрировался, это может сделать за него работодатель (при условии, что сам работодатель зарегистрирован) без необходимости посещения офиса Службы налоговой администрации. Другим направлением в процессе предупреждения и противодействия теневой экономике является автоматизация сбора данных.

Так, в Сингапуре налоговое управление использует данные об автомобилях и о взносах сотрудников всех предприятий в Центральный резервный фонд, чтобы иметь возможность определять, осуществляет та или иная компания какую-либо деятельность, тем самым определяя, является ли конкретная компания активным или неактивным участником рынка.

В Соединенном Королевстве налоговая и таможенная служба Ее Величества (HMRC) собирает данные о торговых эквайерах для выявления несоответствий в отчетных данных, представляемых каждым налогоплательщиком, путем вычисления «контрольных показателей». Если будет выявлено несоблюдение установленных требований, все представленные в налоговый орган данные подлежат тщательной проверке, и если потребуется – расследованию.

Соккрытие разрешенной хозяйственной деятельности неблагоприятно сказывается на разделении труда, увеличивает издержки в процессе производства и реализации сделок на рынке, отрицательно влияет на качество продукции. В теневом секторе экономики ключевое значение имеет «риск разоблачения». Работающие нелегально из-за этого риска работают с ограниченным кругом хозяйствующих субъектов, несмотря на то что при инте-

грации могли бы получать гораздо большую прибыль. Риск разоблачения снижает темпы развития компании, теряется эффективность использования тех преимуществ, которыми обладает крупное производство, многие инновационные достижения науки и техники, возможности рекламы, требующие регистрации, остаются неиспользованными.

Воздействие нелегальной экономики на международные отношения в экономической сфере также неблагоприятно. Крупные потоки денежных средств, полученных незаконным путем, вливаясь в мировую экономику, оказывают дестабилизирующий эффект на финансово-кредитные институты, искажают структуру платежного баланса страны, негативно влияют на ценовую политику, а также на доходы частных компаний.

Специалисты ООН считают, что недооценка влияния незаконно полученного капитала на международную экономику создает серьезную опасность. По данным исследования The United Nations Office on Drugs and Crime, денежные средства, вовлеченные в незаконный оборот наркотиков, в 2010–2015 гг. составили 5,2 трлн долл. [10]. По данным других исследователей, эти цифры еще выше. Так, в European Drug Report 2017 указывалось, что в 2016 году незаконный оборот наркотиков составил 10% от всей мировой торговли [11]. Такие масштабы дают возможность преступным организациям воздействовать на мировую финансовую систему, что недопустимо.

Преступность, имеющая организованный характер, всегда проявляет склонность к нарушению суверенности государства. В результате преступной деятельности страны лишь формально остаются суверенными. Государственная власть, которая не может контролировать импорт оружия, нелегальную иммиграцию, ввоз наркотиков, по сути, не может обеспечить экономическую безопасность страны и эффективно управлять государственным бюджетом.

Исследования итальянского экономиста D. Coletto показали, что теневая экономическая деятельность при своем разрастании и усилении вплетается в неэкономические сферы жизнедеятельности общества и государственного управления (Рисунок 1).

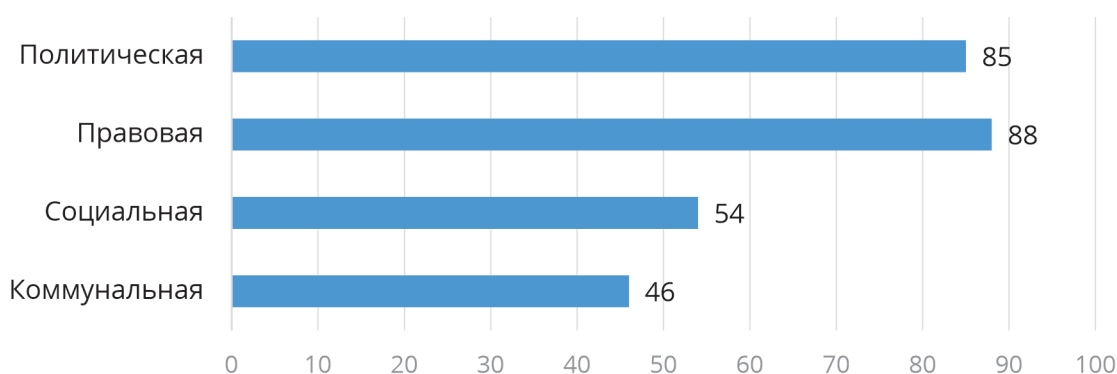

Рисунок 1 – Включенность субъектов теневой экономической деятельности в неэкономические сферы государства и общества (на примере стран Латинской Америки)

Примечание: составлено авторами на основе источника [12]

Теневая экономика, представляющая собой экономическую деятельность, скрываемую от государственного контроля и налогообложения, присутствует во всех странах мира, хотя ее масштабы значительно различаются. Согласно данным Международного валютного фонда, опубликованным в январе 2022 года, доля теневой экономики в валовом внутреннем продукте (ВВП) различных стран варьируется от 7% до более чем 60%.

Здесь следует отметить, что опасность теневой экономики имеет место не только для развивающихся стран (Рисунок 2).

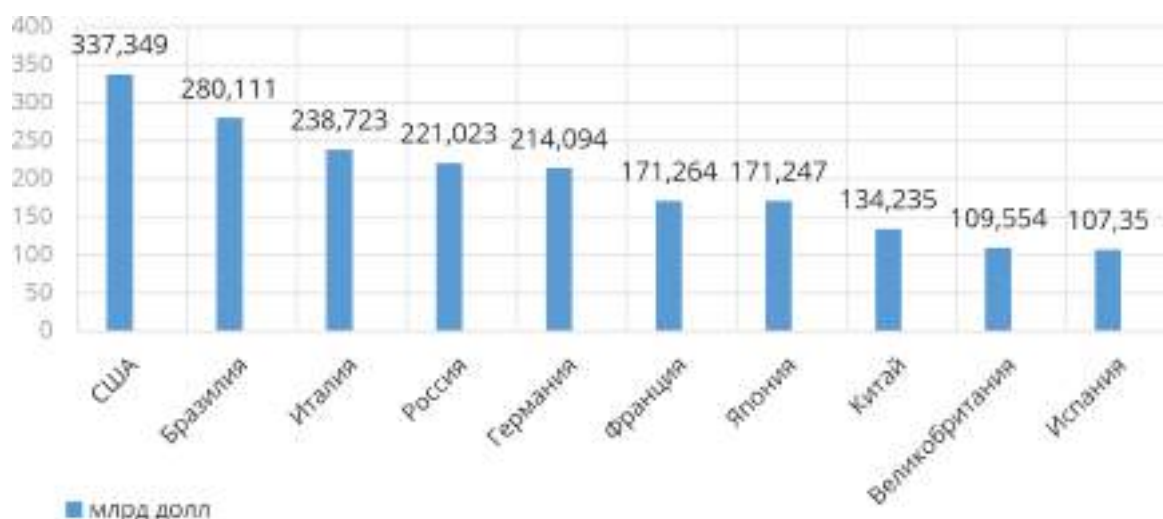

Рисунок 2 – Рейтинг первой десятки стран с теневой экономикой (млрд долл.)

Примечание: составлено авторами на основе источника [13]

Международная исследовательская организация Tax Justice Network (TJN), занимающаяся независимыми расследованиями в области уклонений от уплаты налогов, в конце 2021 года составила своеобразный рейтинг стран – мировых лидеров по потерям налоговых поступлений из-за масштабной теневой экономической деятельности в рамках национальной экономики (млрд долл.): США – 337,3; Бразилия – 280,1; Италия – 238,7; Россия – 221; Германия – 215; Франция – 171,3; Япония – 171,1; Китай – 134,4; Великобритания – 109,2; Испания – 107,4.

На XII Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями указывалось на то, что организованная преступная деятельность представляет собой серьезную опасность как для национальной, так и мировой экономики и стабильности. По сути своей такая деятельность является открытым нападением на политическую и законодательную власти, в результате чего возникает угроза суверенитету страны. Нелегальная деятельность дестабилизирует нормальное развитие социально-экономических институтов, профанирует их, что вызывает недоверие к демократии в целом как к справедливому устройству государства и общества. Замедляется рост экономики и социального благополучия, а все достигнутые цели не приносят ожидаемого эффекта. Криминальная деятельность получает сверхдоходы, совершая преступный акт по отношению ко всему населению страны. Под ее контроль полностью попадают определенные слои общества, категории людей, например, что особенно опасно, женщины и дети, которые используются в качестве инструмента получения прибыли в преступных сферах.

Актуальными для всех стран являются разнообразные технологии, разработанные и внедренные в практику государственных органов для уменьшения количества случаев мошенничества с личными данными и автоматизации всех процессов. Например, в Индии правительство создало общенациональную биометрическую базу данных на основе отпечатков пальцев и изображений радужной оболочки глаза более чем миллиарда жителей страны. Этим так называемым резидентам выдается 12-значный идентификационный номер налогоплательщика («номер Aadhaar»), который используется в целях безопасности во многих приложениях государственного и частного секторов – от начисления пенсий до начисления заработных плат и распределения социальных благ. Использование идентификационного номера налогоплательщика в настоящее время является обязательным, например, для заполнения деклараций по подоходному налогу и в ряде других случаев.

В Бразилии введено обязательное электронное выставление счетов: электронная отправка, получение и хранение счетов между поставщиками и покупателями. Это помогло

создать национальную систему цифрового бухгалтерского учета SPED, которая позволяет напрямую сообщать о годовых налогах на прибыль компаний и другую налоговую информацию. Налоговые органы Бразилии теперь могут просматривать, оценивать и принимать меры на основе полученной информации почти мгновенно, например, наложение штрафов в режиме реального времени.

Государственная поддержка противодействия теневой экономике в Финляндии отличается тем, что на базе налоговой службы имеется Информационный отдел теневой экономики (GEIU), который действует в соответствии с законодательством страны. GEIU имеет право получать доступ к информации от других государственных агентств. Данный отдел способствует борьбе с теневой экономикой путем создания, публикации и распространения информации о теневой экономике и ее контроле государством среди целевых групп населения.

Во Франции налоговая служба тесно сотрудничает со всеми агентствами по борьбе с мошенничеством. Эти отношения формализованы меморандумами о взаимопонимании (MOU) – это необязательные соглашения между двумя или более сторонами. В меморандуме изложены условия и детали понимания, включая требования и обязанности каждой из сторон. Такие меморандумы о взаимопонимании заключены налоговой службой с таможенным агентством и TRACFIN – французской финансовой разведывательной службой, которая сообщает в судебные органы о подозрительных операциях. Французская налоговая служба также тесно сотрудничает и с полицией. В ноябре 2010 года было создано специальное подразделение из сотрудников полиции и налоговых инспекторов с полномочиями полиции. В 2014 году была создана Целевая группа по НДС для обмена информацией и координации усилий в области противодействия теневой экономике. Немаловажным является информирование населения о вреде теневой экономики и ее отрицательном влиянии на уровень жизни граждан.

В Канаде налоговая служба работает с федеральными, региональными и местными рабочими группами по противодействию теневой экономике в рамках различных программ, включая «Программу обучения школьников». Данная программа позволяет знакомить обучающихся с рядом наиболее актуальных в стране профессий, с требованиями налоговой системы и последствиями участия гражданина в теневой экономике, а модуль «Ответственное гражданство» наглядно дает понятие молодым канадцам, что существует тесная взаимосвязь между четкой работой налоговой системы и качеством жизни в Канаде.

В Венгрии Национальная налоговая и таможенная администрация (NTCA) ввела в 2016 году государственную систему классификации соответствия налогоплательщиков в целях укрепления партнерских отношений с налогоплательщиками и желая заставить рискованных налогоплательщиков соблюдать установленный регламент уплаты налогов. Национальная налоговая и таможенная администрация выводит рейтинг налогоплательщиков в реестре предприятий по итогам работы за каждый квартал (более 550 тыс. налогоплательщиков), по данным последнего дня квартала, в сравнении с условиями, предусмотренными правовыми нормами. По результатам рейтинга надежные налогоплательщики имеют по закону право на определенные льготы, что служит признанием их законопослушного поведения. К рискованным налогоплательщикам соответственно применяются более строгие правила [14].

В Казахстане почти 20% экономики находится в тени. Рост доли ненаблюдаемого производства товаров и услуг зафиксирован в торговле и транспортной сфере.

Размер теневой экономики в Казахстане уменьшается. Согласно данным БНС АСПИР РК, доля ненаблюдаемой экономики в ВВП в 2023 году составила 19,75%.

Годом ранее размер экономики, находящейся в тени, оценивался в 22,25%, в 2021 году – 28,21%.

Уровень ненаблюдаемого объема производства товаров и услуг в Казахстане ниже, чем в ряде стран СНГ. По оценке Ассоциации дипломированных сертифицированных бух-

галтеров (ACCA), доля теневой экономики в России составляет 39%, в Украине – 46%. А в Азербайджане, по расчетам ACCA, более 67% экономики находится в тени.

Однако в глобальном масштабе (19,75%) уровень теневой экономики в РК еще высок.

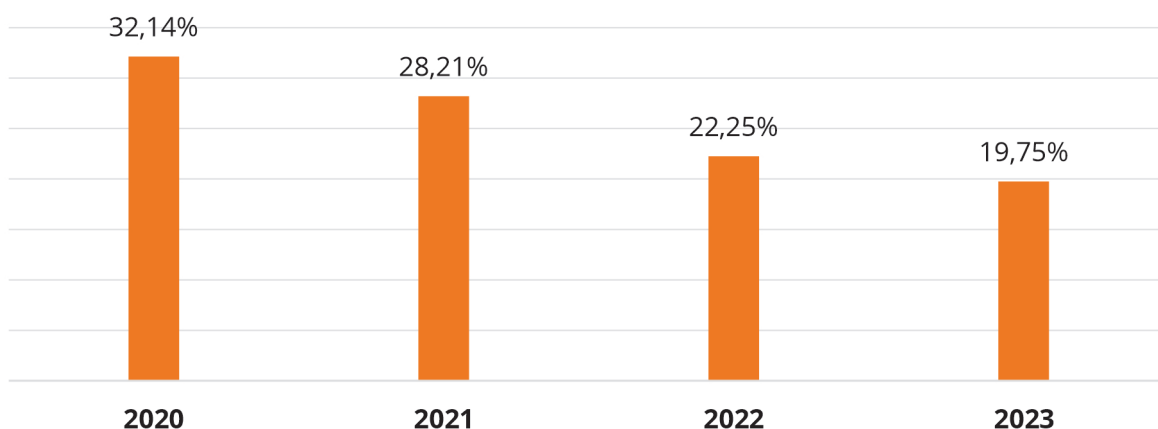

Рисунок 3 – Доля ненаблюдаемой экономики (% в ВВП)

Примечание: составлено авторами на основе источника [15]

Динамика изменения доли ненаблюдаемой экономики в производстве товаров и услугах разнонаправленная. С 2020 по 2023 год доля теневой экономики в товарном производстве упала с 6,30% до нынешних 5,20%, а в производстве услуг – с 21,30 до 18,50%.

Рисунок 4 – Доля ненаблюдаемой экономики в товарном производстве и услугах (%)

Примечание: составлено авторами на основе источника [15]

В то же время в сервисной экономике все больший объем услуг уходит от официального декларирования – доля теневой экономики за этот же период выросла с 19 до 21,2%.

Наиболее активно уходят в тень торговые предприятия – в отрасли оптовой и розничной торговли (с учетом ремонта автомобилей) в 2022 году порядка 9,2% услуг оказывались без соответствующего официального оформления. Годом ранее эта доля оценивалась ниже – на уровне 8,2% [16].

Также достаточно заметное увеличение ненаблюдаемой экономики зафиксировано в транспортно-логистической отрасли – с 3,7 до 3,9%.

Производители сельскохозяйственной продукции, напротив, активно легализуются, за год доля ненаблюдаемого производства в общем объеме выпуска уменьшилась с 3,4 до 2,5%.

В секторе операций с недвижимостью доля теневой экономики за год уменьшилась с 6,9 до 6,3%.

Многие инструменты противодействия теневой экономике, введенные зарубежными странами, безусловно, целесообразно было бы внедрить и в нашей стране. Например, метод информирования населения о вреде теневой экономики, используемый Канадой как один из инструментов противодействия теневой экономике, следовало бы попробовать внедрить и в Казахстане. Однако следует помнить, что неэффективно и неразумно бездумно перенимать опыт зарубежных стран и внедрять его в отечественную практику, поскольку всегда необходимо помнить об особенностях культуры, менталитета и иных различий Казахстана и других стран. Анализ зарубежного опыта противодействия и предупреждения теневой экономики позволяет сделать вывод о том, что приведенные методы достаточно эффективны, поскольку в указанных странах уровень теневой экономики ниже, чем в нашем государстве [17].

Безусловно, низкий уровень теневой экономики перечисленных стран базируется не только на упомянутых инструментах противодействия, но и на большом количестве других факторов. Подобный анализ зарубежного опыта противодействия теневой экономике на предмет возможности применения того или иного инструмента в нашей стране требует постоянного обновления, отслеживания лучшего. Особое внимание следует уделять тем странам, где уровень теневой экономики значительно ниже, чем в Республике Казахстан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Зарубежный опыт борьбы с теневой экономикой подтверждает, что для достижения значительных результатов необходим комплексный подход, включающий институциональные реформы, внедрение технологий, создание экономических стимулов и международное сотрудничество.

Внедрение цифровых технологий, таких как электронные платежи, онлайн-декларирование и блокчейн, существенно повышает прозрачность экономических операций и снижает возможности для ведения теневой деятельности. Однако успешное применение этих технологий требует предварительной подготовки инфраструктуры и повышения цифровой грамотности населения.

Опыт стран с развитой экономикой (например, Швеции и Германии) демонстрирует, что снижение уровня теневой экономики связано с предоставлением налоговых льгот, поддержки малому бизнесу и других стимулов для ведения легальной экономической деятельности.

Координация усилий на международном уровне, включая обмен налоговой информацией и борьбу с транснациональными схемами отмывания денег, является важным элементом успешной стратегии противодействия теневой экономике.

Адаптация зарубежных практик требует учета специфики национальных условий. Например, экономическая структура, уровень цифровой грамотности и культурные особенности определяют эффективность применяемых мер.

Высокий уровень доверия к государству и его институтам является ключевым фактором снижения теневой экономики. Это подразумевает прозрачное управление, снижение уровня коррупции и повышение эффективности правоприменительной системы.

Опыт показывает, что универсальных решений не существует. Каждая страна должна вырабатывать свою стратегию, комбинируя успешные элементы зарубежных практик и собственные разработки.

Изучение зарубежного опыта борьбы с теневой экономикой предоставляет ценные уроки для разработки эффективных мер на национальном уровне. Ключевым является не просто заимствование успешных практик, но и их адаптация с учетом институциональных, экономических и социальных особенностей конкретного государства. Такой подход способствует формированию более прозрачной, устойчивой и конкурентоспособной экономики.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Travis Wiseman U.S. Shadow Economies: A State level Study. URL: [http:// papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2208637](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2208637)
2. Федонина О. В., Федонин А. Д. Зарубежный опыт в решении проблем в сфере теневой экономики на уровне страны и региона // Контентус. 2022. № 12 (89). С. 31–38.
3. Шумских А. А. Зарубежный опыт противодействия теневой экономике // Актуальные вопросы развития национальной экономики. Материалы VI Международной заочной научно-практической конференции. 2021. С. 519–527.
4. Баранов С. А. Зарубежный опыт борьбы с теневизацией экономики // Актуальные проблемы современности: наука и общество. 2020. № 3 (8). С. 21–25.
5. Неженская И. В. Анализ зарубежной практики борьбы с теневой экономикой // АНИ: экономика и управление. 2023. № 1. С. 18–20.
6. Акопян Э. А. Опыт борьбы с теневой экономикой в европейских странах. Вестник университета. 2018. № 1. С. 96–101.
7. Официальный сайт Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). URL: <https://www.oecd.org/> (дата обращения: 30.04.2021).
8. Литвиненко А. Н., Татевосян А. С. Зарубежный опыт противодействия теневым экономическим явлениям // Ученые записки Санкт-Петербургского им. В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. 2021. № 2 (78). С. 88–92.
9. Jain A.K. The Informal City: Inclusive Growth For Poverty Alleviation. – New Delhi: Read worthy Publications (P) Ltd., 2011. – 366 p.
10. World Drug Report 2015 / United Nations Office on Drugs and Crime // http://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2021.pdf.
11. World Drug Report 2017 // http://www.unodc.org/wdr2017/field/WDR_2017_presentation_launch_version.pdf.
12. Coletto D. The Informal Economy and Employment in Brazil: Latin America, Modernization, and Social Changes. – London: Palgrave Macmillan, 2010. – 288 p.
13. The Cost of Tax Abuse. A Briefing Paper on the Cost of Tax Evasion Worldwide // <https://www.taxjustice.net/wp-content/uploads/2014/04/Cost-of-TaxAbuse-TJN-2011.pdf>.
14. Официальный сайт Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). URL: [https:// www.oecd.org/](https://www.oecd.org/) (дата обращения: 30.04.2021).
15. Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК, <https://stat.gov.kz/ru/> <https://stat.gov.kz/ru>
16. Башкатов Б. И., Бекжанова Т. К. О подходах к определению криминальной составляющей теневой экономики в Республике Казахстан // Вопросы статистики. – 2010. – № 5. – С. 25–29.
17. Байзаков Д. Теневая экономика и ее влияние на поступление доходов в государственный бюджет // Диссертация на соискание степени доктора по профилю 6D050600 – Экономика. Астана, 2018. – 194 с.

REFERENCES

1. Travis Wiseman U.S. Shadow Economies: A State level Study. URL: [http:// papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2208637](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2208637)
2. Fedonina O.V., Fedonin A.D. Zarubezhnyi opyt v reshenii problem v sfere tenevoi ehkonomiki na urovne strany i regiona // Kontentus. 2022. № 12 (89). S. 31–38.
3. Shumskikh A.A. Zarubezhnyi opyt protivodeistviya tenevoi ehkonomike // Aktual'nye voprosy razvitiya natsional'noi ehkonomiki. Materialy VI Mezhdunarodnoi zaochnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii. 2021. S. 519–527.
4. Baranov S.A. Zarubezhnyi opyt bor'by s tenevizatsiei ehkonomiki// Aktual'nye problemy sovremennosti: nauka i obshchestvo. 2020. № 3 (8). S. 21–25.
5. Nezhenskaya I.V. Analiz zarubezhnoi praktiki bor'by s tenevoi ehkonomikoi // ANI: ehkonomika i upravlenie. 2023. № 1. S. 18–20.
6. Akopyan E.H.A. Opyt bor'by s tenevoi ehkonomikoi v evropeiskikh stranakh. Vestnik universiteta. 2018. № 1. S. 96–101.
7. Ofitsial'nyi sait Organizatsii ehkonomicheskogo sotrudnichestva i razvitiya (OEHSR). URL: [https:// www.oecd.org/](https://www.oecd.org/) (data obrashcheniya: 30.04.2021).
8. Litvinenko A.N., Tatevosyan A.S. Zarubezhnyi opyt protivodeistviya tenevym ehkonomicheskim yavleniyam // Uchenye zapiski Sankt-Peterburgskogo imeni V.B. Bobkova filiala Rossiiskoi tamozhennoi akademii. 2021. № 2 (78). S. 88–92.

9. Jain A.K. The Informal City: Inclusive Growth For Poverty Alleviation. – New Delhi: Read worthy Publications (P) Ltd., 2011. – 366 p.
- 10 World Drug Report – 2015 / United Nations Office on Drugs and Crime // http://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2021.pdf.
11. World Drug Report – 2017 // http://www.unodc.org/wdr2017/field/WDR_2017_presentation_launch_version.pdf.
- 12 Coletto D. The Informal Economy and Employment in Brazil: Latin America, Modernization, and Social Changes. – London: Palgrave Macmillan, 2010. – 288 p.
- 13 The Cost of Tax Abuse. A Briefing Paper on the Cost of Tax Evasion Worldwide // <https://www.taxjustice.net/wp-content/uploads/2014/04/Cost-of-TaxAbuse-TJN-2011.pdf>.
14. Ofitsial'nyi sait Organizatsii ehkonomicheskogo sotrudnichestva i razvitiya (OEHSR). URL: <https://www.oecd.org/> (data obrashcheniya: 30.04.2021).
15. Byuro natsional'noi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam RK <https://stat.gov.kz/ru/> <https://stat.gov.kz/ru/>
- 16 Bashkatov B.I., Bekzhanova T.K. O podkhodakh k opredeleniyu kriminal'noi sostavlyayushchei te-nevoi ehkonomiki v Respublike Kazakhstan // Voprosy statistiki. – 2010. – №5. – S. 25-29.
17. Baizakov D. Tenevaya ehkonomika i ee vliyanie na postuplenie dokhodov v gosudarstvennyi byudzheth// Dissertatsiya na soiskanie stepeni doktora po profilu 6D050600 – Ehkonomika. Astana, 2018. – 194 s.

КӨЛЕҢКЕЛІ ЭКОНОМИКАМЕН КҮРЕСУДЕГІ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Искаков Б. М.*

К. Э. Н.

«Туран-Астана» университеті Астана қ.,
Қазақстан
e-mail: iskakov82@mail.ru
ORCID ID: 0000-0002-3989-7631

Тузубекова М. К.

К. Э. Н.

«Туран-Астана» университеті Астана қ.,
Қазақстан
e-mail: t-madina@yandex.ru
ORCID 0000-0001-7135-4402

Аскаров Д.

PhD докторанты

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Астана қ., Қазақстан
e-mail: dyqa7kz@gmail.com
ORCID: 0009-0001-2588-7563

Аңдатпа. Реферат: көлеңкелі экономика мемлекеттердің тұрақты дамуына кедергі келтіретін негізгі проблемалардың бірі. Өйткені ол салық түсімдеріне нұқсан келтіреді, сыбайлас жемқорлықтың өсуіне ықпал етеді және бәсекелестік ортаны бұрмалайды. Осы жұмыс шеңберінде түрлі елдерде қолданылатын стратегиялар мен тетіктерді қоса алғанда, көлеңкелі экономикамен күресудің шетелдік тәжірибесі зерттеледі.

Бұл ғылыми мақалада келесі аспектілерге ерекше назар аударылады:

Ашық заңнаманың, салық жүйесін жетілдірудің және сыбайлас жемқорлыққа қарсы шараларды енгізудің рөлі талданады. Электрондық төлем жүйелерін енгізу, кірістерді онлайн декларациялау және блокчейн технологияларын қолдану сияқты цифрландыру әдістері қарастырылуда.

Мақалада салықтық жеңілдіктер мен шағын және орта бизнесті қолдау бағдарламаларын қоса алғанда, заңды экономикалық қызметті ынталандыру тәсілдері қарастырылады. Салықтан жалтару мен ақшаны жылыстатудың трансұлттық схемаларына қарсы тұрудағы бірлескен күш-жігердің маңыздылығы талданады.

Ғылыми мақалада авторлар экономикалық дамудың әртүрлі деңгейлері бар елдердің табысты тәжірибелерінің салыстырмалы сипаттамаларын ұсынады. Мысалы, Сингапур, Швеция, Германия, Оңтүстік Корея, АҚШ және басқа елдердің зерттелген тәжірибеге сүйене отырып, дамушы экономикаларда қолдануға бейімделген ұсыныстарды ұсынады. Реферат көлеңкелі экономикамен тиімді күресу үшін нормативтік, технологиялық және әлеуметтік шараларды біріктіретін кешенді тәсілдің маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: көлеңкелі экономикалық құбылыстар, көлеңкелі экономика, шетелдік тәжірибе, көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл, қарсы іс-қимыл құралдары, қарсы іс-қимыл әдістері.

FOREIGN EXPERIENCE IN COMBATING THE SHADOW ECONOMY

Iskakov B. M.*

c. e. s.

Turan-Astana University, Astana, Kazakhstan

e-mail: iskakov82@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3989-7631

Askarov D.

PhD student L.N. Gumilyov Eurasian National

University Astana, Republic of Kazakhstan

e-mail: dyqa7kz@gmail.com

ORCID: 0009-0001-2588-7563

Tuzubekova M. K.

c. e. s.

Turan-Astana University, Astana, Kazakhstan

e-mail: t-madina@yandex.ru

ORCID 0000-0001-7135-4402

Abstract: The shadow economy is one of the key problems hindering the sustainable development of states, as it undermines tax revenues, contributes to the growth of corruption and distorts the competitive environment. This work examines the foreign experience of combating the shadow economy, including strategies and mechanisms that are used in various countries.

In this scientific article, special attention is paid to the following aspects:

The role of transparent legislation, improvement of the tax system and implementation of anti-corruption measures are analyzed. Digitalization methods such as the introduction of electronic payment systems, online declaration of income and the use of blockchain technologies are considered. The article examines approaches to stimulating legal economic activity, including tax incentives and programs to support small and medium-sized businesses. The importance of joint efforts in counteracting transnational tax evasion and money laundering schemes is analyzed.

In the scientific article, the authors present a comparative description of successful practices of countries with different levels of economic development, such as Singapore, Sweden, Germany, South Korea and the USA, etc. Based on the studied experience, recommendations adapted for use in developing economies are proposed.

The abstract emphasizes the importance of an integrated approach, combining regulatory, technological and social measures to effectively combat the shadow economy.

Keywords: shadow economic phenomena, shadow economy, foreign experience, counteraction to the shadow economy, counteraction tools, counteraction methods.

Молдабаева А. Қ.*

докторант
Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы
Басқару институты
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: moldabaeva@apa.kz

Зейнелғабдин А. Б.

э. ф. д., профессор
Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару
академиясының Басқару институты
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: a.zeinelgabdin@apa.kz

ГЕОСАЯСИ ӨЗГЕРІСТЕР ЖАҒДАЙЫНДА ТІЛДІК АХУАЛДЫ РЕТТЕУДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРЫ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа. Мақалада Канада, Швейцария, Польша, Литва, Эстония және т.б. көп тілді халқы бар елдер негізінде геосаяси өзгерістер жағдайында тілдік ахуалды реттеудің әлеуметтік-экономикалық құралдары қарастырылған. Тіл саясатының тиімділігін бағалау үшін озық тәжірибелерді анықтауға және оларды басқа елдерге бейімдеуге мүмкіндік беретін салыстырмалы талдау және кейстік зерттеу әдістері қолданылды.

Зерттеудің өзектілігі жаһандану, көші-қон және өзгермелі геосаяси ахуал жағдайында тілдік реттеудің тиімді тетіктерін әзірлеу қажеттілігімен негізделеді. Мақалада тіл саясатының түрлі үлгілері (қос тілділік, көптілділік, ассимиляция) және олардың әлеуметтік интеграцияға, экономикалық ұтқырлық пен ұлттық бірегейлікке әсері қарастырылған.

Салыстырмалы тәсіл көрсетілген елдердегі тіл саясатының қазіргі жағдайын сараптап қана қоймай, сонымен қатар көптілді халқы бар басқа да елдердегі тілдік қатынастарды реттеуге қатысты ұсыныстарды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: тіл саясаты, көптілділік, әлеуметтік-экономикалық құралдар, әлеуметтік интеграция, ұлттық бірегейлік.

КІРІСПЕ

Жаһандану, миграцияның күшеюі, мәдениетаралық және халықаралық байланыстардың нығаюы жағдайында тіл саясаты көптілді елдерде тұрақты әлеуметтік және экономикалық жүйелерді қалыптастырудың маңызды құралына айналуға. Тілдік ахуалды реттеу тілді сақтау және дамытумен ғана шектеліп қалмай, сонымен бірге әртүрлі этностарды және тілдік топтарды әлеуметтік-лингвистикалық топтарға біріктіру жөніндегі мемлекеттік стратегияның маңызды құрамдас бөлігі екенін түсіну маңызды. Бұл тұста тиімді тіл саясатын әзірлеу бірнеше аспектілерді қамтитынын назарға алу керек. Біріншіден, этностық және тілдік тегіне қарамастан барлық азаматтардың теңдігін қамтамасыз ету. Екіншіден, әртүрлі этностар арасындағы келісімді сақтау. Үшіншіден, еңбек және білім берудегі ұтқырлықты қамтамасыз ету. Осыған орай, тіл саясаты ұлттық бірегейлік пен мәдениетті қолдаудағы бірегей маңызды фактор.

Тілдік саясатты жетілдіру барысында көптілді халқы бар Канада, Швейцария, Польша, Литва, Эстония және т.б. елдердің тәжірибесін зерттеудің маңызы ерекше. Бұл елдердің тілдік жағдайды реттеуге деген көзқарастары көптілді сипаты бар елдерге бейімделген шешімдерді ұсынуға мүмкіндік береді:

- жаһандану жағдайында әлем елдері әртүрлі этникалық топтардың үйлесімді өмір сүруін қамтамасыз ету және әлеуметтік тәртіпті сақтау үшін өздерінің тіл саясатын бейімдеу қажеттілігімен бетпе-бет келіп отыр. Көптілді және көпмәдениетті қоғамы бар елдерде бұл міндет ерекше күрделене түседі және кешенді тәсілді қажет етеді;

- азаматтардың экономикалық ұтқырлығын қамтамасыз ету үшін тиімді тіл саясаты маңызды. Көптілді білім беру жүйесін дамытып, азаматтарға мемлекеттік және жеке мекемелерде әртүрлі тілдерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін елдер адами капиталды дамыту және шетелдік инвестицияны тарту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады;

- мемлекеттердің халықаралық ұйымдарға интеграциясының күшеюі, сауда және білім саласындағы байланыстардың кеңеюі сияқты геосаяси өзгерістер тіл саясатына икемді және көп деңгейлі мемлекеттік көзқарасты талап етеді.

Зерттеудің өзектілігі – тіл мәселелерін сәтті реттейтін елдер халықаралық аренада айтарлықтай артықшылықтарға ие болып отыр, мұны Канада, Швейцария, Польша, Литва және басқа да елдердің тәжірибесі растайды.

Ғылыми маңызы – көптілді елдердегі тілдік ахуалды реттеудің халықаралық тәжірибесін және оның әлеуметтік-экономикалық динамикаға әсерін зерттеу әлеуметтік лингвистикалық саясаттың теориясы мен тәжірибесі үшін үлкен маңызға ие. Бұл тілдік стратегияларын оңтайландыруға, интеграциялық үдерістерді жақсартуға және халықаралық аренадағы рөлін нығайтуға ұмтылатын елдер үшін дәлелді ұсыныстарды әзірлеуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – Канада, Швейцария, Польша, Литва, Эстония және т.б. елдердегі тілдік ахуалды реттеудің әлеуметтік-экономикалық құралдарына салыстырмалы талдау жасау. Жұмыс геосаяси өзгерістер жағдайында осы елдердегі тіл саясатының әлеуметтік интеграцияға, экономикалық дамуға және мәдени әртүрлілікке әсерін қарастырады.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Тіл саясаты тек мәдени функция ғана емес, сонымен бірге маңызды әлеуметтік және экономикалық функция. Бірнеше ресми тілдері бар елдерде тілдің қолданылуын реттеу қоғамдық келісім мен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Әдебиеттер теңгерімді тіл саясаты әлеуметтік ұтқырлықты арттыруға және әлеуметтік шиеленісті азайтуға көмектесетінін растайды [1]. Қостілділік пен көптілділікті белсенді түрде қолдайтын Канада мен Швейцариядағы мысалдар мұндай тәсілдер әртүрлі этникалық және тілдік топтардың интеграциясына қалай ықпал ететінін көрсетеді [2].

Канада және Швейцария сияқты этностар мен тілдердің саны көп елдерде тіл саясаты еңбек нарығында және білім беру жүйелерінде ұтқырлықты арттырудың маңызды құралына айналады [3]. Зерттеулер көрсеткендей, тілдік ресурстарға тең қолжетімділік азаматтардың экономикалық ұтқырлығын жақсартады [4]. Көптілді білім беру жүйесін табысты енгізу лингвистикалық және мәдени әртүрлілікті сақтауға көмектеседі және азаматтарға жұмысқа орналасу және білім алу мүмкіндіктеріне кеңірек қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Тілдерді енгізу бизнес пен халықаралық ынтымақтастық үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, бұл жаһандық экономикадағы елдер үшін маңызды [5].

Халықаралық саясаттағы өзгерістер мен жаһандану жағдайында тілді ұлттық бірегейлік пен қауіпсіздікті басқаруда стратегиялық құрал ретінде пайдалану маңызды аспектке айналады. Эстония, Литва сияқты елдерде тіл саясаты сыртқы және ішкі көші-қон ағыны жағдайында ұлттық мәдениетті сақтауға және саяси тұрақтылықты нығайтуға бағытталған [6].

МАТЕРИАЛДАР ЖӘНЕ ӘДІСТЕР

Зерттеуде геосаяси өзгерістер жағдайында тілдік жағдайды реттеудің әлеуметтік-экономикалық құралдарын талдаудың бірнеше әдіснамалық тәсілдері қолданылады.

1-кесте – Қолданылған зерттеу әдістері

Әдістемелік тәсіл	Әдістің сипаттамасы	Зерттеуде қолдану
Салыстырмалы талдау	Түрлі елдердің тіл саясатындағы ерекшеліктер мен айырмашылықтарды анықтау әдісі	Әлеуметтік-экономикалық реттеу құралдарының ерекшеліктерін талдау. Басқа елдердегі бейімделу үшін ең жақсы тәжірибелер мен тәуекелдерді бөліп көрсету
Кейстік зерттеу (Case Studies)	Көптілді халқы бар елдердегі нақты тәжірибеден алынған мысалдарды егжей-тегжейлі зерттеу. Тіл саясатын терең талдау үшін бірнеше елді таңдау	Тілдік реттеудің әлеуметтік, экономикалық және мәдени интеграцияға әсерін талдау. Нақты мысалдарға негізделген ұсыныстарды тұжырымдау

Әдістемелік тәсіл	Әдістің сипаттамасы	Зерттеуде қолдану
Құжаттық талдау	Ресми құжаттарды, заңдарды және халықаралық келісімдерді зерттеу. Ұлттық және халықаралық құжаттарды, соның ішінде демографиялық есептерді және көші-қон деректерін талдау	Заңнамалық және саяси актілердің елдердегі тілдік жағдайға әсерін түсіну
Мазмұнды талдау	Ақпарат көздерін, соның ішінде көші-қон есептерін, әлеуметтік лингвистикалық зерттеулерді, қоғамдық пікірталастарды және мәдени тәжірибелерді зерттеу. Тіл саясатының әлеуметтік-мәдени динамикасын талдау	Жасырын тенденцияларды, қоғамдық қабылдаудағы өзгерістерді және тілдік жағдайға байланысты мемлекеттер үшін ағымдағы қиындықтарды анықтау

Ескерту: авторлармен құрастырылған

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ТАЛҚЫЛАУЛАР

Көптілді халқы бар елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуына тіл саясатының әсері экономикалық және қаржылық реттеу құралдары маңызды рөл атқаратын күрделі және көп қырлы процесс. Тіл саясаты білім беру, еңбек нарығы, БАҚ, сондай-ақ қоғамдық келісім мен мәдени әртүрлілікті қолдау сияқты көптеген аспектілерге әсер етеді. Әртүрлі елдер тіл саясаты мәселелерін, оның ішінде экономикалық шаралар, субсидия және басқа да қаржылық құралдарды қалай реттейтінін қарастырайық.

Канада. Канадада қостілділік мәселесі ресми тілдер туралы заңмен (Official Languages Act, 2011) реттеледі. Бұл заң федералды мемлекеттік мекемелерде ағылшын және француз тілдерінің тең қолданылуын қамтамасыз етеді [7]. Осы тілдердегі медиа-хабарлама мазмұнына қаржылық қолдау мәдени әртүрлілікті, соның ішінде тілдік әртүрлілікті қолдайтын жобаларды қаржыландыратын Канаданың мультимәдениеттік қоры (**Canadian Multiculturalism Fund**) арқылы басқарылады [8]. Ресми арналарда қос тілді контентті жасау үшін эфирдегі тіл теңдігін қамтамасыз ету үшін субсидия алатын Канадалық хабар тарату корпорациясының (CBC) қолдау қоры да бар [9].

Көші-қон саясаты, өз кезегінде, Канадаға жаңадан келгендер үшін тіл нұсқаулығы (LINC) арқылы ресми тілдерді үйренуді қолдайды, иммигранттарға арналған ағылшын және француз курстарын қаржыландырады [10].

Швейцария. Швейцария төрт ресми тілді бекітетін Швейцария Конституциясы арқылы тіл саясатын реттейді [11]. Әрбір тіл әртүрлі механизмдер арқылы, соның ішінде елдің барлық ресми тілдерінде мазмұнды тарататын SRF Swiss Broadcasting Corporation үшін мемлекеттік қаржыландыру арқылы қолдау көрсетіледі. Мәдени жобаларды қолдау үшін құрылған тілдер мен мәдениеттерді қолдау қоры сонымен қатар қоғамдық келісім мен азшылықтардың интеграциясын сақтауға көмектесетін көптілді БАҚ материалдарын әзірлеуге және таратуға гранттар береді [12].

Польша. Польшада 2005 жылғы Ұлттық азшылықтар туралы заң ұлттық азшылықтардың тілдерін қолдауға кепілдік береді. Бұған украин және беларусь сияқты азшылық тілдерінде бағдарламалар тарататын ұлттық медиа арналарды қаржыландыру кіреді [13]. Сонымен қатар, тіл мен мәдениет арқылы азшылықтарды дамытатын жобаларға субсидия бағыттайтын БАҚ-ты қолдаудың ұлттық қоры (Narodowy Fundusz Wsparcia Mediów) бар. Бұл қолдау лингвистикалық интеграцияға ықпал ететін және азшылықтардың төл мәдениетімен байланысын нығайтатын мәдени қызмет пен БАҚ-қа да таралады [14].

Эстония. Эстония тіл саясатын Тіл туралы заң мен Эстония Конституциясы арқылы реттейді, ол эстон тілін мемлекеттік тіл деп таниды [15]. Орыс тілді халықты біріктіру мақсатында Эстония эстон тілі мен мәдениеті қорын әзірледі, ол эстон тілін ілгерілетуге бағытталған жобаларға гранттар мен субсидия береді, сондай-ақ орыс тілді азаматтар үшін медиа-контент жасайды [16]. Тіл саясатының бір бөлігі ретінде Eesti Rahvusringhääling (ERR) сияқты

орыстілді арналар интеграцияға ықпал ететін эстон тіліндегі бағдарламаларды шығару үшін мемлекеттен қаржы алады [17].

Бельгия. Бельгияда тіл саясаты Бельгияның Конституциясы және Тіл туралы заң (1963) арқылы реттеледі. Ол елді фламанд, валлон және неміс тілінде сөйлейтін аймақтарға бөледі, олардың әрқайсысында өзінің ресми тілі бар [18]. Осы тілдерде хабар тарататын медиа-платформаларды дамытуға қомақты субсидия қарастырылған. Мысалы, Фламандтық хабар тарату корпорациясы (VRT) және Француздық хабар тарату корпорациясы (RTBF) лингвистикалық теңдік пен мәдени интеграцияны теле және радио арқылы қолдау үшін мемлекеттік қаржыландыру алады [19]. Фламанд және француз тілдерін ілгерілету үшін елдің ресми тілдеріндегі мазмұнды өндіру мен таратуды қаржыландыратын «Vlaamse Media Maatschappij» (VMMa) бағдарламасы бар. Бельгия сонымен қатар ресми тілдерде мазмұнды жасайтын және тарататын компанияларға салықтық жеңілдіктер ұсынады. Бұл шара мәдени әртүрлілікті және әртүрлі тіл топтарының интеграциясын қолдауға көмектеседі [20].

Литва. Литвада тіл Литва Конституциясы және литва тілін жалғыз мемлекеттік тіл ретінде бекітетін Мемлекеттік тіл туралы заң (2000) арқылы реттеледі [21]. Литва литва тілін насихаттауға бағытталған жобаларға субсидия ұсына отырып, білім беру бағдарламалары мен БАҚ арқылы өз тілін белсенді түрде қолдайды [22]. Литва радиосы мен теледидары, LRT, ұлттық бірегейлік пен азшылықтардың интеграциясын насихаттайтын литва тіліндегі мазмұнды шығару үшін қаржы алады [23].

Оңтүстік Африка Республикасы. Оңтүстік Африка – 11 ресми тілі бар мемлекет, оның ішінде африкан, ағылшын, зулу, коса және басқа да тілдер бар. Оңтүстік Африканың тіл саясаты Оңтүстік Африка Республикасының Конституциясымен реттеледі, ол мемлекеттік мекемелерде барлық ресми тілдердің қолданылуына кепілдік береді [24]. Маңызды құрал – Оңтүстік Африка тілдерін дамыту қоры, ол мәдени және медиа саласындағы тілдерді дамытуға және қолдауға бағытталған жобаларға гранттар береді [25].

Оңтүстік Африка бұқаралық ақпарат құралдарындағы көптілділікті белсенді түрде қолдайды, соның ішінде Оңтүстік Африка хабар тарату корпорациясы (SABC) арқылы елдің барлық ресми тілдерінде бағдарламаларды таратуға міндетті. Мәдени әртүрлілікті және ұлттық интеграцияны ілгерілету үшін ресми тілдерде контент дайындайтын медиа-компаниялар үшін салықтық жеңілдіктер де бар.

2-кесте – Таңдалған елдердегі тіл саясаты мен оны реттеудің экономикалық құралдарының салыстырмалы кестесі

Ел	Негізгі тіл туралы заңдар	Экономикалық құралдар	Тілдерді біріктіру бағдарламалары
Канада	Канаданың ресми тілдер туралы заңы (1969), Канаданың мультимәдениеттілік актісі	Иммигранттар үшін тілге бейімделу бағдарламаларын қаржыландыру, Канадаға жаңадан келгендер үшін тілдік нұсқаулық (LINC) Канаданың мультикультурализм қоры арқылы қос тілді БАҚ-ты қолдау	иммигранттарға арналған СВС қос тілді білім беру бағдарламасы, Канадалық мультикультурализм қоры
Швейцария	Швейцария Конституциясы, Тіл туралы заңдар (1996)	Мәдени және білім беру жобаларын қаржыландыру, көптілді БАҚ-ты дамытуға субсидиялар SRF (Швейцария хабар тарату корпорациясы) тіл теңдігін қамтамасыз ету үшін үкіметтен гранттар алады	Азшылық тілдерін қолдау және интеграциялау бағдарламалары БАҚ және мәдениет арқылы иммигранттар
Польша	Польшаның ұлттық азшылықтар туралы заңы (2005)	Азшылық мазмұнын құру және тарату үшін субсидиялар, мәдени іс-шараларды қолдау Поляк және аймақтық БАҚ-ты мемлекеттік қаржыландыру	БАҚ, білім беру және мәдени жобалар арқылы азшылықтарды қолдау

Ел	Негізгі тіл туралы заңдар	Экономикалық құралдар	Тілдерді біріктіру бағдарламалары
Эстония	Эстония тіл туралы заңы, Эстония Конституциясы	Эстон тілінде контент құруға субсидиялар, орыс тілінде сөйлейтіндер үшін эстон тілі курстарын қаржыландыру ERR (Эстония хабар тарату корпорациясы) БАҚ платформаларына мемлекеттік гранттарды қолдайды	Эстон тілін міндетті білу арқылы орыстілді азаматтарды интеграциялау бағдарламалары
Бельгия	Бельгия Конституциясы, Тіл туралы заң (1963)	Ресми тілдерде мазмұнды шығаратын БАҚ үшін субсидиялар, VRT (Фламандтық хабар тарату корпорациясы) және RTBF (Француздық хабар тарату корпорациясы) үшін салық жеңілдіктері ел тілдерінде бағдарламалауға қолдау алады	Мәдени жобалар мен БАҚ-ты қолдау субсидиялар – және азшылықтарға арналған білім беру бағдарламалары
Литва	Литва Конституциясы, Мемлекеттік тіл туралы заң (2000 ж.)	Литва тілінде контент жасайтын БАҚ-қа субсидиялар, тілдерді біріктіруге гранттар LRT (Литва хабар тарату корпорациясы) Литва тілін қолдау үшін мемлекет тарапынан қаржыландырылады	Литва тілін қолдау бағдарламалары, мемлекеттік тілдегі медиа платформалар
Оңтүстік Африка	Оңтүстік Африка Республикасының Конституциясы, Тілдер туралы заң (2012)	Тілдер мен мәдениеттерді қолдауға арналған қорлар, африкалық тілдерді қолдайтын жобаларға гранттар SABC (Оңтүстік Африка хабар тарату корпорациясы) барлық 11 тілде бағдарламалауға субсидиялар алады	БАҚ және мәдени жобалар арқылы 11 мемлекеттік тілді қолдауға арналған бағдарламалар

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Салыстырмалы талдау негізінде тіл саясатының бірнеше негізгі аспектілерін, экономикалық құралдарды және әртүрлі елдердегі БАҚ-ты қолдау тәсілдерін анықтауға болады.

1. Мемлекеттік субсидиялар арқылы тілді қолдау:

Барлық дерлік елдер субсидияларды азшылық немесе ресми тілдерді дамыту үшін пайдаланады, бұл мәдени әртүрлілікті және әлеуметтік интеграцияны сақтауға көмектеседі. Мысалы, Қазақстан мен Оңтүстік Африкада әртүрлі тілдердегі курстар мен бағдарламаларды қамтитын білім беру жобаларын қаржыландыруға ерекше көңіл бөлінеді. Канада мен Швейцарияда ақпаратты бірдей таратуға және мәдени әртүрлілікті қолдауға көмектесетін екі тілді және көптілді БАҚ-қа баса назар аударылады.

2. Медиа платформалар тіл саясатының маңызды элементі:

Қарастырылып отырған елдердің барлығында бұқаралық ақпарат құралдарына, әсіресе ресми тілде хабар тарататын платформаларға мемлекеттік қолдау бар. Канада мен Бельгияда бұл арналар азаматтардың мәдени және тілдік қалауына сәйкес келетін мазмұнды жасау үшін қаржыландырылады. Эстония мен Литвада ұлттық тілдерді қолдайтын мемлекеттік арналарға басымдық беріледі, бұл орыстілді халықтың интеграциясын жеңілдетеді.

3. Геосаяси және мәдени контексттер:

Тіл саясаты көбіне елдегі геосаяси жағдаймен анықталады. Мысалы, Литва мен Эстонияда тіл саясаты ұлттық бірегейлікті сақтауға бағытталған, бұл елдер үшін маңызды, әсіресе олардың Ресейге жақындығы жағдайында тәуелсіздік пен даму үшін тарихи күрес жағдайында. Канада мен Оңтүстік Африкада бұл елдердің бай этникалық әртүрлілігін көрсететін көпмәдениеттілік пен көптілділікті қолдауға баса назар аударылады.

4. Экономикалық және қаржылық құралдар:

Тілдік бағдарламаларды қаржыландыру білім беру жобаларын субсидиялаудан салықтық жеңілдіктер мен БАҚ субсидияларына дейін созылады. Бельгия мен Польша сияқты кейбір елдерде салық жеңілдіктері мен БАҚ субсидиялары бірнеше тілде контент жасауды қолдайды, ал Қазақстан мен Оңтүстік Африка курстар мен мәдени жобалар үшін мемлекеттік гранттарды пайдаланады. Тіл саясатының тұрақтылығын қамтамасыз етуде, оның күнделікті өмірге енуінде экономикалық құралдар маңызды рөл атқарады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Көптілді халқы бар елдердегі тіл саясатын реттеудің тек мәдени ғана емес, сонымен қатар терең әлеуметтік-экономикалық мәні бар. Тілдерді қолдау шараларын, оның ішінде қаржылық, білім беру және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы дұрыс үйлестіру тілдердің экономикалық және мәдени өмірге интеграциялануына ықпал етеді және қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылық пен келісімді жақсартады.

Канада, Швейцария, Польша, Литва, Эстония, Бельгия және Оңтүстік Африка сияқты елдердегі тәжірибелерді талдау негізінде тіл саясатын табысты жүргізудің негізгі бағыттарын анықтауға болады. Бірнеше тілде контент дайындайтын медиа-компаниялар үшін субсидиялар мен салықтық жеңілдіктер жүйесі, сондай-ақ білім беру және мәдени бастамаларды қаржыландыру арқылы азшылық тілдерін қолдау бағдарламалары бұл елдерде маңызды құралдарға айналуда.

Тіл саясатын жүзеге асырудың тиімді жолдарының бірі – көптілді медиа алаңдарға мемлекеттік қолдау көрсету, бұл тілдерді танымал етуге, олардың күнделікті өмірде қолданылуына және экономикаға интеграциялануына ықпал етеді. Бұл ретте көші-қон саясатын жаңарту, мигранттардың тілге бейімделуін қамтамасыз ету, сондай-ақ ұлттық тілдердегі контентті тарату үшін цифрлық платформаларды құру және қолдау туралы ұмытпаған жөн.

Әртүрлі елдердегі табысты тәжірибелерден алынған ұсыныстар цифрлық платформаларды одан әрі дамыту, медиа жобаларды қаржыландыруды ұлғайту, мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті нығайту және тілге бейімделуге назар аудара отырып, көші-қон саясатын жетілдіруді қамтиды. Бұл ұлттық бірегейлікті нығайтып, әлеуметтік ұтқырлықты арттырып қана қоймай, экономикалық өсуге де ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жаһандану жағдайында тиімді тіл саясаты тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуға қол жеткізудің маңызды құралына айналып отырғанын атап өтуге болады. Бұл заңнамалық шараларды да, мемлекеттік және жеке құрылымдардың қолдауын да, тілдік кедергілерді еңсеру үшін заманауи цифрлық технологияларды пайдалануды қамтитын кешенді тәсілді қажет етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Lüpke, F. (2020) Standardization in highly multilingual contexts: the shifting interpretations, limited reach, and great symbolic power of ethnonationalist visions. In Wendy Ayres-Bennett, John Bellamy (Eds.): The Cambridge handbook of standard languages. Cambridge: Cambridge University Press
2. Poissant, H. (2005). Bilingualism, bilingual education, and sociocultural identity: The experience of Quebec. *Journal of Cognitive Education and Psychology* 4(3), 316–328. DOI: 10.1891/194589505787382658
3. Ginsburgh, V. & Weber, S. (2017). *The Economics of Language and Multilingualism*. Oxford University Press.
4. Heath, S. (2020). Multilingualism and Economic Integration: Lessons from Switzerland and Canada. *European Journal of Political Economy*, 35(2), 102-119.
5. Chimbutane, F. (2011). Chapter 7. Bilingual Education and Socio-economic Mobility. *Rethinking Bilingual Education in Postcolonial Contexts*, Bristol, Blue Ridge Summit: Multilingual Matters, 2011, pp. 137-158. <https://doi.org/10.21832/9781847693655-010>
6. Aljarelah, A. K. (2024). Language and International Communication the Impact of Language on International Understanding and Diplomatic Relations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 6(6), 144–175. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume06Issue06-23>

7. Government of Canada (2021). English and French: Towards a substantive equality of official languages in Canada/ <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/corporate/publications/general>
8. Canadian Heritage (2024). The Government of Canada announces an investment of \$12.5 million to support official language minority community media. <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/news/2024/10/the-government-of-canada>
9. Canadian Media Guild (2014). CBC/Radio-Canada needs more funding and true independence: CMG proposals. <https://www.cmg.ca/wp-content/uploads/2014/10/ENG-FINAL-DOCUMENT-JULY-2014->
10. Government of Canada (2024). Language classes funded by the Government of Canada. <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/new-immigrants/new-life>
11. Kuzelewska, E. (2016). Language Policy in Switzerland. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* 45 (1): 125–40. <https://doi.org/10.1515/slgr-2016-0020>
12. Werner A. Meier (2024). Switzerland. <https://medialandscapes.org/country/switzerland>
13. Council of Europe (2023). Fourth periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. <https://rm.coe.int/poland-pr4-en/1680a9b773>
14. EU (2024). Public financing of news media in the EU. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/CULT/DV/2024/04-09/PublicfinancingofnewsmediaintheEU_EN.pdf
15. Riigi Teataja (2013). Language act. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013016/>
16. Funds for NGOs (2023). Funding available to support Foreign Estonian Cultural Societies. <https://www2.fundsforngos.org/latest-funds-for-ngos/funding-available-to-support>
17. Jufereva, M. (2016). Ethical orientations of Russian-speaking journalists in Estonia. *Medialni Studia/Media Studies* 10 (2), 6-23.
18. Kuzelewska, E. (2015). Language border and linguistic legislation in Belgium. *Michigan State Int. Law Rev. Forum Conveniens* 3, 1–12.
19. Valcke, Peggy, and others (2016). Media Ownership and Concentration in Belgium, Who Owns the World's Media? Media Concentration and Ownership around the World (Oxford Academic, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199987238.003.0003>)
20. OECD (2018). Inclusive Entrepreneurship Policies: Country Assessment Notes Belgium, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/inclusive-entrepreneurship-2018-country-notes_bf2c7290/belgium_3db7a079/31655d49-en.pdf
21. The Constitutional Court of Lithuania (2024). The Constitution <https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>
22. EC (2023). Funding in education in Lithuania. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/lithuania/higher-education-funding>
23. LRT (2024). The most reliable media. <https://apie.lrt.lt/en/about-lrt/the-most-reliable-media>
24. Amaka E. Ideh & John O. Onu (2017). Multilingualism and the New Language Policy in South Africa: Innovation and Challenges. *Covenant Journal of Language Studies* Vol. 5 No. 2
25. Department for Sports, Arts and Culture (2024). Open call for proposals: human language technology projects 2025 – 2028. <https://www.dsac.gov.za/>
26. Nyembezi V., Rootman C., Tait, M. (2022). The South African public broadcaster's financial sustainability: Internal stakeholders' perceptions. *Acta Commer.* vol.19 n.1 Johannesburg. <https://doi.org/10.4102/ac.v19i1.711>

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНСТРУМЕНТЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ СИТУАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ: ИЗУЧЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ КЕЙСОВ

Молдабаева А. К.*

докторант

Институт управления

Академии государственного управления

при Президенте РК

Астана, Республика Казахстан

e-mail: moldabaeva@apa.kz

Зейнельгабдин А. Б.

д. э. н., профессор

Институт управления

Академии государственного управления

при Президенте РК

Астана, Республика Казахстан

e-mail: a.zeinelgabdin@apa.kz

Аннотация. В статье рассматриваются социально-экономические инструменты регулирования языковой ситуации в контексте геополитических изменений, на примере стран с многоязычным населением, таких как Канада, Швейцария, Польша, Литва, Эстония и др.

Для оценки эффективности языковой политики использованы методы сравнительного анализа и кейс-стади, что позволяет выявить лучшие практики и адаптировать их для других стран. Актуальность исследования обоснована необходимостью развития эффективных механизмов языкового регулирования в условиях глобализации, миграции и изменения геополитических реалий. В статье рассмотрены различные модели языковой политики (двуязычие, многоязычие, ассимиляция) и их влияние на социальную интеграцию, экономическую мобильность и национальную идентичность. Сравнительный подход позволяет не только проанализировать текущее состояние языковых политик в этих странах, но и предложить механизмы, которые могут быть использованы для улучшения регулирования языковых отношений в Казахстане и других странах с многоязычным населением.

Ключевые слова: языковая политика, многоязычие, социально-экономические инструменты, социальная интеграция, национальная идентичность.

SOCIO-ECONOMIC INSTRUMENTS FOR REGULATING THE LANGUAGE SITUATION IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL CHANGES: A STUDY OF INTERNATIONAL CASES

Moldabaeva A. K.*

doctoral student

Institute of Management

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Kazakhstan

Astana, Kazakhstan

e-mail: moldabaeva@apa.kz

Zeinelgabdin A. B.

d.e.s., professor

Institute of Management

Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Kazakhstan

Astana, Kazakhstan

e-mail: a.zeinelgabdin@apa.kz

Abstract. The article examines socio-economic instruments for regulating the language situation in the context of geopolitical changes, using the example of countries with a multilingual population, such as Canada, Switzerland, Poland, Lithuania, Estonia, etc.

To assess the effectiveness of language policy, comparative analysis and case study methods were used, which allow us to identify best practices and adapt them to other countries. The relevance of the study is justified by the need to develop effective mechanisms for language regulation in the context of globalization, migration and changing geopolitical realities.

The article examines various models of language policy (bilingualism, multilingualism, assimilation) and their impact on social integration, economic mobility and national identity. The comparative approach allows us not only to analyze the current state of language policies in these countries, but also to propose mechanisms that can be used to improve the regulation of language relations in Kazakhstan and other countries with a multilingual population.

Key words: language policy, multilingualism, socio-economic instruments, social integration, national identity.

Мухаметрахимова Л. С.*

докторант

Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының
Басқару институтының
Астана қ., Қазақстан Республикасы
l.mukhametrakhimova@apa.kz
ORCID: 0009-0004-3664-7479

Утепов А. Т.

«EcoMind экожүйелік шешім қабылдау
орталығы» Қоғамдық қорының басшысы
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: utepov.arman@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7794-6473

Дуламбаева Р. Т.

э. ф. д., профессор

Қазақстан Республикасы Президентінің
жанындағы Мемлекеттік басқару
академиясының Басқару институты
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: r.dulambayeva@apa.kz
ORCID: 0000-0003-3942-8875

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ТЕТІКТЕРІН БАҒАЛАУ: ОЗЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕНІ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Бұл мақалада озық халықаралық тәжірибені зерделеу негізінде атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік басқару тетіктеріне талдау жасалады. Еңбекте Германия, Канада, Жапония, АҚШ және басқа да елдердің қоршаған ортаны реттеу үрдістері қарастырылады. Зерттеу әдістері ретінде экологиялық саясатты салыстырмалы талдау, сондай-ақ нақты бастамаларды және олардың экологиялық жағдайға әсерін кейстік талдау негізінде зерделеу тәсілдері пайдаланылған. Мақалада атмосфералық ауаны қорғау жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер, салық жеңілдіктері сияқты экономикалық шаралар, сондай-ақ ауа сапасын бақылаудың тиімді экологиялық құралдарын пайдалану жолдарына баса назар аударылады.

Зерттеудің күтілетін нәтижелері экология саласындағы табысты мемлекеттік реттеудің негізгі факторларын анықтауға және ластану деңгейі жоғары елдерде атмосфералық ауаны қорғау тетіктерін жетілдіру бойынша ұсыныстарға бағытталған.

Түйін сөздер: мемлекеттік басқару, қоршаған ортаны қорғау құралдары, халықаралық тәжірибе, экологиялық саясат, салыстырмалы талдау.

КІРІСПЕ

Жаһандық экологиялық проблемалар, соның ішінде ауаның ластануын азайту адамзаттың тұрақты дамуын қамтамасыз етудегі маңызды факторларына айналуға. Атмосфералық ауаның сапасын қорғау – халықтың денсаулығына, өмір сүру сапасына және елдердің экономикалық әл-ауқатына тікелей әсер ететін экология саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыты. Бұл тұста атмосфераның ластануы бірқатар факторлардың әсерінен туындайды, олардың негізгілері өнеркәсіптік, көліктік және энергетикалық қызмет шығарындылары болып табылады. Ластаушы заттардың адам денсаулығына ұдайы әсер етуі аурушаңдықтың артуына, ерте өлім-жітімге және өнімділіктің төмендеуіне әкеледі.

Дүние жүзіндегі әртүрлі елдер ауаның сапасын жақсартуға, ластаушы заттардың шығарындыларын азайтуға және таза технологияларды қолдануды ынталандыруға бағытталған ауаның ластануымен күресудің әртүрлі стратегиялары мен заңдарын әзірлеуде. Алайда, мәселенің жалпыға мәлім болғанына қарамастан, мұндай стратегиялардың тиімділігі әр елдің саяси ерік-жігеріне, әлеуметтік-экономикалық жағдайларына, инфрақұрылымы мен табиғи жағдайларына байланысты өзгереді.

Зерттеудің өзектілігі. Экологиялық жағдайдың нашарлауына және атмосфералық ауаның ластануының жағымсыз салдарының артуына байланысты атмосфералық ауаны қорғаудың тиімді мемлекеттік басқару тетіктерін әзірлеу мен енгізудің өзектілігі ұдайы өсу-

де. Атмосфераның ластану проблемалары тек жергілікті ғана емес, сонымен бірге жаһандық сипатқа ие болып, халықаралық деңгейде үйлестірілген күш-жігерді қажет етеді. Осы тұрғыда табысты әдістерді анықтау және оларды басқа елдерде қоршаған ортаны басқаруды жақсартуға бейімдеу үшін әртүрлі елдерде жинақталған озық тәжірибелерді зерттеу маңызды.

Ғылыми маңызы. Атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік басқару тетіктерін зерттеу экологиялық саясатты одан әрі дамыту, халықтың өмірін жақсарту және қоршаған ортаны қорғау үшін үлкен маңызға ие. Халықаралық тәжірибені салыстырмалы талдау ауаның ластануын реттеудің ең тиімді құралдарын анықтауға және оларды әртүрлі елдерде, соның ішінде дамушы елдерде енгізу бойынша ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – атмосфералық ауаны қорғау саласындағы халықаралық мемлекеттік басқару тәжірибесін бағалау және талдау, олардың тиімділігін дәлелдеген тетіктерді анықтау және басқа елдердегі экологиялық мәселелерді шешу үшін олардың қолданылуын зерттеу.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Атмосфераның ластану проблемасын шешу жолында саналуан құқықтық және экономикалық құралдар қарастырылған. Кейбір зерттеулер кәсіпорындар мен өнеркәсіптік компанияларды экологиялық таза технологияларды қолдануға ынталандыру үшін экологиялық стандарттарды экономикалық шаралармен біріктіру қажеттілігін көрсетеді [1]. Ғалымдар Швеция және Германия сияқты елдер көмірқышқыл газы мен басқа да ластаушы заттардың шығарындыларын азайтуды ынталандыру үшін көміртегі салығы жүйесін сәтті қолданды деп есептейді [2]. Сонымен қатар, кейбір елдердің, мысалы, АҚШ-тың парниктік газдар шығарындыларын азайту бойынша жергілікті бағдарламаларды қолдау мақсатында CO₂ тоннасына 0,045 АҚШ доллары мөлшерінде салық енгізгенін атап өтеді [3].

Басқа зерттеулер ауаның ластануымен күресудің маңызды элементі ластаушы заттардың шығарылуын реттейтін экологиялық стандарттар мен ережелерді пайдалану, соның ішінде ауадағы улы заттардың мазмұнына стандарттарды белгілеу және олардың сақталуын бақылау деп тұжырымдайды [4]. Ауа сапасын бақылау жүйелері жақсы дамыған елдер нақты уақыт режимінде ластану деңгейін дәл бағалау үшін сенсорлар мен заманауи технологияларды пайдалана отырып, ауа мониторингін кеңінен пайдаланады [5].

Материалдар мен әдістер

Осы зерттеу барысында келесі ғылыми әдістер қолданылды:

1. **Салыстырмалы талдау** – бұл әдіс қоршаған ортаны қорғау саясаты жоғары дамыған елдерде ауаны қорғаудың әртүрлі ұлттық тәсілдерін бағалау үшін қолданылды. Талдау барысында қабылданған мемлекеттік саясаттың тиімділігі, сондай-ақ белгілі бір экологиялық бастамаларды сәтті жүзеге асыруға ықпал еткен факторлар анықталады.

2. **Кейстік зерттеу** – Еуропа, Солтүстік Америка және Азия елдеріндегі өндірістік шығарындыларды сату жүйелері, көміртегі салығы және салық жеңілдіктері сияқты экологиялық бағдарламалардың сәтті және сәтсіз мысалдарын зерделеуді көздейді. Бұл әдіс үкімет деңгейінде қабылданған нақты шаралардың атмосфералық ауаның ластануын азайтуға және экологиялық мақсаттарға қол жеткізуге қалай әсер еткенін түсінуге мүмкіндік береді.

3. **Мазмұнды талдау** – ластаушы заттардың шығарындыларын реттейтін экологиялық заңдар мен ережелерді, сондай-ақ ауаның сапасын жақсартуға бағытталған бағдарламаларды зерттеуге бағытталған. Бұл әдіс ең тиімді заңнамалық және әкімшілік шешімдерді анықтау үшін мемлекеттік ұйымдардың әртүрлі есептерін, қоршаған ортаны қорғау агенттіктері мен халықаралық ұйымдардың зерттеулерін талдау үшін қолданылады.

Аталған зерттеу әдістері атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік басқарудың тиімді құралдарын анықтауға және оларды қоршаған ортаны қорғау саясатының даму деңгейі әртүрлі елдерге бейімдеу бойынша ұсыныстар жасауға бағытталған.

НӘТИЖЕЛЕР МЕН ТАЛҚЫЛАУ

Кейістік талдау үшін атмосфералық ауаны қорғау саласындағы мемлекеттік басқарудың табысты үлгілерін көрсеткен он ел таңдалды:

1. Швеция. Швеция ауа сапасын жақсарту үшін экологиялық стандарттардан бастап экологиялық салықтар мен таза технологияларды дамытатын бизнесті субсидиялауға дейін кең ауқымды шараларды қолданады. Негізгі заң Швецияның таза ауаның ұлттық стратегиясы көлік, өнеркәсіп және ауыл шаруашылығын қоса алғанда, барлық көздерден ластануды азайтуға бағытталған. Заңнама 2045 жылға қарай көміртегінің бейтараптығына қол жеткізу мақсатында көмірқышқыл газы мен басқа да ластаушы заттардың шығарындыларын азайту шараларын күшейтеді [6].

2. Германия. Германияда көлік стандарттарынан өнеркәсіптік нысандардың шығарындыларын бақылауға дейінгі көптеген аспектілерді қамтитын «Ауа сапасы жоспары» бар. Ауаның сапасын реттейтін негізгі заңнамалық акт – Umweltgesetzbuch (Экологиялық кодекс). Германия сонымен қатар ауаны бақылау және шығарындыларды бақылауды автоматтандыру үшін технологиялық шешімдерді пайдаланады. 2019 жылы Германия шығарындыларды азайту үшін амбициялық шаралар қабылдады, соның ішінде жоғары шығарындылары бар көліктерге жасыл салық қарастырылды [7].

3. Ұлыбритания. Ұлыбританияда ауа сапасын арттыру жолындағы негізгі элемент ел бойынша сенсорлар желісі арқылы ауаның ластануын нақты уақыт режимінде бақылау, сондай-ақ көлік пен өнеркәсіп шығарындыларына жоғары стандарттарды енгізу болып белгіленген. Ауа сапасын қамтамасыз етудегі жоспар (Annual Air Quality Plan) атмосфераға CO₂ және басқа да зиянды заттардың шығарындыларын азайтуға бағытталған. Ұлыбритания сонымен қатар жаңа автокөліктердің экологиялық өнімділігі талаптарын күшейту және таза көліктерді пайдалану бағдарламасын қабылдады [8].

4. АҚШ. Америка Құрама Штаттарындағы атмосфераға ластаушы заттардың шығарылуын реттейтін федералды жүйе – Таза ауа туралы заңға негізделген (Clean Air Act, 1963). Бұл заң ауа сапасының ұлттық стандарттарын белгілеуді және оларды федералдық деңгейде сақтауды қамтиды. Америка Құрама Штаттары көміртегі салығы және таза технологияларды пайдаланатын бизнесті субсидиялау сияқты эко-экономикалық шараларды белсенді түрде қолданады. Калифорния сияқты бірқатар штаттар ауаның ластануын бақылау үшін қосымша экологиялық бастамаларды қабылдады [9].

5. Канада. Канадада ауаның ластануын реттеу механизмі Канаданың ауа сапасын басқару жүйесіне (Canada's Air Quality Management System) негізделген. Бұл саяси тетік федералды, провинциялық және муниципалды үкімет деңгейінде ауа сапасын жақсартуға бағытталған. Оның маңызды құрамдас бөлігі ауаның ластануын бақылаудың инновациялық технологияларын пайдалану болып табылады. Бұған қоса Канадада өнеркәсіп пен көлікте экологиялық таза технологияларды қолдануды ынталандыру бойынша жасыл жобалар белсенді түрде іске асырылады [10].

6. Жапония. Жапония өзінің ірі мегаполистерінде өнеркәсіп шығарындылар стандарттары мен ауаның ластану мониторингін белсенді түрде қолданады. Оған қоса елдегі өнеркәсіптік аймақтар мен көліктегі ауаны тазарту технологияларын қамтитын ауаның сапасын жақсарту бағдарламалары белсенді жүзеге асырылады. Сондай-ақ, Жапония ауаның ластану деңгейінің өзгеруіне жылдам әрекет етуге мүмкіндік беретін сенсорларды қолданатын нақты уақыттағы шығарындыларды бақылау жүйесін кеңінен қабылдады [11].

7. Австралия. Австралия атмосфераға ластаушы заттардың шығарындыларын азайту үшін экологиялық салық жүйесін белсенді түрде қолданады. 2020 жылы қабылданған «Баршаға арналған таза ауа» (Clean Air for All) кешенді бағдарламасы мен Таза ауа стратегиясы (The Clean Air Strategy) елдің ірі қалаларындағы ластану деңгейін төмендетуге, оның ішінде экожүйелердің тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін жаңа экологиялық таза технологияларды пайдалануға бағытталған [12].

8. Оңтүстік Корея. Оңтүстік Корея қатаң экологиялық стандарттарды және жоғары технологиялық бақылау жүйелерін пайдалануды қамтитын ауа сапасын бақылаудың кешенді тәсілін қолданады [13]. Кейінгі жылдары Сеул сияқты ірі қалаларда ауаның сапасын жақсарту бағдарламалары белсенді түрде жүзеге асырылуда. Оңтүстік Кореяның ауаның ластануын басқару жүйесі өнеркәсіп шығарындылар стандарттарын бұзған компанияларға қатаң айыппұлдарды және аз ластайтын энергия көздеріне ауысқаны үшін субсидиялауды қамтиды [14].

1-кесте. Әлем елдеріндегі ауа сапасын реттеу саясатының салыстырмалы кестесі

Елдің атауы	Негізгі заңдар/бастамалар	Басқару әдістерінің тиімділігі
Швеция	Швецияның таза ауа жөніндегі ұлттық заңнамасы (Sweden's Climate Act, 2017)	Экологиялық салық, таза технология инновациясын қолдау, шығарындыларды бақылау Соңғы 10 жылда ауаның ластануын 30%-ға азайту
Германия	Umweltgesetzbuch (Экологиялық кодекс, 2008)	Қатаң экологиялық стандарттар, мониторинг, технологиялық шешімдер Ірі қалаларда CO2 шығарындыларын 20%-ға азайту
Ұлыбритания	Ұлыбританияның ауа сапасының жоспары (Air Quality Action Plans)	Нақты уақыттағы мониторинг, жасыл салықтар, инфрақұрылымды жақсарту Ірі қалалардағы ауаның ластануын азайту
АҚШ	АҚШ-тың таза ауа туралы заңы, 1963	Қатаң федералды стандарттар, көміртегі салығы, таза технологияларға субсидиялар Соңғы 5 жылда ауаның ластануын 25%-ға азайту
Канада	Канададағы ауа сапасын басқару жүйесі (AQMS)	Көп деңгейлі бақылау жүйесі, инновациялық технологияларды пайдалану Ірі қалалардағы ауа сапасын жақсарту, шығарындыларды азайту
Жапония	Эмиссия стандарттары және ластану мониторингі	Ауаны тазарту технологиялары, көлік пен өнеркәсіпте шығарындыларды бақылау Мегаполистердегі ластаушы заттардың шығарындыларын азайту
Австралия	Барлығына арналған таза ауа (Clean Air for All Plan, The Clean Air Strategy)	Жасыл салық салу, таза технологияларға көшу, «жасыл» жұмыс орындарын құру ірі қалалардағы ластаушы заттардың шығарындыларын 15%-ға азайту
Оңтүстік Корея	Оңтүстік Кореяның ауа сапасын жақсарту туралы заңы (Air Quality Improvement Act, 2019)	Жоғары технологиялық бақылау жүйелерін, ластаушыларға қатаң айыппұлдарды пайдаланады Сеулдегі ауа сапасының айтарлықтай жақсаруы, ластануды азайту

Ескерту: авторлармен құрастырылған

Талдау нәтижесінде әртүрлі елдердегі ауа сапасын басқару тиімділігіне әсер ететін бірнеше жалпы тенденциялар мен факторларды анықтауға болады:

1. *Инновациялық технологиялардың интеграциясы.* Ластануды бақылау және қадағалаудың жаңа технологияларын белсенді түрде енгізіп жатқан елдер (мысалы, Жапония, Оңтүстік Корея және Америка Құрама Штаттары) ластануды бағалауда жоғары дәлдік деңгейін және ауа сапасының нашарлауына жылдамырақ әрекет етуді көрсетеді. Нақты уақыттағы мониторинг жүйелерін дамыту ластаушы заттардың шығарындыларын тиімді төмендетуге және ластанудың маңызды деңгейлері туралы халық пен мемлекеттік органдарды уақтылы хабардар етуге мүмкіндік береді.

2. *Экологиялық салық салу және бизнесті ынталандыру.* Швеция мен Германиядағыдай экологиялық салықты қолдану, сондай-ақ экологиялық таза технологияларды пайдалану үшін субсидиялау өнеркәсіп пен бизнесті таза және тиімдірек технологияларға көшуге ынталандырады. Бұл шаралар көмірқышқыл газы мен басқа да зиянды заттардың шығарындыларын азайтуға көмектеседі.

3. *Федералдық және жергілікті деңгейдегі құқықтық нормалар мен міндеттер.* Қатаң экологиялық стандарттары бар елдерде (АҚШ, Германия және Оңтүстік Корея сияқты) қоршаған ортаны қорғау ережелерін сақтау деңгейі жоғары, бұл ауаның ластануын тікелей төмендетеді. Америка Құрама Штаттарындағы «Таза ауа туралы» заң немесе Германиядағы Умвельтгесетцбух сияқты заңнамалық бастамалар жоғары эмиссия стандарттарын қамтамасыз етеді, бұл ластануды айтарлықтай азайтуға ықпал етеді.

4. *Халықаралық келісімдер және ынтымақтастық*. Париж келісімі (2015) сияқты халықаралық келісімдер жаһандық экологиялық проблемалармен күресу үшін елдерді біріктіру арқылы ауа сапасын реттеуде маңызды рөл атқарады. Халықаралық деңгейдегі ынтымақтастық тәжірибе алмасуға ғана емес, сонымен қатар атмосфераны қорғауда жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін бірлескен стандарттар мен әдістерді әзірлеуге көмектеседі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Атмосфералық ауаны қорғаудың озық халықаралық тәжірибесін талдау әлем елдерінің тиімді құқықтық, экономикалық және технологиялық тетіктердің арқасында ластанумен күресте айтарлықтай табысқа қол жеткізгенін көрсетеді. Швеция, Германия, Америка Құрама Штаттары және Жапония сияқты елдер мониторингтегі инновацияларды, қатаң экологиялық стандарттарды және бизнесті ынталандыруды қоса алғанда, кешенді тәсілдерді қолдануда табысқа жетуде. Нәтижесінде ауа сапасы айтарлықтай жақсарды.

Бұл озық тәжірибелердің басқа елдерде, әсіресе ауаның ластануы проблемаға айналған Қазақстанды қоса алғандағы дамушы аймақтарда бейімделуі және қолданылуы маңызды. Мониторинг технологияларын енгізу, экологиялық салықтар мен субсидияны пайдалану, халықаралық ынтымақтастық жаһандық деңгейде ауаны қорғаудың тиімді саясатын қалыптастыруға негіз бола алады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Nuryanto U., Basrowi, Quraysin I., Pratiwi, I. (2024). Экологиялық бақылау мен экологиялық таза технологияларды жасыл инвестициялармен үйлестіру: Индонезиядағы корпоративтік тұрақтылық үшін бизнес инновациясын пионерлеу. *Environmental Challenges*, Том 15, 100952, ISSN 2667-0100, <https://doi.org/10.1016/j.envc.2024.100952>.
2. Pan, J., Cross, J., Zou, X., Zhang, B. (2024). Салық салу немесе сауда жасау? Көмірқышқыл газы шығарындыларын азайтудың жаһандық стратегияларына шолу. *Energy Strategy Reviews*, Том 55, 101508, ISSN 2211-467X.
3. Adly J.E. (2016). Ұзақ мерзімді көміртегі саясаты: Үлкен өзгепіс. *Progressive Policy Institute*, Washington, DC.
4. Kuklinska, K., Wolska, L., Namiesnik, J. (2015). АҚШ пен ЕО-дағы ауа сапасы саясаты – шолу. *Atmospheric Pollution Research*, Том 6, №1, 129-137 беттер, ISSN 1309-1042, <https://doi.org/10.5094/APR.2015.015>.
5. Seesaard, T., Kamjornkittikoon, K., Wongchoosuk, C. (2024). Ауа ластануын бақылауға арналған сенсорлардағы жетістіктерге жан-жақты шолу. *Science of The Total Environment*, Том 951, 175696, ISSN 0048-9697, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.175696>.
6. Швейцарияның Федералды Сыртқы Істер Департаменті. (2022). «Швейцарияның ауа сапасы жөніндегі экологиялық саясаты.» *Swiss Air Quality Policy*. Қолжетімді: <https://www.eda.admin.ch/>
7. Peiseler, L., Cabrera Serrenho, A. (2022). Жол көлігі саласындағы СО2 шығарындыларын азайту үшін қазіргі Германия және ЕО саясаттарын қалай жетілдіруге болады? Электромобильдер саясатын қайта қарау. *Energy Policy*, Том 168, 113124, ISSN 0301-4215, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113124>.
8. DEFRA. (2020). Жылдық есеп және 2019–2020 жылдарға арналған шоттар. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5fdb6de8d3bf7f3a3c877807/defra-annual-report-and-accounts.pdf>.
9. EPA. (2024). АҚШ-та көлік құралдарынан болатын ауа ластануын азайтудың жетістіктері мен табыстары. <https://www.epa.gov/transportation-air-pollution-and-climate-change/accomplishments-and-successes-reducing-air>.
10. Канада Үкіметі. (2024). Көліктерді экологияландыру шешімдегі. <https://housing-infrastructure.canada.ca/investments-investissements/trans-mobil/green-transport-solutions-ecolo-eng.html>.
11. Gupta, S.K., Singh, B. (2023). Ауа ластануын және ауа сапасын бақылау құралдары. *Handbook of Metrology and Applications*. Springer, Singapore, https://doi.org/10.1007/978-981-99-2074-7_91.
12. Қоршаған орта, Энергетика және Ғылым Департаменті (NSW). (2022). NSW таза ауа стратегиясы. <https://www.environment.nsw.gov.au/-/media/OEH/Corporate-Site/Documents/Air/nsw-clean-air-strategy-2021-30-220028.pdf>.
13. Оңтүстік Корея Қоршаған орта министрлігі. (2020). «Ауа сапасын жақсарту туралы заң.» Оңтүстік Кореяның ауа сапасын басқару саясаты. Қолжетімді: <https://www.me.go.kr/>
14. Халықаралық Сауда Әкімшілігі. (2023). Ауа ластануын бақылау. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/south-korea-air-pollution-control>.

REFERENCES

1. Nuryanto U., Basrowi, Quraysin I., Pratiwi, I. (2024). Harmonizing eco-control and eco-friendly technologies with green investment: Pioneering business innovation for corporate sustainability in the Indonesian context, *Environmental Challenges*, Volume 15, 100952, ISSN 2667-0100, <https://doi.org/10.1016/j.envc.2024.100952>.
2. Pan, J., Cross, J., Zou, X., Zhang, B. (2024). To tax or to trade? A global review of carbon emissions reduction strategies, *Energy Strategy Reviews*, Volume 55, 101508, ISSN 2211-467X
3. Adly J. E. (2016). Long-term Carbon Policy: the Great Swap, Progressive Policy Institute, Washington, DC
4. Kuklinska, K., Wolska, L., Namiesnik, J. (2015). Air quality policy in the U.S. and the EU – a review, *Atmospheric Pollution Research*, Volume 6, Issue 1, Pages 129-137, ISSN 1309-1042, <https://doi.org/10.5094/APR.2015.015>.
5. Seesaard, T., Kamjornkittikoon, K., Wongchoosuk, C. (2024). A comprehensive review on advancements in sensors for air pollution applications, *Science of The Total Environment*, Volume 951, 175696, ISSN 0048-9697, <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2024.175696>.
6. Swiss Federal Department of Foreign Affairs. (2022). "Swiss Environmental Policy on Air Quality." *Swiss Air Quality Policy*. Available at: <https://www.eda.admin.ch/>
7. Peiseler, L., Cabrera Serrenho, A. (2022). How can current German and EU policies be improved to enhance the reduction of CO2 emissions of road transport? Revising policies on electric vehicles informed by stakeholder and technical assessments, *Energy Policy*, Volume 168, 113124, ISSN 0301-4215, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2022.113124>.
8. DEFRA (2020). Annual Report and Accounts 2019–2020. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5fdb6de8d3bf7f3a3c877807/defra-annual-report-and-accounts.pdf>
9. EPA (2024). Accomplishments and Successes of Reducing Air Pollution from Transportation in the United States. <https://www.epa.gov/transportation-air-pollution-and-climate-change/accomplishments-and-successes-reducing-air>
10. Government of Canada (2024). Greening transportation solutions. <https://housing-infrastructure.canada.ca/investments-investissements/trans-mobil/green-transport-solutions-ecolo-eng.html>
11. Gupta, S.K., Singh, B. (2023). Instruments for Monitoring Air Pollution and Air Quality. In: Aswal, D.K., Yadav, S., Takatsuji, T., Rachakonda, P., Kumar, H. (eds) *Handbook of Metrology and Applications*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-99-2074-7_91
12. Environment, Energy and Science Department of Planning and Environment (2022). NSW Clean Air Strategy. <https://www.environment.nsw.gov.au/-/media/OEH/Corporate-Site/Documents/Air/nsw-clean-air-strategy-2021-30-220028.pdf>
13. South Korean Ministry of Environment. (2020). "Air Quality Improvement Act." *South Korean Air Quality Management Policies*. Available at: <https://www.me.go.kr/>
14. International Trade Administration (2023). Air Pollution Control. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/south-korea-air-pollution-control>

ОЦЕНКА МЕХАНИЗМОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА: АНАЛИЗ ЛУЧШИХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРАКТИК

Мухаметрахимова Л. С.*

докторант
Институт управления Академии
государственного управления при Президенте
Республики Казахстан
Астана, Республика Казахстан
e-mail: l.mukhametrakhimova@apa.kz
ORCID: 0009-0004-3664-7479

Утепов А. Т.

руководитель ОФ «Центр экосистемных
решений EcoMind»
Астана, Республика Казахстан
e-mail: utepov.arman@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7794-6473

Дуламбаева Р. Т.

д. э. н., профессор
Институт управления Академии
государственного управления при Президенте
Республики Казахстан
Астана, Республика Казахстан
e-mail: r.dulambayeva@apa.kz
ORCID: 0000-0003-3942-8875

Аннотация. В статье проводится анализ механизмов государственного управления в области охраны атмосферного воздуха, основанный на изучении лучших международных практик. В работе рассматриваются страны с различными уровнями экологического регулирования, такие как Германия, Канада, Япония, США, и ряд других стран.

Методы исследования включают сравнительный анализ политики по охране окружающей среды, а также использование кейс-стади для изучения конкретных инициатив и их воздействия на экологическую ситуацию. В статье акцент сделан на применении эффективных экологических инструментов, таких как нормативные акты, экономические меры (углеродные налоги, субсидии, программы торговли выбросами), а также на мониторинг и контроль качества воздуха.

Ожидаемые результаты исследования направлены на определение ключевых факторов успешного государственного регулирования в области экологии и предложений для улучшения механизмов охраны атмосферного воздуха в странах с высоким уровнем загрязнения.

Ключевые слова: охрана атмосферного воздуха, государственное управление, экологические инструменты, международные практики, экологическая политика, сравнительный анализ.

ASSESSMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC AIR PROTECTION: ANALYSIS OF THE BEST INTERNATIONAL PRACTICES

Mukhametrakhimova L. *

DPA candidate

The Institute of Management
of the Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Kazakhstan
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: l.mukhametrakhimova@apa.kz
ORCID: 0009-0004-3664-7479

Dulambayeva R.

d. e. s., professor

The Institute of Management of the Academy of
Public Administration under the President of the
Republic of Kazakhstan
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: r.dulambayeva@apa.kz
ORCID: 0000-0003-3942-8875

Utepov A.

Head of the PF "Center for Ecosystem Solutions
EcoMind"
Astana, Republic of Kazakhstan
e-mail: utepov.arman@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7794-6473

Abstract. The article provides an analysis of public administration mechanisms in the field of atmospheric air protection, based on the study of the best international practices. The work examines countries with different levels of environmental regulation, such as Germany, Canada, Japan, the USA, and several others.

The research methods include a comparative analysis of environmental policies, as well as the use of case studies to study specific initiatives and their impact on the environmental situation. The article focuses on the use of effective environmental instruments, such as regulations, economic measures (carbon taxes, subsidies, emissions trading programs), as well as air quality monitoring and control. The expected results of the study are aimed at identifying the key factors of successful public regulation in the field of ecology and proposals for improving air protection mechanisms in countries with high levels of pollution.

Keywords: air protection, public administration, environmental instruments, international practices, environmental policy, comparative analysis.

К ВОПРОСУ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ БЮДЖЕТНОГО КРЕДИТОВАНИЯ НА МЕСТНОМ УРОВНЕ

Аннотация. Статья посвящена вопросам бюджетного кредитования на местном уровне, роли бюджетных кредитов и их эффективности в социально-экономическом развитии на региональном уровне. Автором рассматриваются ключевые направления бюджетного кредитования, включая поддержку инфраструктурных и социальных проектов, стимулирование экономического роста и развитие регионов. В соответствии с международным опытом в области государственного аудита и рекомендациями Международной организации высших органов аудита (ИНТОСАИ) исследуются подходы к управлению бюджетными займами и методам оценки их устойчивости и целевого использования на местном уровне. Особое внимание в статье уделено законодательным аспектам и проблемам, связанным с отсутствием в стране качественного механизма мониторинга и оценки социально-экономических эффектов от применения бюджетных кредитов. Исследование акцентирует внимание на необходимости совершенствования нормативной базы и практик отчетности в целях достижения большей прозрачности и повышения эффективности бюджетного кредитования, подчеркивая его значение как инструмента достижения стратегических целей регионов в контексте устойчивого экономического развития. В заключении сделан вывод о необходимости пересмотра существующей системы управления бюджетным кредитованием в Казахстане на основе разработки стандартов оценки социально-экономических эффектов и внедрения обязательной оценки долговой устойчивости.

Ключевые слова: бюджетное кредитование, управление государственным долгом, инфраструктурные проекты, оценка устойчивости, целевое использование, мониторинг и отчетность, эффективность использования кредитов, региональное развитие.

ВВЕДЕНИЕ

Бюджетное кредитование на местном уровне в Казахстане, несмотря на его значимость как инструмента социально-экономического развития, сталкивается с серьезными вызовами, которые снижают его эффективность и прозрачность. Международный опыт в этой сфере демонстрирует важность четко выстроенных стратегий, направленных на снижение долгового бремени и оптимизацию использования заемных средств, а также строгой отчетности и транспарентности в управлении долгом.

В условиях растущей долговой нагрузки возникает необходимость в строгом контроле и отчетности, однако существующие механизмы управления государственным долгом на местах недостаточно развиты и часто неэффективны. Практика показывает, что многие заемные средства не приносят запланированных результатов, что связано с отсутствием надлежащего мониторинга и качественного анализа социально-экономического эффекта от их использования, а рекомендации ИНТОСАИ, акцентирующие необходимость детального анализа долговой устойчивости и продуманных стратегий управления, часто остаются на бумаге, так как отсутствуют инструменты для их полного внедрения в местных органах власти [1]. Кроме того, законодательные ограничения и недостаточная институциональная поддержка создают дополнительные барьеры для эффективного использования заемных средств. Финансирование социально значимых проектов, таких как инфраструктура, здравоохранение и образование, часто происходит без учета долгосрочных последствий для местных бюджетов. Сложившаяся ситуация требует проведения реформ в управлении бюджетным кредитованием и государственным долгом на региональном уровне, что только подчеркивает актуальность темы.

Целью исследования является оценка текущего состояния бюджетного кредитования на местном уровне в Казахстане для выявления имеющихся проблем и выработки рекомендаций для повышения эффективности и прозрачности использования бюджетных кредитов.

В процессе подготовки статьи были изучены и проанализированы рекомендации ИНТОСАИ, аудиторские отчеты высших органов аудита. Исследована практика высших органов аудита в таких странах, как США, Китай и Россия, странах Европейского союза, которые в области управления долгом опираются на долгосрочные стратегии и прозрачные процедуры мониторинга и оценки эффективности.

Теоретическая и практическая значимость работы заключается в ее вкладе в развитие стратегий управления долгом и практики бюджетного кредитования в Казахстане, соответствующей международным стандартам, в частности, рекомендациям ИНТОСАИ. Исследование направлено на понимание сущности устойчивого бюджетного кредитования и социально-экономических эффектов, что вносит вклад в сферу управления государственными финансами и оценки государственных программ в Казахстане.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В процессе подготовки данной статьи применялись сравнительный анализ, анализ структуры долга и долговой нагрузки, оценка прозрачности и системный подход к управлению бюджетным кредитованием.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Анализ руководящих документов Международной организации высших органов аудита (далее – ИНТОСАИ)¹ в сфере оценки эффективности управления долгом на уровне центральных и местных органов власти показал ряд ключевых аспектов:

- *эффективное управление государственным долгом* требует комплексного подхода, включающего анализ текущего состояния задолженности, оценку устойчивости долговой нагрузки, эффективность использования заемных средств, прозрачность отчетности и стратегическое планирование. Важное значение имеет структура долга, которая определяется пропорцией краткосрочных и долгосрочных обязательств, условиями заимствований, процентными ставками и источниками привлечения средств;

- *долговая устойчивость* характеризуется способностью местных исполнительных органов своевременно обслуживать свои обязательства без значительных бюджетных рисков. Важным аспектом управления является эффективность использования заемных средств, которые должны быть направлены на решение стратегических задач региона;

- *прозрачность и отчетность* играют ключевую роль в обеспечении устойчивого финансового развития. Долгосрочная стратегия управления долгом разрабатывается с целью снижения уровня задолженности и минимизации ее стоимости, оптимизации структуры заимствований и согласования политики заимствований с приоритетами социально-экономического развития региона.

Эффективное управление государственным долгом основывается на четкой системе принятия решений, включающей разработку стратегии, прозрачную отчетность и контроль, а также адаптацию принятых мер на основе детального анализа последствий заимствований. Такой подход позволяет минимизировать финансовые риски и повысить эффективность использования заемных ресурсов, обеспечивая устойчивое развитие в долгосрочной перспективе (Таблица 1).

¹ Международная организация высших органов аудита (ИНТОСАИ) является автономной организацией внешнего государственного финансового контроля.

**Таблица 1 – Перечень аудиторских вопросов
в оценке эффективности управления государственным долгом**

№ п/п	Направления	Аудиторские вопросы
1	Соответствие законодательству	Соблюдаются ли законодательные и нормативные требования при управлении государственным долгом? Существует ли адекватный и эффективный внутренний контроль для обеспечения эффективности?
2	Управление рисками	Как местные исполнительные органы оценивают и управляют рисками, связанными с государственным долгом? Применяются ли меры для минимизации стоимости долга и риска его просрочки?
3	Политика и процедуры	Насколько четко определены и документированы политика и процедуры управления государственным долгом? Регулярно ли пересматриваются и обновляются политика и процедуры управления долгом для их актуализации и соответствия текущим экономическим условиям?
4	Отчетность и прозрачность	Какова степень прозрачности отчетности по государственному долгу? Достаточно ли информации предоставляется заинтересованным сторонам, включая население и регулирующие органы?
5	Эффективность управления долгом	Насколько эффективны механизмы и операции по управлению государственным долгом? Достигаются ли цели, заложенные в стратегию управления государственным долгом, такие как сокращение стоимости долга, развитие рынка ценных бумаг и др.?

Примечание: составлено автором на основе источника [2-7]

Анализ мировой практики бюджетного кредитования свидетельствует, что программы бюджетного кредитования являются важным инструментом стимулирования экономического развития. Они способствуют расширению налоговой базы, поддержке социальной сферы и финансированию масштабных инфраструктурных проектов. Различные государства применяют индивидуальные стратегии и механизмы для обеспечения доступности кредитных ресурсов, что позволяет им эффективно реализовывать приоритетные направления государственной политики и достигать стратегических целей.

В соответствии с международными стандартами оценки государственной политики, изложенными в Руководстве ИНТОСАИ GUID 9020 «Оценка государственной политики», а также с положениями Концепции управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 10 сентября 2022 года № 1005 (далее – КУГФ), ключевым принципом эффективного управления государственными финансами является способность измерять и оценивать последствия принятых решений [8].

При проведении оценки государственной политики важно учитывать не только ее объективные результаты, выраженные в количественных показателях, но и субъективное восприятие тех, кто участвует в ее реализации, и тех, на чьи интересы она направлена. Такой комплексный подход предполагает анализ как «объективных последствий», которые можно измерить с помощью статистических данных и отчетных показателей, так и «субъективных последствий», отражающих мнения и опыт вовлеченных сторон. В число таких заинтересованных сторон входят административные органы, государственные учреждения, целевые группы граждан, а также третьи лица – организации и специалисты, имеющие отношение к реализации данной политики. Их взгляды и оценки представляют важную часть анализа, поскольку позволяют выявить неочевидные эффекты и адаптировать механизмы реализации для повышения их эффективности.

Эффективное управление государственным долгом требует системного моделирования политики, основанного на анализе причинно-следственных связей. Это означает, что в процессе оценки должны рассматриваться взаимосвязи между стратегическими целями, выделяемыми ресурсами, реализуемыми мероприятиями, промежуточными и конечными результатами, а также реальным воздействием политики – как запланированным, так и неожиданным. Такой методологический подход позволяет оценить не только текущее состояние фискальной политики, но и спрогнозировать ее долгосрочные последствия.

В данном контексте КУГФ подчеркивает, что успешное внедрение бюджетирования, ориентированного на результаты, а также повышение эффективности использования бюджетных средств напрямую зависят от профессиональной подготовки и компетенций специалистов, занимающихся стратегическим и бюджетным планированием. Эти специалисты на постоянной основе анализируют эффективность реализации бюджетных программ, оценивают их целесообразность и определяют необходимость продолжения финансирования или корректировки отдельных мероприятий. По итогам этой работы разрабатываются альтернативные варианты финансирования и формулируются практические рекомендации, направленные на повышение эффективности бюджетных расходов и достижение стратегических приоритетов государства.

Функциональные обязанности сотрудников государственных органов в сфере стратегического и бюджетного планирования должны кардинально переформатироваться с акцентом на усиление аналитической составляющей их работы. Организацию обучения бюджетных аналитиков основным аспектам стратегического и бюджетного планирования, в том числе по разработке нефинансовых показателей, необходимо проводить на постоянной основе. Распределение функций в контексте управления государственным долгом в местном исполнительном органе (далее – МИО), а именно в акимате города Астаны, приведено в Таблице 2.

Таблица 2 – Функциональное распределение в управлении государственным долгом в МИО

Функции и задачи управлений акимата города Астаны по управлению бюджетными кредитами и займами		
Управление экономики и бюджетного планирования	Управление финансов	Администраторы бюджетных программ
«Рассмотрение, оценка и подготовка заключений по бюджетным заявкам администраторов бюджетных программ; проведение экономических заключений на инвестиционные предложения АБП, а также экономические экспертизы ФЭО бюджетных инвестиций, осуществляемые посредством формирования/увеличения уставного капитала юридических лиц или бюджетного кредита для участников квазигосударственного сектора; составление и представление в акимат сводной информации о ходе реализации инвестиционных проектов, осуществляемых за счет средств государственного бюджета».	«Предоставление бюджетных кредитов за счет средств местного бюджета, обеспечение их регистрации, учета и мониторинга; предоставление в центральный уполномоченный орган по исполнению бюджета (далее – ЦУОИБ) отчета по погашению и обслуживанию долгов по кредитным средствам; осуществление мониторинга долга МИО; определение и согласование с ЦУОИБ условий, объема и целевого назначения выпуска ГЦБ МИО; управление от имени МИО осуществляет организацию выпуска ГЦБ для обращения на внутреннем рынке для финансирования дефицита бюджета столицы, а также в виде ГЦБ для обращения на внутреннем рынке для финансирования в установленном порядке отдельных мероприятий по содействию занятости».	«Определение на конкурсной основе специализированных организаций и поверенных (агентов), за исключением финансовых агентств, и национальной компании в сфере агропромышленного комплекса, участвующей в обеспечении продовольственной безопасности; контроль и мониторинг целевого и эффективного использования, погашения и обслуживания бюджетных кредитов».

Функции и задачи управлений акимата города Астаны по управлению бюджетными кредитами и займами		
Управление экономики и бюджетного планирования	Управление финансов	Администраторы бюджетных программ
Положение о ГУ «Управление экономики и бюджетного планирования города Астаны» (05.10.2022, № 01-2780)	Положение о ГУ «Управление финансов города Астаны» (05.10.2022, № 01-2780)	Бюджетный кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.06.2024 г.)

Примечание: составлено автором

В соответствии с Правилами регистрации, учета и мониторинга бюджетных кредитов (Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 26 января 2009 года № 30. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 14 февраля 2009 года № 5549) одним из обязательных элементов мониторинга бюджетных кредитов является осуществление оценки эффективности использования бюджетных кредитов путем анализа и сопоставления учетных данных и отчетности [9]. Кроме того, результаты мониторинга бюджетных кредитов представляются в виде аналитических отчетов, структурированных таблиц и наглядных диаграмм. Эти материалы содержат информацию о процессе получения, условиях обслуживания и статусе погашения бюджетных кредитов, а также об актуальном уровне кредиторской задолженности. Такой формат представления данных способствует комплексной оценке эффективности использования заемных средств и своевременному принятию управленческих решений.

Однако Управлением финансов города Астаны не проводится данная оценка эффективности в силу того, что утратили силу Правила составления и представления отчета по оценке эффективности использования бюджетных кредитов от 2.05.2007 г. № 80 (приказ МНЭ от 16.07.2009 г. № 150), соответствующий нормативный правовой акт по проведению оценки эффективности использования бюджетных кредитов отсутствует [10].

В Аудиторском заключении Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан по итогам аудита эффективности управления государственным, гарантированным государством долгом (2023 год), а также долгом отдельных субъектов квазигосударственного сектора, а также в Обзоре государственных финансов 2023 года Всемирного банка (далее – ВБ) отмечается, что за последние годы Правительством Казахстана усовершенствованы фискальная политика и бюджетирование, а также поддерживается относительно низкий уровень государственного долга. В то же время органы внешнего государственного аудита Республики Казахстан и Всемирный банк приходят к выводу о том, что управление государственными финансами в стране сталкивается с рядом серьезных проблем, препятствующих достижению высокой эффективности [11, 12]. Среди ключевых факторов, ограничивающих результативность фискального управления, можно выделить:

- отсутствие четко сформулированного и последовательного направления налогово-бюджетной политики, что затрудняет долгосрочное планирование и снижает предсказуемость бюджетных решений;
- слабый мониторинг фискальных рисков, связанных с деятельностью квазигосударственного сектора, что создает потенциальные угрозы для устойчивости бюджета;
- неэффективность использования бюджетных средств в ключевых отраслях, что снижает отдачу от государственных расходов и ограничивает их вклад в социально-экономическое развитие страны;
- недостаточно развитые механизмы мониторинга и оценки программного бюджетирования, а также их исполнения, что затрудняет контроль за эффективностью расходования государственных средств и своевременное внесение корректировок в бюджетный процесс.

Однако, несмотря на усилия по модернизации системы управления государственными финансами, сохраняются значительные пробелы, требующие более комплексного

подхода, направленного на повышение прозрачности, усиление контроля за бюджетными рисками и оптимизацию расходных обязательств в соответствии с приоритетами социально-экономического развития страны.

При установлении лимитов государственного долга в целом и долга МИО в частности в КУГФ нечетко прописаны некоторые важные вопросы, такие как потенциальные затраты, плюсы и минусы различных стратегий (состав и источники финансирования), влияние шоков (стоимость нефти, обменный курс и рост) на траекторию долга и сравнения разных стратегий финансирования на основе реалистичных оценок затрат и рисков.

Кроме того, политика в области государственного долга способствует расширению квазифискальной деятельности², когда государство «подменяет» и «вытесняет» частные инвестиции, что усложняет макрофискальное управление³ в Казахстане.

Квазифискальная деятельность, осуществляемая внебюджетными фондами и субъектами квазигосударственного сектора (далее – СКГС), не учитывается в среднесрочной бюджетной основе и формирует курс бюджетной политики с уклоном на дефицит. Она также подрывает структуру фискальной политики и тем самым создает риск чрезмерных стимулов. По факту несколько внебюджетных фондов финансируют местный бюджет и субсидируют квазифискальную деятельность посредством покупки облигаций ниже номинала или размещения депозитов по ставкам ниже рыночных, что может повлечь убытки для фондов.

При этом следует отметить, что, согласно КУГФ, одна из важных целей долговой политики – содействие развитию внутреннего рынка долговых инструментов. В связи с этим с 2016 года МИО получили право выпускать и размещать облигации на внутреннем рынке. Основная цель данного инструмента заключается в привлечении дополнительного финансирования для покрытия бюджетного дефицита столицы, а также для реализации проектов в сфере жилищного строительства в рамках государственных и правительственных программ. Этот механизм позволяет региональным властям мобилизовать финансовые ресурсы, обеспечивая выполнение приоритетных задач социально-экономического развития.

Выпуск данных облигаций осуществляется с привлечением уполномоченного брокера, однако их приобретение производится исключительно одним инвестором – АО «НУХ «Байтерек». В результате данные муниципальные облигации фактически не размещаются на Казахстанской фондовой бирже (KASE) и не участвуют в формировании открытого рынка. Из-за действующих законодательных ограничений, а также отрицательной реальной доходности данные инструменты не способствуют развитию внутреннего долгового рынка и не стимулируют активность отечественного рынка ценных бумаг. Процентная ставка по облигациям установлена на уровне 4,25%, что значительно ниже годовых темпов инфляции за последние годы: в 2020 году инфляция составила 7,5%, в 2021 году – 8,4%, в 2022 году – 20,3%, а в 2023 году – 9,8%. Это свидетельствует о том, что инвестирование в муниципальные облигации не является привлекательным с точки зрения сохранения или увеличения капитала.

² Квазифискальная деятельность – это действия государственных учреждений, которые не являются прямыми фискальными операциями (такими как налогообложение или государственные расходы), но имеют сходный экономический эффект. Эти действия могут включать предоставление субсидий, управление государственным долгом, регулирование валютного курса, кредитование государственных предприятий или оказание финансовой помощи банкам. Когда государство активно вмешивается в экономику через квазифискальную деятельность или чрезмерное макрофискальное управление, оно может подменять банковские структуры и снижать эффективность рынка.

³ Макрофискальное управление – это процесс разработки и реализации экономической политики на уровне государства, направленный на поддержание устойчивого экономического роста, стабильности цен, высокого уровня занятости и устойчивого уровня государственного долга. Оно включает в себя использование различных инструментов фискальной политики, таких как налоги, государственные расходы и государственный долг, для достижения макроэкономических целей.

При этом в рамках Государственной программы жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020–2025 годы (далее – программа «Нұрлы жер») обязательства местных исполнительных органов по погашению облигационных займов выполняются за счет поступлений от продажи построенного жилья либо финансируются из средств местного бюджета. Этот механизм предполагает, что возврат долговых обязательств напрямую зависит от успешности реализации жилых объектов, что, в свою очередь, может создавать риски для исполнения бюджетных обязательств в случае нестабильности на рынке недвижимости [13].

Развитие систем бюджетирования и планирования, а также их синхронизация с основными направлениями социально-экономического развития являются ключевыми факторами повышения эффективности фискальной политики. В целях совершенствования подходов к управлению государственными финансами Казахстан за последние годы внедрил методологию бюджетирования, ориентированного на результат, усилив взаимосвязь между бюджетными показателями и стратегическими планами.

Несмотря на эти позитивные изменения, эксперты Всемирного банка указывают, что связь между бюджетным процессом и стратегическими планами носит в большей степени формальный характер, отражая лишь выполнение требований Бюджетного кодекса, а не полноценный переход к управлению на основе результатов. Анализ бюджетных программ показывает, что они охватывают широкий спектр стратегических задач, однако ключевые показатели в большинстве случаев ориентированы на процесс или промежуточные результаты, не имея прямой корреляции с конечными эффектами реализации программ. Более того, их связь со стратегическими целями остается слабой, что затрудняет объективную оценку результативности использования бюджетных средств и их влияния на долгосрочное развитие страны [14].

В международной практике бюджетное кредитование представляет собой сложный многоэтапный процесс, включающий несколько ключевых стадий. К ним относятся: планирование и формирование бюджета, отбор потенциальных заемщиков, заключение договорных обязательств, мониторинг целевого использования средств, а также процесс возврата основной суммы долга и начисленных процентов. Каждый из этих этапов играет важную роль в обеспечении эффективного управления бюджетными ресурсами и снижении финансовых рисков.

В соответствии с подпунктом 1) статьи 171 Бюджетного кодекса, бюджетное кредитование охватывает комплекс мер, включающих принятие решения о предоставлении средств, контроль их использования, процесс обслуживания задолженности и механизм погашения бюджетных кредитов (Таблица 3).

Таблица 3 – Сравнение содержания процедуры бюджетного кредитования в разрезе этапов: мировой опыт и отечественная практика

Мировая практика		Практика акимата г. Астаны
этапы	содержание	
Планирование и формирование бюджета	Определение объема средств, которые будут направлены на бюджетное кредитование в текущем финансовом году	В рамках бюджетного планирования процесс формирования бюджета начинается с определения приоритетных стратегических целей и задач (КУГФ). Бюджетные кредиты предоставляются для решения длительных, системных и остро стоящих социальных проблем, которые остаются нерешенными. Они преимущественно используются в кризисные периоды для поддержания совокупного спроса, смягчения жилищных проблем, а также стабилизации цен на социально значимые продовольственные товары, что позволяет предотвратить рост социальной напряженности

Мировая практика		Практика акимата г. Астаны
этапы	содержание	
Выбор заемщиков	Оценка и отбор организаций или предприятий, которые будут получать бюджетные кредиты	Существуют определенные недостатки в институциональной системе оценки и отбора потенциальных проектов на бюджетное кредитование на уровне местных исполнительных органов. В большинстве случаев администраторы бюджетных программ и заемщики заранее определены нормативными правовыми актами, включая Бюджетный кодекс, что ограничивает гибкость процесса. Кроме того, проведение необходимых экспертиз и финансово-экономического обоснования проектов зачастую осуществляется формально, что снижает качество принятия решений и эффективность использования бюджетных средств
Заключение договоров	Оформление и подписание договоров на предоставление кредитов, в которых устанавливаются условия кредитования (сроки, проценты, порядок возврата)	Кредитные договоры, как правило, не направлены на соизмерение объемов привлеченных кредитных ресурсов с достижением конкретных конечных результатов, поскольку во многих случаях эти результаты не формулируются в измеримых и четко определенных показателях. Это затрудняет оценку эффективности использования заемных средств и контроль за их целевым расходованием
Контроль за использованием средств	Мониторинг целевого использования предоставленных кредитных средств	Мониторинг использования бюджетных кредитов осуществляется Управлением финансов акимата города Астаны на основе данных, предоставляемых администраторами бюджетных программ (АБП), и проводится в соответствии с Правилами регистрации, учета и мониторинга бюджетных кредитов (Приказ Министерства финансов Республики Казахстан от 26 января 2009 года № 30). При этом контроль за целевым использованием выделенных бюджетных кредитов возложен на самих администраторов бюджетных программ, что создает определенные ограничения в оценке их эффективности. В результате отсутствия независимого мониторинга практически невозможно установить прямую причинно-следственную связь между процессом бюджетного кредитования и достигнутыми конечными результатами в соответствующих отраслях как на макроэкономическом, так и на региональном уровне. Это затрудняет объективную оценку влияния бюджетного кредитования на социально-экономическое развитие и снижает прозрачность управления заемными средствами
Возврат основного долга и процентов	Контроль за своевременным возвратом кредита и уплатой процентов	+

Примечание: составлено автором

Результаты анализа исполнения бюджета в части бюджетного кредитования и заимствования выявляют определенные недостатки, связанные с отсутствием четких критериев отбора проектов и недостаточной оценкой их социально-экономической эффективности. В частности, за весь исследуемый период наблюдается значительное сокращение соотношения накопленного долга к валовому региональному продукту (далее – ВРП) столицы почти вдвое: если в 2020 году данный показатель составлял 2,3%, то в 2023 году он снизился до 1,2%. В то же время динамика коэффициента долговой нагрузки (отношение затрат на обслуживание задолженности к общим расходам бюджета местных исполнительных органов) демонстрирует разнонаправленные тенденции. В 2020 году данный коэффициент составлял 0,16%, в 2021 году достиг максимального значения в 0,63%, затем снизился до 0,46% в 2022 году и составил 0,34% в 2023 году. Важно отметить, что данный показатель на про-

тяжении всего периода не превышал 1%, что указывает на стабильную финансовую устойчивость региона и контролируемый уровень долговой нагрузки. Кроме того, соотношение накопленного долга к собственным доходам бюджета города (без учета трансфертов) демонстрирует положительную динамику: в 2020 году оно достигало 59,3%, но к 2023 году снизилось до 19,1%. Такие тренды свидетельствуют о постепенном снижении зависимости бюджета от заимствований и увеличении финансовой автономности региона.

При этом максимальные значения коэффициента долговой нагрузки (соотношение расходов на обслуживание и погашение кредитов и займов к бюджетным расходам и доходам без учета трансфертов) наблюдались в 2021–2022 годах. В 2023 году этот показатель снизился, что можно расценивать как позитивный сигнал в контексте сокращения долгового давления на городской бюджет и улучшения его финансового баланса (Таблица 4).

Трансферты из республиканского бюджета продолжают оказывать значительное влияние на формирование доходной части бюджета столицы, обеспечивая не менее трети поступлений в течение последних четырех лет. Например, в 2020 году их доля составила 39,8%, а в 2023 году – 36,1%. В то же время налоговые доходы не превышали 62%, колеблясь от 55,3% в 2020 году до 61% в 2023 году, за исключением 2021 года, когда их уровень достиг 65,7%.

В этот период бюджет Астаны был увеличен на 36,6 млрд тенге и достиг 388,2 млрд тенге, что стало возможным благодаря дополнительным поступлениям от корпоративного и индивидуального подоходных налогов (30 млрд тенге), неналоговых доходов (4,2 млрд тенге), реализации активов (0,8 млрд тенге) и возврату средств от фонда «Даму» (1,6 млрд тенге) (протокол № 7/1 заседания Бюджетной комиссии города Нур-Султана от 26.05.2021 г., 3 листа) (Рисунок 1).

Одновременно с этим наблюдается положительная динамика роста валового регионального продукта, который в 2023 году увеличился в 1,6 раза по сравнению с 2020 годом.

Таблица 4 – Динамика показателей долговой устойчивости акимата г. Астаны за период 2020–2023 годов, млн тенге, %

	2020	2021	2022	2023
Накопленный долг	180 710,0	162 907,0	155 829,0	148 029,1
ВРП г. Астаны	7 975 283,1	8 923 711,8	10 672 480,5	12 874 957,1
Накопленный долг к ВРП, %	2,3	1,8	1,5	1,2
Расходы на обслуживание долга	935,3	3 882,5	3 924,00	3 733,50
Затраты бюджета акимата г. Астаны	568 581,4	615 804,2	856 289,0	1 104 676,1
Погашение бюджетных кредитов	714,1	2 199,0	6 837,8	1 647,4
Погашение займов	11 547,6	32 134,7	39 215,4	15 390,1
Доходы бюджета акимата г. Астаны	601 094,4	703 738,5	898 608,9	1 214 113,6
Трансферты	296 103,1	207 473,7	296 103,1	438 172,6
Доходы без трансфертов	304 991,3	496 264,8	602 505,8	775 941
Накопленный долг к доходам бюджета без трансфертов, %	59,3	32,8	25,9	19,1
Затраты бюджета к ВРП	7,1	6,9	8,0	8,6
Доходы бюджета без трансфертов к ВРП	3,8	5,6	5,6	6,0
Коэффициент долговой нагрузки, %				
Расходы на обслуживание долга к затратам бюджета	0,16	0,63	0,46	0,34
Расходы на обслуживание долга + погашение займов к затратам бюджета	2,19	5,85	5,04	1,73
Расходы на обслуживание долга + погашение займов к доходам бюджета без трансфертов	4,09	7,26	7,16	2,46

Примечание: составлено автором на основе источника [15]

При этом усиливается влияние столичного бюджета на экономическую активность города: так, расходы бюджета выросли с 7,1% ВРП в 2020 году до 8,6% в 2023 году, а доходная часть без учета трансфертов – с 3,8 до 6,0% соответственно. Безусловно, данное обстоятельство свидетельствует о том, что объем бюджетных вливаний в экономику города превышает изъятия, что может способствовать стимулированию экономического роста.

Рисунок 1 – Структура доходной части бюджета г. Астаны, за период 2020–2023 годов, в %

Примечание: составлено автором на основе [16]

Следует отметить, что растущая зависимость от трансфертов из республиканского бюджета чревата реализацией макроэкономических рисков.

Так, согласно «Аналитическому отчету о бюджетных рисках и долгосрочной устойчивости государственных финансов до 2050 года», сценарный анализ поступлений и расходов республиканского бюджета показал риск ухудшения бюджетной позиции республиканского бюджета со стороны недополученных поступлений в республиканский бюджет. Увеличение дефицита создает риски в плане потенциального роста правительственного долга в целях финансирования республиканского дефицита [17].

Структурный анализ бюджетного кредитования/займов в период 2020–2023 годов показывает неравномерную динамику объема бюджетного кредитования/займов (в 2020 году – 95 132 006,0 тыс. тенге, в 2021 году – 14 331 994,0 тыс. тенге, в 2022 году – 32 167 656,0 тыс. тенге, к 2023 году – 7 560 000,0 тыс. тенге).

В период с 2020 по 2023 год объем бюджетного кредитования и заимствований продемонстрировал значительное сокращение, уменьшившись в 12,58 раза (Рисунок 2).

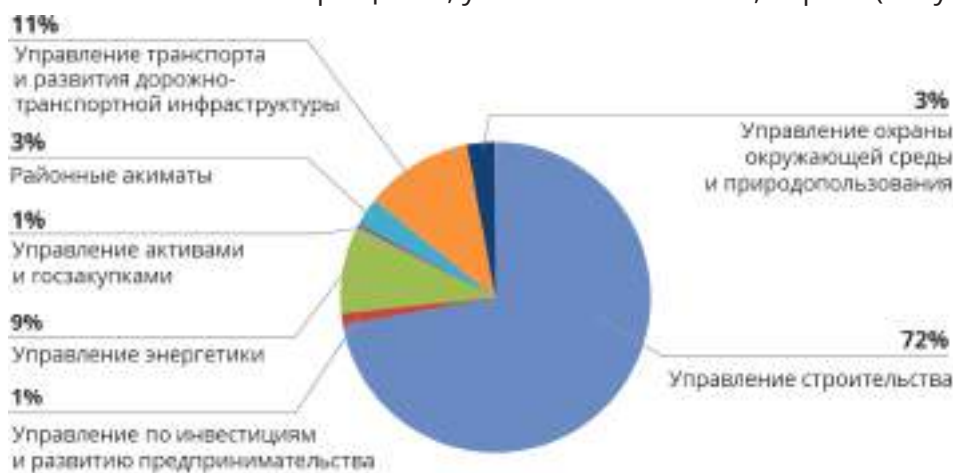

Рисунок 2 – АБП бюджетных кредитов (за счет ГЦБ и РБ) за период 2020–2023 годов, тыс. тенге

Примечание: составлено автором на основе источника [18]

Ключевым администратором бюджетных программ (АБП), на долю которого пришлось 72,12% всех предоставленных бюджетных кредитов и займов за анализируемый период, является Управление строительства. Основная часть этих средств была направлена на финансирование строительства кредитного жилья в рамках Государственной программы жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020–2025 годы [13]. Доля данных займов составила 65,81% от общего объема бюджетного кредитования, при этом сумма предоставленных средств в 2020–2023 годах достигла 98 182 246,0 тыс. тенге. Фактически заемщиком выступило ТОО «Елорда Құрылыс Компаниясы».

Анализ структуры бюджетного кредитного портфеля акимата свидетельствует о его низкой диверсификации, поскольку преобладающая часть средств направляется на финансирование одной программы и одного заемщика, что создает потенциальные риски, связанные с концентрацией долговых обязательств. Дополнительно был проведен анализ законодательной базы, регулирующей бюджетное кредитование, включая Бюджетный кодекс и нормативные акты, касающиеся планирования, рассмотрения, мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций. В частности, были изучены Правила разработки или корректировки, проведения необходимых экспертиз инвестиционного предложения государственного инвестиционного проекта, а также планирования, рассмотрения, отбора, мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций и определения целесообразности бюджетного кредитования [19].

Таким образом, анализ практики бюджетного кредитования акимата г. Астаны в целом показал, что во всех представленных в ходе аудита экономических обоснованиях бюджетных кредитов имеются системные недостатки, что, безусловно, оказало свое негативное влияние на весь процесс бюджетного кредитования. По результатам анализа выявлены определенные пробелы и недочеты в системе регулирования бюджетного кредитования, требующие дальнейшего рассмотрения и возможной корректировки, а именно:

- в Бюджетном кодексе Республики Казахстан отсутствует четкое требование по расчету социально-экономического эффекта, который является основным критерием бюджетных кредитов;
- в Правилах № 129 не содержатся детализированные требования к качественному содержанию Экономического, Отраслевого заключений, Финансово-экономического обоснования бюджетного кредитования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализ действующей практики бюджетного кредитования на местном уровне в Казахстане показывает, что недостатки в методах оценки социально-экономического эффекта снижают эффективность использования заемных средств. Многие проекты реализуются без четкой оценки их пользы и долговой устойчивости, что приводит к увеличению долговой нагрузки на региональные бюджеты и ограничивает их финансовые возможности. Также обнаружена проблема слабого контроля за целевым использованием средств, что подрывает прозрачность и доверие к процессу. Отсутствие четкой системы мониторинга и анализа эффективности снижает качество бюджетного кредитования и ставит под угрозу его устойчивость.

Для улучшения ситуации необходимо разработать стандарты для оценки социально-экономического эффекта от использования бюджетных кредитов. Это обеспечит более строгий контроль и обоснованность выделения средств. Важно также усилить мониторинг целевого использования кредитов и внедрить обязательную оценку долговой устойчивости, чтобы предотвратить чрезмерную долговую нагрузку регионов. Пересмотр нормативной базы с учетом международных рекомендаций, таких как ИНТОСАИ, позволит выстроить долгосрочную стратегию управления долгом и сделает кредитование более устойчивым. Важно также обеспечить обучение специалистов современным методам работы с бюджетными кредитами для повышения их профессионализма. Создание комплексной стратегии, направленной на диверсификацию бюджетных ресурсов и устойчивое развитие регионов, поможет снизить зависимость от кредитов и повысит устойчивость экономики в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. ИНТОСАИ. Руководство по оценке государственной политики GUID 9020. Электронный ресурс. – URL: <https://www.intosai.org> (дата обращения: 01.05.2024).
2. ISSAI 5410: Руководство по планированию и проведению аудита внутренних контролей государственного долга (рекомендации по оценке внутреннего контроля и процедур управления государственным долгом). <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2021/02/issai-5410.pdf>
3. ISSAI 5411: Руководство по проведению аудита эффективности управления государственным долгом (методология для оценки эффективности управления долгом, включая анализ политики и процедур). https://static1.squarespace.com/static/57019a6db6aa607cbb909ab2/t/5923b560725e250c25b41a64/1495512420443/issai_5411_e.pdf
4. ISSAI 5420: Руководство по аудиту государственного долга (рекомендации по проведению аудита финансовой отчетности и управления долгом, а также оценке долговых обязательств и рисков). <https://www.issai.org/pronouncements/public-debt-management-and-fiscal-vulnerability-potential-roles-for-sais/>
5. ISSAI 5421: Руководство по аудиту отчетов о государственном долге <https://www.issai.org/pronouncements/guidance-on-definition-and-disclosure-of-public-debt/>
6. ISSAI 5430: Руководство по аудиту фискальных рисков: последствия для управления долгом. <https://www.issai.org/pronouncements/fiscal-exposures-implications-for-debt-management-and-the-role-for-sais/>
7. ИНТОСАИ. Перечень аудиторских вопросов в оценке эффективности управления государственным долгом. Электронный ресурс. – URL: <https://www.intosai.org> (дата обращения: 01.08.2024).
8. Концепция управления государственными финансами Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента Республики Казахстан от 10 сентября 2022 года № 1005. Электронный ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001005> (дата обращения: 01.06.2024).
9. Правила регистрации, учета и мониторинга бюджетных кредитов. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 26 января 2009 года № 30. Электронный ресурс. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005549_ (дата обращения: 01.06.2024).
10. Правила составления и представления отчета по оценке эффективности использования бюджетных кредитов от 2.05.2007 года № 80 (приказ МНЭ от 16.07.2009 г. № 150, утратил силу). Электронный ресурс. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070004686_ (дата обращения: 01.06.2024).
11. Обзорный отчет Всемирного банка «Казахстан: усиление государственных финансов для достижения инклюзивного и устойчивого к воздействиям роста», 2023 г. // <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5915a656b010a51686822fd9cc6ac8e6-0080062024/original/Kazakhstan-PFR-Overview-January-2024-ru.pdf> (дата обращения: 17.07.2024).
12. Отчет Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан по аудиту эффективности управления государственным долгом за 2023 год. Электронный ресурс. – URL: <https://www.vapr.kz> (дата обращения: 01.08.2024).
13. Государственная программа жилищно-коммунального развития «Нұрлы жер» на 2020–2025 годы (Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 декабря 2019 года № 1054, утратившее силу в соответствии с постановлением от 23 сентября 2022 года № 736). Электронный ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900001054> (дата обращения: 15.06.2024).
14. Бюджетный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.06.2024 г.). Электронный ресурс. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095_ (дата обращения: 17.07.2024).
15. Отчеты об исполнении бюджета города республиканского значения, столицы 2020–2023 годы, БНС АСПИР РК.
16. Отчеты об исполнении бюджета города Астана за 2020–2023 годы. Электронный ресурс. – URL: <https://astana.gov.kz> (дата обращения: 01.08.2024).
17. Аналитический отчет о бюджетных рисках и долгосрочной устойчивости госфинансов до 2050 года. Электронный ресурс. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/362610?lang=ru> (дата обращения: 01.08.2024).
18. Данные Управления экономики и бюджетного планирования акимата г. Астаны.
19. Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан «Об утверждении Правил разработки или корректировки, проведения необходимых экспертиз инвестиционного предложения государственного инвестиционного проекта, а также планирования, рассмотрения, отбора, мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций и определения целесообразности бюджетного кредитования» от 5 декабря 2014 года № 129. Электронный ресурс. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009938>.

REFERENCES

1. INTOSAI. Guidelines for the Evaluation of Public Policy GUID 9020. Electronic resource. – URL: <https://www.intosai.org> (access date – 01.05.2024).
2. ISSAI 5410: Guidelines on Planning and Conducting Audits of Internal Controls of Public Debt (recommendations for assessing internal control and public debt management procedures). Electronic resource – URL: <https://www.issai.org/wp-content/uploads/2021/02/issai-5410.pdf>.
3. ISSAI 5411: Guidelines for Conducting Performance Audits of Public Debt Management (methodology for assessing the effectiveness of debt management, including policy and procedural analysis). Electronic resource – URL: https://static1.squarespace.com/static/57019a6db6aa607cbb909ab2/t/5923b560725e250c25b41a64/1495512420443/issai_5411_e.pdf.
4. ISSAI 5420: Guidelines for the Audit of Public Debt (recommendations for conducting audits of financial statements and public debt management, as well as assessing debt obligations and risks). Electronic resource – URL: <https://www.issai.org/pronouncements/public-debt-management-and-fiscal-vulnerability-potential-roles-for-sais/>.
5. ISSAI 5421: Guidelines for the Audit of Public Debt Reports. Electronic resource – URL: <https://www.issai.org/pronouncements/guidance-on-definition-and-disclosure-of-public-debt/>.
6. ISSAI 5430: Guidelines for the Audit of Fiscal Risks: Implications for Debt Management. Electronic resource – URL: <https://www.issai.org/pronouncements/fiscal-exposures-implications-for-debt-management-and-the-role-for-sais/>.
7. INTOSAI. List of Audit Questions for Assessing the Effectiveness of Public Debt Management. Electronic resource. – URL: <https://www.intosai.org> (access date – 01.08.2024).
8. Concept for Public Finance Management of the Republic of Kazakhstan until 2030. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated September 10, 2022, No. 1005. Electronic resource. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200001005> (access date – 01.06.2024).
9. Rules for Registration, Accounting, and Monitoring of Budgetary Loans. Order of the Minister of Finance of the Republic of Kazakhstan dated January 26, 2009, No. 30. Electronic resource. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V090005549_ (access date – 01.06.2024).
10. Rules for the Preparation and Submission of Reports on the Evaluation of the Effectiveness of Budgetary Loans dated May 2, 2007, No. 80 (Order of the Ministry of National Economy dated July 16, 2009, No. 150, repealed). Electronic resource. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/V070004686_ (access date – 01.06.2024).
11. World Bank Overview Report “Kazakhstan: Strengthening Public Finance for Achieving Inclusive and Resilient Growth”, 2023. Electronic resource – URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/5915a656b010a51686822fd9cc6ac8e6-0080062024/original/Kazakhstan-PFR-Overview-January-2024-ru.pdf> (access date – 17.07.2024).
12. Report of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan on the Performance Audit of Public Debt Management for 2023. Electronic resource. – URL: <https://www.vapr.kz> (access date – 01.08.2024).
13. State Program for Housing and Communal Development “Nurly Zher” for 2020-2025 (Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2019, No. 1054, repealed by Resolution No. 736 dated September 23, 2022). Electronic resource. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900001054> (access date – 15.06.2024).
14. Budget Code of the Republic of Kazakhstan. Code of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2008, No. 95-IV (as amended and supplemented as of 08.06.2024). Electronic resource. – URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K080000095_ (access date – 17.07.2024).
15. Reports on the Execution of the Budget of the City of Republican Significance, Capital, 2020-2023, BNS ASPIR RK.
16. Reports on the Execution of the Budget of the City of Astana for 2020-2023. Electronic resource. – URL: <https://astana.gov.kz> (access date – 01.08.2024).
17. Analytical Report on Budget Risks and Long-Term Sustainability of Public Finances until 2050. Electronic resource. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/economy/documents/details/362610?lang=ru> (access date – 01.08.2024).
18. Data from the Department of Economics and Budget Planning of the Akimat of Astana.
19. Order of the Minister of National Economy of the Republic of Kazakhstan “On Approval of the Rules for the Development or Adjustment, Conduct of Necessary Expertise of an Investment Proposal of a Public Investment Project, as well as Planning, Review, Selection, Monitoring and Evaluation of the Implementation of Budgetary Investments and Determining the Feasibility of Budgetary Lending” dated December 5, 2014, No. 129. Electronic resource. – URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009938>.

ON THE ISSUE OF THE EFFECTIVENESS OF BUDGET LENDING AT THE LOCAL LEVEL

Salykova A.A.

Member of the Audit Commission for Astana

Astana, Kazakhstan

E-mail: a.salykova@rkastana.gov.kz

Abstract. The article is devoted to the issues of budget lending at the local level, the role of budget loans and their effectiveness in socio-economic development at the regional level. The author examines key areas of budget lending, including support for infrastructure and social projects, stimulating economic growth and regional development. In accordance with international experience in the field of public audit and the recommendations of the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI), approaches to managing budget loans and methods for assessing their sustainability and targeted use at the local level are being investigated. The article pays special attention to legislative aspects and problems related to the lack of a high-quality mechanism for monitoring and evaluating the socio-economic effects of budget loans in the country. The study focuses on the need to improve the regulatory framework and reporting practices in order to achieve greater transparency and increase the effectiveness of budget lending, emphasizing its importance as a tool to achieve the strategic goals of the regions in the context of sustainable economic development. In conclusion, it is concluded that there is a need to review the existing budget credit management system in Kazakhstan based on the development of standards for assessing socio-economic effects and the introduction of mandatory debt sustainability assessment.

Keywords: budget lending, public debt management, infrastructure projects, sustainability assessment, targeted use, monitoring and reporting, credit efficiency, regional development.

ЖЕРГІЛІКТІ ДЕҢГЕЙДЕ БЮДЖЕТТІК КРЕДИТТЕУДІҢ ТИІМДІЛІГІ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ

Салықова А. А.

Астана қаласы бойынша Тексеру комиссиясының мүшесі

Астана қ., Қазақстан

e-mail: a.salykova@rkastana.gov.kz

Аңдатпа. Мақала жергілікті деңгейдегі бюджеттік кредиттеу, бюджеттік кредиттердің рөлі және олардың өңірлік деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық дамудағы тиімділігі мәселелеріне арналған. Автор инфрақұрылымдық және әлеуметтік жобаларды қолдауды, экономикалық өсуді ынталандыруды және өңірлерді дамытуды қоса алғанда, бюджеттік кредиттеудің негізгі бағыттарын қарастырады. Мемлекеттік аудит саласындағы халықаралық тәжірибеге және жоғары аудит органдары – ИНТОСАИ халықаралық ұйымының ұсынымдарына сәйкес бюджеттік қарыздарды басқару тәсілдері және олардың тұрақтылығы мен жергілікті деңгейде мақсатты пайдаланылуын бағалау әдістері зерттеледі. Мақалада елімізде бюджеттік кредиттерді қолданудан түсетін әлеуметтік-экономикалық әсерлерді мониторингілеу мен бағалаудың сапалы тетігінің болмауына байланысты заңнамалық аспектілер мен мәселелерге ерекше назар аударылды. Зерттеу тұрақты экономикалық даму контекстінде өңірлердің стратегиялық мақсаттарына қол жеткізу құралы ретіндегі маңыздылығын баса көрсете отырып, көбірек ашықтыққа қол жеткізу және бюджеттік кредиттеудің тиімділігін арттыру мақсатында есептіліктің нормативтік базасы мен практикасын жетілдіру қажеттілігіне назар аударады. Қорытындыда әлеуметтік-экономикалық әсерлерді бағалау стандарттарын әзірлеу және борыштық тұрақтылықты міндетті бағалауды енгізу негізінде Қазақстанда бюджеттік кредиттеуді басқарудың қолданыстағы жүйесін қайта қарау қажеттілігі туралы қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: бюджеттік кредиттеу, мемлекеттік қарызды басқару, инфрақұрылымдық жобалар, тұрақтылықты бағалау, мақсатты пайдалану, мониторинг және есептілік, кредиттерді пайдалану тиімділігі, өңірлік даму.

Алимова Д. А.

директор департамента по связям с общественностью
Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан
Астана, Казахстан
e-mail: d.alimova@esep.gov.kz

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ – НАДЕЖНЫЙ ФУНДАМЕНТ ДЛЯ РАЗВИТИЯ: ИТОГИ РАБОТЫ ВЫСШЕЙ АУДИТОРСКОЙ ПАЛАТЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация. В статье освещены основные направления деятельности высшего органа внешнего государственного аудита Республики Казахстан – Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан. В частности, подчеркнута роль высшего органа аудита в повышении эффективности системы государственного управления на основе проведения аудиторских и экспертно-аналитических мероприятий на уровне центральных государственных органов, на уровне местных исполнительных органов, а также субъектов квазигосударственного сектора. При этом цель статьи имеет явно выраженный прикладной характер – ознакомить не только экспертное сообщество, но и широкую общественность с итогами деятельности Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан в соответствии с принципами гласности и прозрачности. В связи с этим в статье довольно подробно освещены результаты проведенных государственными аудиторами проверок и приведены конкретные примеры в разрезе регионов страны, объектов и предметов государственного аудита. В заключении, на примере перечня предписаний в отношении уполномоченных государственных органов, в том числе объектов государственного внешнего аудита, приведены результаты работы Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан.

Ключевые слова: аудиторская палата, аудит, аудиторское мероприятие, планирование, эффективность, система государственного управления, государственные ресурсы.

ВВЕДЕНИЕ

Республиканский бюджет представляет собой фундаментальную и сложную структуру, которая объединяет многочисленные финансовые потоки и процессы. Именно через него общество инвестирует в строительство школ, больниц, автодорог и другой ключевой инфраструктуры, обеспечивает социальные выплаты, пособия, пенсии и поддерживает деятельность бюджетных и региональных государственных организаций.

При этом Высшая аудиторская палата Республики Казахстан (далее – ВАП РК) как высший орган государственного аудита не просто осуществляет внешний контроль за использованием государственных средств, но и становится надежным проводником к формированию более эффективной и прозрачной системы государственного управления.

В соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан ВАП РК работает в тесной координации с Правительством в рамках достижения ключевых задач, направленных на социально-экономическое развитие страны. На основе тесного взаимодействия со всеми государственными органами ВАП РК не только выявляет недостатки и нарушения, но и способствует их устранению посредством формулировки соответствующих рекомендаций. Для того чтобы государственные ресурсы использовались максимально эффективно и рационально, каждый бюджетный тенге должен служить интересам народа Казахстана, что ставит перед системой государственного управления задачи по более тесной межведомственной интеграции, где ВАП РК отведена особая роль – тщательного контроля за целевым использованием бюджетных средств.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ

В статье использованы методы статистического, в том числе вертикального, горизонтального и сравнительного анализа.

ПРАКТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ

Материалы статьи могут быть использованы для ознакомления специалистов и соискателей академических степеней в области государственного аудита, а также широкой общественности с результатами деятельности высшего органа аудита Республики Казахстан – ВАП РК.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Каждая аудиторская проверка представляет собой серьезное событие для проверяемых центральных государственных и местных исполнительных органов, а также субъектов квазигосударственного сектора, выступающих в качестве объектов государственного аудита, так как материалы по итогам аудиторских проверок зачастую становятся предметом широкого освещения в средствах массовой информации (далее – СМИ), так как затрагивают общественно значимые вопросы развития приоритетных секторов экономики и социальной сферы.

В 2024 году ВАП РК проведены аудиторские мероприятия в сферах образования, здравоохранения, промышленности, строительства, транспорта и сельского хозяйства, вызвавших большой интерес общественности. Так, впервые организованы и проведены аудиты местных бюджетов в таких областях, как Абай, Улытау, Жетысу, и в Алматинской области. По результатам проведенных аудиторских мероприятий были выявлены системные управленческие недостатки, которые позволили обозначить точечные проблемы при использовании бюджетных средств и активов (Рисунок 1).

Рисунок 1 – География проведения аудиторских мероприятий Высшей аудиторской палатой Республики Казахстан в 2024–2025 годах

Примечание: составлено автором на основе источника [1, 2]

В связи с этим на 2025 год запланировано проведение свыше 40 аудиторских мероприятий. В частности, по поручению Главы государства запланировано проведение аудиторских проверок бюджетов городов Астаны и Алматы, Северо-Казахстанской, Костанайской и Жамбылской областей. Государственным аудитом будут охвачены деятельность фонда «Самрук-Қазына», национальной компании «Казатомпром», Казахстанской компании по

управлению электрическими сетями (KEGOC), Национального банка, Министерства чрезвычайных ситуаций Республики Казахстан, сферы науки, обороны, правопорядка, спорта, социального обеспечения, лесного хозяйства и других [3].

Значительные изменения произошли и в работе ВАП РК: были изменены некоторые процедурные стандарты, обновлены правила сертификации государственных аудиторов, деятельность ВАП РК стала более публичной и открытой, усилена интеграция ее деятельности с ключевыми системами Министерства финансов Республики Казахстан и т. д. Кроме того, по поручению Главы государства К. К. Токаева началось постепенное преобразование всей системы государственного аудита в целом.

Обозначим главные события в аудиторской сфере в качестве итогов уходящего года, которые найдут свое развитие в 2025 году и далее.

В целом за 2024 год ВАП РК провела 27 аудиторских мероприятий, которыми были охвачены 214 объектов государственного аудита объемом до 11 трлн тенге. В структуре объектов государственного аудита можно выделить Фонд социального медицинского страхования (ФСМС), «Назарбаев интеллектуальные школы» (НИШ), Банк развития Казахстана, национальную компанию «Қазақстан темір жолы» и других [4].

В результате анализа финансовой отчетности и прочих документов, изучения рабочих процессов и содержания практических кейсов объектов аудита государственные аудиторы выявили нарушения на общую сумму 862 млрд тенге. В их числе: финансовые – на 154 млрд тенге, неэффективное использование средств и активов государства – на 475 млрд тенге, неэффективное планирование – почти на 233 млрд тенге. В общей сложности в государственный бюджет возмещено более 135 млрд тенге, что в пять раз больше суммы возмещения в 2023 году и составляет 87,8% от общего объема средств, подлежащих восстановлению (Рисунок 2).

Рисунок 2 – Итоги работы Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан за 2024 год

Примечание: составлено автором на основе источника [5]

В соответствии с результатами аудитов для Правительства Республики Казахстан и уполномоченных государственных органов ВАП РК разработано 126 рекомендаций и 678 поручений [6]. При этом на сегодняшний день 165 пунктов уже исполнены, остальные остаются на контроле ВАП РК с регулярным информированием Главы государства.

По материалам аудиторских проверок в 2024 году к административной ответственности привлечены 108 физических и 67 юридических лиц. В основном за нарушения в области государственных закупок, ведения бухгалтерского учета, архитектурной и строительной деятельности [7]. 52 административных протокола государственные аудиторы составили против должностных лиц государственных органов и квазигосударственного сектора. Порядка 16 материалов аудита ВАП РК направила в правоохранительные органы. По многим случаям обстоятельные разбирательства еще только предстоит провести. К дисциплинарной ответственности по итогам проведенных аудитов привлекли 198 человек.

Необходимо отметить, что проведенные аудиты показывают наличие системных недостатков и нарушений в государственном управлении бюджетными деньгами и активами. Так, например, во время проверки обеспечения казахстанцев лекарствами установлено, что некачественное планирование закупок в системе ТОО «СК-Фармация» привело к затовариванию некоторых лекарственных препаратов, немалую часть из которых на сумму свыше 279 млн тенге в последующем пришлось списать из-за истечения срока годности.

Дополнительно в ходе аудиторской проверки системы обязательного медицинского страхования государственные аудиторы установили факты двойной оплаты одних и тех же услуг за счет ФСМС и самих граждан, несмотря на категорический запрет. В результате только в части стационарной помощи объем подобных случаев составил 1,7 млрд тенге, по амбулаторной – 27,6 млрд тенге.

При аудиторской проверке эффективности процесса ценообразования в строительстве ВАП РК выявлены системные проблемы, связанные с реализацией некоторых инфраструктурных проектов. Например, за время строительства мостового перехода через Бухтарминское водохранилище в Восточно-Казахстанской области (ВКО) произошло удорожание данного строительного проекта более чем на 31,2 млрд тенге (или на 104%), а стоимость проекта по строительству Центра гематологии в городе Усть-Каменогорске возросла с 32 до 72 млрд тенге (или на 125%). И таких примеров немало в разрезе предметов и объектов аудиторских мероприятий. Кроме того, аудиторами отмечен медленный темп работ по сетям тепло- и водоснабжения, канализации, что обусловило срыв сроков заселения сданного в эксплуатацию жилья в области Жетысу. К примеру, в одном из городских районов четыре 60-квартирных и два 80-квартирных жилых дома простаивали более 1,5 лет на фоне того, что на их строительство государством было выделено 5,8 млрд тенге, что в масштабах региона относится к крупным суммам финансирования.

К числу еще одной довольно распространенной проблемы можно отнести несвоевременное освоение выделенных бюджетных средств. В то время, пока выделенные бюджетные средства находятся без движения в одном месте и по итогу возвращаются в бюджет, существуют многочисленные приоритетные направления, в которых последние могли бы быть использованы более эффективно. В качестве примера можно привести факт, что за три года НИШ не были освоены выделенные средства в размере 16,4 млрд тенге, при том, что на банковских счетах ежегодно аккумулировались неиспользованные остатки денежных средств в размере от 27 до 55 млрд тенге.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Одним из ключевых элементов аудиторского контроля и структурным элементом заключительного этапа аудита являются предписания. Именно этот документ позволяет отразить выявленные нарушения с привязкой к конкретным поручениям по их устранению с указанием сроков их исполнения и ответственных ведомств.

Приведем перечень некоторых исполненных предписаний ВАП РК, содержание которых отражает как фокус и миссию последней в повышении эффективности системы государственного управления, так и ее роль в решении общественно значимых вопросов социально-экономического развития современного Казахстана [5]:

– усилен контроль цен на ввозимую медицинскую технику для гарантированного объема бесплатной медицинской помощи (ГОБМП) и обязательного социального медицинского страхования (ОСМС) – отныне поставщикам необходимо предоставлять документы, подтверждающие таможенную стоимость оборудования;

– внесены важные изменения в механизм стабилизации цен на социально значимые продовольственные товары: закреплены новые требования и обязательства при кредитовании поставщиков;

– исключена возможность оформления лекарственных препаратов на граждан, переехавших за пределы страны. Для этого была усовершенствована информационная система Министерства здравоохранения Республики Казахстан;

– усилен контроль за реализацией активов «КазМунайГаза». Закреплены такие условия, как сохранение профиля деятельности юрлица, передаваемого в конкурентную среду, численности работников, уровня их зарплаты;

– проведена работа по благоустройству 139 туристических маршрутов и 49 троп в государственных национальных природных парках. Это коснулось автостоянок, беседок, площадок под палаточные лагеря, мусорных контейнеров и так далее;

– в систему экспертизы для установления инвалидности внедрились ряд улучшений. В частности, обеспечена интеграция между информационными системами Министерства здравоохранения Республики Казахстан и медицинских организаций, что позволило обрабатывать документы и лабораторные результаты в цифровом формате без сканирования бумажных вариантов;

– исключена возможность скрытого субсидирования субъектов естественных монополий за счет изменения Правил формирования тарифов и поэтапного сокращения разницы в тарифах между группами потребителей;

– строительные работы на 427 млн тенге выполнили в городе Жезказгане. Это коснулось жилых домов, теплосетей и других коммунальных объектов;

– участникам электронных торгов по продаже объектов государственной собственности возвращено свыше 115 млн тенге «застрявших» невостребованных гарантийных взносов.

Таким образом, исполнение предписаний по итогам проведенных государственных аудитов всегда находится на строгом контроле. Выполнение каждого отдельного пункта отслеживают члены ВАП РК. Также тщательным образом решаются вопросы о продлении сроков исполнения, если это необходимо и обосновано.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Официальный сайт Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан. Перечень объектов государственного аудита Высшей аудиторской палаты на 2024 год. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/575468?lang=ru>

2. Официальный сайт Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан. Перечень объектов государственного аудита Высшей аудиторской палаты на 2025 год. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/759355?lang=ru>

3. Официальные данные Департамента планирования и сертификации Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан, 2024–2025 годы.

4. Официальные данные Департамента анализа и отчетности Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан, 2024.

5. Официальные данные Департамента контроля качества и оценки Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан, 2024.

6. Официальный сайт Высшей аудиторской палаты Республики Казахстан. Аудиторские заключения по итогам аудиторских мероприятий в разрезе объектов государственного аудита в 2024 году. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/press/news/details/952944?lang=ru>

7. Классификатор нарушений, выявляемых на объектах государственного аудита и финансового контроля. Утвержден в соответствии с Приказом Председателя Счетного комитета от 25 ноября 2022 года № 158-н/қ.

REFERENCES

1. Official website of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan. List of state audit entities of the Supreme Audit Chamber for 2024. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/575468?lang=ru>.
2. Official website of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan. List of state audit entities of the Supreme Audit Chamber for 2025. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/759355?lang=ru>.
3. Official data from the Department of Planning and Certification of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan, 2024 – 2025.
4. Official data from the Department of Analysis and Reporting of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan, 2024.
5. Official data from the Department of Quality Control and Evaluation of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan, 2024.
6. Official website of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan. Audit reports on the results of audit activities by state audit entities in 2024. <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/press/news/details/952944?lang=ru>.
7. Classifier of violations detected at state audit and financial control entities. Approved by the Order of the Chairman of the Accounts Committee dated November 25, 2022, No. 158-n/r.

STATE AUDIT – A RELIABLE FOUNDATION FOR DEVELOPMENT: RESULTS OF THE WORK OF THE SUPREME AUDIT CHAMBER OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Alimova D. A.

Director of the Public Relations Department
Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan
Astana, Kazakhstan
e-mail: d.alimova@esep.gov.kz

Abstract: The article highlights the main activities of the supreme body of external state audit of the Republic of Kazakhstan – the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan. In particular, the role of the supreme audit institution in improving the effectiveness of the public administration system through audit and expert analysis activities at the level of central government agencies, local executive bodies, as well as quasi-public sector entities is emphasized. At the same time, the purpose of the article is clearly applied in nature – to inform not only the expert community, but also the general public about the results of the activities of the Supreme Audit Chamber in accordance with the principles of publicity and transparency. In this regard, the article highlights in some detail the results of inspections conducted by state auditors and provides specific examples in the context of the country's regions, objects and subjects of state audit. In conclusion, the article uses the example of a certain list of regulations of the Supreme Audit Chamber of the Republic of Kazakhstan in relation to authorized state bodies, including state external audit facilities, in order to prevent relevant risks and threats, as well as eliminate identified systemic problems and financial violations.

Keywords: audit chamber, audit, audit event, planning, efficiency, public administration system, public resources.

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ – ДАМУДЫҢ СЕНІМДІ ІРГЕТАСЫ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖОҒАРЫ АУДИТОРЛЫҚ ПАЛАТАСЫ ЖҰМЫСЫНЫҢ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ

Алимова Д. А.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы аудиторлық палатасының
Қоғаммен байланыс департаментінің директоры
Астана, Қазақстан
e-mail: d.alimova@esep.gov.kz

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының Сыртқы мемлекеттік аудиттің жоғары органы – Қазақстан Республикасының жоғары аудиторлық палатасы қызметінің негізгі бағыттары баяндалған. Атап айтқанда, орталық мемлекеттік органдар деңгейінде, жергілікті атқарушы органдар деңгейінде, сондай-ақ квазимемлекеттік сектор субъектілері деңгейінде аудиторлық және сараптамалық-талдау іс-шараларын жүргізу негізінде мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігін арттыруда жоғары аудит органының рөлі атап өтілді. Сонымен қатар, мақаланың мақсаты айқын қолданбалы сипатқа ие – тек сараптамалық қауымдастықты ғана емес, сонымен бірге Жоғары аудиторлық палатаның жариялылық пен ашықтық қағидаттарына сәйкес қызметінің қорытындылары туралы жалпы жұртшылықты таныстыру. Осыған байланысты, мақалада мемлекеттік аудиторлар жүргізген тексерулердің нәтижелері егжей-тегжейлі баяндалған және ел өңірлері, мемлекеттік аудит объектілері мен объектілері бөлінісінде нақты мысалдар келтірілген. Қорытындылай келе, тиісті тәуекелдер мен қатерлердің алдын алу, сондай-ақ анықталған жүйелік проблемалар мен қаржылық бұзушылықтарды жою мақсатында уәкілетті мемлекеттік органдарға, соның ішінде мемлекеттік сыртқы аудит объектілеріне қатысты Қазақстан Республикасы Жоғары аудиторлық палатасы нұсқамаларының белгілі бір тізбесінің мысалында.

Түйін сөздер: аудиторлық палата, аудит, аудиторлық іс-шара, жоспарлау, тиімділік, мемлекеттік басқару жүйесі, мемлекеттік ресурстар.

IRNTI 06.73.55

DOI: <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2025-66-1-157-166>

Rakayeva A. N .*

c. e. s., associate professor
L. N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: rakaeva@yandex.ru

Zhartybek D. B.

3rd year student
L. N. Gumilyov Eurasian National University
Astana, Kazakhstan
e-mail: dzharybek@bk.ru

THE EXPERIENCE OF CONDUCTING PERFORMANCE AUDITS IN POLAND AND KAZAKHSTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract. This paper explores the significance of efficiency audits in the context of state financial oversight by comparing the approaches of Poland and Kazakhstan. The study aims to identify key differences in efficiency audit methodologies between the two countries and assess their impact on governance, financial oversight, and institutional transparency. It critically examines the role of the Supreme Audit Office of Poland and the Supreme Audit Chamber of Kazakhstan in ensuring the efficient allocation of public resources, assessing governmental program effectiveness, and maintaining compliance with legal frameworks. The study employs a multi-method approach, including a comparative legal analysis, an evaluation of audit reports, and a structured SWOT analysis. The results highlight significant differences in audit methodologies, operational transparency, and institutional independence. While Poland's audit framework adheres to rigorous EU standards and fosters accountability through structured planning, Kazakhstan's system, though robust in monitoring government programs, faces challenges of transparency and political influence. The study concludes that incorporating best practices from Poland, including enhanced audit independence, greater public transparency, and digitalization of audit processes, would significantly improve the efficiency and credibility of Kazakhstan's audit framework. Strengthening these elements will contribute to the development of a more effective and accountable audit system, enhancing financial oversight and public governance.

Keywords: performance evaluation, Supreme Audit Office of Poland, Supreme Audit Chamber of Kazakhstan, public governance, fiscal oversight.

INTRODUCTION

Efficiency audits are an essential mechanism for evaluating the optimal use of public resources and ensuring governmental accountability. As an internationally recognized practice, efficiency audits help governments monitor the effectiveness of state programs and public expenditures. This study aims to explore the key differences in efficiency audit methodologies in Poland and Kazakhstan, focusing on their implications for governance and fiscal responsibility.

The significance of this research is underscored by the increasing global emphasis on transparent financial oversight. Poland, as a European Union (EU) member, adheres to high audit standards and benefits from an established institutional framework through the Supreme Audit Office (SAO). In contrast, Kazakhstan's Supreme Audit Chamber (SAC) has developed its national approach but faces challenges related to transparency and institutional independence. This study presents a novel comparative analysis of efficiency audit methodologies in Poland and Kazakhstan, focusing on their institutional structures, regulatory frameworks, and governance implications. While efficiency audits have been widely examined in developed economies, there remains a research gap regarding their implementation in transition economies, particularly in the context of post-Soviet and EU regulatory models. The study contributes to the field by:

1. Identifying key methodological differences between the SAO and the SAC, highlighting variations in audit practices, transparency, and institutional independence.
2. Conducting a comprehensive SWOT analysis of Kazakhstan's efficiency audit system in comparison with Poland's well-established framework, emphasizing strengths, weaknesses, opportunities, and threats.

3. Proposing strategic recommendations for enhancing Kazakhstan's audit efficiency based on best practices from Poland's EU-aligned system, with a focus on strengthening transparency, accountability, and governance standards.

By addressing this gap, the research provides valuable insights for policymakers, audit professionals, and scholars, offering a foundation for future improvements in public financial oversight in Kazakhstan and other transitional economies.

LITERATURE REVIEW

The effectiveness and efficiency of audit offices have been the subject of extensive scholarly discussion, with particular focus on their role in enhancing transparency and accountability. Recent studies have explored various aspects of performance auditing, including its impact on public sector governance, institutional independence, and audit quality.

Eka Tan, Mukesh Garg, Debra Jeter, Dhayani Kirubaharan, and Vic Naiker in their article "Audit Office Effectiveness and Efficiency" published in *Auditing: a Journal of Practice and Theory* highlight that audit institutions that operate with a high degree of independence and professional oversight tend to achieve better governance outcomes. The study emphasizes that well-functioning Supreme audit institutions contribute to financial discipline by enforcing strict audit standards and mitigating risks associated with public sector mismanagement. [1]

Research by Michael Barzelay "Central Audit Institutions and Performance Auditing: A Comparative Analysis of Organizational Strategies in the OECD" highlights that performance auditing has evolved from traditional financial auditing, shifting towards a results-oriented approach. This transformation is particularly evident in EU countries, where Supreme Audit Institutions are required to conduct performance audits to assess the effectiveness and efficiency of public expenditures. [2]

Another significant contribution is by Laura Skledar and Daniel Zdolsek, who explore the challenges faced by public management and internal audit in ensuring efficiency. Their research suggests that internal audit departments often struggle to maintain credibility due to political influence and limited technical capacity. This is especially relevant to Kazakhstan, where the Supreme Audit Chamber still faces transparency challenges despite recent reforms. [3]

In Kazakhstan, efficiency auditing was explored by Oralbaeva in 2015, in her work "The Methodology of Performance Audit", published in "The Messenger. Economics series". The study highlights that efficiency audits play a crucial role in assessing the rational use of budgetary funds and ensuring financial accountability in Kazakhstan's public sector. [4]

Similarly, Nazhmidenov B., Kabiev A., Rakhimova G., and Esenova G. provide a critical assessment of Kazakhstan's state audit system, identifying key gaps in the implementation of audit recommendations and the need for greater integration of modern auditing techniques. Their findings suggest that Kazakhstan's audit institutions must strengthen their methodological approaches to align with global best practices. [5]

A comparative study of audit systems in Poland and Kazakhstan suggests that institutional independence is a key determinant of audit effectiveness. Poland benefits from a robust legal framework that ensures transparency, while Kazakhstan continues to face structural challenges in implementing internationally recognized audit standards, studies by Eka Tan et. al. emphasize that audit quality is strongly correlated with the degree of independence from executive influence.

Furthermore, the integration of digital audit tools, as recommended by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) and World Bank, has been slow in Kazakhstan compared to Poland. While the SAO has successfully adopted automated audit analytics to improve real-time financial oversight, the SAC's transition toward digital auditing remains limited.

MATERIALS AND METHODS

The use of many methods in scientific research allows us to examine the topic completely. As noted, they are:

- Comparative legal analysis – an examination of the legislative frameworks governing efficiency audits in Poland’s SAO and Kazakhstan’s SAC to identify similarities and differences in regulatory oversight.
- Documentary analysis – a review of regulatory legal acts, state audit reports, and government policies regarding efficiency audits in both countries.
- Retrospective analysis – assessment of past and present efficiency audit practices in Poland and Kazakhstan to track the evolution of audit methodologies.
- Comparative analysis – evaluation of audit efficiency in both countries by comparing implementation methods, transparency levels, and institutional independence.
- Descriptive method and review of foreign and domestic experience – study of global best practices in efficiency audits and their applicability to the Kazakhstan audit system.
- Statistical methods – collecting and analyzing data from official reports and financial statements to assess key audit indicators and effectiveness.
- Scientific analysis and synthesis – establishing correlations between efficiency audit methodologies and their impact on fiscal accountability and governance.

RESULTS AND DISCUSSION

An efficiency audit, based on the standards of international organizations, is defined as a systematic evaluation of processed, programs, or projects to determine how effectively they achieve their goals and results while using available resources as rationally as possible. The main elements are: goal setting, effectiveness, economy and sustainability. All these elements are important for conducting an efficiency audit. For example, goal setting is evaluation of process, programs, or project goals are. Effectiveness is the measurement of how well the results align with the set goals. The next key element economy is about the analysis of costs and resources about the outcomes achieved. The last element, sustainability – an assessment of the long-term results and impact of the program. International organizations such as the World Bank, the United Nations, and the International Organization for Standardization (ISO) have developed guidelines and standards for efficiency audits, which include: principles of transparency and accountability, methodologies for data collection and analysis, and recommendations for evaluation and improvement of programs. In the context of the Republic of Poland, these audits help identify areas for improvement in both the public and private sectors. With a focus on optimizing resources, enhancing productivity, and ensuring accountability, conducting an efficiency audit can lead to significant benefits for stakeholders.

The Supreme Audit Office plays a key role in the system of state control in Poland. The following shows the main laws and documents governing the activities of the SAO.

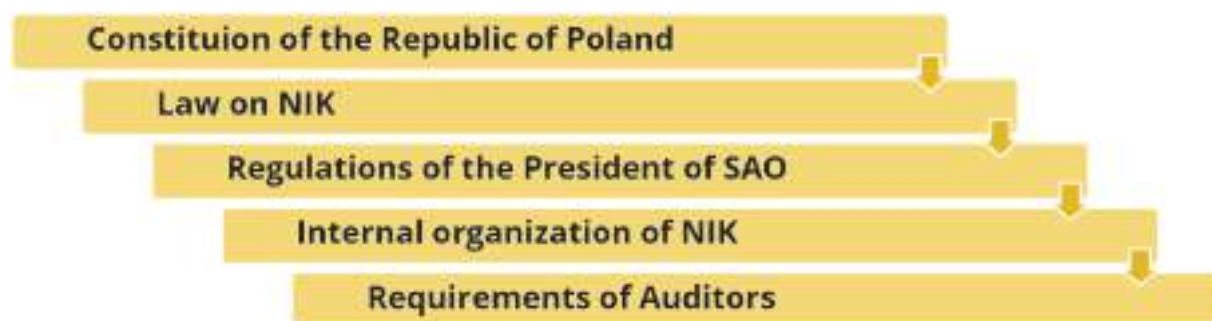

Figure 1 – Main laws and documents governing the activities of the SAO

Note: compiled by the authors based on the source [6]

These laws and documents create a structured environment for conducting audits and ensuring compliance with national standards.

The Supreme Audit Institution performs its audit tasks based on annual work plans submitted to the Sejm of the Republic of Poland. When planning, the Law gives priority to the audit, which the SAO is required to carry out by law. Other audits are planned following the audit priorities adopted by the Board of Directors. Through planning, the SAO focuses its audit activities on the most important issues related to the functioning of the state.

An extremely important element of the audit planning process is the continuous improvement of knowledge about the areas within the competence of the SAO audit, in terms of possible inconsistencies. Special teams monitor changes in legislation, study statistical data, government plans and programs, as well as media reports. SAO employees analyze the results of previous inspections, including those conducted by other government agencies, as well as familiarize themselves with documents related to the current work of the Sejm of the Republic of Poland, the Senate, and its bodies. The analysis of the socio-economic situation of the state is the basis for long-term planning within the SAO. The overall picture is complemented by an analysis of complaints and appeals received by "SAO".

As a result of this monitoring, the SAO receives information about which sites are burdened with potential violations. This significantly affects the form of both annual and long-term planning – it is on this basis that the work plan is built and priority areas of control for three-year periods are determined. The priority of the SAO is to improve the living conditions of citizens in conditions of current and long-term financial stability of the state, increase the efficiency of the education system, ensure universal and reliable medical care, and preserve national heritage, natural resources, and spatial order.

The work plan includes the topics of the audit undertaken by the SAO on its initiative, as well as at the request of the Sejm and its bodies, at the request of the President of the Republic of Poland or the Prime Minister. Most of the audit topics are SAO's proposals, which were developed based on an analysis of the socio-economic situation of the country, taking into account proposals on audit topics sent by the President of the Republic of Poland, the Prime Minister, Speakers of the Sejm and Senate, as well as other government agencies.

In this article, we want to consider how important performance auditing is in the example of Poland. Next, we want to reveal this topic according to the plans of the SAO for 2024. In 2024, the Supreme Audit Office plans to carry out 94 planned audit topics, including audits of the execution of the state budget and the implementation of monetary policy in 2023. One of the most important constitutional obligations of the SAO arises from Article. Each audit topic has been classified according to the government administration department, type, and category of audit.

The topics proposed for audit are in the areas of public administration and health (13 audit topics each), followed by environment (7 audit topics), transport, and public finances (6 audit topics each). The topics in these areas constitute 47.8% of all audit topics recommended for the SAO's work plan for 2024. Other government administration departments will also be subject to audits, but on a smaller scale than those mentioned above.

Of the 94 topics included in the SAO work plan for 2024, the SAO will conduct 64 topics as coordinated audits and 30 as non-coordinated audits. Each audit topic included in the work plan has been categorized into one of three categories that define the dominant type of audit:

Performance Audits: Focus on examining whether activities and programs are being implemented and whether institutions are managed according to the principles of economy, efficiency, and effectiveness, as well as whether there is room for improvement in this area.

Compliance Audits: Focus on assessing whether the subject of the audit complies with accepted norms derived from legal regulations, budget resolutions, policies, codes, agreements, and generally accepted principles.

Financial Audits: Focus on evaluating whether the financial data of the entity is presented by applicable accounting and financial reporting standards and regulations governing financial management.

From the audit topics accepted for implementation in 2024, 50 topics (53.2%) are categorized as performance audits, 40 topics (42.6%) as compliance audits, and 4 topics (4.3%) are planned as financial audits. The following table shows all planned performance audits.

Table 1 – Audit Plan for Public Administration and Financial Oversight

№	The number of controls	Control Topic	Term (year and quarter)		
			Implementation of controls	The information Project	Acceptance of information
DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION					
1	P/24/004	Ensuring information security and system continuity the question defining the main objective of the audit: were the tasks related to ensuring information security and continuity of IT systems in local government units correctly, reliably and effectively implemented?	II 2024/ III 2024	IV 2024	I 2025
2	P/04/006	Granting and settlement of grants for tasks assigned to entities not included in the public finance sector Question defining the main objective of the audit: did the government authorities correctly and fairly Grant and settle grants for the implementation of public tasks and did the tasks assigned to non-governmental organizations correctly complete?	III 2024/ IV 2024	I 2025	I 2025
DEPARTMENT OF BUDGET AND FINANCE (CBF)					
3	P/24/002	Implementation of monetary policy assumptions in 2023 Question defining the main objective of the audit: has the National Bank of Poland taken appropriate measures to achieve the monetary policy objectives set out in the resolution of the Monetary Policy Council No. 15/2022 of 7 September 2022 on the establishment of monetary policy assumptions for 2023	I 2024/II 2024	II 2024	II 2024
4	P/24/008	Activities of the National Tax Administration in the field of verification of the validity and regularity of the use of thermal modernization relief Question defining the main objective of the audit: have the National Tax Administration bodies properly, reliably and effectively verified the validity of taxpayers ' use of the thermal modernization allowance?	II 2024/III 2024	IV 2024	IV 2024
5	P/24/009	Activities of the Financial Supervisory Authority, the National Prosecutor and the Minister of Justice and their subordinate and supervised entities to combat fraud and crime in the financial market question defining the main objective of the audit: Have the Commission for Financial Supervision, the National Prosecutor and the Minister for justice, as well as the bodies subordinate to and supervised by them, taken sound and correct action to combat fraud and crime in the financial market?	II 2024/ IV 2024	IV 2024	I 2025

Note: compiled by the authors based on the source [12]

The audit of efficiency in the area of information security and IT system continuity ensures data protection and stable operations of government bodies. The review of grant distribution allows for verification of the fair use of budget funds. Evaluation of the National Bank's actions helps achieve established monetary policy goals, supporting economic stability. The audit of tax incentives contributes to identifying abuses and improving financial discipline. The assessment of supervisory authorities' actions strengthens the fight against financial crimes and protects citizens' interests.

Checking the effectiveness of companies is very important. Therefore, the audit of efficiency increases from year to year. The following picture shows the dynamics of the audit of the effectiveness of the SAO-a conducted by the auditor.

Figure 2 – Dynamics of the audit conducted by the Supreme Audit Institution of the Republic of Poland for 2020-2024

Note: compiled by the authors based on the source [8-12]

Following this data, we can see that performance audits are conducted much more than other types of audits. In the following diagram, we compare the performance audit for 2020–2024.

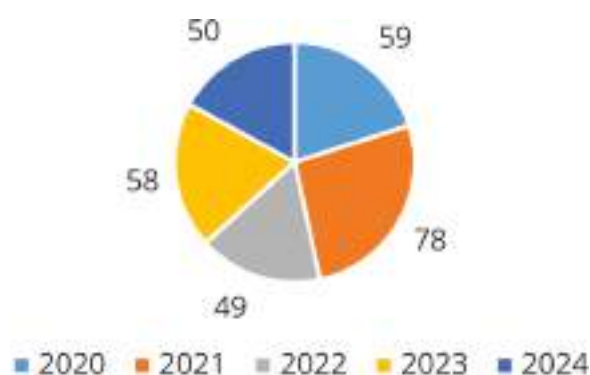

Figure 3 – Comparison of planned performance audit from 2020 to 2024

Note: compiled by the authors

In 2021, the largest number of inspections was carried out. This may be related to the pandemic. Since a lot of the budget was allocated in 2020 and the audit of the allocated state budgets was carried out in 2021. Now the following table shows data from 2020 to 2024 on the conduct of state audit in the Republic of Kazakhstan.

Figure 4 – List of objects of state audit of the Supreme Audit Chamber for 2020–2024

Note: compiled by the authors based on [13–17]

In this diagram, we see that in Kazakhstan, as in the Republic of Poland, more efficiency audits are conducted than other types of government audits. In the following diagram, we compare the performance audits in the Republic of Kazakhstan and the Republic of Poland.

Figure 5 – Comparison of performance audits conducted over 5 years in the Republic of Kazakhstan and in the Republic of Poland

Note: compiled by the authors

A detailed analysis of efficiency audits conducted in Poland and Kazakhstan demonstrates key differences in their application, oversight, and effectiveness. The number of efficiency audits conducted annually differs significantly, with Poland’s Supreme Audit Office performing a higher number of audits across various sectors, ensuring a more systematic evaluation of public resource allocation. Kazakhstan’s Supreme Audit Chamber, while also conducting efficiency audits, focuses primarily on state-funded programs, which limits the scope and depth of its oversight.

SWOT Analysis of efficiency audits in Poland and Kazakhstan

Strengths: Poland’s SAO operates with a high degree of independence, benefiting from EU alignment and rigorous regulatory oversight. Its structured approach allows it to conduct detailed efficiency audits across multiple public sectors, ensuring accountability and financial discipline. While less independent, Kazakhstan’s SAC has developed strong control mechanisms over government expenditures, focusing on monitoring state-funded programs and budget allocations.

Weaknesses: One of the major limitations of the SAO’s audit framework is its bureaucratic complexity, which can result in delays in implementing audit findings. Furthermore, its coverage of private-sector audits remains limited. In contrast, Kazakhstan’s audit system faces significant transparency issues, as many audit reports are not fully disclosed to the public. Additionally, political influence on the audit process restricts the enforcement of audit recommendations, reducing overall efficiency.

Opportunities: the rapid digitalization of audit procedures presents a significant opportunity for both countries. Poland can enhance its audit operations by further integrating real-time data analysis and automation in performance audits. Kazakhstan has the opportunity to align with INTOSAI standards, adopt best practices from Poland, and strengthen its legal framework to ensure greater institutional independence.

Threats: both countries face external and internal threats that can hinder the effectiveness of their efficiency audits. In Poland, certain high-profile audits may be subject to political pressure, and resource constraints can limit the capacity of audit institutions. Kazakhstan faces more severe risks, including a slow transition to digital audit tools, a lack of specialized personnel in modern audit methodologies, and significant political interference, which undermines the credibility of audit results.

To enhance the effectiveness of efficiency audits in Kazakhstan, the following recommendations are proposed:

1. Increase audit transparency – releasing full audit reports to the public to improve accountability and trust in the audit process.
2. Strengthen institutional independence – reducing governmental influence on the SAC's activities to ensure impartial oversight.
3. Adopt best international practices – implementing efficiency audit methodologies aligned with INTOSAI and EU standards to enhance credibility and effectiveness.
4. Enhance digitalization – developing and integrating automated audit tools to improve real-time tracking of public expenditures and reduce inefficiencies.
5. Invest in professional development – training auditors in advanced auditing methodologies, fraud detection, and financial analytics to improve the quality of efficiency audits.
6. These recommendations aim to address key weaknesses in Kazakhstan's audit system and align it more closely with global best practices.

CONCLUSION

In conclusion, the efficiency audit process plays a crucial role in promoting transparency, accountability, and the optimal use of resources in both Poland and Kazakhstan. In Poland, the Supreme Audit Office applies a structured framework to evaluate public sector operations, emphasizing key areas such as public administration, health, and finances. The 2024 audit plan illustrates SAO's focus on performance audits, assessing whether governmental activities align with the principles of economy, efficiency, and effectiveness.

Similarly, Kazakhstan's Supreme Audit Chamber emphasizes performance audits, particularly in evaluating the allocation and use of state funds. Despite differences in the number of audits conducted between the two countries, both highlight the importance of assessing whether public resources are used effectively and according to the intended goals.

The comparison of audit practices in both countries demonstrates the vital role performance audits play in ensuring that government spending is not only in line with legal and financial standards but also optimally contributes to the public good. By focusing on the efficiency of government initiatives, these audits provide valuable insights for improving governance and enhancing public trust.

REFERENCES

1. Office Effectiveness and Efficiency. Auditing: A Journal of Practice & Theory, 1–29. / [Electronic resource] URL: <https://publications.aaahq.org/ajpt/article-abstract/doi/10.2308/AJPT-2020-064/12796/Audit-Office-Effectiveness-and-Efficiency?redirectedFrom=fulltext>
2. Barzelay, M. (1997). Central audit institutions and performance auditing: a comparative analysis of organizational strategies in the OECD. Governance, 10(3), 235-260. / [Electronic resource] URL: <https://doi.org/10.1111/0952-1895.411997041>

3. Skledar, L., & Zdolšek, D. (2025). Non-audit Services and Audit Quality. ResearchGate / [Electronic resource] URL: https://www.researchgate.net/publication/388114663_Non-audit_Services_and_Audit_Quality_Nerevizjske_storitve_in_kakovost_revidiranja
4. Oralbaeva, Z. Zh. (2015). The Methodology of Performance audit. The Messengist. Economics series. 103(3). / [Electronic resource] URL: <https://doaj.org/article/1439cf68f8174071a7cb2d8964343286>
5. Nazhmidenov, B. T., Kabiev, A. A., Rakhimova, G. A., & Esenova, G. Zh. (2019). Efficiency Audit Methodology. Karaganda University Bulletin / [Electronic resource] URL: <https://www.articlekz.com/kk/article/29396>
6. Legal basis for Supreme Audit Office's activities / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/o-nik/podstawy-prawne-dzialania-nik/>
7. Work plan of Supreme Audit Office / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/kontrola/plan-pracy-nik/>
8. Work plan of Supreme Audit Office for 2023 / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/plik/id,27013.pdf>
9. Work plan of Supreme Audit Office for 2022 / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/plik/id,25341.pdf>
10. Work plan of the Supreme Audit Office for 2021 / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/plik/id,23771.pdf>
11. Work plan of the Supreme Audit Office for 2020 / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/plik/id,21711.pdf>
12. Work plan of the Supreme Audit Office for 2024 / [Electronic resource] URL: <https://bip.nik.gov.pl/plik/id,28631.pdf>
13. List of objects of state audit of the Supreme Audit Chamber for 2024 / [Electronic resource] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/575468?lang=kk>
14. List of objects of state audit of the Supreme Audit Chamber for 2023 / [Electronic resource] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/389595?lang=kk>
15. List of objects of state audit of the Supreme Audit Chamber for 2022 / [Electronic resource] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/240944?lang=kk>
16. List of objects of state audit of the Supreme Audit Chamber for 2021 / [Electronic resource] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/106150?lang=kk>
17. List of objects of state audit of the Supreme Audit Chamber for 2020/ [Electronic resource] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/esep/documents/details/58043?lang=kk>

ПОЛЬША МЕН ҚАЗАҚСТАН АРАСЫНДА ТИІМДІЛІК АУДИТІН ЖҮРГІЗУ ТӘЖІРИБЕСІ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Ракаева Ә. Н. *

Ә. Н. к., қауымдастырылған профессор
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық
университеті
Астана, Қазақстан Республикасы
e-mail: rakaeva@yandex.ru

Жартыбек Д. Б.

3-курс студенті
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық
университеті
Астана, Қазақстан Республикасы
e-mail: dzharybek@bk.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлар Польша мен Қазақстанның мемлекеттік қаржылық бақылау контекстінде тиімділік аудитінің маңыздылығын зерттей отырып, Польша мен Қазақстанның тәсілдерін салыстырады. Зерттеудің мақсаты – екі елдегі тиімділік аудитінің методологиясындағы негізгі айырмашылықтарды анықтау және олардың басқаруға, қаржылық қадағалауға және институционалдық ашықтыққа әсерін бағалау. Польшаның Жоғары бақылау палатасы және Қазақстанның Жоғары аудит палатасының қоғамдық ресурстарды тиімді бөлуін қамтамасыз ету, мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігін бағалау және құқықтық нормаларға сәйкестігін сақтау рөлін жан-жақты қарастырады. Зерттеу бірнеше әдісті қолданады, соның ішінде салыстырмалы құқықтық талдау, аудит есептерін бағалау және құрылымдалған SWOT-талдау. Нәтижелер аудит әдістемелеріндегі, операциялық ашықтық пен институционалдық тәуелсіздікті елеулі айырмашылықтарды көрсетеді. Польша аудит жүйесі қатаң ЕО стандарттарына сәйкес келіп, құрылымдық жоспарлау арқылы есептілікті арттырса, Қазақстанның жүйесі мемлекеттік

бағдарламаларды қадағалауда күшті болғанымен, ашықтық пен саяси ықпал ету мәселелерімен бетпе-бет келеді. Зерттеу Польша тәжірибесінен үздік тәжірибелерді, соның ішінде аудиттің тәуелсіздігін арттыру, қоғамдық ашықтықты күшейту және аудит процестерін цифрландыру сияқты тәсілдерді енгізу Қазақстан аудит жүйесінің тиімділігі мен сенімділігін айтарлықтар жақсартатынын көрсетеді. Аталған элементтерді нығайту аудиттің неғұрлым тиімді және есеп беретін жүйесін құруға, қаржылық қадағалау мен мемлекеттік басқаруды жақсартуға ықпал ететін болады.

Түйін сөздер: тиімділік аудиті, Польша Жоғары есеп палатасы, Қазақстан Жоғары аудиторлық палатасы, мемлекеттік басқару, қаржылық бақылау.

ОПЫТ ПРОВЕДЕНИЯ АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ В ПОЛЬШЕ И КАЗАХСТАНЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Ракаева А. Н.*

к. э. н., ассоциированный профессор
Евразийский национальный
университет им. Л. Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: rakaeva@yandex.ru

Жартыбек Д. Б.

студентка 3-го курса
Евразийский национальный
университет им. Л. Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: dzhartybek@bk.ru

Аннотация. В данной статье рассматривается специфика организации и проведения аудита эффективности путем сравнительного анализа подходов Польши и Казахстана. Цель исследования – выявить основные различия в методологии аудита эффективности в двух странах и оценить их влияние на управление, финансовый надзор и институциональную прозрачность. В ней проводится критический анализ роли Верховной контрольной палаты Польши и Высшей аудиторской палаты Казахстана в обеспечении эффективного распределения государственных ресурсов, оценке результативности государственных программ и соблюдении правовых норм, исследование использует комплексный подход, включающий сравнительный правовой анализ, оценку аудиторских отчетов и структурированный SWOT-анализ. Результаты показывают значительные различия в методах аудита, уровне прозрачности деятельности и институциональной независимости. В то время как польская система аудита соответствует строгим стандартам ЕС и способствует повышению подотчетности за счет структурированного планирования, казахстанская система, несмотря на сильный контроль за государственными программами, сталкивается с вызовами в сфере прозрачности и эффективности управления. В исследовании делается вывод о том, что внедрение лучших практик Польши, включая повышение независимости аудита, повышение открытости для общества и цифровизацию аудиторских процессов, значительно улучшит эффективность и надежность системы аудита в Казахстане. Усиление этих элементов будет способствовать созданию более эффективной и подотчетной системы аудита, улучшению финансового надзора и государственного управления.

Ключевые слова: аудиторская проверка, Национальная контрольно-ревизионная палата Польши, Верховная аудиторская палата Казахстана, государственные финансы, управление бюджетом.